54489 (V. Bono) 54489

ANALELE UNIVERSITAŢII DIN TIMIŞOARA

JATE Egyetemi Könyvtár Folyóirattár Szeged

SERIA

ŞTIINŢE FILOLOGICE

XXXII.

1994

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIŞOARA

SERIA
ŞTIINȚE FILOLOGICE

XXXII
1994

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil:
Prof. dr. SIMION MIOC

Redactor responsabil adjunct:
Prof. dr. VASILE FRĂŢILĂ

Membri:

Prof.dr. MARIN BUCĂ, Prof.dr. IOSIF CHEIE, Conf.dr. DOINA DAVID, Conf.dr. MARGARETA GYURCSIK, Conf.dr. YVONNE LUCUŢA, Conf.dr. IOAN MUŢIU, Conf.dr. CORNELIU NISTOR, Prof.dr. ILEANA OANCEA, Conf.dr. HORTENSIA PÂRLOG, Prof.dr. G.I. TOHĂNEANU, Conf.dr. MARIA ŢENCHEA

Secretari ştiinţifici de redacţie:

Conf.dr. DUMITRU CRAŞOVEANU, Lect. MIHĂIŢĂ HOREZEANU

Adresa redacţiei:

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIŞOARA
FACULTATEA DE LITERE, FILOSOFIE ŞI ISTORIE
Bulevardul Vasile Pârvan nr.4
1900 Timişoara
ROMÂNIA

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ, GRAMATICĂ ŞI STILISTICĂ

ŞTEFAN MUNTEANU, *Un întemeietor al lingvisticii contemporane: Eugen Coşeriu* 11
SORIN GĂDEANU, *Saussure versus Durkheim und darüber hinaus:Sprachsetzung im sozial-kommunikativen Kontex* 19
IOAN N. BÎTEA, ADINA TIHU, *O ipoteză despre filogeneza substantivului* 27
YVONNE LUCUŢA, SILVIA GRUBER, *Überschneidungen zwischen den lexisch-semantischen Feldern im Deutschen und Rumänischen - ein Kommentar* 31
KINGA GALL, *Integrierte grammatisch/semantische Beschreibung der Felddominante "Hell/luminos" im Deutschen und Rumänischen* 41
HORTENSIA PÂRLOG, *How to save face: a comparative study* 49
LUMINIŢA FRENŢIU, *Verbal strategies in consonant communication* 59
ELENA BURDUŞA, *Formarea cuvintelor - domeniu de cercetare independent* 67
SORIN CIUTACU, *Remarks on "TO" as a particle* 73
MARIA TELEAGĂ, *Semantic aspects of English reporting clauses* 79
DUMITRU VLĂDUŢ, *Ingambamentul în poezia simbolistă românească* 85
SIMONA CONSTANTINOVICI, **Caligula**, *analiză stilistică* 91
MARIA ANDREI, *Variante lexico-stilistice ale numelor calendaristice* 97
LETIŢIA MARK, *Destinul unor opţiuni lexicale ale metaforei sacre în* **Evanghelia după Ioan** 105

FONETICĂ, ISTORIA LIMBII ŞI DIALECTOLOGIE

ADELA MIRA TĂNASE, *Indicaţiile de pronunţare în dicţionarele bilingve franceze-române* 115
SORIN CIUTACU, *Some Remarks on the Morpho/Syntactical History of the English Present Perfect Tens* 123
VASILE FRĂŢILĂ, *Graiuri bănăţene de est într-o recentă colecţie de folclor* 127
MIHAI N. RADAN, *Stadiul actual al cercetării graiurilor sârbeşti şi croate din România* 159

LITERATURĂ ŞI FOLCLOR

CARMEN BLAGA, *Manifestul literar. Aspecte de pragmatică şi istorie literar*... 197
MARIA BERCEANU, *Härtling: Niembsch oder der Stillstand. Eine Suite* 203
ELEONORA PASCU, *Die wiedersprüchliche Persönlichkeit Galileo Galileis in der Perspektive Bertold Brechts* 213
OTILIA HEDEŞAN, *Retorica oralităţii (I)* 219
ADRIAN STAN, *The poetic adventure in Poe's sea tales* 231

WOLFGANG SCHALLER, *Noch einmal zu "Hölderlin und die Französische Revolution"* 243
ROXANA NUBERT, MIHAELA PASAT, *Introduction à la littérature baroque allemande en Roumanie* 257

MANIFESTĂRI ŞTIINŢIFICE. INTERVIURI

ILEANA OANCEA, *Per una storia della romenistica in Occidente. La lingua romena presso l'Università degli Studi di Udine - Italia. (Intervista..... realizzata con Teresa Ferro)* 261
MARIA ŢENCHEA, *Lingvistică şi semiologie la Universitatea din Angers* 269

RECENZII

VASILE FRĂŢILĂ, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, 426 p. (*Vasile Valentin Laţiu*) 273
N. G. KOMLEV, *Slovo v reci: denotativnye aspekty*, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, 1992, 216 p. (*Valentin Moldovan*) 275
IGNAT FLORIAN BOCIORT, *Estetica literară*, 1 (518 p.), 2 (436 p.), Timişoara Editura Eurobit, 1995 (*Eugen Tănase*) 276
JEAN CUISENIER, *Le feu vivant*, La parenté et ses rituels dans les Carpates, Paris, Presses Universitaires de France, 1994, 448 p. (*Otilia Hedeşan*) 280
BALKAN-ARCHIV - Serie nouă, volumele 17/18, 1992/1993, Editate de Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer, Gerbrunn bei Würzburg, Wissenschaftliches Verlag, A. Lehmann, 552 p. (*Ileana Irimescu*) 283

CONTENTS

GENERAL LINGUISTICS, GRAMMAR AND STYLISTICS

ŞTEFAN MUNTEANU, *A founder of contemporary linguistics: Eugen Coseriu* .. 11
SORIN GĂDEANU, *Saussure versus Durkheim und darüber hinaus: Sprachsetzung im sozial-kommunikativen Kontext* 19
IOAN N. BÎTEA, ADINA TIHU, *A hypothesis about noun philogenesis*..... 27
YVONNE LUCUŢA, SILVIA GRUBER, *Überschneidungen zwischen den lexisch-semantischen Feldern im Deutschen und Rumänischen - ein Kommentar* 31
KINGA GALL, *Integrierte grammatisch-semantische Beschreibung der Felddominante "Hell/luminos" im Deutschen und Rumänischen*..... 41
HORTENSIA PÂRLOG, *How to save face: a comparative study*..... 49
LUMINIŢA FRENŢIU, *Verbal strategies in consonant communication*..... 59
ELENA BURDUŞA, *Word-formation - an independent field of research*..... 67
SORIN CIUTACU, *Remarks on "TO" as a particle* 73
MARIA TELEAGĂ, *Semantic aspects of English reporting clauses* 79
DUMITRU VLĂDUŢ, *Enjambment in Romanian symbolist poetry*..... 85
SIMONA CONSTANTINOVICI, ***Caligula**, a stylistic analysis* 91
MARIA ANDREI, *Lexical-stylistic variants of calendar names* 97
LETIŢIA MARK, *The destiny of some lexical options of sacred metaphor in* ***The Gospel according to St. John*** 105

PHONETICS, HISTORY OF LANGUAGE AND DIALECTOLOGY

ADELA MIRA TĂNASE, *Pronouncing indications in French-Romania bilingual dictionaries*..... 115
SORIN CIUTACU, *Some remarks on the morpho/syntactical history of the English Present Perfect Tense* 123
VASILE FRĂŢILĂ, *Eastern Banat subdialects in a recent folklore collection* 127
MIHAI N. RADAN, *The present-day stage in the research of Serbian and Croatian subdialects of Romania*..... 159

LITERATURE AND FOLKLORE

CARMEN BLAGA, *The literary manifesto. Aspects of pragmatics and literary history*..... 197
MARIA BERCEANU, *Härtling: Niembsch oder der Stillstand. Eine Suite* 203
ELEONORA PASCU, *Die wiedersprüchliche Persönlichkeit Galileo Galileis in der Perspektive Bertold Brechts* 213
OTILIA HEDEŞAN, *The rhetoric of orality (I)*..... 219
ADRIAN STAN, *The poetic adventure in Poe's sea tales* 231

WOLFGANG SCHALLER, *Noch einmal zu "Hölderlin und die Französische Revolution"* 243
ROXANA NUBERT, MIHAELA PASAT, *Introduction à la littérature baroque allemande en Roumanie* 257

ACADEMIC EVENTS. INTERVIEWS

ILEANA OANCEA, *Per una storia della romenistica in Occidente. La lingua romena presso l'Università degli Studi di Udine - Italia. (Intervista realizzata con Teresa Ferro)* 261
MARIA ŢENCHEA, *Linguistics and semiology at the University of Angers* 269

REVIEWS

VASILE FRĂŢILĂ, *Contribuţii lingvistice (Linguistic Contributions)*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, 426 p (*Vasile Valentin Laţiu*) 273
N. G. KOMLEV, *Slovo v reci: denotativnye aspekty*, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, 1992, 216 p. (*Valentin Moldovan*) 275
IGNAT FLORIAN BOCIORT, *Estetica literară (Literary Aesthetics)*, 1 (518 p.), 1 (436 p.),Timişoara, Editura Eurobit, 1995 (*Eugen Tănase*) 276
JEAN CUISENIER, *Le feu vivant*, La parenté et ses rituels dans les Carpates, Paris, Presses Universitaires de France, 1994, 448 p., (*Otilia Hedeşan*) 280
BALKAN-ARCHIV - Neue Folge, Band 17/18, 1992/1993, editat by Wolfgang Dahmen and Johannes Kramer, Gerbrunn bei Würzburg, Wissenschaftliches Verlag, A. Lehmann, 552 p. (*Ileana Irimescu*) 283

SOMMAIRE

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE, GRAMMAIRE ET STYLISTIQUE

ŞTEFAN MUNTEANU, *Eugen Coseriu - l'un des fondateurs de la linguistique contemporaine* 11
SORIN GĂDEANU, *Saussure versus Durkheim und daüber hinaus: Sprachsetzung im sozial-kommunikativen Kontext* 19
IOAN N. BÎTEA, ADINA TIHU, *Une hypothčse sur la phylogenčse du nom* 27
YVONNE LUCUŢA, SILVIA GRUBER, *Überschneidungen zwischen den lexisch-semantischen Feldern im Deutschen und Rumänischen - ein Kommentar* 31
KINGA GALL, *Integrierte grammatisch-semantische Beschreibung der Felddominante "Hell/luminos" im Deutschen und Rumänischen* 41
HORTENSIA PÂRLOG, *How to save face: a comparative study* 49
LUMINIŢA FRENŢIU, *Verbal strategies in consonant comunication* 59
ELENA BURDUŞA, *La formation des mots - domaine de recherche indépendant* . 67
SORIN CIUTACU, *Remarks on "To" as a particle* 73
MARIA TELEAGĂ, *Semantic aspects of English reporting clauses* 79
DUMITRU VLĂDUŢ, *L'enjambement dans la poésie symboliste roumaine* 85
SIMONA CONSTANTINOVICI, **CALIGULA,** *analyse stylistique* 91
MARIA ANDREI, *Variantes lexico-stylistiques des patronymes hagiographiques* . 97
LETIŢIA MARK, *La fortune de quelques mots grecs dans* ***l'Evangile selon Saint Jean*** 105

PHONÉTIQUE, HISTOIRE DE LA LANGUE ET DIALECTOLOGIE

ADELA MIRA TĂNASE, *Les indications de prononciation dans les dictionnaires bilingues roumains-français* 115
SORIN CIUTACU, *Some remarks on the morpho/sintactical history of the English Present Perfect* 123
VASILE FRĂŢILĂ, *Les parlers de l'Est du Banat dans un recueil de folklore récent* 127
MIHAI N. RADAN, *Le stade actuel des recherches sur les parlers serbes et croates de Roumanie* 159

LITTERATURE ET FOLKORE

CARMEN BLAGA, *Les manifestes littéraires. Perspective pragmatique et historique* 197
MARIA BERCEANU, *Härtling: Niembsch oder der Stillstand. Eine suite* 203
ELEONORA PASCU, *Die wiedersprüchliche Persönlichkeit Galileo Galileis in der Perspektive Bertold Brechts* 213
OTILIA HEDEŞAN, *Rhétorique de l' oralité* 219
ADRIAN STAN, *The poetic adventure in Poe's sea tales* 231

WOLFGANG SCHALLER, *Noch einmal zu "Hölderlin und die Französische Revolution"* 243
ROXANA NUBERT, MIHAELA PASAT, *Introduction à la littérature baroque allemande en Roumanie* 257

MANIFESTATIONS SCIENTIFIQUES. INTERVIEWS

ILEANA OANCEA, *Per una storia della romenistica in Occidente. La lingua romena presso l'Università degli Studi di Udine - Italia. (Intervista realizzata con Teresa Ferro)* 261
MARIA ŢENCHEA, *Linguistique et sémiologie à l'Université d'Angers* 269

COMPTES RENDUS

VASILE FRĂŢILĂ, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editions de l'Ouest, 1993, 426 p. (*Vasile Valentin Laţiu*) 273
N. G. KOMLEV, *Slovo v reci: denotativnye aspekty*, Izdatel' stvo Moskovskogo Universiteta, 1992, 216 p. (*Valentin Moldovan*) 275
IGNAT FLORIAN BOCIORT, *Estetica literară*, 1 (518 p.), Timişoara, Editions de l'Ouest, 1995 (*Eugen Tănase*) 276
JEAN CUISENIER, *Le feu vivant*, La parenté et ses rituels dans les Carpates, Paris, Presses Universitaires de France, 1994, 448 p., (*Otilia Hedeşan*) 280
BALKAN-ARCHIV - Nouvelle série, vol. 17/18, 1992/1993, éditeurs Wolfgang Dahmen et Johannes Kramer, Gerbrunn bei Würzburg, Wissenschaftliches Verlag, A. Lehmann, 552 p. (*Ileana Irimescu*) 283

INHALT

ALLGEMEINE LINGUISTIK, GRAMMATIK UND STILISTIK

ŞTEFAN MUNTEANU, *Ein Begründer der modernen Linguistik: Eugen Coseriu* 11

SORIN GĂDEANU, *Saussure versus Durkheim und darüber hinaus: Sprachsetzung im sozial-kommunikativen Kontext* 19

IOAN N. BÎTEA, ADINA TIHU, *Eine Hypothese über die Philogenese de Substantivs* 27

YVONNE LUCUŢA, SILVIA GRUBER, *Überschneidungen zwischen den lexisch-semantischen Feldern im Deutschen und Rumänischen - ein Kommentar* ... 31

KINGA GALL, *Integrierte grammatisch-semantische Beschreibung der Felddominante "hell/luminos" im Deutschen und Rumänischen* 41

HORTENSIA PÂRLOG, *How to save face: a comparative study* 49

LUMINIŢA FRENŢIU, *Verbal strategies in consonant comunication* 59

ELENA BURDUŞA, *Die Wortbildung als autonomer Forschungsbereich* 67

SORIN CIUTACU, *Remarks on "TO" as a particle* 73

MARIA TELEAGĂ, *Semantic aspects of English reporting clauses* 79

DUMITRU VLĂDUŢ, *Das Enjambement in der rümänischen symbolistischen Dichtung* 85

SIMONA CONSTANTINOVICI, ***Caligula.** Eine stilistische Analyse* 91

MARIA ANDREI, *Lexikalisch-stilistische Varianten der kalendarischen Bezeichnungen/ Namen* 97

LETIŢIA MARK, *Das Schicksal einiger lexikalischen Entscheidungen der sakralen Metapher in dem **Evangelium nach Johannes*** 105

PHONETIK, SPRACHGESCHICHTE UND DIALEKTOLOGIE

ADELA MIRA TĂNASE, *Ausspracheanweisungen in den französich-rumänischen Wörterbüchern* 115

SORIN CIUTACU, *Some remarks on the morpho/syntactical history of the English Present Perfect Tense* 123

VASILE FRĂŢILĂ, *Banater östliche Mundarten in einer neuen volkskundlichen Sammlung. Phonetik und Lexik* 127

MIHAI N. RADAN, *Der aktuelle Stand der Erforschung der serbischen und kroatischen Mundarten in Rumänien* 159

LITERATUR UND VOLKSKUNDE

CARMEN BLAGA, *Das literarische Manifest. Pragmatische und literaturgeschichtliche Aspekte* 197

MARIA BERCEANU, *Härtling: Niembsch oder der Stillstand. Eine Suite* 203

ELEONORA PASCU, *Die wiedersprüchliche Persönlichkeit Galileo Galileis in der Perspektive Bertold Brechts* 213
OTILIA HEDEŞAN, *Die Rhetorik der Mündlichkeit (I)* 219
ADRIAN STAN, *The poetic adventure in Poe's sea tales* 231
WOLFGANG SCHALLER, *Noch einmal zu "Hölderlin und die Französische Revolution"* 243
ROXANA NUBERT, MIHAELA PASAT, *Introduction à la littérature baroque allemande en Roumanie* 257

WISSENSCHATFLICHE VERANSTALTUNGEN. INTERVIES

ILEANA OANCEA, *Per una storia della romenistica in Occidente. La lingua romena presso l'Università degli Studi di Udine - Italia. (Intervista realizzata con Teresa Ferro)* 261
MARIA ŢENCHEA, *Linguistik und Semiologie an der Universität Angers* 269

REZENSIONEN

VASILE FRĂŢILĂ, *Contribuţii lingvistice (Linguistische Beiträge)*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, 426 S. *(Vasile Valentin Latiu)* 273
N. G. KOMLEV, *Slovo v reci: denotativnye aspekty*, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, 1992, 216 s. *(Valentin Moldovan)* 275
IGNAT FLORIAN BOCIORT, *Estetica literară (Literarische Ästhetik), 1 (518 S.), 2 (436 S.)*, Timişoara, Editura Eurobit, 1995 *(Eugen Tanase)* 276
JEAN CUISENIER, *Le feu vivant.* La parenté et ses rituels dans les Carpates, Paris, Presses Universitaires de France, 1994, 448 s., *(Otilia Hedeşan)* 280
BALKAN-ARCHIV - Neue Folge, Bd.17/18, 1992/1993, Hrsg. von Wolfgang Dahmen und Johannes Kramer, Gerbrunn bei Würzburg, Wissenschaftlicher Verlag, A.Lehmann, 552 S. *(Ileana Irimescu)* 283

UN ÎNTEMEIETOR AL LINGVISTICII CONTEMPORANE: EUGEN COŞERIU*

de
ŞTEFAN MUNTEANU

A prezenta personalitatea profesorului şi savantului Eugen Coşeriu, titularul Catedrei de Filologie romanică şi Lingvistică generală de la Universitatea din Tübingen, nu este o încercare dintre cele mai uşoare. Şi aceasta, pentru că e lucru dificil să înfăţişezi într-o imagine supracondensată o activitate pe tărâmul lingvisticii acoperind mai bine de patru decenii, pentru a face referire la ideile expuse în peste 300 de lucrări, cărţi şi studii, conferinţe şi cursuri, publicate în centre universitare de veche tradiţie din trei continente. Aceasta presupune să schiţezi abia în câteva pagini de sinteză ceea ce se pretează, de fapt, la sute şi sute de pagini de comentarii şi interpretare, dat fiind că ne găsim în faţa unei opere impresionante, în care marile probleme ale gândirii lingvistice de ieri şi de azi sunt aduse, dacă se poate spune aşa, înaintea scaunului judecăţii. Fundamentată filozofic şi istoric, dar vizând şi scopuri practice, desigur în sensul înalt al cuvântului, concepţia lingvistică a savantului român, călăuzită de realism şi de rigoarea spiritului critic, are meritul, incontestabilul merit, de a fi deschis drumuri noi şi orizonturi largi în variatele domenii ale cercetării lingvistice.

Expresie elocventă a recunoaşterii contribuţiilor de primă mărime aduse de profesorul Eugen Coşeriu pe terenul ştiinţei limbii, care i-au creat, de la primele lucrări, prestigiu în rândul lingviştilor, este titlul de *Doctor* sau de *Profesor honoris causa* decernat până acum (aprilie 1995) de 22 de universităţi din Europa şi America. Acestea sunt universităţile din: Bucureşti, Montevideo, San Juan (Argentina), Tampere (Finlanda), Córdoba (Argentina), Pontificia Universidad Católica din Santiago (Chile), Universitatea din Münster, cea din Madrid, Universităţile din Bologna şi Granada, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca şi Universitatea din Iaşi, Universidad Nacional din Cuyo (Mendoza), Argentina, universităţile din Chişinău, Constanţa şi Craiova, Pontificia Universidad Católica din Lima (Peru), Universidad Nacional Arequipa (Peru), Universitatea Ricardo-Palma din Lima, Universitatea din Vigo (Spania) şi, din 28 aprilie 1955, Universitatea din Timişoara.

A fost ales de repetate ori, pentru meritele sale ştiinţifice, membru, vicepreşedinte şi preşedinte al mai multor Societăţi, Asociaţii sau Consilii ştiinţifice, între care: Societas Lingvistica Europaea, Société de Linguistique Romane, Modern Humanities Research Associacion, Linguistic Society of

---

* Cuvânt rostit, cu unele completări ulterioare, ca *Laudatio*, cu prilejul decernării titlului de Doctor honoris causa Profesorului Eugen Coşeriu de către Universitatea din Timişoara, la 28 aprilie 1995.

America, Société de Linguistique de Paris, Circle of New-York. Società Italiana di Linguistica etc.

Este membru, membru corespondent sau membru de onoare, titluri conferite de 17 Academii şi Societăţi ştiinţifice din 12 ţări, între acestea: Academia Brasiliera, Academia Regală a Norvegiei, Real Academia Española, Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Istituto Lombardo (Accademia delle Scienze) din Milano, Bayerische Akademie der Wissenschaften (München), Academia Europaea (Londra), Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Academia Română, Academia Peruana de la Lengua (Lima), Academia Nacional de Letras din Uruguai (Montevideo) ş.a.

A fost iniţial lector de limba română la Universitatea din Milano (1947-1950) şi, în afară de activitatea didactică universitară de mai târziu, a ţinut cursuri şi prelegeri ca profesor invitat al mai multor universităţi din: Coimbra (Portugalia), Bonn, Frankfurt am Main, Strasbourg, Barcelona, Mexico, Bratislava, Varşovia, Tokyo, Sofia, Chişinău, Iaşi, Cluj, Timişoara etc.

Profesorul Eugen Coşeriu s-a născut la 27 iulie 1921, în Mihăileni, în fostul judeţ Bălţi din România atunci întregită. După absolvirea ciclului primar la şcoala din comuna natală, urmează cursurile Liceului "Ion Creangă" din Bălţi, iar între 1939 şi 1940 este student al Facultăţii de Litere şi Filozofie de la Universitatea din Iaşi, unde are ca profesori, între alţii, pe G. Călinescu, Iorgu Iordan, Petru Caraman şi G. Ivănescu. Tot aici şi acum debutează ca filolog, publicând în "Revista critică" articolul *Limbă şi folclor din Basarabia* şi *Material lingvistic* basarabean, în "Arhiva". Revistele ieşene "Jurnalul literar", "Cetatea Moldovei" ş.a. îi publică versuri, dar vocaţia literară evidentă în acest debut a rămas fără urmări, adică autorul nu i-a dat curs, deoarece pleacă, după un an, la Roma, cu o bursă acordată de statul italian. Este student al Universităţii din capitala Italiei din 1940 până în 1944, când îşi ia doctoratul în Litere.

Între 1944 şi 1945 este student al Universităţii din Padova, iar între 1945 şi 1949 studiază filozofia la Universitatea din Milano, având-l profesor pe reputatul filozof Antonio Banfi, sub a cărui conducere îşi ia doctoratul în filozofie.

În 1951 se stabileşte în Uruguay, unde i se încredinţează conducerea Catedrei de Lingvistică generală şi indoeuropeană a Universităţii din Montevideo, precum şi a Institutului de Lingvistică al Universităţii. Este epoca de început, dar şi de prodigioasă activitate, ca şi de afirmare în lumea ştiinţifică a vremii. Lucrările publicate acum au fost percepute atunci şi au rămas până azi contribuţii fundamentale în domeniul teoriei limbii. Aşa sunt: *Sistema, norma y habla* (Montevideo, 1952), în care conceptul de normă este scos din condiţia lui strict gramaticală şi emancipat, dacă se poate spune astfel, spre a fi situat pe o treaptă superioară dintr-o ierarhie de valori justificată şi justificabilă teoretic şi practic în egală măsură. Acestui concept profesorul Eugen Coşeriu îi va acorda în lucrările sale ulterioare un loc din ce în ce mai extins, atribuindu-i funcţii ce ţin nu numai de structura limbii, ci şi de ideea de ordine şi de libertate creatoare, în care se cuprinde şi valoarea etică, proprie activităţii umane, valoare mediată şi exprimată prin limbaj. Evaluarea critică a conceptelor de

formă şi substanţă din doctrina saussuriană face obiectul amplului studiu *Forma y sustancia en los sonidos del lenguage* (Montevideo, 1954). Teoria saussuriană potrivit căreia limba este formă şi nu substanţă e privită dintr-o perspectivă metodologică aptă să conducă cercetarea pe un drum nou.

În aceeaşi preocupare de a releva contradicţiile din gândirea lingvistului genevez şi prin aceasta de a revizui înseşi temeiurile teoretice ale lingvisticii contemporane se înscrie lucrarea de mare răsunet *Sincronía, diacronía e historia* (Montevideo, 1958), tradusă în germană şi în italiană, de astfel ca şi numeroase alte lucrări ale profesorului E. Coşeriu, traduse nu numai în principalele limbi occidentale, ci şi în greacă, finlandeză, japoneză şi coreeană. Lucrarea reprezintă un moment de răscruce în cercetarea lingvistică modernă din cea de-a doua jumătate a secolului nostru. Chiar titlul lucrării, în care istoria este al treilea termen pe lângă ceilalţi doi din terminologia structuralistă clasică indică o schimbare de optică prin includerea dimensiunii istorice, temporale, ca factor participant al realizării şi înţelegerii esenţei funcţionale a limbajului, diacronia fiind considerată şi ea un tip de *variaţie* lingvistică, după cum omogenitatea nu reprezintă o categorie dominantă a limbajului, căruia îi este proprie *varietatea arhitecturală a vorbirii* în funcţie de timp, loc, de stiluri etc. Formula celebră şi care îi aparţine lingvistului român: "limba funcţionează sincronic şi se constituie diacronic" exprimă o altă realitate din unghiul determinant şi necesar al relaţiei dialectice. "Istoria, afirmă Eugen Coşeriu într-un studiu recent, are datoria de a arăta unitatea [dintre cele două laturi ale substanţei fenomenului lingvistic] şi de a face manifestă dinamicitatea ei" (*Timp şi limbaj*, în Echinox", 1988, nr. 5, p. 12).

În 1963, acceptă invitaţia de a ocupa postul de profesor şi titular al Catedrei de Limbi romanice de la Universitatea din Tübingen, unde se află şi azi. Acum, preocupările anterioare de a supune examenului critic direcţiile contemporane fundamentale din domeniul lingvisticii se concretizează în lucrări ca: *Sprache, Strukturen und Funktionen* (1970), *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes* (1970), *Tradición y novedad en la ciencia del lenguage* (1977), *El hombre y su lenguage* (1977) ş.a. Supuse aceleiaşi rigori critice, pentru a fi apoi situate în alţi termeni, realişti, ai ecuaţiei, sunt generativismul chomskyan şi teoria lui Jakobson privitoare la raporturile dintre lingvistică şi poetică, ambele cu zgomotos ecou în epocă.

Tot astfel în privinţa lingvisticii textului, opiniile învăţatului român se deosebesc net de metodologia propusă de majoritatea cercetătorilor actuali. Obiectul lingvisticii textului nu este, după opinia lui Eugen Coşeriu, descrierea semnificaţiilor (lexicale), ci sesizarea sensului ce trebuie dedus şi desprins din curentul subteran care circulă, aşa-zicând, pe dedesubtul cuvintelor. În componenţa acestui sens intră nu numai cuvintele, semnele, ci şi ceea ce spun ori sugerează desfăşurarea evenimentelor şi trăirile personajelor, adică o întreagă ambianţă contextuală, o atmosferă subiacentă şi participantă la crearea înţelesului fundamental al textului, al *sensului intim*, adesea acoperit, inculcat comunicării poetice de către autor şi prin care se motivează, se legitimează existenţa operei ca experienţă estetică individuală. Anna Karenina, ni se atrage luarea aminte - şi Dionis din romanul lui Eminescu, am putea adăuga noi,

numai pentru a alătura şi un alt exemplu - nu sunt ceea ce aflăm despre ei mergând pe urmele lăsate de semnele care-i desemnează. Este nevoie pentru aceasta de o coborâre în zonele mai adânci ale expresiei şi ale contextului pentru care ele sunt simple indicatoare trimiţând spre altceva, ce trebuie dezvăluit şi care este motivarea reală a conceperii şi realizării textului ca produs al artei. O astfel de cercetare este, probabil, de domeniul viitorului, dacă se va întemeia pe criterii de lucru reformulate, capabile să scoată din impas actuala lingvistică, indecisă, a textului.

Cu privire la istoria lingvisticii, "se poate afirma, scrie Iorgu Iordan despre învăţatul omagiat astăzi, că este cel mai bun cunoscător al acestei materii" şi că "acest iscoditor lingvist a descoperit (şi dovedit) destul de des că diverse <<noutăţi>> ale lingvisticii moderne sînt... cam vechi, cronologic vorbind" (*Istoria lingvisticii româneşti,* coordonator Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura Stiinţifică, 1978, p.285). La loc de frunte se situează, în această privinţă, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersichte,* apărută în două părţi la Tübingen (1969,1972).

Ceea ce caracterizează gîndirea lingvistică a omului de ştiinţă Eugen Coşeriu este reflecţia filozofică stând sub semnul raţionalismului critic. In lucrările sale se reface, într-un plan superior, drumul străbătut de marile idei, în problemele limbii, de la Platon şi Aristotel, la Wilhelm von Humboldt, de la stoici la Hegel, de la Sfîntul Augustin , la Croce şi Heidegger.

Limbajul, potrivit concepţiei aristotelice, reluate de Humboldt şi aprofundate de Eugen Coşeriu, este activitate, şi nu lucru, produs, este *enérgeia,* şi nu *ergon,* iată punctul central de sprijin pe care se clădeşte, se reclădeşte şi se înalţă o construcţie monumentală: construcţie în care vorbitorul este arhitectul ei, întrucât el este măsura tuturor lucrurilor pentru lingvist. Fiindcă limbajul este creaţia lui, a vorbitorului, şi nu e făcut pentru lingvişti; acestora le revine însă datoria de a explica celor ce folosesc limba raţiunea pentru care utilizarea ei, nu numai corectă, ci şi *adecvată* împrejurărilor (*prépon* în greceşte) intră în *norma* comportamentului determinat al vorbitorului şi deci al omului aparţinând unei civilizaţii şi unei culturi. Fiind o formă fundamentală a culturii, adică a spiritului obiectivat în istorie, potrivit concepţiei hegeliene, iar universalitatea culturii face ca orice formă de cultură să fie critică, limbajul este, alături de filozofie şi arte, activitate liberă şi manifestare a libertăţii creatoare a omului liber, în sensul filozofic al acestui cuvânt, adică o activitate al cărei obiect este infinit, şi care creează acel obiect (*Deontologia şi etica limbajului,* în *Prelegeri şi conferinţe,* Iaşi, 1994, p.164-165).

Ideea legăturii dintre limbaj şi creativitate, ca expresie a libertăţii de creaţie a omului, alcătuieşte, fără îndoială, una dintre cele mai profunde şi mai încărcate de sens pagini din câte s-au scris la noi şi poate aiurea despre fondul moral, umanist şi prin aceasta universal implicat în actul de comunicare lingvistică. În prelegerea intitulată *Filozofia limbajului,* ţinută mai întâi la Universitatea din Iaşi, în 1992, şi apoi, în 1994, la Universitatea din Timişoara, profesorul Eugen Coşeriu dezvoltat una dintre ideile cele mai bogate în consecinţe decurgând din gândirea sa lingvistică. Ea este formulată în felul

următor. Există două tipuri de comunicare, deosebite între ele, şi anume: a comunica *despre ceva* şi a comunica *cu cineva, cu ceilalţi, cu alţii.* Cea dintâi este o formă de comunicare secundară şi derivată, cea de-a doua este forma de comunicare esenţială şi originară; cea dintâi corespunde uneia din funcţiile fundamentale ale limbajului de *a numi (onomazein,* o numeşte Platon în *Sofistul)* şi care ne pune în relaţie cu lucrurile, cu lumea externă, cu universul fizic. Cea de-a doua formă a limbajului este aceea de *a spune (legein,* la Platon), funcţie fundamentală, care nu poate lipsi şi care, manifestându-se prin vorbire, presupune participarea celuilalt. O limbă este astfel " creaţie originară, dar şi creaţie pentru altul, prin atribuirea propriului eu celuilalt" (*Prelegeri şi conferinţe,* p.26). Faţă de dimensiunea obiectivă a primului tip de comunicare, cel de-al doilea, deşi subiectiv, se manifestă ca *alteritate,* întrucât nu e un *solilocviu,* ci este realizat graţie dialogului cu *celălalt,* ca participant şi el la actul creator de limbaj al vorbitorului, condiţie pe care Eugen Coşeriu o numeşte *intersubiectivitate.* În aceasta constă, ne lasă autorul să înţelegem, substanţa umanistă a lingvisticii ca ştiinţă nu atât sau nu numai a lucrurilor şi a numelor lor, a lucrurilor despre care nu ştim de ce a fost nevoie să fie numite, ci o ştiinţă despre om şi lumea lui creată prin limbaj ca existenţă în şi prin comunitatea de vorbitori de-a lungul unei istorii şi în conformitate cu imperativul categoric al libertăţii de gândire şi de creaţie.

În prelegerea rostită cu ocazia decernării titlului de *Doctor honoris causa* al Universităţii din Cluj (11 martie 1992) şi publicat sub titlul *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii* în "Apostrof", nr. 11(30), 1992, p.11,14, profesorul Coşeriu enumeră ideile călăuzitoare care l-au condus şi îl conduc în activitatea sa ştiinţifică. Ele alcătuiesc un cod de o rară frumuseţe şi înălţime profesională şi etică. Semnul sub care este concepută lucrarea lingvistului sunt cuvintele lui Platon: *ta onta hos estin legein* " a spune lucrurile cum sînt", adică a vorbi despre lucruri înfăţişându-le aşa cum sunt ele în realitate. Corolarul direct al acestui principiu este onestitatea spiritului în care se face cercetarea, condiţie sine qua non în deontologia omului de ştiinţă. Cel de-al doilea principiu este principiul umanismului, impus de faptul că lingvistica are ca obiect o activitate liberă, a omului liber. Al treilea principiu ţine de tradiţie, prin care se înţelege, de fapt, toată zestrea gândirii din domeniu, care trebuie să se bucure de atenţia acordată ei de omul de ştiinţă, al ştiinţelor umanistice, în speţă. Aceasta, deoarece "cultura este mai întâi tradiţie, iar în această tradiţie este faptul nou şi revoluţionar". Următorul principiu este numit de autor principiul antidogmatismului, din care decurge generozitatea, pe care, scrie profesorul Coşeriu, "o consider ca o datorie a savantului(...) cu privire la orientarea lingvisticii". Idee memorabilă, se cuvine s-o spunem, care pune în lumină noblețea semnificaţiei atribuite cercetării ştiinţifice şi disputelor pe terenul ei, unde pasiunile s-au aprins şi se aprind de atâtea ori la focul vanităţilor lesne incendiabile şi vulnerabile. În sfârşit, principiul utilităţii are în vedere împrejurarea că lingvistica nu poate rămâne indiferentă faţă de felul cum folosesc vorbitorii limba, care este, în acelaşi timp, un instrument individual şi transindividual, social (termenul din urmă nu apare la Eugen Coşeriu), întrucât aparţine comunităţii din care face parte vorbitorul, dar ca limbaj ea face parte şi

din comunitatea generală a omenirii. Năzuința lui, a vorbitorului, este de a întrebuința o limbă nu numai corectă, nesancționată de normele oficiale, ci și o limbă *adecvată* situației, calitate ce derivă din condiția ei de exprimare *exemplară*, cum numește autorul limba numită tradițional varianta *literară* sau *cultivată* a unei limbi comune.

Acest crez, în care temeiurile și criteriile realist și unamist, tradițional și universal, filozofic și practic se conjugă și se susțin ca elemente alcătuitoare, se întâlnesc și se unifică în viziunea unui gânditor pentru care știința limbii este o disciplină al cărui obiect și a cărei arie de investigare ocupă de fapt și acoperă de drept și pe deplin spațiul revendicat de antropologie.

Am amintit mai înainte despre conceptul de *normă* și semnificația lui etică, asupra căreia Eugen Coșeriu revine în lucrările sale consacrându-i adevărate pagini antologice. Ne vom limita să transcriem, din păcate doar câteva fragmente în acest sens, din conferința *Deontologia culturii*, publicată în *Prelegeri și conferințe:*

"Limbajul este o activitate culturală a unui subiect între subiecte, care are, în același timp, obiect, care se referă la obiecte; în limbaj norma etică este aceea de a vorbi așa cum e norma subiectelor care țin de aceeași limbă. Este nu numai incorect, ci este imoral, din acest punct de vedere, cultural, de a vorbi oricum, de a vorbi fără normă.

Imperativul categoric al culturii, ca știință, ca artă, este acela de a nu face concesii unui subiect particular, acela de a respecta ori subiectul universal ori comunitatea (în cazul limbajului) și, această normă, acest imperativ categoric se prezintă anterior și conștiinței la artistul care spune: << Așa se pictează>>, la omul de știință care spune, uneori cu sacrificiul securității persoanei și al libertății personale: <<Așa stau lucrurile și nu pot să spun altfel!>> și chiar în limbaj, prin tendința de a vorbi, pe cît se poate în mod exemplar, de a vorbi la modul cel mai înalt, după criteriile de exemplaritate.

Aceste norme implică pentru cultură, în general, mai întîi, universalitatea, fiindcă toate aceste norme sînt norme pentru toți oamenii și toți oamenii sînt părtași la cultură, iar cultura se face pentru toți oamenii, chiar și limba, deși limba o găsim turnată în forme istorice limitate la anumite comunități. Chiar și limba proprie este pentru vorbitor totdeauna o limbă universală, este limba omenirii (...). Universalitatea înseamnă, în același timp, că toată cultura trebuie să fie nedogmatică" (p. 174-175).

Este aceasta o profesiune de credință a unui savant și a unui umanist al epocii noastre, epocă abia scăpată de sub tirania totalitarismului și a culturii dirijate, o profesiune de credință întemeiată pe ideea de libertate și izvorâtă dintr-o concepție în a cărei viziune lingvistică nu mai este o știință a semnelor pure și simple, cum aveau orgoliul s-o declare lingviștii la un moment dat, concept socotit revoluționar pentru dezvoltarea ei, ci și o știință despre omul care a creat și creează semnele, der pe care lingviștii credeau că trebuie să-i izoleze pe creator de propria sa creație, punându-l în paranteză. ("Lingviștii au uitat pe oameni din cauza semnelor", observa A. Gardiner).

"Dacă e să spunem lucrurilor aşa cum sunt, atunci trebuie să fim recunoscători că ne aflăm în prezenţa unui gigant". Sunt cuvintele rostite de Hans Helmut Cristmann, în 1981, la festivitatea prilejuită de împlinirea vârstei de 60 de ani a lingvistului român, căruia i s-au oferit cele cinci volume omagiale din *Logos semantikós. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, Berlin, New-York, Madrid, 1981. Tot în *Logos semantikós*, II, G. Ivănescu publică un amplu studiu intitulat *Die Erzeugung der Rede (Generarea vorbirii)*, care se încheie cu aceste cuvinte: "O îmbunătăţire a concepţiei lingvistice este posibilă astăzi numai prin luarea în considerare a contribuţiei lui E. Coşeriu. Lingvistica deceniilor următoare va avea mult de învăţat de pe urma sărbătoritului de azi".

Este elogiul adresat unui învăţat din partea altui învăţat căruia îi era străin obiceiul de a face risipă de vorbe mari.

Lingvistica timişoreană se simte profund onorată că cel dintâi titlu de Doctor honoris causa este decernat de Universitatea noastră unui ilustru lingvist român, care este, totodată, şi cea mai de seamă personalitate a gândirii lingvistice contemporane.

EIN BEGRÜNDER DER GEGENWÄRTIGEN LINGUISTIK: EUGEN COŞERIU (ZUSAMMENFASSUNG)

Der Gegenstand dieses Aufsatzes ist die anläßlich der Verleihung des Titels *Doctor honoris causa* an Professor Eugen Coşeriu von der Universität Tübingen gesprochehe *Laudatio*. Der Titel wurde ihm am 28 April. 1995 von der West-Universität verliehen. Der Verfasser hebt die wissenschaftlichen Verdienste des rumänischen Sprachwissenschaftlers als prestigevolles Persönlichkeit der zeitgenössischen Linguistik hervor, dessen Arbeiten in zahlreichen Sprachen Europas, Amerikas und Assiens übersetzt wurden.

1921 in Gemeinde Mihăileni (Bălţi) geboren, besuchte er das Gymnasium in Bălţi und beginnt 1940 das Studium an der Universität Jassy, setzt es dann - als Stipendiat - an der Universität fort, wo er sich auf Sprachwissenschaft spezialisiert. Danach studiert er weiter an der Universität von Padua und schließlich an der von Mailand, wo er zum Doktor der Philosophie promoviert wird. Als Professor wirkt er ursprünglich an der Universität von Monevideo, sodann an der Universität Tübingen. Er ist der Verfasser zahlreicher Arbeiten in verschiedenen Bereichen der Sprachwissenschaft: Romanistik, Allgemeine Linguistik, Sprachphilosophie, Sprachgeschichte, Grammatik, Lexikologie, Poetik u.a.

Als gründlicher Kenner der antiken theoretischen Ursprünge und der linguistischen Ideen im Laufe der Geschichte unterzog und unterzieht Professor Eugen Coşeriu die alten und neuen Theorien einer kritischen Neubewertung, wobei er - unter anderem - eine neue Auffassung entwickelt hat, deren Wurzeln im sprachwissenschaftlichen Denken des vergangenen Jahrhunderts zu suchen sind und wonach der Schwerpunkt der Forschung auf den Gedanken der

schöpferischen Activität der Sprache und somit auf die Rolle des Sprechers, des menschlichen Faktores, fällt, der im Prozeß des Werdegangs der Sprache vesentlich ist. Er hat auch den Begriff der Norm neugefaßt, indem er ihm den Sinn der *Vorbildlichkeit* im Gebrauch der Sprache zuschrieb, und nicht nur unter dem Aspekt der Korrektheit, sondern auch als Ausdruck der ethischen Haltung des Sprechers und seines Bewußtseins als Individum und Mitglied einer historischen, kulturellen und sozialen Gemeinschaft.

Seine zahlreichen Arbeiten sowie deren theoretische, philosophische und methodologische Wirkung rücken Professor Eugen Coşeriu in der erste Reihe der Sprachwissenschaftler unserer Zeit.

SPRACHSETZUNG IM SOZIAL-KOMMUNIKATIVEN KONTEXT

von
SORIN GĂDEANU

Eine provokante Behauptung von Scott Lash[1] kann als Anlaß zur Rückbesinnung auf Saussure und Durkheim genommen werden und motiviert auch den Versuch eines Rückblicks auf die Setzung der positivistisch angehauchten Wissenschaften von der Soziologie und der Allgemeinen Sprachwissenschaft, wenn auch paradoxerweise mit einem ausgeprägten Hang zur „Hyperspiritualität"[2]; die Menschheit habe ein Zeitalter der „postlanguage"[3] betreten. Die Kommunikation finde heute weniger unter dem Zeichen der Sprache statt und mehr unter dem Zeichen der Zahlen, der Töne, der Bilder, der Impulse, der Körperlichkeit und der Ausschreitung.

Daß aber Zahlen, Bildern und Tönen in der allgemeinen Semiotik eine kommunikative Rolle zugesprochen werden kann, hat schon Saussure behauptet:

„Man kann sich also vorstellen eine Wissenschaft (sic!), welche das Leben der Zeichen im Rahmen des sozialen Lebens untersucht; diese würde einen Teil der Sozialpsychologie bilden und infolgedessen einen Teil der allgemeinen Psychologie; wir werden sie Semeologie (von griechisch semeion, „Zeichen") nennen. Die Sprachwissenschaft ist nur ein Teil dieser allgemeinen Wissenschaft (...).

(...) Sache des Psychologen ist es, die genaue Stellung der Semeologie zu bestimmen; Aufgabe des Sprachforschers ist es, zu bestimmen, wodurch die Sprache ein besonderes System in der Gesamtheit der semeologischen Erscheinungen ist."[4]

Diese Abgrenzung Saussures ist von größter Bedeutung, und daß sie gut ein halbes Jahrhundert lang, bis die Semiotik aus diesen Zeilen auferstanden ist, einen Dornröschenschlaf geführt hat, mindert nichts an der Bedeutung dieser Stelle, sondern veranlaßt vielmehr zum Nachdenken über ein Entstehungsmodell der Wissenschaften: so wie um die Jahrhundertwende die Gedanken des Cours in der Sprachwissenschaft als vereinzelte Theorieansätze und Bemerkungen kursierten[5], so ist es auch um die Entstehung der Semiotik bestellt gewesen.

Das Zeitalter der „postlanguage" wurde folglich schon lange skizziert und muß nicht unbedingt als polarisiertes Gegenpaar zur Sprachlichkeit verstanden werden. Über den Gedankengang des Zitats, und über seinen

---

[1] Scott Lash, *Postmodernity and Desire*, in *Theory and Society*, 14 (1), 1984, S. 1 - 31.

[2] den Durkheim für seine Soziologie auch explizit gesteht: Emile Durkheim, *Representations individuelles et representations collectives*, in: *Sociologie et Philosophie*, Paris, Alcan, 1924, S. 70.

[3] Scott Lash, apud: Stjepan G. Mestrović, *Durkheim and Postmodern Culture*, Aldine de Gruyter, New York, 1992, S. 70.

[4] Ferdinand de Saussure, *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1967, S. 19.

[5] ein ausführlicher Überblick dazu in: Thomas M. Scherer, *Ferdinand de Saussure. Rezeption und Kritik*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1980, S. 127 ff.

äußerst vorsichtig formulierten und allgemein gehaltenen Ansatz hinaus - „das bestimmte Gebiet", „die Gesamtheit der menschlichen Verhältnisse" - wird es deutlich, daß Saussure den Anschluß an eine übergreifende Wissenschaft sucht. So wie die scholastische Philosophie als mittelalterliche Königin der Wissenschaften fungierte, so bestellt zwar Saussure die allgemeine Psychologie zur übergeordneten Disziplin, verliert aber, an verschiedenen Stellen des Cours, den soziologischen Ansatz (wohl, wie hier zitiert, der Psychologie untergeordnet) nicht aus dem Blick; schon auf derselben Seite heißt es, „daß die Sprache eine soziale Einrichtung ist".

Weiterhin wird die Stellung der Sprache im Zeitalter der „language" definiert:

„Die Sprache ist ein System von Zeichen, die Ideen ausdrücken und insofern mit der Schrift, dem Taubstummenalphabet, symbolischen Riten, Höflichkeitsformen, militärischen Signalen usw. vergleichbar. Nur ist sie das wichtigste dieser Systeme."[6]

Gerade diesen letzten Gedanken bestreitet Scott Lash, und ob er dabei im Recht ist oder nicht, bleibt dahingestellt.

Aber es ebnet sich mit dieser Behauptung Saussures ein weites Feld, auf welchem auch die Wissenschaftssetzung der Soziologie zu suchen ist. Von diesem Blickpunkt betrachtet, erscheint die Sprachwissenschaft als ein Sonderfall, ein Anwendungsgebiet der Soziologie, oder, wie Durkheim sie sieht, als ein Teilbereich dieser.

Die Behauptung mag wohl zugespitzt formuliert sein, ihre Begründung läßt sich aber, explizit bei Durkheim und implizit bei Saussure, im Verlauf der weiteren Argumentation erkennen.

Bei Durkheim wird das im ersten Anlauf, in der Systematik der Teildisziplinen der Soziologie aus der L' Anné Sociologique nicht so deutlich[7]:

Die Systematik der Année sociologique
1. Allgemeine Soziologie (sociologie générale) Gegenstand und Methode der Soziologie, Sozialphilosophie, Sozialgeschichte, soziologische Theorien.
2. Religionssoziologie (sociologie religieuse) Primitive Religionen, Magie, Aberglauben, Mythen, Totenkult, Ritual, religiöse Order, Religionsgemeinschaften
3. Rechts- und Moralsoziologie (sociologie juridique et morale) Soziale Organisation, politische Organisation, Sitten und Gebräuche, Familie, Eigentumsrecht, Vertragsrecht, Strafrecht, Prozeßrecht.
4. Kriminalsoziologie (sociologie criminelle et statistique morale) Kriminalität, Kriminalstatistik, organisiertes Verbrechen, Strafvollzug,

[6] Ferdinand de Saussure, *a.a.O.*

[7] Werner Schnörringer, *Emile Durkheims Beitrag zur Begründung der Soziologie als Wissenschaft im Rahmen der Reform des französischen Bildungswesens (1887 - 1902)*, Heidelberg, 1992, S. 44.

Psychiatrie.
5. Wirtschaftssoziologie (sociologie économique)
Wirtschaftstheorie, Wirtschaftssysteme, Produktion, Konsumtion, Arbeit, Gewerkschaften, Klassen, Handel, Finanzwesen, Volkswirtschaft, Regionalwirtschaft, Sozialpolitik.
6. Sozialstruktur (morphologie sociale)
Demographie, Sozialgeographie, städtische Gesellschaft, ländliche Gesellschaft.
7. Sonstiges (divers)
Ästhetik, Technologie, Sprache, Anthropologie, Kriegswesen

aber um so ersichtlicher aus einer späteren Einteilung der Soziologie, die er im Jahre 1909 unternommen hat[8]:

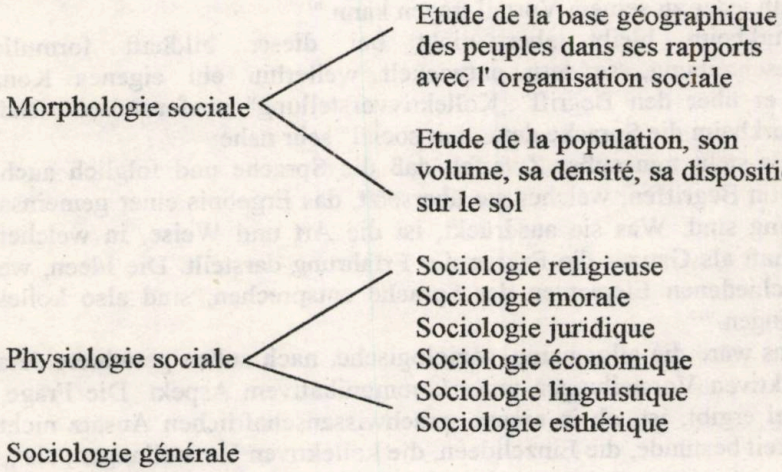

Hier geht es nicht mehr um die Sprache, sondern um die Wissenschaft davon, um die Linguistik. Aus einem nicht eingliederbaren Bereich der soziologischen Untersuchung (Sonstiges)-Sprache, entsteht hier aus dem Saussureschen Gegenstand die Linguistik als Teilbereich der Physiologie sociale, also der Morphologie sociale - ein statisches, deskriptives Teilgebiet - entgegengesetzt. Die Linguistik, d.h. die Physiologie sociale, ist funktional, abstrakt und dynamisch, sie ist „hyperspiritualisiert", eine Abstraktion zweiten Grades, so wie sie später auch bei Saussure anzutreffen sein wird.

Weiter heißt es bei Durkheim, noch ganz allgemein gehalten:

„Ein soziologischer Tatbestand ist jede mehr oder minder festgelegte Art des Handelns, die die Fähigkeit besitzt, auf den Einzelnen einen äußeren Zwang auszuüben; oder auch, die im Bereich einer gegebenen Gesellschaft

[8] Emile Durkheim, *Sociologie et sciences sociales*, in: *La science sociale et l'action, Paris*, 1970, S. 137-159, zitiert nach Schnörringer, *a.a.O.*, S. 100.

allgemein auftritt, wobei sie ein von ihren individuellen Äußerungen unabhängiges Leben besitzt."[9]

Die relevanten Schlüsselbegriffe für den Vergleich zu Saussure sind der „soziologische Tatbestand" und der „äußere Zwang", welche von diesem ebenfalls in einem Atemzug genannt werden:

„Die Sprache ist von allen sozialen Einrichtungen diejenige, welche am wenigsten zur Initiative Gelegenheit gibt. Sie gehört unmittelbar mit dem sozialen Leben der Masse zusammen, und diese ist natürlicherweise schwerfällig und hat eine konservierende Wirkung."[10]

Über den Zwang der Sprache hat auch Durkheim gesprochen, ja sogar unter Miteinbeziehung des Denkens:

„Ein jeder von uns spricht eine Sprache, die er nicht selbst geschaffen hat: wir finden die Sprache fertig hergestellt. Sprache ist, zweifellos, wie ein Gewand, in das die Gedanken gekleidet sind. Immerhin ist sie kein Alltagskleid, sie steht nicht einem jeden, und sie ist nicht die Art von Kleidung, welche ein jeder zu seinem Vorteil tragen kann."[11]

Durkheim bleibt aber nicht bei dieser bildhaft formulierten Sprachbeschreibung, sondern entwickelt weiterhin ein eigenes Konzept, welches er über den Begriff „Kollektivvorstellung" ausformuliert. Dadurch bringt Durkheim die Sprache dem „fait social" sehr nahe:

„Es steht nun außer Zweifel, daß die Sprache und folglich auch das System von Begriffen, welches sie übersetzt, das Ergebnis einer gemeinsamen Erarbeitung sind. Was sie ausdrückt, ist die Art und Weise, in welcher die Gesellschaft als Ganzes die Fakten der Erfahrung darstellt. Die Ideen, welche den verschiedenen Elementen der Sprache entsprechen, sind also kollektive Vorstellungen."[12]

Das wäre die allgemeine, soziologische, nach außen gerichtete Analyse der kollektiven Vorstellungen unter kommunikativem Aspekt. Die Frage, die sich dabei ergibt, ist, ob in einem sprachwissenschaftlichen Ansatz nicht die Möglichkeit bestünde, die Einzelideen, die kollektiven Vorstellungen, als „faits sociales" auf einer nächsten Abstraktionsstufe zu untersuchen. Kollektive Vorstellungen sind noch nicht bewußt, erst in ihrer Gesamtheit entwickeln sie sich zum kollektiven Bewußtsein. Als Ideen ist das bei ihnen nicht der Fall. Erst die Funktionalisierung der Ideen in der Sprache führt zur Bewußtseinsbildung (das Schlüsselwort der Analyse bleibt das Übersetzen als Ergebnis der gemeinsamen Erarbeitung). Die von Durkheim explizit formulierte und von Saussure implizit umschriebene mechanische Solidarität durch Ähnlichkeit mündet nun in der Sprache als Produkt, im Kollektivbewußtsein als Sprache.

---

[9] Emile Durkheim, *Regeln der soziologishen Methode*, Luchterhand, Neuwied und Berlin, 1970, S. 114.

[10] Ferdinand de Saussure, *a.a.O.*, S. 86.

[11] Emile Durkheim, *Rezension über Albert Schaffles Bay und Leben des Körpers*, in: *Emile Durkheim on Institutional Analysis*, Chicago, Chicago University Press, 1978, S. 102.

[12] Emile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life*, New York, Free Press, 1978, S. 101.

Diesen Denksprung muß man auf alle Fälle nachvollziehen, wenn man die Entsprechung bei Saussure sucht:

„Die synchronische Sprachwissenschaft befaßt sich mit logischen und psychologischen Verhältnissen, welche zwischen gleichzeitigen Gliedern, die ein System bilden, bestehen, so wie sie von einem und demselben Kollektivbewußtsein wahrgenommen werden."

Das Kollektivbewußtsein offenbart seine bei Saussure zentrale Rolle erst einige Zeilen weiter, wo es einen grundlegenden Charakter durch die Differenzierungsfunktion zwischen Synchronie und Diachronie erhält:

„Die diachronische Sprachwissenschaft untersucht dagegen die Beziehungen, die zwischen aufeinanderfolgenden Gliedern obwalten, die von einem in sich gleichen Kollektivbewußtsein nicht wahrgenommen werden, und von denen die einen an die Stelle der anderen treten, ohne daß sie unter sich ein System bilden."[13]

Wittold Doroszewski, der erste Autor, der die Frage eines möglichen Zusammenhangs zwischen Saussure und Durkheim angeschnitten hat, bringt zwar den hier angeführten ersten Teil des Zitats über die synchronische Linguistik, nicht aber den zweiten, und bemerkt dazu:

„Obwohl F. de Saussure seltener auf den Begriff des Kollektivbewußtseins zurückgriff als Durkheim, hat er dennoch nicht auf diesen Terminus und infolgedessen auf diese Auffassung verzichtet."[14]

Was bei Doroszewski erstaunlich erscheint, ist nicht nur die konzessiv gehaltene Einstufung des Begriffes Kollektivbewußtsein bei Saussure, sondern die Tatsache, daß er seine wesentliche Rolle in der Setzung der Synchronie und Diachronie übersieht. Im zweiten Teil des Saussureschen Textes wird deutlich, daß neben dem Systembegriff das Kollektivbewußtseins das zweite wesentliche Unterscheidungselement in der Auseinanderhaltung der Synchronie von der Diachronie ist. Das Kollektivbewußtsein wird somit zum konstitutiven Definitionselement der Saussureschen Nomenklatur und ist in dieser Einstufung nicht von der Frequenz seiner Anführungen im Text abhängig, sondern von seiner Rolle im System der Sprachwissenschaft nach Saussure.

Das letzte angeführte Durkheim-Zitat, welches die Sprache als gemeinsame Erarbeitung sieht, ist nicht ein vereinzelter Vermerk, sondern eher der Ausdruck eines Gedanken, der öfter anzutreffen ist.

„Es gibt kaum Wörter unter denen, die wir gewöhnlicherweise gebrauchen, welche im Rahmen der Grenzen unserer persönlichen Erfahrung bleiben, und welche nicht in einem größeren oder kleinerem Maß darüber hinausgehen. Es gibt demzufolge eine Menge Wissen, welches im Wort gestaut ist und welches wir nie gesammelt haben, und welches nicht individuell ist."[15]

Was bei Durkheim hier „nicht individuell" ist, wird bei Saussure als „Sprache" gebracht:

---

[13] Ferdinand de Saussure, *a.a.O.*, S. 119.

[14] Wittold Doroszewski, *Über die Beziehungen zwischen Soziologie und Linguistik*, in: *Der moderne Strukturbegriff*, Hrsg. Hans Naumann, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1973, S. 55.

[15] Emile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life*, New York, Free Press, 1965, S. 483.

„Die Sprache besteht in der Gemeinschaft in der Gestalt einer Summe von Eindrücken, die in jedem Gehirn niedergelegt sind, ungefähr so wie ein Wörterbuch, von dem alle Exemplare, unter sich gleich, unter den Individuen verteilt wären. Sie ist also etwas, das in jedem Einzelnen von ihnen vorhanden, zugleich aber auch allen gemeinsam ist und unabhängig von dem Willen der Aufbewahrer."[16]

Dafür verharrt aber Durkheim auf seinem lexikalischen Ansatz von vorhin auch dann, wenn er eine der schönsten Stellen über das Wesen der Sprache verfaßt:

„Es sind die Wörter, welche Unterschiede in den Faden unseres Denkens einführen. Weil das Wort eine diskrete Einheit ist. Es hat eine bestimmte Individualität und scharf definierte Grenzen (...)

In einem gewissen Sinne tut die Sprache dem Gedanken Gewalt an, sie entstellt und entartet ihn, sobald sie in diskontinuen Termini das ausdrückt, was grundsätzlich Kontinuum ist."[17]

Die bisherigen Äußerungen Saussures und Durkheim zeigen sehr wohl eine Verwandtschaft der Gedankengänge der beiden Autoren und könnten noch anhand von weiteren Beispielen veranschaulicht werden. Die bisher genannten Stellen scheinen aber die für eine ausführlichere Untersuchung relevantesten gemeinsamen Punkte zu enthalten. Abschließend sei noch ein Bild der neuen Königin der Wissenschaften bei Durkheim gegeben, welches auch eine Ausführung zur Sprache enthält:

„Es gibt, in Wirklichkeit, so viele Zweige der Soziologie, wie viele Eizelwissenschaften wir kennen, so wie es verschiede Arten von faits sociales gibt (...)

Die Sprache, welche in gewissen Bereichen von organischen Bedingungen abhängig bleibt, ist trotzdem eine gesellschaftliche Erscheinung (ein fait social), weil sie das Produkt einer Gruppe ist und zugleich von ihr geprägt wird. Die Sprache ist sogar, im allgemeinem, eines der charakteristischen Elemente von Physiognomien der Gesellschaften, und es hat schon seine bestimmten Gründe, daß die Verwandtschaft der Sprachen des öfteren verwendet wird, um Verwandtschaften zwischen den Völkern zu bestimmen.

Es gibt, demzufolge, einen Untersuchungsgegenstand für die soziologische Untersuchung der Sprache, welche schon unternommen wird."[18]

In einer Fußnote zu dieser Rezension erwähnt Durkheim auch ein Beispiel für die sich anbahnende soziologische Untersuchung der Sprache, und zitiert Antoine Meillet (der mit Sausure übrigens im Briefwechsel stand) mit seinem bedeutenden Aufsatz aus dem Jahre 1906, „Comment les mots changent des sens"[19], der die Grundlage für die Untersuchung des Sprachwandels setzte.

---

[16] Ferdinand de Saussure, *a.a.O.*, S. 23.

[17] Emile Durkheim, *The Evolution of Educational Thought*, London, Routledge & Kegan Paul, 1977, S. 344.

[18] Emile Durkheim, *Rezension zu Alfred Schaeffle Bay und Leben des sozialen Körpers*, in: *Emile Durkheim on Institutional Analysis*, Chicago, Chicago University Press, 1987, S. 101.

[19] erschienen in: *L'Annee Sociologique*, Nr. 9 (1906), S. 1-39.

Durkheim verfolgte also die Entwicklungen in der Sprachwissenschaft. Auch von Saussure weiß Doroszewski zu berichten:

„Wie ich aus sicherer Quelle weiß, verfolgte F. de Saussure mit regem Interesse die philosophische Auseinandersetzung zwischen Durkheim und Tarde"[20], d.h. er sollte auch Durkheims Wissenschaftsentwicklung verfolgt haben.

Einen Überblick der Literatur im Zusammenhang mit der möglichen, aber noch nicht eindeutig nachgewiesenen Beeiflussung von Saussure durch Durkheim liefert die schon eingangs erwähnte Arbeit von Scherer[21] und eine Zusammenfassung, die aber wiederum die Frage so gut wie offen läßt, von Christine Bierbach[22]. Sie spricht von einer „soziologischen Strömung", welche bestrebt ist, die Abhängigkeit der Langue-Konzeption Saussures von Durkheim zu beweisen, und von einer „immanenten Strömung", die jeden außerlinguistischen Einfluß auf Saussure bestreitet und bestenfalls auf Antizipationen in der traditionellen Sprachwissenschaft verweist.

Den Ausgangspunkt der Debatte stellt der schon erwähnte Aufsatz von Doroszewski dar, der behauptet, daß „die ' Sprache ' bei Saussure nicht nur dem 'soziologischen Tatbestand ' Durkheims genau entspricht, sondern daß sogar diese halb psychische, halb soziale Sprache, die außerhalb des Individuums existiert (...) in gewisser Hinsicht nach den ' Kollektivvorstellungen ' Durkheims gebildet ist."[23]

Die folgenschweren Auswirkungen dieser Behauptung von Doroszewski ließen in der Saussure-Exegese nicht lange auf sich warten. Dabei scheint es, daß der Vorrang des Soziologischen über das Immanente, bzw. umgekehrt, als wichtigste Fragestellung das Verhältnis Durkheim-Saussure dominiert. Eine eingehende Textuntersuchung, die eine zusammenfassende Einsicht der inhaltlichen Bezüge liefern kann, gibt es noch nicht.

Abschließend kann noch die Position von Washabaugh[24] angeführt werden, die wohl dem Tatsachenbestand der bis dahin durchgeführten Untersuchungen am nächsten steht. Washabaugh behauptet, daß zwar beide Autoren ihre Wissenschaften unter terminologisch und methodologisch identischen Prämissen aufnehmen, und daß sie beide davon ausgehen, daß die sozialen Erscheinungen Autonomie beanspruchen können. Diese Übereinstimmungen sind aber ontologisch nicht haltbar: Saussure läßt das Soziale (langue) aus dem Individuellen (parole) hervorgehen, während bei Durkheim das kollektive Faktum die individuellen determiniert.

Abgesehen von den manchmal unflexiblen und vereinfachenden Formulierungen Washabaughs, geht auch dieser, obzwar seine Fragestellung durchaus berechtigt ist, nur von den Regeln der soziologischen Methode aus,

---

[20] W., Doroszewski, *a.a.O.*, S. 56.

[21] Thomas M. Scherer, *a.a.O.*, S. 131 ff.

[22] Christine Bierbach, *Sprache als „Fait social". Die linguistische Theorie F. de Saussure's und ihr Verhältnis zu den positivistischen Sozialwissenschaften*, Max Niemeyer, Tübingen, 1978, S. 147 ff.

[23] W., Doroszewski, *a.a.O.*, S. 55.

[24] W.,Washabaugh, *Saussure, Durkheim and Sociolinguistic Theory*, in: *Archivum Linguisticum*, 5 (1974), S. 27.

ohne die anderen Schriften Durkheims in ihrer Vielfalt der Äußerungen zur Sprache zu untersuchen.

Andererseits ist die terminologische Übereinstimmung eine vielleicht notwendige, aber keinesfalls hinreichende Bedingung, um eine These der Nachbildung der Saussureschen Allgemeinen Sprachwissenschaft aufgrund der Soziologie von Durkheim zu formulieren. Aber selbst die Vermutung einer schieren Nachbildung wäre eine Vereinfachung, bei der Komplexität der beiden Werke. Was aus den angeführten Textstellen offensichtlich wird, ist zumindest eine erstaunliche Parallelität, welche die Vermutung einer möglichen Beeinflussung von Saussure noch immer plausibel erscheinen läßt.

Schlußfolgerung

Die postmoderne, destruktivistische Auffassung von der „postlanguage" kann ohne weiteres in das Saussure-Durkheimsche Bild von den der Sprachwissenschaft übergeordneten, d.h. sie erweiternden Disziplinen eingeordnet werden - über die soziologische Betrachtung, deren Bedeutung dadurch evident wird.

Die Gesamtheit der Zusammenhänge zwischen der Auffassung über die Soziologie bzw. die Allgemeine Sprachwissenschaft bei Durkheim bzw. Saussure ist noch nicht zufriedengestellend erforscht. Schon bei einem Vergleich eröffnet sich die mögliche Rekonstruktion eines Sprachbildes als Replik auf die „postlanguage".

SAUSSURE VERSUS DURKHEIM ŞI DINCOLO DE ACEASTA: LIMBAJUL ÎN CONTEXT SOCIO-COMUNICATIV (REZUMAT)

Lucrarea de faţă îşi propune, pornind de la o afirmaţie a lui Scott Lash, care susţine că în ziua de astăzi postlimbajul acoperă tot mai mult sfera comunicaţiei, să discute opoziţia limbaj-postlimbaj prin revenirea la textul saussurean. În acest scop se recurge la analiza caracterului sociologic al limbii şi a paralelităţii concepţiilor lui Saussure şi Durkheim, pe baza unor texte din Regulile metodei sociologice care n-au fost încă puse în relaţie cu textul Cursului. Astfel se ajunge la concluzia că viziunea postmodernă, destructivă asupra postlimbajului apare la Saussure şi Durkheim în viziunea lor sociologică asupra limbajului. O altă problemă adusă în discuţie este corelaţia între concepţia sociologică şi lingvistica generală la Durkheim respectiv Saussure, precum şi posibila influenţă exercitată de Durkheim asupra autorului Cursului.

O IPOTEZĂ DESPRE FILOGENEZA SUBSTANTIVULUI

de

IOAN N. BÎTEA ŞI ADINA TIHU

1. Abordând aspecte ale filogenezei limbajului natural în preistorie, lingvistul bucureştean Ion Coja a propus o ipoteză care postulează "desfăşurarea în ordine (cronologică sau mai mult, chiar, de cauză-efect) a următoarelor evenimente: (a) deschiderea grupărilor lingvistice - (b) depăşirea limitelor contextului existenţei cotidiene - (c) sporirea numărului cazurilor de comunicare despre "obiecte" necunoscute receptorului - (d) consolidarea cuvântului (substantivului) ca nume al unui concept"[1].

Altfel spus, această ipoteză pretinde că *lărgirea comunităţii lingvistice* a făcut posibilă *referirea la referenţi absenţi*, care la rândul ei a dus la *creşterea numărului situaţiilor în care emiţătorul vorbeşte despre referenţi necunoscuţi*, ceea ce a avut drept rezultat *impunerea substantivului ca nume de concept*.

2. Întrucât din perioada constituirii limbajului natural nu ne-au rămas nici un fel de dovezi lingvistice, ipotezele referitoare la aspecte ale filogenezei acestui limbaj în general şi a limbajelor naturale în particular au un pronunţat caracter speculativ - şi, de ce să nu recunoaştem, o utilitate mai degrabă îndoielnică, oricât de interesante ar fi ele.

Este evident că, din moment ce nu pot fi confruntate cu realitatea lingvisti-că pe care o vizează, asemenea ipoteze nu pot fi confirmate - ele sunt doar mai mult sau mai puţin plauzibile. Asta nu înseamnă, însă, că ele nu pot fi infirmate - pentru a le respinge nu este nevoie ca ele să fie verificate prin raportarea la realitatea istorică şi lingvistică vizată, ci este suficient să se demonstreze că ele prezintă cel puţin o contradicţie internă (adică nu sunt logic consistente) şi/ sau să se imagineze situaţii cu un ridicat grad de plauzibilitate (mai bine spus, cel puţin la fel de plauzibile) care le contrazic; în primul caz, asemenea ipoteze nu pot avea valoare explicativă, iar în cel de-al doilea, ele au o plauzibilitate foarte scăzută sau sunt pur şi simplu neplauzibile.

3. Pentru a respinge ipoteza în discuţie este necesar, prin urmare, fie să demonstrăm că ea nu este logic consistentă, fie să arătăm că ea nu este suficient de plauzibilă.

Ipoteza aceasta nu prezintă, din câte ne putem da seama, contradicţii interne (cu alte cuvinte, este logic consistentă). În cele ce urmează vom înfăţişa, însă, trei contra-argumente care îi subminează decisiv plauzibilitatea.

4.1. Încă din cele mai vechi timpuri, fiecare umanoid trebuie să fi întâlnit obiecte şi fiinţe pe care nu le întâlnise ră până atunci ceilalţi membri ai comunită-ţii din care făcea parte şi totodată trebuie să fi simţit uneori nevoia să atragă atenţia celorlalţi asupra acestor obiecte şi fiinţe.

Astfel, ne putem imagina cu uşurinţă un grup de umanoizi care se îndreaptă seara spre o peşteră şi sunt ajunşi din urmă de un membru al comunităţii respective care emite agitat secvenţe de sunete pe care umanoizii

---

[1] Ion Coja, *Preliminarii la gramatica raţională a limbii române*, vol. I: *Gramatica articolului*, Bucureşti, 1983, p. 181.

aceştia o asociază cu mamutul, dorind să-i determine să mărească pasul (pentru că sunt obosiţi şi/sau nu îi interesează problema hranei) sau să se întoarcă din drum şi să vâneze mamutul (în cazul în care comunitatea nu are de mâncare şi vânarea animalului nu ridică probleme deosebite). În această situaţie, emiţătorul se referă indiscutabil la o fiinţă pe care a văzut-o şi/sau auzit-o (şi, deci, îi este cunoscută[2]) şi care este încă necunoscută receptorilor.

Deoarece comunitatea în cauză poate fi cât se poate de izolată, iar membrii ei pot foarte bine să comunice între ei numai în limitele "contextului existenţei cotidiene", situaţia imaginară descrisă mai sus (care nu are caracter excepţional) ne arată destul de clar că "sporirea numărului cazurilor de comunicare despre" obiecte" necunoscute receptorului" nu a fost condiţionată - şi nici nu trebuia să fie precedată în timp - de "deschiderea grupărilor lingvistice" şi "depăşirea limitelor contextului existenţei cotidiene" (eventual se poate susţine că acestea au favorizat înmulţirea mai rapidă a "cazurilor de comunicare despre "obiecte" necunoscute receptorului"), iar "depăşirea limitelor contextului existenţei cotidiene" nu a fost defel condiţionată - şi nici nu trebuie să fi fost precedată cronologic - de "deschiderea grupărilor lingvistice".

4.2. Pentru ca să poată depăşi coordonatele "contextului existenţei cotidiene" în condiţiile deplinei inteligibilităţi, vorbitorii trebuiau să fie în stare să arate că se referă la un individ sau la mai mulţi, că acest referent a existat, există, va exista, ar putea exista etc., a fost, este, va fi etc. asociat cu un anumit caz semantic[3] şi a avut, are, va avea etc. o anumită proprietate sau anumite proprietăţi. Cu alte cuvinte, "depăşirea contextului existenţei cotidiene" presupune şi impune existenţa flexiunii şi/sau determinării nominale, precum şi a flexiunii şi/sau a determinării verbale; în absenţa acestora, una şi aceeaşi secvenţă de sunete va desemna atât un individ, cât şi mai mulţi indivizi, atât un individ existent în momentul vorbirii, cât şi un individ care a existat ori va exista ş.a.m.d.

Aşadar, "depăşirea limitelor contextului existenţei cotidiene" şi "sporirea numărului cazurilor de comunicare despre "obiecte" necunoscute receptorului" presupun dezvoltarea sistemului gramatical al limbii naturale respective, iar aceasta nu este condiţionată sau precedată în mod necesar de "deschiderea grupărilor lingvistice", ci, pare-se, de creşterea complexităţii mesajelor pe care doresc să le transmită vorbitorii.

4.3. Vorbitorii unei limbi naturale devin conştienţi de faptul că substantivul comun este numele unui concept numai după ce sesizează că una şi aceeaşi secvenţă de sunete este utilizată pentru a numi toate obiectele sau fiinţele de un anumit fel (care, adică, au anumite trăsături comune)[4].

Dacă aşa stau lucrurile, atunci "consolidarea cuvântului (substantivului) ca nume al unui concept" nu este legată cronologic sau cauzal de "deschiderea

---

[2] Pentru distincţia *cunoscut/necunoscut*, vezi, de exemplu, I. Coja, *op. cit.*, p. 13-16.

[3] Pentru noţiunea de *caz semantic*, vezi, de pildă, Dumitru Chiţoran şi Alexandra Cornilescu, *Elements of English Sentence Semantics*, Bucureşti, 1986, p. 186.

[4] Cf. I. Coja, *op. cit.*, p. 181: "faptul de a cunoaşte mai multe obiecte din aceeaşi clasă creează vorbitorului condiţiile descoperirii şi aprofundării valorii de nume de noţiune pe care o au substantivele".

grupărilor lingvistice", nici de "depăşirea limitelor contextului existenţei cotidiene", nici de "sporirea numărului cazurilor de comunicare despre "obiecte" necunoscute receptorului"; din câte ne putem da seama, de substantiv ca parte de vorbire se poate vorbi numai după ce anumite secvenţe de sunete au început să fie utilizate ca nume ale tuturor membrilor unei clase şi au apărut rudimentele flexiunii şi/sau determinării nominale.

5. În concluzie, ipoteza lui I. Coja referitoare la filogeneza substantivului este lipsită de plauzibilitate.

A HYPOTHESIS CONCERNING THE PHILOGENESIS OF NOUNS
(Abstract)

This paper examines, and rejects as totally implausibile, a hypothesis concerning the philogenesis of nouns in natural language advocated by Ion Coja, according to which the opening up of linguistic groups led to the speakers' referring to objects beyond the boundaries of their everyday life, which in turn resulted in an increase in the number of situations in which speakers referred to objects unknown to the hearer, which led to the strenghtening of the status of the noun as name of a concept.

ÜBERSCHNEIDUNGEN ZWISCHEN DEN LEXISCH-SEMANTISCHEN FELDERN IM DEUTSCHEN UND RUMÄNISCHEN
- EIN KOMMENTAR -

von
YVONNE LUCUȚA / SILVIA GRUBER

1.1. Der Wortschatz jeder Einzelsprache ist ein auf mehreren Stufen strukturiertes und gleichzeitig offenes System, das einer ständigen Dynamik unterworfen ist. Der dynamische Charakter des gesamten Makrosystems des Wortschatzes, der implizit auch den Mikrosystemen eigen ist (folglich auch den lexisch-semantischen Feldern bzw. Teilfeldern), wird einerseits von der Mobilität des Vokabulars determiniert, das seinerseits die steten Veränderungen im Umfeld des Menschen aufnimmt, andererseits durch den regen Ausstausch zwischen den Konstituenten eines einzelnen lexisch - semantischen Feldes bzw. Teilfeldes und verschiedener anderer (oft benachbarter) Felder oder Teilfelder.

Diese Art von Dynamik wird durch die Vieldeutigkeit und die asymmetrische Natur des sprachlichen Zeichens erklärt (Lucuta, 1975), das sowohl statisch als auch dynamisch, sowohl polysemantisch als auch synonym sein kann. Auf der Ebene der Langue ist die *Polysemie* als zentrale Eigenschaft des sprachlichen Zeichens die wichtigste Ursache für die Dynamik zwischen den lexisch - semantischen Feldern, die folglich auch nicht scharf voneinander abgegrenzt werden können und demnach eine relativ große Anzahl von Überschneidungen aufweisen. Die *Synonymie* ihrerseits bewirkt die in größerem oder geringerem Grad existierenden Bedeutungsüberlagerungen der Konstituenten eines lexisch - semantischen Feldes und folglich auch die Möglichkeit ihrer (partiellen) Austauschbarkeit in bestimmten Texten. Diese verschiedenen Arten von Überschneidungen, die vor allem in ihrer Dynamik erforscht werden sollten, sind der eigentliche Gegenstand dieser zusammenfassenden Darstellung. Dabei muß allerdings auf die Tatsache verwiesen werden, daß die Beschreibung von Überschneidungen innerhalb und außerhalb von lexisch - semantischen Feldern nicht vollkommen isoliert von Texten, d.h. von syntagmatischen Relationen erfolgen darf, da ja gerade im Falle der Polysemie evident wird, daß dem Kontext oft die Hauptrolle in der Monosemierung von Lexemen zukommt.

1.2. Aufgrund der *synonymischen* Beziehungen zwischen den Konstituenten eines lexisch - semantisches Feldes ist die "innere Struktur" des Feldes durch einander vielfältig überschneidende Sememe gekennzeichnet (Lorenz / Wotjak, 1977). Sememüberscheidungen liegen dann vor, wenn es keine leere Intersektion zwischen diesen Sememen gibt (Wiegand, 1973), die als Sem*mengen* verstanden werden. Von Bedeutungsüberschneidung mehrerer Lexeme kann demnach gesprochen werden, wenn diese Lexeme minimal ein identifizierendes Sem, von Fall zu Fall, aber auch eine unterschiedliche Anzahl von identifizierenden Semen aufweisen.

' Ortswechsel '
|
' Fortbewegung '
|
' von Menschen '
|
' auf dem Boden '
|
' aufrecht '
| |
' schnell ' ' langsam '
LAUFEN **SPAZIEREN**
A FUGI **A SE PLIMBA**

Die erste Schlußfolgerung, die aus dieser knappen Illustration gezogen werden darf, ist jene, daß die Bedeutungsüberschneidung mehrerer Lexeme die Grundbedingung ihrer Zugehörigkeit zu einem bestimmten lexisch - semantischen Feld darstellt. Anders gesagt: nur diejenigen Lexeme, die Bedeutungsüberschneidungen aufweisen, können Konstituenten eines und desselben Feldes sein. Die Sememe, zum Beispiel, die den Verben der Fortbewegung entsprechen, überschneiden sich alle minimal in einem Sem: ' Fortbewegung ', das gleichzeitig obligatorisch und somit feldkonstituierend ist. Es stellt gleichzeitig die onomasiologische Basis dar. (Filipeč, 1976)

' Fortbewegung '
| | |
' in der Luft ' ' im Wasser ' ' auf dem Boden '
|
' von Sachen (Menschen) '
FLIEGEN **SCHWIMMEN** **ROLLEN**
A ZBURA **A ÎNOTA** **A SE ROSTOGOLI**

Andererseits muß sich gleichzeitig jeder Konstituent durch differenzierende Seme von den anderen Konstituenten unterscheiden, denn erst dadurch kann er seine Existenzberechtigung und seinen Stellenwert im betreffenden lexisch - semantischen Feld innehaben. Zu bemerken ist diesbezüglich, daß diese differenzierenden Seme sowohl denotativer als auch konnotativer Art sein können, oder aber sich auf grammatische Merkmale, ihre Häufigkeit usw. beziehen.

1.3. Die Anzahl der Seme, die sich beim Vergleichen mehrerer Konstituentenbedeutungen überschneiden, kann höchst verschieden sein. Deshalb wird sie als Kriterium zur Einordnung der Konstituenten in die verschiedensten Schichten der lexisch - semantischen Felder angewandt: Zentrum und Peripherie, Übergang- oder Grenzzone. Dabei ist allerdings der stete Vergleich mit der semantischen Dominante als obligatorisch zu betrachten. Je weniger differenzierende Seme im Vergleich zur Dominante ein Konstituent aufweist, desto näher liegt er zum Kern des Feldes bzw. zum

Zentrum. Ist jedoch die Anzahl der identifizierenden Seme klein, die Überschneidung folglich auch nicht umfangreich, so gilt der Konstituent als peripher.

Die Überschneidung in den lexisch - semantischen Feldern spielt eine nicht unwesentliche Rolle bei der Determinierung der synonymischen Relation zwischen den einzelnen Konstituenten, ein Sachverhalt, der auch für die thematische Verwandtschaft von Lexemen von Belang sein dürfte. Folglich sind Lexeme, die sich in ihrer Bedeutung weitgehend überschneiden, synonymisch (bzw. thematisch) enger miteinander verbunden und können leichter im selben Text kommutieren:

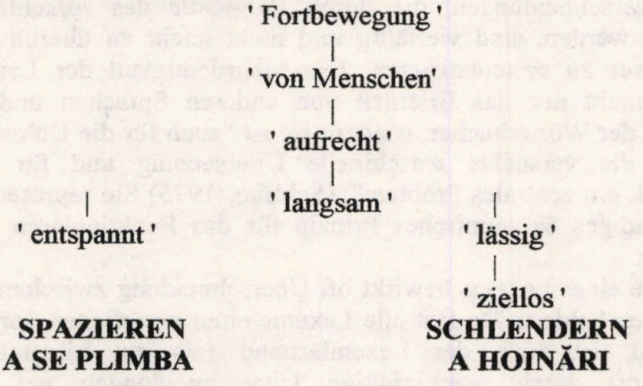

(1) Sie spazierten / schlenderten durch den Vergnügungspark.
(2) S-au plimbat / au hoinărit prin parcul de distracţii.

Bei Erweiterungen von Bedeutungen ist die Bedeutungsüberschneidung ebenfalls festzustellen:

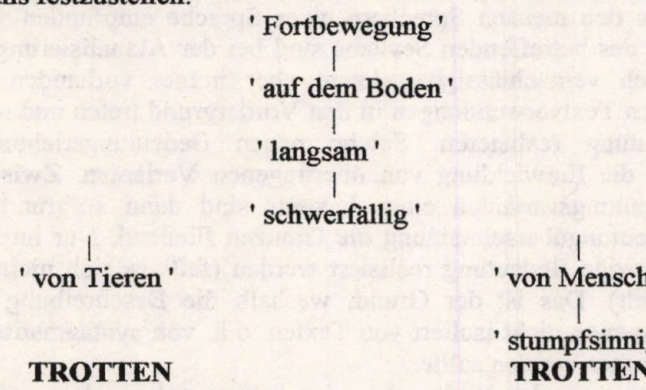

Bleibt die semantische Dominante erhalten, werden jedoch durch die in der Hierarchie liegenden Seme die Bedeutungen erweitert bzw. abgewandelt, so können auch weitere Überschneidungen vorliegen:

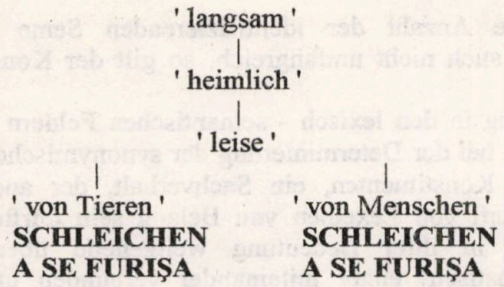

2.1. Jene Überschneidungen, die durch *Polysemie* des sprachlichen Zeichens verursacht werden, sind vielfältig und nicht leicht zu überblicken, demnach auch schwer zu systematisieren. Die Mehrdeutigkeit der Lexeme erschwert generell nicht nur das Erlernen von anderen Sprachen und die richtige Anwendung der Wörterbücher, sondern sie ist "auch für die Dokumentationsanalyse, für die versuchte maschinelle Übersetzung und für jede Computer- Linguistik ein zentrales Problem". (Schifko, 1975) Sie repräsentiert dennoch ein notwendiges ökonomisches Prinzip für das Funktionieren aller natürlichen Sprachen.

Die Polysemie eines Lexems bewirkt oft Überschneidung zwischen den lexisch - semantischen Feldern. Da fast alle Lexeme einer natürlichen Sprache polysemantisch sind, ist auch der Lexembestand (als ein hierarchisch strukturiertes System) durch mannigfaltige Überschneidungen auf den verschiedensten Stufen gekennzeichnet. Diese sprachliche Erscheinung könnte wohl folgendermaßen erklärt werden: Jedem Lexem entspricht, wie bekannt, auf der Bedeutungsebene ein Semem, also eine Menge an Semen. Aus dieser Semmenge läßt sich üblicherweise eine Semteilmenge herausheben, die als Hauptbedeutung von den meisten Sprechern einer Sprache empfunden wird. Die restliches Seme des betreffenden Semems sind bei der Aktualisierung der Hauptbedeutung auch vernachlässigbar, latent aber immer vorhanden. Sie können in bestimmten Textverwendungen in den Vordergrund treten und somit eine andere Bedeutung realisieren. Solche neuen Bedeutungsrichtungen entstehen oft durch die Entwicklung von übertragenen Varianten. Zwischen den einzelnen Bedeutungsvarianten eines Lexems sind dann aufgrund der obligatorischen Bedeutungüberschneidung die Grenzen fließend. Nur im Text kann jeweils eine einzige Bedeutung realisiert werden (falls es sich nicht um ein Wortspiel handelt). Das ist der Grund, weshalb die Beschreibung von lexikalischen Phänomenen nicht isoliert von Texten, d.h. von syntagmatischen Relationen vorgenommen werden sollte.

2.2. Als Beleg mag das Verb **gehen / a merge** gelten, dem auf der Bedeutungsebene die folgende allgemein als Hauptbedeutung anerkannte Semmenge zugeschrieben werden darf: ' Fortbewegung ', ' von Menschen (und Tieren) ', ' auf dem Boden ', ' aus eigener physischer Kraft ', ' aufrecht ' , ' mit normaler Geschwindigkeit ' , usw. In den folgenden Beispielen (teilweise: Wahrig, 1968, S. 1429) werden jeweils andere Seme realisiert, die zur

Polysemie hinüberleiten und folglich auch mit anderen Bedeutungsstrukturen kommutierbar sind:

(3) Die Uhr / die Maschine geht. = ' funktioniert ' / ' ist im Gange '
(4) Der Wind geht. = ' weht '
(5) Der Arbeiter geht. = ' verläßt den Arbeitsplatz wegen Kündigung '
(6) Der Teig geht. = ' wird durch Hefe usw. aufgetrieben'
(7) Das Gerücht geht ... = ' wird mündlich verbreitet '
(8) Die Ware geht gut. = ' läßt sich leicht verkaufen '
(9) Das Geschäft geht gut. = ' bringt Profit '
(10) Die See geht hoch. = ' ist bewegt, unruhig '
(11) Der Schmerz geht tief. = ' kränkt '
(12) Es geht ihm schlecht. = ' sein Gesundheitszustand ist nicht der beste '
(13) Er geht (noch) in die Schule. = ' besucht diese regelmäßig '
(14) Ceasul / motorul merge. = ' funktioniert' / ' ist im Gange '

Die weiteren Entsprechungen enthalten - bis auf drei Ausnahmen - nicht mehr das Verb **a merge**:

(15) ? Vântul adie.
(16) ? Muncitorul pleacă.
(17) ? Aluatul creşte.
(18) ? Zvonul circulă .
(19) ? Marfa se vinde bine.
(20) Afacerile merg bine. = ' bringen Profit '
(21) ? Marea se învolburează.
(22) ? Durerea îl răneşte adânc.
(23) Îi merge rău. = ' sein Gesundheitszustand ist nicht der beste '
(24) El merge (încă) la şcoală. = ' besucht diese regelmäßig '

Die rumänischen Entsprechungen für die Sätze (3), (9), (12), (13) enthalten das Verb **a merge**, und zwar in den Belegen (4), (20), (23), (24) wo die Bedeutung identisch ist mit jener aus dem Deutschen, während in anderen bedeutungsgleichen Satzstrukturen keine verbale Entsprechung 1:1 vorliegt, d.h. anstelle von **gehen** stehen andere Verben.

Für das Rumänische sind noch weitere Belege mit dem Verb **a merge** zu verzeichnen (teilweise im DEX, 1975, S. 540 vorzufinden), deren Bedeutungn ihrerseits nicht durch **gehen** realisiert werden:

(25) El merge la armată. = ' wird einberufen '
(26) Drumul merge până la ... = ' erstreckt sich '
(Der Weg erstreckt sich bis ...)
(27) Trei merge în şase de două ori. = ' enthalten sein '
(Drei ist in sechs zweimal enthalten)
(28) Aceste culori merg bine. = ' harmonisieren '
(Diese Farben passen zueinander)
(29) Merge vorba ... = ' es spricht sich herum '
(30) A mers după el. = ' heiraten ' (nur für Frauen)

Sie hat ihn geheiratet (eigentlich: Sie wurde von ihm geheiratet)

Die Bedeutungen, die in den Beispielsätzen 3 - 8 und 14 - 18 aktualisiert werden, enthalten alle das übergeordnete Sem ' Bewegung ' (im allgemeinsten Sinne, was auch die übertragene Bedeutung implizieren kann). Aufgrund dieses identifizierenden und rekurrenten Sems wird von den meisten Sprachträgern die Hauptbedeutung von **gehen / a merge** auch verstanden, bzw. " mitempfunden". Die Verbindung zwischen der Hauptbedeutung einerseits und den Bedeutungsvarianten andererseits besteht folglich noch. Demnach kann man von einer *polysemantischen* Verwendungsweise der verbalen Lexeme **gehen / a merge** sprechen.

Aufgrund der differenzienden Seme aber, die in den jeweiligen Sätzen aktualisiert werden, können die beiden Verben verschiedenen lexisch - semantischen Feldern angehören. Dadurch kommt eine Überschneidung, eine Überlagerung der verschiedenen lexisch - semantischen Felder zustande, die man etwa so veranschaulichen könnte:

funktionieren
GEHEN
kündigen
Bewegung
Fortbewegung
größerwerden *frequentieren*
regelmäßig
besuchen

Für das Rumänische:

funktionieren
A MERGE
frequentieren
Bewegung
Fortbewegung
heiraten
sich erstrecken
einberufen werden
regelmäßig besuchen

Wollte man alle Konstituenten des lexisch - semantischen Feldes in beiden Sprachen untersuchen hinsichtlich ihrer Polysemie - was allerdings nur als ein theoretisches Postulat möglich wäre -, so ergäbe es so viele Überschneidungen mit anderen Feldern, daß diese kaum überschaubar wären, da sie auf den verschiedensten Ebenen der Bedeutungsziehungen auftreten, d.h. von der primären (konkreten) über die sekundäre Bedeutungsrelation bis zur übertragenen und figurativen. Graphisch wäre dieses komplexe Bedeutungsgefüge wohl gar nicht darstellbar.

Aus dem knapp angeführten Belegmaterial ist ferner ersichtlich, daß in mehreren Belegen das Sem ' (Fort) Bewegung ' gar nicht mehr enthalten ist; es ist verkümmert, verschwunden, oder durch ein anderes Sem (oder Semem) ersetzt worden. Dieser verzeichnete Sachverhalt besagt somit, daß die

Überschneidungen mit dem Ausgangssemem ' Fortbewegung ' / ' von Menschen ' / ' auf dem Boden ' / ' mit eigener physischer Kraft ' eine leere Menge ergeben.

2.3. In diesem und in ähnlichen Fällen handelt es sich wohl kaum mehr um Polysemie, also um verschiedene, hierarchisch geordnete Seme *e i n e s sprachlichen Zeichens*, sondern um *Homonymie*, also um verschiedene sprachliche Zeichen. Der Zusammenhang zweier der Form nach identischer Lexeme ist, wie ja bekannt, dem Durchschnittssprecher kaum oder gar nicht erkennbar, Bedeutungsüberschneidungen gibt es folglich keine.

Das Verhältnis zwischen Polysemie einerseits und Homonymie andererseits ist auch heute noch ein vieldiskutiertes; die Differenzierung zwischen ihnen ist ein schwieriges Unterfangen, nicht zuletzt aus dem Grunde, weil die diesbezüglichen theoretischen Ansichten und Abgrenzungskriterien sich stark voneinander unterscheiden. "Bei der Entstehung von Homonymie aus der Polysemie eines Wortes (...) ist es den meisten Fällen recht schwierig, zu unterscheiden, ob es sich noch um ein Wort (und damit um Polysemie) handelt oder ob man schon von zwei Wörtern (also Homonymie) sprechen darf" (Enzyklopädie, 1969, S. 530), äußern sich diejenigen Linguisten, die die Homonymie dem Zerfall von Polysemie (auf diachronischer Ebene) zuschreiben.

Relevanter ist diesbezüglich die Aussage von H.E. Wiegand, der folgendes meint: "Durch die Konstituentenanalyse und dem nachfolgenden Feststellen der Überschneidungen der Sememe scheint ein zusätzliches Mittel gefunden worden zu sein, das die Unterscheidung Polysemie - Homonymie aus synchronischer Sicht erlaubt. Bei der Polysemie muß die Bedeutungsüberschneidung als obligatorisch gelten; liegt sie nicht vor, wird von Homonymie gesprochen." (1973, S. 675)

3.1. Überschneidungen, die von der *Synonymie* (Sememüberschneidungen mehrerer Lexeme) bzw. von der *Polysemie* (Sememüberschneidungen eines polysemantischen Lexems) verursacht werden, sind sowohl im Deutschen als auch im Rumänischen anzutreffen und dürften wohl auch als Spezifikum aller Sprachen verstanden werden. Sie beweisen - wie es unser knappes Beispiel zeigen soll -, daß es keine 1:1 - Entsprechung zwischen Form und Bedeutung innerhalb von natürlichen Sprachen gibt.

Überschneidungen sind sehr vielfältig und kommen haupsächtlich in der begrifflichen Sphäre der Bedeutungen vor. Sie können sich allerdings auch bei konnotativen Markierungen der Lexeme bemerkbar machen und sind unumgänglich bei den übertragenen Bedeutungen, also bei metaphorischen und metonymischen Relationen zwischen den Sememen (dieser Aspekt konnte leider nicht in unsere kurze Zusammenfassung einbezogen werden).

3.2. Überschneidungen sind variabel umfangreich, aber immer bedingt von der Anzahl der identifizierenden Seme; sie sind auf den verschiedensten Ebenen der Bedeutung anzutreffen. Deswegen scheint es angebracht, die Intersektion auf derselben Ebene (d.h. zwischen Konstituenten / semantischen Feldern oder Teilfeldern, die Kohyponyme sind) als *Überschneidungen* zu bezeichnen. Hingegen sollten diejenigen auf verschiedenen Ebenen (zwischen

Konstituenten / semantischen Feldern oder Teilfeldern), die in einer Über- bzw. Unterordnungsrelation zueinander stehen, als *Überlagerung* von Bedeutungen verstanden werden.

Das Aufdecken von Überschneidungen ist eigentlich nur mit Hilfe der Konstituentenanalyse möglich. (Es ist ferner ein Hilfsmittel in der Differenzierung von Polysemie und Homonymie und steht somit auch im Dienste der Lexikographie.) Die Bedeutungsüberschneidung bewirkt, daß sich die Polysemie entsprechender Konstituenten aus verschiedenen Sprachen weitgehend gleich oder sehr ähnlich gestaltet, während dies bei der Homonymie nur sehr selten möglich ist und dann wohl durch Zufall geschieht.

3.4. Die Unterschiede, die beim Vergleich verschiedener lexisch - semantischer Felder derselben, aber auch unterschiedlicher Sprachen (anhand unseres Korpus) festgestellt wurden, beweisen wohl, daß ein universelles, auf alle lexisch - semantischen Felder übertragbares und für alle Sprachen gültiges Feldmodell gar nicht existiert, sondern daß voneinender differenzierte und auch von Sprache zu Sprache in spezifierender Weise unterschiedliche Felder angenommen werden müßten.

3.5. Überschneidungen sind in allen Bereichen des Lexembestandes und auf allen Ebenen der Bedeutung vorzufinden. Sie bewirken das Ineinanderfließen der Grenzen und die stete Dynamik innerhalb der Felder und auch des gesamten Vokabulars. Sie beweisen gleichzeitig, daß der Wortschatz jeder Einzelsprache als ein (nur partielles) System strukturierter, hierarchisierter, mobiler, sich gegenseitig bedingender Teilsysteme verstanden werden sollte. Die Bewußtmachung von Überschneidungen - die hier an einem einzigen Beispiel illustriert werden konnte - dürfte sowohl zur Wortschatzbereicherung, zu einer kompetenteren Handhabung von Sprache, als auch zu einer besseren Erarbeitung von Wörterbüchern führen. Dieser Bereich - zur Zeit noch zu wenig erforscht und belegt - vermag dem Linguisten eine tiefergehende Kenntnis der feldinternen Prozesse zu gewährleisten.

ZITIERTES WISSENSCHAFTLICHES SCHRIFTTUM

Filipeč, J. ; *Zur Problematik der Konfrontation des tschechischen und deutschen Wortschatzes*, in: *Beiträge zur konfrontierenden Sprachwissenschaft*, Halle / Saale 1976

x x x *Kleine Enzyklopädie. Die deutsche Sprache*, Leipzig 1969

Lorenz, W./ Wotjak, G.; *Zum Verhältnis von Abbild und Bedeutung*, Berlin 1977

Lucuța, Y.; *Das Feld der Aktionalität im Neuhochdeutschen* (maschinenschriftl. Diss.), Bukarest 1975

Schifko, P *Bedeutungstheorie. Eine Einführung in die linguistische Semantik*, Stuttgart 1975

Wiegand, H.E.; *Lexikalische Strukturen, in : Sprache. Eine Einführung in die moderne Linguistik*, Bd. 2, Tübingen 1973

INTERSECTĂRI ÎNTRE CÂMPURILE LEXICO-SEMANTICE DIN GERMANĂ ŞI ROMÂNĂ (REZUMAT)

Lucrarea explică, sub forma unui succint comentar, fenomenele de polisemie, sinonimie şi omonimie în cadrul câmpului lexico-semantic al verbului **gehen / a merge,** arătând modalităţile în care pot avea loc intersectări prin dinamica în cadrul unui astfel de câmp. Aceste intersectări au de obicei loc la periferia câmpului.

Analiza semică, folosită ca metodă de abordare, arată superioritatea semanticii contrastive faţă de modelul universal al câmpului, deoarece conduce spre evidente consecinţe practice în plan lexicografic şi didactic.

INTEGRIERTE GRAMMATISCH - SEMANTISCHE BESCHREIBUNG DER FELDDOMINANTE "HELL/LUMINOS" IM DEUTSCHEN UND RUMÄNISCHEN

von
KINGA GALL

1.1. Eine integrierte Beschreibung der Bedeutungen einzelner Lexeme zieht alle paradigmatischen, syntagmatischen, pragmatischen und anderen kontextuellen Kriterien in Betracht, die für einzelne Bedeutungen relevant sind. Die grammatische Beschreibung ist also von der semantischen nicht loszulösen; jede lexische Einheit wird obligatorisch einer Wortart zugeordnet, andererseits wird die Bedeutung von lexischen Einheiten von der Grammatik auch nicht losgelöst und demzufolge auch auf grammatischer Ebene dargestellt. Die syntaktischen Restriktionen, d.h. die syntaktischen Verwendungsmöglichkeiten werden jeweils nach den semantischen Selektionsbeschränkungen beschrieben, weil sie davon abhängig sind. Daraus wird der Zusammenhang, den es zwischen ihnen gibt, klarer ersichtlich.

1.2. Ausgangspunkt für die vorliegende grammatisch-semantische Beschreibung ist die strukturalische Semasiologie. Der Begriff wird bei G. Wahrig, <Anleitung, S. 11> definiert als "die Beschreibung der Funktionen sprachlicher Formen". Im Gegensatz dazu steht bei ihm die onomasiologische Beschreibung, d.h. die "Zuordnung von Formen zu den Funktionen". Die Aufgaben der strukturalistischen Semasiologie lassen sich nach Wahrig <Ibid., S. 116> in vier Punkten zusammenfassen:

(1) Das Feststellen des semasiologischen Feldes eines Lexems und seiner Polysemie durch die grammatisch-semantische Analyse seines Kontextes;
(2) Das Feststellen der außersprachlichen Situation nach einem vorgegebenen Begriffssystem;
(3) Das Feststellen der Wechselwirkungen zwischen einem Lexem und den semantischen Klassifikatoren der Lexeme im Kontext;
(4) Das Feststellen der Wechselwirkungen zwischen einem Lexem und außersprachlichen Symptomen.

2.1. Nach traditioneller Lehre werden die Adjektive sowohl im Deutschen als auch im Rumänischen attributiv, prädikativ und adverbial verwendet. Eine Kernsatzstruktur für beide Sprachen hätte etwa folgende Form:

Im Deutschen:

Substantiv - Verb - Adjektiv
Der Tag ist *hell*. (Das Verb ist eine Kopula im traditionellen Sinne, das Adjektiv wird prädikativ gebraucht und bleibt der Form nach unverändert.)
Substantiv - Adjektiv
Der *helle* Tag brach an (Das Adjektiv ist flektiert, was die Kongruenz mit dem Substantiv impliziert.)

Verb - Adjektiv
Die Sonne scheint *hell*. (Das Verb ist keine Kopula, das Adjektiv tritt adverbial auf und bleibt unflektiert.)

Im Rumänischen:
Camera ei e *luminoasă*.(Prädikativ gebraucht im Unterschied zum Deutschen liegt Kongruenz mit dem Subjekt vor.)
Am pătruns într-o cameră *luminoasă*
(Attributiv gebrauch, wobei die Kongruenz identisch ist mit dem Deutschen.)
Stelele clipeau *luminos*.(Adverbial gebraucht; das Adjekiv ist unflektiert.)

Wie sich feststellen läßt, bleiben im Deutschen die Adjektive in ihrer Form unverändert, wenn sie prädikativ oder adverbial verwendet werden. Bei attributivem Gebrauch werden sie flektiert. Dabei übernimmt in der angeführten Kernsatzstruktur der bestimmte Artikel die Funktion der Genusmarkierung.

Im Rumänischen bleibt das Adjektiv nur beim adverbialen Gebrauch unflektiert. Beim attributiven Gebrauch ist die Kongruenz mit dem Substantiv identisch mit dem Deutschen. Beim prädikativen Gebrauch hingegen stellt das Auftreten des Adjektivs in flektierter Form einen Unterschied zum Deutschen dar.

2.2. Diesem ersten Schritt der syntaktischen Beschreibung folgt die semantische Interpretation. Eine Wechselwirkung gibt es nicht nur zwischen den Ausdrucksformen und den Bedeutungen; auch die Bedeutungen der Wörter innerhalb eines Kontextes beeinflussen sich gegenseitig. Allerdings wird die Bedeutung eines Wortes im Kontext nicht von der starren Verbindung mit anderen Wörtern dieses Kontextes bestimmt, sondern von den Kollokationen der Wörter im Kontext. In diesem semantischen Bereich des Wortes in einem determinierten Kontext spielen häufig auch Beziehungen zur Außenwelt eine Rolle, d.h. außersprachliche, pragmatische Determinanten.

Zuallererst werden die Bedeutungen vermerkt, die das Wörterbuch für ein Adjektiv verzeichnet:

HELL
1. leuchtend, reich an Licht, an Weiß
2. hoch tönend, klar, frisch
3. deutlich, klar, klug
4. rein, groß

Mögliche Kontextpartner dieses Adjektivs, also Substantive, mit denen das Adjektiv eine Relation der Kompatibilität eingehen könnte, wären:

helle Augen, Haut
ein heller Augenblick
helle Begeisterung, heller Jubel
am hellen Tag
helle Farben

helle Freude
helles Haar
in hellen Haufen, Scharen
heller Klang
ein heller Kopf
helles Licht
helle Stimme
helle Verzweiflung
heller Verstand
heller Wahnsinn

Als Verben, die eine Relation mit dem Adjektiv eingehen, gelten u.a.:

hell auflachen
hell brennen
hell klingen
hell leuchten
hell sein

Die Kontextpartner sind hier alphabetisch geordnet. Danach kann ein Schema aufgestellt werden, wobei die Substantive und Verben, mit denen das betreffende Adjektiv eine Verbindung eingeht, vermerkt werden; hinzu kommen die Klassifikatoren und die jeweilige Bedeutung der Adjektive. Auf diese Weise wird die Beziehung der Wortarten im Satz zueinander dargestellt (dazu dienen die Rubriken "Substantive" und "Verben"), die Bedeutung der analysierten Wortart (im Falle der vorliegenden Studie ist es das Adjektiv) wird danebengestellt und mit der außersprachlichen Situation (darauf deuten die Begriffe, die in der Klasse "Klassifikatoren" auftreten, hin) verbunden. Anschließend werden die möglichen syntaktischen Funktionen der betreffenden Adjektive illustriert, in Abhängigkeit von den Bedeutungen.

Auf der Senkrechten treten in diesem Schema die parataktischen Felder auf, d.h. Felder von semantisch einander ähnlichen Wörtern, auf der Waagerechten die syntaktischen Felder, die dadurch entstehen, daß parataktische Felder miteinander in Verbindung treten.

Dazu werden folgende Abkürzungen eingesetzt:

S - Substantive
V - Verben
K - Klassifikatoren
B - Bedeutungen

Während die Begriffe "Substantive", "Verben", "Bedeutungen" kaum der Erklärung bedürfen, sollte der Begriff der Klassifikatoren doch näher erläutert werden.

Ein semantischer Klassifikator stellt eine Einheit (einer vorgestellten semantischen Struktur) der zu beschreibenden Sprache dar. Diese semantische Struktur kann nicht nur durch grammatische Kriterien beschrieben werden. Durch Klassifikatoren wird eine Phrase oder ein Satz einem bestimmten Seinsbereich zugewiesen. Klassifikatoren werden üblicherweise durch eine intuitive semantische Transformation aus Syntagmen gewonnen. Dabei setzt

man für die Kontextelemente des Lexems solange Oberbegriffe ein, bis man einen ausreichenden Geltungsbereich gefunden hat. Man geht also so vor, daß man aus zufällig gesammelten Sätzen ein Korpus aufstellt, das seinerseits die Grundlage für die Untersuchung bietet, wobei allerdings berücksichtigt werden muß, daß die erlangten Anweisungen nicht nur strikt deskriptiv sind, sondern auch für eine generative Norm verwendbar.

Das ist die Verfahrensweise, die in der vorliegenden Studie angewandt wurde. Dargestellt werden kann allerdings nur das zusammenfassende Ergebnis der Untersuchungen, wobei im folgenden

attr. - attributiv verwendet
präd. - prädikativ verwendet
adv. - adverbial verwendet

bedeutet.

2.2.1. Die grammatische Beschreibung der semantischen Dominante des Feldes ergibt im Deutschen folgendes Bild:

HELL

S	V	K	B
1) Feuer, Flamme, Sonne, Licht, Lampe	sein, brennen, leuchten, scheinen, usw.	Lichtquelle	
2) Blau, Rot, Grün	sein	Farbe	reich an Licht; mit viel Licht
3) Haar, Zimmer, Landschaft	leuchten, scheinen, usw.	Konkretum	
4) Tag	(sein)	Zeitangabe	
5) Klang, Ton, Stimme, Lachen	(sein), klingen, tönen, usw.	Geräusch	klar, rein, hoch tönend
6) Person	lachen		
7) Freude, Begeisterung, Jubel	(nur Attribut)	positives Affektivum	
8) Person	jubeln		groß, stark, heftig, unaussprechlich
9) Verzweiflung, Tränen, Wahnsinn	(nur Attribut)	negatives Affektivum	
10) Haufen, Scharen	(nur Attribut)	Menge	

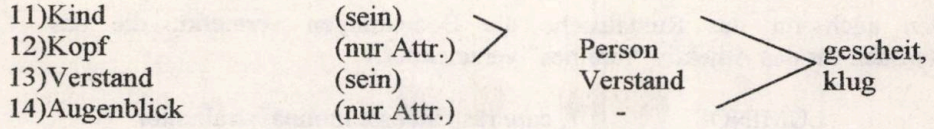

Das Adjektiv "hell" kann je nach Bedeutung folgende syntaktische Funktion haben:

' reich an Licht '

attr. das helle Zimmer
das helle Blau

präd. Ihr Haar ist hell.
Das Grün der Blätter ist hell.

adv. Die Lampe brennt hell.
Die Scheinwerfer leuchten hell.

' klar ', ' rein ', ' hoch tönend '

attr. die helle Stimme

präd. Der Klang der Flöte ist hell.

adv. Ihr Lachen ertönte hell.

' groß ', ' stark ', ' heftig '

attr. die helle Begeisterung / Verzweiflung

adv. Die Kinder jubelten hell, als sie uns sahen.

Für diese Bedeutung des Adjektivs "hell" gibt es keine prädikative Verwendung.

' gescheit ', ' klug '

attr. ein heller Kopf
Ist das ein helles Kind!
Der Kranke hatte heute ein paar helle Augenblicke.

Wenn das Adjektiv "hell" diese Bedeutung hat, so kann es im Satz nur die Funktion eines Attributes haben.

Die semantische Dominante des gleichen Feldes im Rumänischen weist folgende Selektionsbeschränkungen und syntaktische Restriktionen auf. (Zuerst

werden auch für das Rumänische die Bedeutungen vermerkt, die das Wörterbuch für das Adjektiv "luminos" verzeichnet.)

LUMINOS
1. care răspândeşte lumină, strălucitor
2. în care pătrunde multă lumină; plin de lumină, luminat
3. fericit, senin
4. care călăuzeşte, îndrumă; demn de urmat
5. clar, limpede; pătrunzător

Mögliche Kontextpartner dieses Adjektivs wären:

cameră luminoasă
explicaţie luminoasă
faţă luminoasă
flacără luminoasă
figură luminoasă
minte luminoasă
noapte luminoasă
ochi luminoşi
persoană luminoasă
raţionament luminos
vorbă luminoasă
zâmbet luminos

Für die schematische Darstellung gelten folgende Kontextpartner:

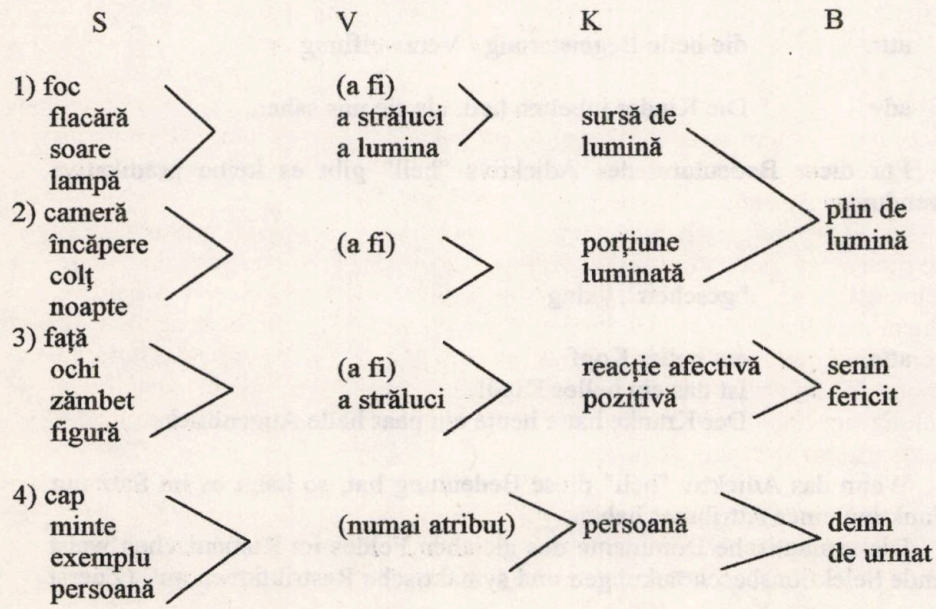

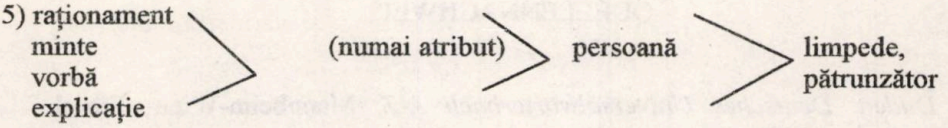

Die syntaktischen Funktionen der semantischen Dominante für das Rumänische wären folgende:

' plin de lumină '

attr. o cameră luminoasă.
präd. Încăperea era luminoasă.
adv. Lampa strălucea luminos.

' senin ', ' fericit '

attr. un zâmbet luminos
präd. Faţa ei e luminoasă
adv. Ochii ei mă priveau luminos.

' demn de urmat '

attr. un cap luminos.
un exemplu luminos

' limpede ', ' pătrunzător '

attr. o explicaţie luminoasă
o minte luminoasă

Für die beiden letzten Bedeutungen des Adjektivs "luminos" gibt es keine prädikative und adverbiale Verwendung, es kann nur die syntaktische Funktion eines Attributes haben.

3.1. Die vergleichende Untersuchung der semantisch-syntaktischen Restriktionen in der Verwendung der Adjektive "hell/luminos" hat eine doppelte Effizienz. Erstens wurde veranschaulicht, daß es sich um Adjektive mit einem ziemlich breit gefächerten semantischen Geltungsbereich handelt. In zweiter Linie hat die syntaktische Analyse gezeigt, daß die syntaktische Funktion, die ein Wort in einem Satz haben kann, von seiner jeweiligen Bedeutung (im Falle mehrdeutiger Wörter), also indirekt von seinen möglichen Kontextpartnern abhängig sein kann.

QUELLENNACHWEIS

1. *Duden. Deutsches Universalwörterbuch A-Z*, Mannheim-Wien- Zürich, Dudenverlag, 1989
2. Wahrig, G., *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh München, Bertelsmann Lexikonverlag, 1991
3. *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1984
4. Breban, V., *Dicţionarul general al limbii române*, Bucureşti, Editura enciclopedică, 1992
5. *Dicţionar German-Român*, Bucureşti, Editura Academiei, 1966

FACHLITERATUR

1. Bidu-Vrănceanu, A./Forăscu, N., *Modele de structurare semantică*, Timişoara, 1984
2. Coteanu, I., *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, 1993
3. Lucuţa, Y., *Zur kontrastiven Analyse semantischer Felder im Deutschen und Rumänischen*, 1 Teil: *Die Struktur der semantischen Felder*, In: Seminarul de lingvistică 24, Timişoara, 1985
4. Schmidt, F., *Logik der Syntax*, Berlin, 1962
5. Schmidt, W., *Grundfragen der Deutschen Grammatik*, Berlin, 1967
6. Wahrig, G., *Anleitung zur grammatisch-semantischen Beschreibung lexikalischer Einheiten*, Tübingen, 1973

DESCRIEREA INTEGRATĂ GRAMATICALĂ ŞI SEMANTICĂ A DOMINANTELOR CÂMPULUI LEXICAL "HELL/LUMINOS" (REZUMAT)

Lucrarea de faţă reprezintă o contribuţie adusă descrierii semantice şi gramaticale a unor adjective, mai exact a dominantelor semantice ale câmpului lexical "hell/luminos". Studiul contrastiv pentru limba germană şi limba română al adjectivelor "hell" şi, respectiv, "luminos" are menirea de a prezenta comportarea semantică a diferitelor sensuri ale unui cuvânt polisemantic în raport cu diferite contexte precum şi posibilele funcţii sintactice pe care le poate îndeplini în funcţie de context.

HOW TO SAVE FACE: A COMPARATIVE STUDY

by
HORTENSIA PÂRLOG

A comparison of the verbal strategies and substrategies used by English and Romanian speakers in order to diminish or avoid any face-threatening acts that might occur in conversation has pointed to the fact that the two languages are rather similar in what concerns the application of the politeness principles (Pârlog, 1993: 140 - 151).

Two groups of students majoring in English - one in their first year (group A) and the other in their fourth year of English language study (group B) - were required to write a half-page polite dialogue in English, on a topic of their own choice. The results obtained are interesting and reflect not only a difference in the level of English proficiency of the students, but also a different attitude as regards the successful management of interpersonal relationships.

The most widely used linguistic realizations of the four major types of politeness are, as expected, those for *negative politeness*. Brown and Levinson point out that "when we think of politeness in Western cultures it is negative politeness behaviour that springs to mind" (1992: 130). One might easily replace "Western" by "European" or admit that Romanian culture is typically Western.

For both groups of students, the most frequent strategies were to be conventionally indirect, to apologize and ask for forgiveness, giving reasons for causing inconvenience, and to express indebtedness or the lack of it.

When they make *indirect requests*, both groups resort to the use of questions built with modal verbs: these are, in decreasing order of their frequency, *would, will, may, can*, and *could*. For example:

(1) Would you sit down?
Will you wait a little?
May I use your telephone?
Can I have the bread?
Could you take me to him?

This is not surprising, as school books insist at length on the use of modal verbs in order to formulate polite requests; the high incidence of *would* and *will* can be explained through the transfer from Romanian of questions of the type *Vrei să mă ajuți?, Ai vrea să-mi arăți ....?*, containing the verb **a vrea**, which expresses willingness, just like *will* and *would*. What we find interesting is the students' perception of *would* as being more polite than *will*; this again might be explained through the analogy that they probably make with the Romanian *ai vrea* vs. *vrei*, where the optative mood of the former is a politer form of expressing one's wish or intention than the indicative mood of the latter.

Half of the group B students use also *indirect requests under the form of statements*, most of them containing another polite formula, namely the verb to **like** in the first person of the conditional mood:

(2) I'd like two seats, please.
I'd like to ask you for a piece of advice.
I'd like some information about the newcomers.

This again parallels the polite Romanian optative *aş vrea, aş dori.*

The first year students (group A) tend to apologize a lot: in their dialogues, the Speaker tries to show that he is reluctant to impose on the Hearer; he asks to be forgiven for the imposition, for causing inconvenience, and he invariably feels compelled to give detailed and, if possible, dramatic reasons for it. The reasons usually concern his own incapacity or inability to act unaided. Most of these apologies start with the formulaic entreaty *excuse me* or with *I'm sorry*. Here are some examples:

(3) Excuse me, but forces beyond my will forced me to ...
Excuse me, but I am new in this town.
Excuse me, may I use your telephone? I have an important message for my mother.
I'm sorry, I haven't realized that you have just had a long trip.
I don't live in this town. I'm here just for a short visit, and cannot manage on my own.

The fourth year students' dialogues offer by far fewer apologies or reasons for the imposition or the inconvenience, and these, more often than not, refer to the idea of time saving. As fourth years students, they must have become aware of how precious time is:

(4) I wouldn't want to waste your time.
It's an awful idea for me to impose on your time.
I know your time is limited.
Are you sure you haven't any other business to attend to?
I'm sorry, I am in a great hurry.

In group A dialogues, the Speaker constantly states his *indebtedness to the Hearer* not just by using the conventional "thank you", but by referring explicitly to the great help which the Hearer has provided, and for which he is grateful:

(5) Thank you for helping me so generously.
I shall be grateful to you.
That would be of great help to me.
I really don't know how to thank you.
I don't know what I should have done without your help.
Your help means a lot to me.
Thank you for your nice words; I feel better after talking to you.

The Speaker in group B dialogues thanks the Hearer for having acted in accordance with his request with an almost perfunctory "thank you" or "thanks", uttered as part of a polite ritual; this is followed by the substrategy of *disclaiming any indebtedness*, which is not used in group A dialogues at all:

(6) You don't have to thank me.
You would have done the same for me.
What are friends for?
No need to thank me.
Oh, that's nothing.

Of the various ways in which the semantic operation of *hedging* can be achieved, the two groups of students seem to prefer the "if" clauses, the use of some adverbs, and the hedges that are addressed to Grice's quality maxim. Group A uses them all in greater number than group B. One comes across lots of *"if" clauses*, by means of which the Speaker keeps his ritual distance from the Hearer, but at the same time presupposes that he has the Hearer's cooperation or his permission to perform the action:

(7) if you don't mind; if you like; if possible; if you can spare it; if it's too much trouble; if time allows it, etc.

The adverbs used are more or less the same for both groups: *possibly, maybe and really.*

(8) Maybe another time.
Possibly the day after tomorrow.
I would really like to accompany you.

The most frequent *quality hedge* by means of which the Speaker of both groups avoids taking upon himself the full responsibility for the statement he makes is the verb *to think*:

(9) I don't think I can wait.
I think you'll solve your problems.

To achieve this effect, group A also uses the verbs *to hope* and *to suppose*, while the range of words employed by group B includes *to believe, to fear, to be afraid, to understand, to hear:*

(10) Group A: I hope it will be O.K.
I suppose this will be a long conversation.

(11) Group B: It was hard work, I believe.
It's a question of life and death, I fear.
I'm afraid I can't go.
I understand you worked together in the same office.
I hear that everybody who accepts your services is very content.

In either group there is just one Speaker who stresses his commitment to the truth of his statement (another quality hedge):

(12) Group A: *To tell you the truth*, I am not fond of politics.

(13) Group B: *I have to confess*, however, that I'm tempted to try and change my Ferrari.

Relevance hedges and *tag questions* are sparingly used only by group B students, who change the topic with the help of *by the way* or give reasons why

the Speaker has made the utterance or add supplementary information, thus implicitly claiming that their utterance was relevant:

(14) By the way, should I park your car?
You may have it for good, as I noticed I had bought the wrong issue.
In fact I have a cousin there.

There is only one instance of relevance hedge in group A dialogues in a context where all that the Speaker does is to ask for directions about how to get to various places in town, so actually no change of topic takes place:

(15) " (...) Can you tell me the way to the cathedral?"
" Of course; you go straight on (...)"
"Thank you very much. By the way, do you happen to know any cafe round here?"

Examples of *tags*, used only by group B, are:

(16) I haven't seen you for some time, have I?
It's a history magazine, isn't it?
Lovely weather, isn't it?

There are *no quantity* or *manner hedges* in the dialogues of either group.

Group B uses the strategy of *polite pessimism* more often than group A, but, unexpectedly, the latter displays more variety in encoding it. Thus while in group B dialogues the Speaker invariably uses the verb *could* (sometimes reinforced by a hedge like the adverb *possibly*) in order to express doubt that the Hearer is willing to perform the action, in group A dialogues the Speaker resorts also to other lexical realizations of this strategy:

(17) Group B: Could you do me a favour?
Could you possibly tell me the nature of this particular matter?

(18) Group A: I *wonder* if you *could* show me the sweater.
Do you *happen* to know any cafe round here?

Neither group uses negative statements suggesting remote possibility.

Group A is *more deferential* to the interlocutor than group B; the Speaker uses this strategy in order to suggest self-dispraise or to humiliate his/her ego or to maximize the praise of the other. This is a strategy that group B ignores. Here are some examples:

(19) I must admit I am not a good guide.
I'm sorry I am so rude, but I'm not too fond of politics; I am a simple teacher.
I am honoured to meet you, my lady.
I am very honoured to meet you.

However, both groups employ polite terms of address, such as *sir, my/dear lady, madam* or *Mr., Mrs.* followed by a family name. In the minds of group A students, the notion of politeness does not seem to go together with the use of given (first) names; but the interlocutors in the polite dialogues of group B students frequently call each other by their first names: *Mary, John, Paul,*

Gary, Miss occurs once, not followed by a proper name, used by a group A Speaker>

(20) Please, Miss, I would like to close the window.

In British English this is not accepted as a polite address form, but it is accepted in American English: "In Great Britain the word *Miss* is no longer used as a form of address, but this is still acceptable in the United States" (Evans & Evans, 1957: 301); it is "used by servants or shopkeepers, and by some people when calling a shopgirl or waitress; usually considered vulgar" (Hornby et al., 1967: 626); "vocatively used alone in displeasure, real or assumed, otherwise coll. (esp. in addressing a waitress)" (Macdonald, 1978: 840).

Sometimes the polite address form is used in the wrong place. For example, the following conversation takes place, in one of the compositions, between a customer and a clerk in a travel agency:

(21) "Good morning, sir."
"Good morning. May I help you?"

Sir would have been appropriate in the clerk's response, since it is the clerk who is supposed to show deference to the customer and not the other way round (in a normal society).

Impersonal utterances, which suggest that the Speaker does not want to impinge on the Hearer, are found only in group B dialogues. The Speaker either uses *passive sentences* with a deleted agent or sentences with formal subjects *it* and *there*:

(22) He cannot be disturbed.
It is important to do it.
There is no time.

Another means of avoiding the pronouns *I* and *you* in these dialogues is the replacement of the first person pronoun by the third person:

(23) Tell him that Mr. Cheswick is here to see him. (where Mr. Cheswick is the Speaker).

The Speaker of both groups *distances* himself *in time* from the Hearer, and implicitly from the face threatening act, by employing a tense form that is rather remote from the present. The dialogues contain a great number of past tenses: most of the modal verbs which help to formulate indirect requests are past tense forms:

(24) Would/Could you tell me ....?

Besides, group B students also use the past tense of lexical verbs even if the time reference is present:

(25) I thought it would be cooler.
I wondered if you could help me.

Nominal expressions are felt to be more polite than verbal expressions by both groups of students; in their dialogues, phrases like *I'm pleased to* ...are turned into impersonal sentences containing the equivalent noun, *pleasure*.

(26) It would be my pleasure to invite you.
It's a pleasure to meet you.
It's a pleasure to go for a walk.

It is only group B students who excel at employing strategies typical of *positive politeness*. In their dialogues, the Speaker proves to be good at flattering the Hearer, at exaggerating the latter's qualities:

(27) You are such a good cook!
You are awfully kind!
Madam, your eyes are absolutely exquisite!
Oh, you are not old at all; look at yourself how handsome and strong you are!

Group A students use a rather more neutral realization of positive politeness - the absolute superlative of *kind*:

(28) You are very kind. That is very kind of you.

Other substrategies of positive politeness used only by group B students are: a) the use of elliptical sentences, which rely on the existence of in-group shared knowledge, b) the use of in-group identity markers by means of which the Speaker claims common ground with the Hearer, c) the use of jokes, which stress the shared background of the Speaker and the Hearer, and d) the use of *wh-* questions, which are not simply questions that can be matched with statements, but conventional positive-politeness forms, by means of which one demands, formulates an indirect imperative:

(29) a) As always, in a hurry?
Haven't seen you for some time, have I?
Lovely day, isn't it?
b) Sayonara, old chap!
Yes, darling, here you are.
Good morning, my dear.
c) "How's your life in Rome?"
"Well, it took me some time to *accomodate, but I'm eating spaghetti now!"
d) "Mr. Southerland, Sophie Johnson is here to see you"
"Thank you so much. Why don't you send her in?"

In (29d) it is obvious that the Speaker does not want to find out the reason why the action is not carried out (i.e., "I didn't send her in because ..").

The dialogues of both groups also contain some standard uses of *bald-on-record* strategy, that are necessary in order to achieve efficient communication, such as:

-imperatives,

(30) Take a seat, please.
Pass me the salt, please.

-invitations to impose upon the Speaker,

(31) Contact me any time you wish.
You are not wasting my time.

-sentences expressing insistence,

(32) I must see him at once, it's a matter of great importance.

Sometimes, although each Speaker, in the compositions analyzed, uses a certain substrategy correctly from the point of view of its lexical realization, the sequence of conversational turns is not the one expected, and breaks the rules of social interaction. Here are some examples:

In one of the dialogues, someone who was away returns, meets a friend, and just when you think that the two will settle down for a nice chat over a cup of coffee, the friend leaves abruptly, offering no excuse, making no attempt at arranging a further meeting or at suggesting that they keep in touch:

(33) "Good morning, my dear."
"I'm so glad to see you again."
"How was your trip?"
"It was very nice, thank you. It refreshed lots of memories."
"Yes, but it must have been exhausting. Would you like some coffee or tea perhaps?"
"Coffee would be nice, thank you."
"*I'm afraid I have to leave.*"
"Oh, I'm so sorry."

One of the substrategies which is part of polite behaviour is for the Speaker to give reasons as to why he wants or does not want something. Normally these reasons should be formulated in such a way as to make the Hearer see that the Speaker is reasonable in his request or refusal. Two of the dialogues illustrate the mismanagement of this substrategy:

(34) May I have one of your newspapers? *I can see you have plenty.*

(35) "Would you like some more soup?"
"No, thank you. *I've had enough soup.*"

Instead of redressing the face-threatening act, the Speaker seems to deliberately ignore face, giving explanations that verge on rudeness and clash with politeness of the indirect request in (34), and of the expression of indebtedness in (35).

A substrategy typical of positive politeness, by means of which the Speaker claims common ground with the Hearer, is to agree with him. In the following dialogue, the Speaker seeks agreement with the Hearer, not wanting to contradict him, but does it at the wrong moment, when he is not supposed to agree:

(36) "You look wonderful."
"You have always been a very polite person."
"*Yes. And sincere.*"

When he is being praised, instead of protesting or humbling himself, which would have been the reaction expected of him, the Speaker expresses his agreement and actually adds one more quality that he thinks characterizes him, which is awkward.

To conclude, we can state that in the composition of group B students there are more (sub)strategies employed and there is more variety of expression than in the compositions of group A students.

Group B students use more substrategies of negative politeness than group A students and they are also familiar with the substrategies of positive politeness. The difference between the two groups in the choice of (sub)strategies and their linguistic realization is determined on the one hand by the differences in the ease with which English is used (the level of English proficiency of group B students is higher than that of group A students), and on the other by the differences in conversational experience and ability to interact socially and implicitly by the difference in age. The students belonging to group B are more mature. They are aware that unless they are polite, the channel of communication might break down, and they might not obtain what they want; they try, however, not to overdo it. They have learned that by employing positive politeness, the Speaker can put the Hearer at ease, can create intimacy and a feeling of friendliness, which is important for successful communication. They have learned how to flatter the Hearer, how to express appreciation of the Hearer's wants in general.

The fact that group A students express constant regret for the imposition on the Hearer, that they feel compelled to give reasons for it, beg forgiveness, use expressions of indebtedness to the Hearer, of self-dispraise far more often than group B students is implicitly a reflection of their insecurity (caused by their immaturity, but also by a system which has taught them for years to be submissive and avoid any kind of imposition).

At the same time, the results of our analysis make it obvious that, in teaching English, more attention should be paid to the correct and efficient use of the various verbal realizations of the (sub)strategies of polite behaviour, to the mixture of elements belonging to one substrategy or another.

REFERENCES

Brown, P., S.C.Levinson.1992.(1978).*Politeness.Some Universals in Language Usage.* Cambridge: University Press

Evans, B., Cornelia Evans. 1957. *A Dictionary of Contemporary American Usage*. New York: Galahad Books.

Hornby, A.S., E.V.Gatenby, H. Wakefield. 1967 (1948). *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.

Macdonald, A.M. (ed.). 1978 (1972). *Chambers Twentieth Century Dictionary.* Edinburgh: Chambers.

Pârlog, H., 1993. *On Politeness in English and Romanian*, in "Studii de Limbi şi Literaturi Moderne".Timişoara: Tipografia Universităţii, pp. 140-151.

DESPRE POLITEȚE ÎN ENGLEZĂ ŞI ROMÂNĂ
(REZUMAT)

În lucrare sunt analizate două seturi de teste, în care studenţi ai anului I engleză (grupa A) şi ai anului IV engleză (grupa B) au compus un dialog politicos în limba engleză. Dialogurile reflectă nu numai nivelul diferit de cunoaştere a limbii de către studenţii celor două grupe, ci şi o atitudine diferită față de strategiile care asigură aplicarea principiilor politeții. În compunerile studenților grupei B există mai multe strategii folosite şi o mai mare varietate a realizării lor lexicale decât în compunerile studenților grupei A.

Se constată, în acelaşi timp, şi necesitatea ca, în predarea limbii engleze, să nu se neglijeze modul în care se succed în conversație elementele apaținând diferitelor substrategii.

VERBAL STRATEGIES IN CONSONANT COMMUNICATION

by
LUMINIŢA FRENŢIU

Communication is a goalseeking activity. This is to say that every message has a referent (what it is about) and an address (where or to whom it is sent). There are no intransitive systems of communication, and no intransitive messages.

Consonance is the ensemble of the physical phenomena, bound to an ultra-fine oscillatory movement, which constitutes an answer to another vibration with the same frequency, direction and phase and with which it enters in resonance. Dissonance is the opposite phenomenon. Consonance and dissonance are antagonistic phenomena belonging to resonance, well-known in acoustics, electricity, radiotechnics, etc. The graphic representation of consonance is formed of two parallel sine-curves, with 1-2 mm amplitute and period, with the correspondence of maxima respectively of minima, whereas dissonance consists of two sine-curves with phase difference, the maxima of the first above the minima of the second. Consonance implies a resemblance of the two vibrating bodies and reciprocally, resemblance implies consonance, both being interconditioned parts in a feed-back process. (Odobleja, 1938-39, Bocşa, 1988: 65)

We are more intimately involved in language and communication, including verbal and non-verbal thinking, than in any other activity besides love and work - both of which are modes of communication and usually require language anyway. Communication is the general category within which language appears as a special case, inextricably bound up with mind and society.

In the introduction of his book *Discourse Strategies*, John Gumperz (1982: 1) observes that once involved in a conversation, both speaker and listener must actively respond to what transpires by signalling involvement, either directly through words or indirectly through gestures or similar non-verbal signals.

Chafe (1985: 116) notes three types of involvement in conversation: self-involvement of the speaker, interpersonal involvement between speaker and hearer, and involvement of the speaker with what is being talked about, i.e. the message.

Most conversational analysts take it for granted that the participants in talk possess the means (shared conventions or principles) to understand each other's utterances in similar ways: to recognize the act of "challenging" by activating a network of shared rules and assumptions about the existence, production and interpretations of challenges. Conversational co-operation is commonly understood to refer to the assumptions that participants must make about each other's contributions and to the conversational principles on which they rely. Co-operation, however, involved not only communication through the use of words in their literal meanings, but construction across time of

negotiated and situationally specific conventions for the interpretation of discourse tasks as well as the speaker's and listener's knowledge of how to conduct and interpret live performances. Conversation is governed and controlled by shared expectations which operate systematically within specific communicative traditions and through communication strategies.

Consonance is the physical ground of logical and psychological agreement and leads to the universal principle of harmony. Approaching communication from this point of view we can present a half-formalised model.

Two individuals, the emitter x and the receiver x', have at the moment t the ensemble of their knowledge included each in structured treasure, described by the graphs $G=(\ ,I')$ and $G=(\ ',I')$. A treasure is formed by an ensemble of elements , respectively ', here notions, represented by points. The structure is given by the application $\Gamma:\Theta-\Theta$, respectively $\Gamma':\Theta'-\Theta'$, which shows the relations between elements. The treasure is evolutive in time. For what purpose does conversation take place? Conversation can fulfil many different functions like exchanging information, maintaining social bonds, negotiating statuses and roles, deciding and carrying out joint action. In fact there is a requirement for at least a minimal exchange of information for a sequence of sentences by two speakers to count as being conversation. Still, phatic communion is also considered a particular case of conversation because it may have a very positive affective value for the individuals concerned. Emotion is a basic ingredient of life, and we can hardly imagine human communication without it. Where there are emotions there are words.

Thus, a message m from the emitter x to the receiver x' is formed of two components: the cognitive component g, the information in fact, which is a partial subgraph of G, $g \subset G$, and the affective component a, described by the qualified $1, -1, 0$, as x communicates to x' positive, negative or neutral feelings. (See Formula (1)). In ordinary language we use as qualifiers the terms good, bad, indifferent, known from psychology. The feelings in a positive or negative sense are acceptance-refusal, satisfaction-dissatisfaction, and tension-relaxation states. (Golu, 1975)

Generally positive emotions like love, joy, pleasure, euphoria, exuberance, courage, compassion, increase one's openness to the message, while negative emotions like fear, sadness, depression, hostility, anger, cause the listener to close himself to the message because negative emotions dampen our intellectual powers, and thus our capacity to listen. The affective indifference is proper to a type of elliptical concept with which science and ideal mass media communication operate mainly.

The reception r of x', effect of the message m, is also formed of a cognitive component g', and an affective one a', which may have the same qualifiers as a. Formula (1):

$$m=(g,a)\ ,\ g \subset G\ ,\ r=(g',a')\ ,\ g' \subset G'\ ,\ a,a' \in A=\{1, -1, 0\}. \quad (1).$$

Coherence and involvement are the goal and the result when discourse succeeds in creating meaning through familiar strategies.

We consider the message *m* received if in the treasure of *x'* there is a subgraph *g'* isomorphic with *g* and which has with the referent (the designate) the same relation as *g*. In this case we say that *g* coincides with *g'*, *g=g'*.

Using the terminology of the non-zero-sum games theory, a simple communication *c* is a game formed of a pair of moves *c=(m, r)*. The affective component is a pure strategy of the players *x* and *x'* and is called consonance *C*, dissonance *D* and nullsonance *N*, as it is symbolised by *1, -1, 0*. Nullsonance may appear in speech or silence. The communication between x and x', including the secondary information about the reception, may get the same qualifiers as the message. This qualifier is called the tonality of the communication and is given by the matrix in *Table 1*. For example the message "it is raining" may be associated at emission or reception, according to opportunity, with satisfaction, indifference or dissatisfaction, *a, a' = 1, 0, -1* and the tonality of the communication is consonant *T =1*, nullsonant *T =0* or dissonant *T = -1*, as marked in *Table 1*. But the information contained in the formulation $(a+b)^2=a^2+2ab+b^2$ is naturally associated with neutrality, *a=a'=0*, namely it is nullsonant at emission and at reception and has consonant tonality *T*=1.

Table 1

			reception		
			1	0	-1
	T		C	N	D
emission	1	C	1	1	-1
	0	N	1	1	-1
	-1	D	1	0	-1

We consider the simplified case when individuals *x* and *x'* are independent, none subordinate to the other. The communication is simple, with an elementary message m=(g, a) produced by x as a monologue and has a pure informative character. The reception constitutes a secondary information which accompanies the primary information in a reverse sense, from the receiver to the emitter. It has as object the graph *g'* which coincides or not with the emission graph *g* and is sometimes without the words support, manifested through gesture, mimicry, etc.

A complex communication *C* is decomposed into a set of simple communications *ci* which the emitter *x* is to expose like a sequence *C=(ci)* *i=1, 2, ..., n*

The words used in the communication process through their materiality can amplify or attenuate positive, negative or neutral feelings according to the

way they are ordered at emission or reception. Tonality T depends in a decisive way on the reception.

The purpose of communication is to obtain an agreement formed of communication, expressed by the tonality $T=1$. For example, even if the emitter x communicates to the receiver x' dissatisfaction, reproach, offence, he has in view to be right, i.e. the receiver to agree with him. Thus "You are a fool!" uttered furiously, followed by the serene answer "I am a fool" produces the agreement, i.e. consonance, and such it creates a satisfaction to the emitter who is thus calmed down and quietened.

At the level of discursive materiality there are no separate discourses for supporters and adversaries. Each discourse contains the opposing discourse within itself. Each performs a discursive work on the other discourse, by means of which it seeks to define itself as conflictual or nonconflictual interaction.

From the mathematical model we shall mention here some statements: *Axiom I* (of consonance): for any two individuals x and x' there exists a message μ with which they agree, $\mu=(\gamma, a)$.

We can deduce the proposition:

Proposition I: for any two individuals x and x' and for any message $m= (g, a)$ there exists a message $m1=(g1, a)$, with $g1 \subset g$, with which they agree.

Verbal strategies

Let us analyse now some verbal strategies which would fit into this mathematical model. Everyday life requires us to give others advice, to make promises and agreements, and even on occasion perhaps to threaten. What we must have, therefore, are everyday ways of doing these things, or of recognising them when others advise, promise, or threaten us in some way. We must even learn to negotiate such a simple matter as agreeing on something. Let's take, for example, offering advice. First of all, you must assume that somebody is likely to do (or not to do) something if you refrain from offering advice, and you must regard a different course of action as more appropriate for him and in his best interests. Not everyone can offer advice: a certain amount of familiarity between the parties is necessary, or at least some shared concern around which the advice can be structured. Advising another person or marking a suggestion requires you to have a sense of identify with him or her. In everyday life the I suggest formula is avoided and less direct verbal strategies are used instead: "Why don't you?"; "If I were you ..."; " I'd ..."; "Why not...?"; "How about ...?"; "You can [could] always .."; "One thing you could do would be ..."; "You might try ..."; "Perhaps you can ..."; "Might it not be ...?" "Can [Can't, Could, Couldn't] you ...?". To these strategies agreement would be a hallmark of successful, consonant conversation, qualified by the tonality $T=1$. There may be signs of considerable disagreement as suggestions are ignored, advice not taken, and statements questioned, but strong disagreement is not characteristic of normal conversation. It is rather the characteristic of heated argument, of the "Yes, it is" or "No, it isn't" type. Much more usual is very mild disagreement expressed in the "Yes, but" form, or through statements like "I don't know that I agree" or "I wouldn't say that exactly". Modifying or

altering a response in some way, or rephrasing, or half-agreeing (and therefore half-not agreeing) are the usual strategies preferred to outright denial or confrontation. In the cases when the advice is ignored and Grice's maxim of relevance consciously violated, the response can take the form of a shift of topic, perceived by the receiver x' as an avoidance strategy but still consonant of tonality T=1.

If someone asks your opinion of something, you can express your *agreement* or *disagreement* or uncertainty you have. There is a considerable variety of linguistic devices which could undoubtedly ensure a consonant communication with tonality *T=1* for expressing agreement within a simple communication *c*: "OK"; "Right"; "Quite so"; "Yes"; "That's it"; "Of course"; "Good"; "Agreed"; "That's right [true]"; "Correct"; "Exactly"; "I'll say, for sure"; "I knew it"; "No, of course not". For disagreement you can choose from even a broader range, depending on how strongly you want to disagree: "No"; "Ridiculous"; "Nonsense"; "Not true"; "Not really"; "I'm afraid not"; "No way"; "Not quite"; "I doubt it"; "I disagree, but"; "Yes, but"; "I couldn't agree less" or the very categorical strategy which give the communication the tonality *T= -1* and are dissonant when uttered with hostility, i.e. a negative affective component a: "I refuse to ..."; "I'm not going to ..."; "I can't stand"; "I don't accept"; "I don't want to ..."; "That's none of your business".

We sometimes have to be persuaded or to persuade others, and the process can be a lengthy one. Sometimes reluctance to agree may be shown in the manner in which the agreement is expressed: "Well"; "OK then"; "On second thoughts"; "Now that I've though about it"; "Well, possibly"; "Put that way". A series of such admissions is likely to indicate that there is considerable disagreement between the parties and that one is forcing the other to agree (superficially at least) with him. The amount of pressure is felt in responses like: "That doesn't seem to leave me much choice"; "If I must"; "There seems to be no alternative"; "I don't seem to have much choice" which, although having the form of agreements, carry a tonality *T=0* and reveal in fact only a formal consonance, and on the affective level, a proper nullsonance.

Apologies include some relevant verbal strategies too. Apologizing is an open acknowledgement that the speaker did something that he shouldn't have done, or did not do something that he should have done. If he makes a suitable expression of regret, the apologizer also expects the offended party to indicate forgiveness. An apology can be simple: "Sorry!"; "Excuse me"; "Pardon me"; "Oops, my mistake [fault]"; or it can be more extensive: "I'm dreadfully sorry"; "Please accept my apologies for ..."; "I must apologise for". The act of apologising is not complete until the offended party has accepted or acknowledged the apology: "That's OK"; "Don't let it happen again", and T=1. Alternatively, a refusal to accept the apology may be indicated by unwillingness to listen to it or a comment such as "It's too late", or if the apology is felt to be insincere, "I don't think you mean it". If an apology is ignored, the party offering it may be at a loss to know where he or she stands, because within a definite sign of acceptance the apologizer may well believe

that his apology has been refused and that the tonality of the communication is $T=0$.

Some *practical rules* to obtain consonant communications:
- the beginning and the end of a communication must be made by two consonant messages each *m1* and *m2*, the first two ensure and initial positive tonality and the last two consolidate the final agreement;
- two consecutive dissonant messages are to be avoided, because there is the risk of negative tonality, which can compromise the agreement of the whole communication;
- the consonant messages can be followed by a dissonant message, which is in advance neutralised by the preceding ones.

Some standard means are known, which allows the emitter x to obtain consonant communications: the use of positive appreciations (praises) for the receiver x': admitting the superiority of x' to x by soliciting help, by addressing thanks, by presenting excuses to x', etc.

The simple practice of these rules, without going deeper in more profound affective zones, ensures civilised consonant communications. Their use and their association with genuine affective states achieves a true consonance state, which generates an authentic agreement and leads to harmony.

BIBLIOGRAPHY

BOCŞA, MINERVA, (1988) Strategiile fundamentale ale comunicării conform concepţiei cibernetic-consonantiste, în Cibernetica şi Revoluţia Tehnică-Ştiinţifică,Bucureşti: Editura Academiei, p. 69-74.

GOLU, M., (1975) Principii de psihologie cibernetică, Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

GRICE, P., (1975) Logic and Conversation, in P. Cole and J. L. Morgan, eds. Syntax and Semantics, vol. 3. Speech Acts, New York: Academic Press. p. 41-48.

GUMPERZ, J., (1982) Discourse Strategies, New York: Combridge University Press

ODOBLEJA, ST., (1938-39) Psychologie consonantiste, vol. I-II Lugoj-Paris: Librairie Maloine

STRATEGII LINGVISTICE ÎN COMUNICAREA CONSONANTĂ (REZUMAT)

Pornind de la ideea că nu există sisteme intranzitive de comunicare şi nici mesaje intranzitive, lucrarea analizează câteva strategii verbale folosite de vorbitor pentru a obţine o comunicare consonantă în anumite situaţii.

Împrumutat din domeniul acusticii, al electronicii, al muzicii, conceptul de consonanţă reprezintă totalitatea fenomenelor în legătură cu o mişcare oscilatorie ultrafină, răspuns la o vibraţie de aceeaşi frecvenţă, direcţie şi fază, cu care intră în rezonanţă. prin materialitatea lor sonoră cuvintele folosite în procesul comunicării au efectul de a amplifica anumite stări interne. Alese cu grijă şi dirijate în mod corespunzător atât la emisie cât şi la recepţie, strategile verbale pot duce la o comunicare consonantă.

FORMAREA CUVINTELOR - DOMENIU DE CERCETARE INDEPENDENT

de
ELENA BURDUŞA

1. O clarificare teoretică referitoare la statutul disciplinei despre formarea cuvintelor nu poate rămâne indiferentă cercetătorului care se ocupă de acest domeniu, întrucât situarea pe o poziţie sau alta are repercursiuni asupra cercetărilor. Orice disciplină se naşte înaintea recunoaşterii ei de către lumea ştiinţifică, ea trebuie să dea mai întâi proba capacităţii ei de a supune investigaţiei ştiinţifice o problematică proprie.

La noi în ţară, preocupările pentru formarea cuvintelor au înregistrat un traiect ascendent, de la consemnări sporadice şi rudimentare ca informaţie, metodă şi tehnologie, până la o consacrare definitivă. Referindu-se la caracteristicile acestor preocupări, Aurel Nicolescu identifică trei mari perioade: "Periodizarea aceasta este delimitată în mod necesar de date care marchează momente hotărâtoare în cercetarea problemei. Astfel, 1899, care marchează începutul celei de a doua etape, reprezintă apariţia primului volum destinat anume unui aspect al formării cuvintelor în limba română[1]. Se trecea astfel de la o cercetare nesusţinută, mai mult sau mai puţin accidentală, la o cercetare mai amplă şi mai orientată, fără să se poată vorbi de o individualizare netă a domeniului de cercetare. Cea de a treia perioadă marchează nu numai creşterea considerabilă a interesului cercetătorilor, ci şi efectuarea unor paşi hotărâtori pe calea constituirii ca domeniu independent de cercetare. Punctul culminant al acestei perioade îl reprezintă, fără nici o îndioală, anul apariţiei tratatului de formare a cuvintelor în limba română, 1970"[2]

Fără a insista asupra celui de al doilea reper temporal, 1944, reper extralingvistic, folosit de Aurel Nicolescu în stabilirea unor etape în evoluţia preocupărilor pentru studiul formării cuvintelor, suntem de acord cu ideea că eforturile depuse în cercetarea lingvistică românească în acest domeniu de-a lungul ultimelor decenii au determinat desprinderea formării cuvintelor de celelalte discipline lingvistice.

Acest fenomen nu are un caracter de excepţie, ci se înscrie pe linia permanentei tendinţe de diversificare a disciplinelor pe măsura îmbogăţirii şi aprofundării cunoştinţelor umane. Exemplul clasic este acela al filosofiei în stadiul de "*mater disciplinarum*", summum nediferenţiat al informaţiilor obţinute din confruntarea omului cu realitatea externă (socială, geografică) şi internă (spirituală, biologică etc.) din care s-au desprins treptat disciplinele fundamentale ca: istoria, geografia, medicina, matematica etc. Procesul nu s-a oprit aici şi, în principiu, nu se va opri atâta timp cât omul investighează universul interior şi exterior. Din disciplinele de bază continuă să se desprindă

---

[1] Este vorba de teza de doctorat a lui Sextil Puscariu, *Die rumänische Diminutivsuffixe*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1899, 150 p., note bibl. apud *Formarea cuvintelor în limba română - cercetare bibliografică*, Bucureşti, 1971, p. 57.

[2] Aurel Nicolescu, *Studiu introductiv* la *Formarea cuvintelor în limba română - cercetare bibliografică*, coordonator: Maria Negraru, Bucureşti, 1971, p. IX.

ştiinţe care îşi capătă treptat un statut distinct: informatica, cibernetica, fizica nucleară, la ora actuală sunt discipline "cu vechime". Un fenomen similar se produce şi la nivelul ştiinţelor limbii: dialectologia, fonologia, lexicologia, comparativ cu morfologia şi sintaxa sunt desprinse relativ recent din trunchiul disciplinelor care au ca obiect de studiu limba, dar, în ciuda datei lor de naştere nu prea îndepărtate, ele s-au constituit în discipline autonome în mod ireversibil.

Formarea cuvintelor s-a desprins şi ea din trunchiul comun al ştiinţelor despre limbă şi se vrea o disciplină cu statut autonom, conferit de obiectul de studiu propriu, de metodele şi mijloacele proprii de studiu, de terminologia ştiinţifică specifică.

Primele discuţii despre considerarea formării cuvintelor ca domeniu independent au avut loc cu ocazia alcătuirii Gramaticii Academiei. Răspunsul s-a dat implicit prin tratarea formării cuvintelor într-un capitol separat de vocabular şi de morfologie.

Pe o poziţie explicită în considerarea formării cuvintelor ca disciplină independentă se situează profesorul I. Fischer, într-un articol apărut în SCL[3], *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, unde autorul remarcă necesitatea studierii "în ansamblu" şi "după metode ştiinţifice" a problemelor de formare a cuvintelor. Evidenţiind legăturile strânse cu vocabularul şi morfologia, I. Fischer pune în lumină autonomia domeniului, "diferenţa sa specifică": "După cum elementele cu care operează morfologia ţin de sintaxă în ce priveşte conţinutul lor şi de fonetică în ce priveşte forma, fără ca prin aceasta morfologia să fie inclusă în sintaxă sau în fonetică, tot aşa şi elementele cu care operează formarea cuvintelor ţin de vocabular în ce priveşte conţinutul, de morfologie în ce priveşte aspectul formal (cu toate inplicaţiile lui). Aşadar vom putea considera că formarea cuvintelor este un capitol aparte al lingvisticii, deoarece afixele se opun morfologiei prin faptul că dau naştere la cuvinte noi, prin faptul că rezultatul afixării, cuvântul nou creat are un caracter din care se formează. Această dublă opoziţie conferă formării cuvintelor caracterul de capitol independent."[4]

Anul 1959 deschide seria celor şase volume de *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*,[5] care se constituie, de asemenea, într-un răspuns clar referitor la statutul distinct al capitolului investigat, chiar dacă implicit. Consacrarea este făcută în 1970 în primul volum al *Tratatului de formare a cuvintelor*[6]: "Pendularea între tratarea gramaticală şi cea lexicologică (semantică), aplicarea unor metode ţinând de discipline lingvistice diferite se explică prin locul pe care formarea cuvintelor îl deţine între compartimentele limbii, loc de tranziţie între gramatică (structura gramaticală) şi vocabular. Încadrată de unii cercetători la vocabular şi de alţii la

---

[3] I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română* în SCL, V, 1954, nr. 3-4, p. 293-310

[4] I. Fischer, *art.cit.*, p. 295.

[5] x x x *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, Bucureşti, EA, 1959, p. 269.

[6] Fulvia Ciobanu şi Finuţa Asan, *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I. *Compunerea*, Bucureşti, , 1970.

gramatică (mai obişnuit la morfologie), formarea cuvintelor merită statutul de compartiment aparte, legat însă prin nenumărate fire de cele două menţionate mai înainte."[7]

În continuare, Mioara Avram evidenţiază relaţiile disciplinei formării cuvintelor cu vocabularul, gramatica, fonetica şi ortografia. Punctul de plecare şi punctul de sosire al formării cuvintelor reprezintă legătura de bază cu vocabularul, întrucât cuvintele "noi" se formează plecând de la cuvintele "vechi" în scopul îmbogăţirii vocabularului. Includerea derivării în morfologie, a compunerii în sintaxă, poate fi admisă doar parţial, întrucât lexemele rezultate sunt cuvinte noi. Legătura cu fonetica se evidenţiază în cazul altenanţelor fonetice, a variantelor condiţionate fonetic etc.

O cercetare mai amănunţită a legăturilor formării cuvintelor şi cu celelalte compartimente ale studiului limbii: sintaxa, ortografia, fonetica, toponomastica, istoria limbii, semantica, precum şi reliefarea diferenţelor dintre ele este făcută de Aurel Nicolescu în studiul amintit.[8]

Această situare, explicită sau implicită, pe poziţia considerării şi abordării formării cuvintelor ca domeniu de investigaţie distinct este, credem, un câştig teoretic, pentru că astfel eforturile cercetătorului se canalizează spre relevarea nuanţată a legăturilor cu celelalte domenii de cercetare, spre surprinderea trăsăturilor proprii, a principiilor guvernatoare. Iată un exemplu edificator: în studiul Laurei Vasiliu, *Aspecte ale relevanţei semantice într-o descriere sistematică a derivării (cu aplicare la sufixul românesc -ar)*[9] se încearcă găsirea unor criterii pe baza cărora să se poată distinge ce este relevant pentru o semantică a derivării, de cea ce este relevant pentru o semantică a lexicului. Autoarea demonstrează printr-o aplicaţie la derivatele cu sufixul - *ar* că o cercetare poate delimita cele două sectoare semantice.

Aşadar, legăturile cu celelalte discipline ale limbii sunt fireşti, datorită în primul rând, obiectului general comun de studiu şi caracterului sistemic unitar al acestuia. Acest fapt nu intră în contradicţie cu afirmaţia că statutul autonom al unei discipline este dat de delimitarea unui obiect de studiu propriu. În cazul disciplinelor lingvistice, obiectul de studiu comun este limba, sistem armonios structurat, obiectele de studii proprii diferitelor discipline constituindu-se din diferitele unghiuri de abordare a subsistemelor sale. În general vorbind, obiectul de studiu al formării cuvintelor îl constituie relaţiile, în sincronie şi diacronie, dintre bază şi derivat, prin intermediul afixului.

2. Definiţia unei discipline se rotunjeşte cu precizarea mijloacelor, metodelor, procedeelor de cercetare specifice. Şi în acest caz, deşi asistăm la o întrepătrundere, în cadrul fiecărei discipline lingvistice cu metodele şi procedeele disciplinelor conexe, nu avem de a face cu o dizolvare a disciplinei respective. Conjugarea metodelor este cerută cu necesitate de complexitatea realităţii cercetate. Pe măsura amplificării şi adâncirii cercetărilor, disciplinele descoperă mijloacele adecvate, metodele specifice.

---

[7] Mioara Avram, *Cuvânt înainte* la *Formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti, EA, 1970, p. XIV.

[8] Aurel Nicolescu, *lucr.cit.*, p. XLVIII - LIII.

[9] Laura Vasiliu, *Aspecte ale relevanţei semantice într-o descriere sistematică a derivării (cu aplicare la sufixul românesc -ar)* în SCL, XXIV, 1973, 3, p. 255-264.

În acest sens, I. Fischer remarcă: "Şi metoda de cercetare este distinctă: ca şi vocabularul (şi spre deosebire de morfologie) formarea cuvintelor va trebui, în principiu, să se ocupe de absolut toate cazurile concrete în care apare un anumit afix (toate cuvintele şi atestările lui), metoda filologică folosită în studii de vocabular, dar va folosi în acelaşi timp şi metodele pentru elucidarea aspectelor formale ale problemelor"[10].

În legătură cu terminologia, un alt factor care condiţionează statutul de disciplină distinctă, Aurel Nicolescu precizează: "Se poate afirma că, în prezent, o asemenea terminologie există şi că este admisă de cercetătorii care o mânuiesc înţelegând-o cu uşurinţă"[11]. Formarea terminologiei în acest domeniu se încadrează în efortul general al creării terminologiei ştiinţifice româneşti. Împrumutul, calcul, formarea pe teren românesc sunt şi aici principalele căi de formare şi adecvare continuă a terminologiei.

Deşi, în general, bazele acestei terminologii au fost deja create - noţiuni ca *derivat, motivare, compunere, afixe, infixe, diminutiv hipocoristic, moţional, productivitatea afixelor* etc., sunt bine cunoscute şi unanim admise - se poate spune că sistemul terminologic al formării cuvintelor se lărgeşte şi se perfecţionează continuu, pe măsura progreselor cercetărilor. Câteva exemple: în majoritatea lucrărilor (studii, articole etc.) care tratează sufixele se vorbeşte despre *înţelesurile, sensurile, funcţiile, valorile sufixelor*; mai recent despre *clase* sau *categorii semantice, valori semantice, valori lexicale*; oscilaţia termenilor nu traduce o diferenţă a punctelor de vedere, ci lipsa unei clarificări terminologice bazate pe lipsa unei elucidări a fenomenului în sine. Deşi abordat parţial în toate lucrările referitoare la sufixe, abia în ultimul timp se înregistrează o tendinţă de a privi fenomenul în ansamblu ca *semantică a derivării* (termen recent). Această noţiune (care include fenomenele de polisemie, sinonimie, antinomie la nivel afixal) în ciuda termenilor împrumutaţi din lexicologie, se vrea un concept diferenţiat de semantica lexicului, care, potrivit studiului Laurei Vasiliu[12], conduce la ideea unor „modele derivative".[13]

Ordonarea şi aprofundarea materialului, abordarea lui din multiple unghiuri, etape ce presupun anterioritatea studiului descriptiv, impun şi clarificarea terminologică, adecvarea cât mai fidelă a noţiunii la realitatea pe care vor să o denumească.

Din consideraţiile anterioare au reieşit şi câteva idei referitoare la evoluţia direcţiilor de cercetare a problematicii formării cuvintelor, pe care vom încerca să le enunţăm în continuare.

O privire retrospectivă asupra caracteristicilor cercetării, în ţara noastră, în domeniul la care ne referim, ne indică faptul că, într-o perioadă relativ scurtă, s-a acumulat un bogat material faptic, s-a lărgit aria de cercetare prin apelul la materialul dialectal, trecându-se apoi la primele încercări de sistematizare: în acest sens, se poate afirma că studiile apărute în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, şase volume, au

---

[10] I. Fischer, *art.cit.*, p. 297.

[11] Aurel Nicolescu, *lucr.cit.*, p. LIII.

[12] Laura Vasiliu, *art.cit.*, p. 225.

[13] Vezi Richard Sârbu, *Modele derivative antonimice* în SCL, XXXIII, 1975, 3, p. 187-196.

un caracter predominant monografic, descriptiv, autorii diverselor materiale oprindu-se asupra unui afix sau grup de afixe, sau asupra unui aspect oarecare din cadrul formării cuvintelor. Volumele au aşadar caracteristicile unor culegeri, fără criterii de ordonare.

Cele şase volume stau la baza *Tratatului despre formarea cuvintelor*, iniţiat de Al. Graur. Volumele prezintă un material unificat, concentrat şi ordonat pe mijloacele principale ale limbii de formare a cuvintelor. Pe lângă sistematizarea materialului apar şi primele priviri sintetice în introduceri sau observaţii generale la capitolele componente şi mai ales în studiile de sinteză din finalul volumului, care se constituie în baze teoretice.

Un instrument de lucru foarte util, dar care se vrea permanent completat, este şi lucrarea *Formarea cuvintelor în limba română - cercetare bibliografică*, amintită anterior, prin studiul introductiv semnat de Aurel Nicolescu şi prin prezentarea succintă a ideilor tuturor lucrărilor apărute în domeniu, din 1839 până în 1970.

Tendinţa spre abordarea sintetică a problematicii formării cuvintelor în cercetarea de după 1970, cât şi spre lărgirea şi nuanţarea terminologiei specifice se face simţită tot mai mult, lucrările monografice scăzând ca număr. Credem că în continuare cele două demersuri se vor conjuga permanent, cu o pondere modificată însă.

Concluzii:

Formarea cuvintelor este un capitol de cercetare independent în domeniul limbii. Putem considera că la noi în ţară, această disciplină ia naştere la data convenţional stabilită 1899 (anul apariţiei tezei de doctorat a lui Sextil Puşcariu) şi este consacrată în 1970 prin *Tratatul despre formarea cuvintelor*. În această perioadă, mai ales în ultimele decenii, cercetarea face paşi importanţi în studiul monografic al principalelor mijloace de formare a cuvintelor, predominând caracterul descriptiv, analitic. Începând cu 1970 se face tot mai simţită tendinţa spre sinteză, spre surprinderea principiilor guvernatoare. Iniţiind o cercetare bibliografică personală, pe baza *Bibliografiei româneşti de lingvistică*, după modelul *Formării cuvintelor în limba română - o cercetare bibliografică* am inventariat 250 de articole şi studii apărute între 1971 şi 1987, fapt semnificativ dacă facem comparaţia cu situaţia dintre 1839 şi 1970, când au fost scrise aproximativ 360 de materiale.

Bazele acestei discipline au fost puse prin contribuţia de un înalt nivel ştiinţific a numeroşi şi devotaţi cercetători ca Sextil Puşcariu, George Pascu[14], Alexandru Graur, Mioara Avram, Finuţa Asan, Laura Vasiliu, Elena Carabulea etc. La aproape o sută de ani de existenţă (1899 - 1999) formarea cuvintelor oferă cercetărilor un teren de investigaţie vast, atât la nivelul precizărilor teoretice, cât şi al studiilor de amănunt.

---

[14] G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916.

LA FORMATION DES MOTS DANS LA LANGUE ROUMAINE - CHAPITRE DE RECHERCHE INDÉPENDANT

(RÉSUMÉ)

La formation des mots est un chapitre de recherche indépendant dans le domaine de la langue. On peut considérer que chez nous, cette discipline fait son apparition à une date conventionnellement établie (1899, l'année où la thèse de doctorat de Sextil Puşcariu a paru) et a été consacrée en 1970 par le *Traité sur la formation des mots*. De nos jours, surtout dans les dernières décennies, la recherche est en train de faire des pas importants en ce qui concerne l'étude monographique des principaux moyens de la formation des mots. Dans ces ouvrages, c'est le caractère descriptif, analytique, qui prédomine.

À partir de 1970 la tendance vers la synthèse se fait sentir de plus en plus, à contrepoint des principes gouverneurs. On a réalisé une recherche personelle, ayant comme source la *Bibliographie roumaine de linguistique*, et suivant l'ouvrage *La formation des mots dans la langue roumaine - recherche bibliographique*. Pour cela, on a pris en considération 250 articles et études parus dans la période 1971 - 1987, fait non négligeable si on fait la comparaison avec la situation des annees 1839 - 1970, quand les matériaux écrits ne depassaient pas le nombre de 360.

Le fondement de cette discipline est dû à la contribution scientifique remarquable de nombreux chercheurs, tels que Sextil Puşcariu, George Pascu, Alexandru Graur, Mioara Avram, Finuţa Asan, Laura Vasiliu, Elena Carabulea etc. La formation des mots offre actuellement, à environ 100 ans d'existence, un ample espace d'investigation, tant au niveau des précis théoriques qu'au niveau des études en détail.

REMARKS ON "TO" AS A PARTICLE

by
SORIN CIUTACU

1. INTRODUCTION

This article will deal with some instances of the particle "to, where this particle of adverbial origin enters into combinations of lexically complex verbs and nouns.

The following strings make up the scope of our investigation:

1) Vt ^ DO ^ to: *I heave the ship to.*
2) Vt ^ to ^ DO: *John sets to a job.*
3) Vi ^ to: *The door slammed to.*

Exceptionally also:

3) Vt ^ DO ^Adv ^ to: She sees them close to.
4) N ^ to : set-on
5) BE ^ V ^ en ^ to : John is given to reading.
6) V ^ to ^ Gerund : He fell to brooding.

Thus, we leave out of the scope of this contribution all the occurrences where "to" is a mere relational preposition:

He gave the book to John.
She looks up to him.

and not an adverbial particle with a certain meaning.

The present study is the result of a careful search through several prominent dictionaries, be they British or American and has virtually exhausted the particle combinations as defined above.

The starting point of this research was A. Baugh's remark in his monumental History of the English Language (1991: 181): << The prefix "to" - (German "zer") has disappeared even more completely. While the 1611 Bible tells us that the woman who cast a millstone upon Abimelech's head "all tobrake his skull", and expressions like "tomelt" and "toburst" lived on for a time, there is no trace of the prefix in current use.>> Our belief is that the prefix as such has indeed disappeared from the current usage, but its counterpart, the adverbial particle "to" lives on in idiomatic combinations, displaying different shades of meaning, partially covering the initial shade of "meaning" evinced by the prefix.

What we are dealing now with may be called resemantization. Many of the examples invoked here belong to a specialized vocabulary (navigation, army) or are relatively rare occurrences in speech. This does not imply that they are less worth studying. The purpose of this paper is to show how the range of primitive "meanings" of the prefix "to" - in Old English and of the Old English particle "to" live on the Modern English at the expense of figurative transfers in that, for example, the idea of direction in space has come to be refined metaphorically into ingressiveness, egresiveness, addition, application, proximity.

2. SYNTAX

Domnica Şerban (1982: 165) following Ray Jackendoff (1973:345) rewrites the predicate as V ^ prt and ascertains the similarity of behaviour of certain strings like:

The boat came to (1) and The boat came to a halt (2) with the following structures:

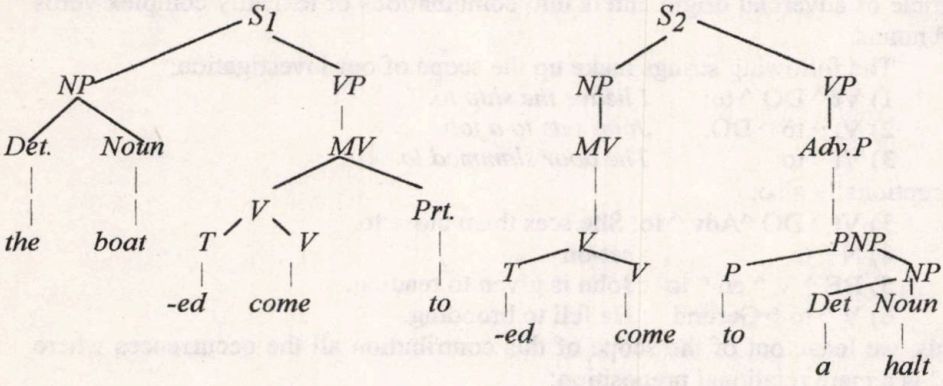

The conclusion which Ray Jackendoff draws is that Particles (Prt) have as source Prepositions (p) which have lost their NP's they governed. He goes on pointing out that "particles are related to the corresponding prepositions in much the same way that intransitive verbs such as eat, drink and smoke are related to their transitive counterparts. "That is why Ray Jackendoff suggests that a base rule be made for PNP which shouls either give rise to a PNP or only a Prt.

PP - - - - - > PNP or PP - - - - - -> Prt. (from a preposition)

As a consequence thereof, these items will specify in their lexical entries, finer subcategorization features (the way verbs specify them).

Prep. + NP/ Adverbial Part. [+ _____ (NP)] to, down, up, before, in, out, over,
Prep. +NP (only prep.) [+ _____ NP] of, for, toward
Adverb [+ _____ =] home, afterward, beforehand

The above subcategorization features appear in Domnica Serban's course (1982: 167). One can spot the presence of "to" in the first syntactical frame where "to" is alternately a preposition with a NP or a adverbial Particle stemming from a preposition without a NP. Our remark runs that the relational, syncategorematic preposition as a source actually gives rise to idiomatic phrases (lexically complex verbs and nouns) which are hard to trace back a posteriori.

The corpus of items evinces intransitive and transitive phrasal verbs.

Interesting cases of ergativity show up in:

heave to: *A frigate fired a warming shot across the privateer's bows to make her heave to. (Vi) (Oxford)*
They managed to heave the boat to quietly. (Vt)

shut to: *The door shut to. (Vi)*
I can't help remembering how I had to shut my eyes to in Godfrey. (Oxford)
slam to: *The window slammed to. (Vi)*
At this point he became speechless with rage, slammed the gate to and strode away.
snap to: *Doors snapped to on the corridor.*
John snapped the windows to.
set to: *He is the fastest worker and the job set to right away.*
He set away to a job.

Another interesting relation to notice here is the intransitive - causative one holding between "to come to" and "to bring to" with two meanings each.

The boat came to. (i.e. The boat came to a halt.)
The captain brought the boat to (i.e. The captain made the boat come to a halt.)
The patient finally comes to (i.e. The patient finally comes to himself)
The doctor finally brings the patient to (i.e. The doctor finally makes the patient come to himself)

Three of the complex verbs require gerund complementation:

fall to : *I fell to brooding.* (Gerund)
get to : *In his disturbed state he got to screaming four letter words at anyone who troubled him.*
be given to : *Old Baker is much given to boasting about his wartime exploits.*

"Set to" can be followed by an infinitive:

She set to do all the housework.

The transitive complex verbs passivize:

*The door **was flung to** violently.*
*The unidentified ship **was brought to** by the firing of a warning shot across its bows.*
*When they got out, the horse **had been put to**.*
*The seals **being set out** they exchanged the documents.*
*When he went out the door **was left to**.*

Particle movement in case of these transitive phrasal verbs is not possible:

Mary leaves the door to.
** Mary leaves to the door.*
He set to a job.
** He set a job to.*

The transitive and the intransitive allow the insertion of adverbial modifiers between the verb and the particle:

The boat came straight to.
She brought him right away to.

Inherently intransitive verbs may turn transitive by taking on the feature [+ causative]. The verb "stand to" serves for example:

*The men **stood to** half the night.*
*The captain **stood** the men **to** half the night.*

The other way round, transitive verbs may yield intransitives by the object deletion. T Object Deletion

He slammed the door to when he came in. ==========> ==> *He slammed to when he came in.*

is easily recoverable from the context as in the case of "eat", "smoke", and "drink" when these turns intransitive by losing their objects.

Nominalizations are not numerous and have as a result hyphenated noun forms such as: lie-to, set to, stand-to. The verbal counterparts can be paraphrased by using them with a dummy "have" or "do", etc. as follows:

"to do a lie-to" or **"have a lie-to"** = "to lie-to"

"to do a set-to" or **"to have a set-to"** = "to set to"

"to do a stand-to" or **"to have a stand-to"** = "to stand to"

There is also a nominal "lean-to" which apparently has no verbal counterpart: **"to make a lean-to"** = * to lean-to

These nominals can be accompanied by adjectives:

to do a violent set-to = to set to violently

to do a careful stand-to = to stand to carefully

The adjectives correspond to the adverbs going with fullfledge verbs

Expletive "there" can show up as a surface subject in sentences containing nominals.

There will be a violent set-to between the two wives.

Cf. The two wives set to violently.

There was a careful stand-to among the soldiers during the previous night.

Cf. The soldiers stood to carefully the previous night.

3. SEMANTICS

We have been able to pin down the meanings of this particle:

1) Directions towards something; metaphorical usage also in: **bring to, come to, to be the wrong end to.**

2) Coming to or in the usual or required position, especially to a closed or almost closed position, speaking of frames in: **pull to, push to, slam to, snap to, shut to, leave to, fling to, swing to.**

3) Physical application or attachment in: **set to (a seal), lean-to (nominal), put (horses) to.**

4) Ingressive aspectual feature, sometimes with the connotation of vigour in: **fall to, set to, turn to, buckle to, get to + gerund, be given to + gerund, stand-to.**

5) Egressive aspectual feature: **heave to, come to, bring to, lie to, lie-to (nominal).**

6) Proximity: **see (smb) close to, lean-to** (also here).

One and the same item may have different meanings and enter into different conditions: ambiguity is cleared only within a syntactic framework:

to come to = to recover consciousness

to come to = to stop (of a ship)

to bring to = to help to recover consciousness
to bring to = to stop (a ship)
to set to = to begin doing something vigorously
to set to (a seal) = to make (a seal) adhere
to set to (a job) = to begin (a job)

To reach the conclusion we think that we should compare the above mentioned meanings of the particle "to" with the meaning of the "to" prefix in Old English and the meaning of the "to" particle in Old English.

The Old English prefix and particle displayed:
1) Direction in "tocyme" = arrival; "he cumeð to" = he arrives (where a loose "to" particle shows up, outside the paradigm of the verb "tocuman"
2) Dispersion in: "tosceadan" = to divide, "todrifan" = to drive apart, "tofaran" = to go apart, "tohwearfan" = to disperse
3) Proximity in: "tolicgan" = to lie near
4) Application in: "tohealdan" = to lean

If we compare the two sets of features we can conclude that the "to" prefix and the "to" in Old English truly live on through their Modern English counterpart, the adverbial particle "to" which has refined or further abstractized the feature of direction put forth by the Old English prefix and particle "to".

With the exceptions ("push" and "turn") all the verbal bases that combine with "to" are of Germanic stock. This proves once more that the former derivation with the prefix "to" as a particle has been continued by the idiomatic phrases with the adverbial particle "to" down to Modern English.

The complete list of the verbs that may take "to" as a particle: **bring to** (Vt), **buckle to** (Vi), **come to** (Vi), **fall to** (Vi), **fling to** (Vt), **get to** (Vi), **to be given to** (Vi), **heave to** (Vt, Vi), **leave to** (Vt), **lie to** (Vi), **put to** (Vt), **pull to** (Vt), **push to** (Vt), **set to** (Vt, Vi), **shut to** (Vt, Vi), **slam to** (Vt, Vi), **snap to** (Vt, Vi), **stand to** (Vi, Vt), **swing to** (Vt, Vi), **turn to** (Vi). The nominals occurring in our study are: (to be the wrong) **end to, lean-to, lie-to, set-to, stand-to**. There is only one occurrence of adverbial + particle, namely: **see (smb) close to**.

BIBLIOGRAPHY:

DOMNICA ŞERBAN (1982) *English Syntax*, T.U.B., Bucureşti

RAY S. JACKENDOFF (1973) *The Base Rules for Prepositional Phrases*, in Anderson, S. & Kiparsky P.

A. S. HORNBY (1983) *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Cornelsen & Oxford University Press, Berlin

ALBERT BAUCH, *A History of the English Language*, Routledge,

THOMAS CABLE (1991) London & New York

x x x, (1977) *Webster New Collegiate Dictionary*, G & C Merriam Company, Springfield

A.P. COWIE, R. MACKIN (1991) *Dictionary of Current Idiomatic English*, vol. 1, Oxford, University Press, Oxford

BRUCE MITCHELL, F. ROBINSON (1988) *A Guide to Old English*

ANDREI BANTAŞ, LEON LEVINŢCHI (1974) *Dicţionar englez-român*, Bucureşti, Editura Academiei

OBSERVAŢII ASUPRA PARTICULEI ADVERBIALE TO ÎN LIMBA ENGLEZĂ (REZUMAT)

Contribuţia de faţă tratează despre particula adverbială "to" care intră în combinaţii lexicale de verbe complexe în special, dar şi de forme nominale cu cratimă şi chiar adverbe.

Autorul face o cercetare în mai multe dicţionare de prestigiu (Webster, Oxford) şi evidenţiază câteva zeci de forme, unde această particulă prezintă sensurile: direcţie, aplicaţie, proximitate, închidere, ingresivitate, egresivitate.

După ce recurge la comparaţia cu exemple similare din engleza veche, concluzia autorului este că particula "to" din engleza modernă continuă, de fapt, sensul şi funcţiile prefixului şi particulei "to" din engleza veche, cu câteva abstractizări şi metaforizări.

Studiul este o abordare inedită a acestei particule.

SEMANTIC ASPECTS OF ENGLISH REPORTING CLAUSES

by
MARIA TELEAGĂ

Quote structures, traditionally called "direct speech", generally consist of a quote, which represents what someone said, and a reporting clause, which indicates that someone's words are being quoted (cf. COBUILD, 1990: ch. 7).

Syntactically, the quote has the status of a main clause, incorporated within the reporting clause by means of quotation marks and functioning as an element in its structure (Quirk, 1972: 785).

From a semantic point of view, the reporting clause depends on the meaning of the quote, strengthening it and bringing more detail about it.

The purpose of this study is to describe the structure of reporting clauses, to present the semantic groups of verbs which occur in them, and to demonstrate the semantic correlation existing between the reporting clause and the quote.

1. Quote structures are mainly used in written medium, especially in stories or novels. The three main elements: the quote (Q), the noun (N) and the reporting verb (Vr) of the reporting clause can appear in several patterns: Q, N + Vr; Q, Vr + N; N + Vr, Q; Q, N + Vr, Q; Q, Vr+ N, Q, like in:

"How tired one gets after music!" she began. (F. 50)

"Better than he had," said Helen stoutly. (F. 55)

He replied: "It is extraordinary." (F. 274)

"Later on I should love it," she continued, "but it's hardly the weather for such an expedition ..." (F. 93)

"Magaret," called Mrs Munt, "is Helen all right?" (F. 47)

In the above examples N is the speaker of the words. But there are instances in which N is an inanimate noun denoting the speaker's voice or speech, while the verb is one of saying, of being or appearing, as in:

"All right," said a voice. (F. 54)

"Because I'd sooner risk it," was her lame conclusion. (F. 71)

or one which describes voice dynamics:

"Charles, the good chap" - his voice dropped - "thought I should be lonely ..." (F. 142)

Occasionally, N and Vr can be omitted, the reporting clause being represented by a phrase which describes the speaker's attitude when he utters the words:

"Your company is the Porphyrion, isn't it?" "Yes, that's so" - becoming rather offended. (F. 144)

Quotes can also be used without reporting clauses if the speakers have been established and if the author wants to enhance the fluency of the dialogue:

"Thank you." "Good-by, and it's you I thank." "I may order the motor round, mayn't I?" "That would be most kind." (F. 168)

2. The reporting verbs which occur in reporting clauses are numerous and can be classified according to the existence of the "speech" seme in their meanings.

The largest group is that of "verbs of saying": verbs for whose definition, in at least one of their meanings, dictionaries use the verbs *to say, to speak, to tell, to talk, to utter, to express*, which all denote the production of speech (We have used mostly Webster's, 1961 and Hornby, 1967). Within this group, two classes are possible: verbs which refer to the purpose or content of speech, and verbs which designate the mode of speaking.

The verbs which express the purpose or content of speech can be further subdivided into:

- verbs of information: *to announce, to declare, to inform, to say*, etc.:

"The bathroom," he announced, before shutting it. (L. 74)

"No, I won't go on," she declared. (F. 138)

- verbs of interaction, which point out the speaker's contact with the other participants in the conversation: *to ask, to answer, to enquire, to reply, to retort*, etc.:

I asked: "Have you always lived in London?" (L. 50)

"Tibby had better first wonder what he'll do," retorted Helen; ...(L. 122)

- verbs od urging, suggestion and command: *to command, to exhort, to order, to suggest, to urge*, etc.:

"Eat! Eat!" she commanded, glaring down ... (L.123)

"But you will be careful, won't you?" she exhorted. (F. 69)

- verbs of attitude, which emphasize the speakr's position with regard to what he is saying or to what has been said: *to admit, to agree, to comment, to correct, to query, to wail*, etc.:

"So uncivilized?" queried Mrs Munt, ... (F. 26)

"Thirty-five shillings," corrected Flo. (L. 55)

- verbs which show the beginning, the ending, continuation, discontinuation, or repetition of speech: *to add, to begin, to conclude, to echo, to end, to interrupt, to repeat, to resume*, etc.:

"You needn't go, though -" began her hostess. (F. 12)

"Yet there may be something in it all the same," he concluded, with a frown. (F. 158)

For several verbs of this group dictionary definitions distinctly mention the presence of speech, while for others, such as *to begin*, or *to end*, speech is only implied, since they denote stages in any kind of activity, speaking included.

The verbs which indicate the mode of speaking can also be classified into several groups:

- verbs which indicate sound characteristics: *to drawl, to murmur, to quaver, to scream, to shout, to whisper*, etc.:

"I say!" shouted the young man in an injured way. (L. 42)

... and then whispered confidentially: "There's no God. We aren't anything but apes ..." (L. 128)

- verbs which compare speaking to the sounds produced by animals: *to bark, to croak, to hiss*, etc.:

Rose hissed resignedly:"Oh, my God, that tears it, if he's going to start." (L.171)

- verbs which compare speaking to mechanical sounds: *to creak, to grate, to rasp*, etc.:

"A dish of pepper," he creaked; ... (L. 178)

"Surely," grated Counsel, no reasonable person would put pepper on tulips?" (L. 178)

Besides verbs of saying, reporting clauses can also employ other verbs, whose meanings do not include the "speech" seme, and whose dictionary definitions do not make any reference to speech.

These are verbs which express various non-linguistic phenomena: kinesic (body movements or facial expressions): *to nod, to shrug, to smile*, etc., or vocal: *to laugh, to titter, to yawn*, etc.:

"It's a pleasure," he smiled, pocketing the tickets carefully. (L. 44)

"Yes," Evie tittered. (F. 151)

For some of these verbs, such as *to moan, to sigh, to sob, to snort*, which in their primary meanings denote vocal, non-verbal phenomena, dictionaries also indicate secondary meanings referring to speaking. Together with the verbs which denote animal or mechanical sounds, they have an intermediate position between verbs of saying and the other verbs: they denote speaking occasionally and only in a limited number of syntactic patterns.

Two other groups can become reporting verbs: some verbs which express the speaker's mood, such as *to blaze, to explode, to exult, to rage*, and verbs which denote a mental process: *to meditate, to muse, to remember*:

"Never mind if I did," he blazed out; .. (F. 106)

She would muse aloud, like this: "If I go by bus, that's three-halfpence .." (L. 94)

3. There is a close semantic relationship between the quote and the reporting clause, th reporting verb in particular. This correlation may appear in the form of a "semantic agreement", a concept which claims the existence of a common sense component in the meanings of the items making up a syntagmatic chain (cf. Evseev, 1972 and Sârbu, 1987). We think that this relationship is possible not only between the words of a sentence, but also between two clauses or a clause and a word, if we take the clause as a single sense unit.

The common semantic feature that binds the quote and the reporting clause/verb together is the "speech" seme (S1). In a quote structure like:

"No, it doesn't," said Helen. (F. 177)

the seme S1 occurs in the quote, which represents the words spoken by someone, as well as in the reporting verb, which is a verb of saying: Q(S1) + Vr(S1). The pattern becomes: Q (S1) + N (S1) or even N (S1) + Vr (S1) + Q (S1) in:

"My house. My house!" came a shrill voice from the door. (L. 174)

The question was repeated: "I hope that your sister is safe in Germany by now." (F. 84)

Besides the common seme S1, there are other specific semes which characterize the quote structure. For example, when the quote is a question and the reporting verb is one of interaction, the seme "interrogation" (S2) is also present in the quote (in word order, punctuation, and in the wh-word) as well as in the reporting verb: Q (S1, S2) + Vr (S1, S2):

"What's biting you?" she enquired, .. (L. 92)

This repetition of the sense features represents an excess of semantic information, which can be reduced without impairing the communication. The reduction may consist in the omission of the reporting clause, since the quote itself is an indication of "speech", or in the choice of a reporting verb having only the common seme S1, or other specific semes than the quote. For example, if the quote is a question, the reporting verb can be a general verb of saying, or one having the specific "interruption" seme (S3). The patterns are: Q (S1, S2) + Vr (S1) and Q (S1, S2) + Vr (S1, S3) as in:

"Who is Margaret talking to ?" said Mrs Munt, ... (F. 45)

"How do you like your work?" interposed Margaret. (F. 143)

As we have mentioned above, the reporting verb can be one outside the group of verbs of saying. This is possible because such verbs denote an activity accompanying speech (*to nod, to laugh, to smile*), or the speaker's mood when speaking (*to rage, to explode*), or a mental process followed by speech (*to remember, to meditate*). In:

"There's Mrs Lanoline, too," Helen yawned. "So dull." (F. 136)

the reporting clause *Helen yawned* appears as an ellipsis from *Helen said and yawned, Helen said yawning, Helen yawned and said*, or *Helen yawned saying*, in which the verb of saying can be omitted because the main seme S1 is already present in the quote.

The variety of reporting verbs, the reduction of the reporting clause or its omission prove that the quote is the semantic centre of a quote structure, its essential element, while the reporting clause reinforces its meaning, or brings more detail about the way in which the speaker uttered his words, about his purpose, attitude or activity at the moment of speech.

REFERENCE

Cobuild, 1990, *Collins Cobuild English Grammar*, London and Glasgow: Collins

Evseev, I, 1972, "Verbul în context: acordul semantic şi iterativitatea semică", în *Analele Universităţii din Timişoara*, Vol. X, Timişoara: T U T

Hornby, A.S., Gatenby, E.V., Wakefield, H., 1967, *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*, London: Oxford University Press.

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Swartvik, J., 1972, *A Grammar of Contemporary English*, London: Longman.
Sârbu, R., 1987, "Aspecte ale recurenței semice în sintagmatica lexicală", în *Lexicologie didactică*, Timişoara: TUT
x x x, 1961, *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*. London: G. Bell & Sons, Ltd., Sprigfield, Mass.: G. Merriam Co.

ABBREVIATIONS

(F.) - Forster, E.M., 1973, *Howards End*, London: Penguin Books.
(L.) - Lessing, D., 1960, *In Pursuit of the English*, London: Grafton Book.

ASPECTE SEMANTICE ALE PROPOZIȚIILOR CARE INTRODUC VORBIREA DIRECTĂ ÎN LIMBA ENGLEZĂ (REZUMAT)

Lucrarea prezintă structura propozițiilor care introduc vorbirea directă, grupurile semantice de verbe care apar în ele şi analizează corelația dintre acestea şi comunicarea reprodusă, care este centrul semantic al vorbirii directe.

INGAMBAMENTUL ÎN POEZIA SIMBOLISTĂ ROMÂNEASCĂ

de
DUMITRU VLĂDUŢ

Până la ivirea manifestelor simboliste în Europa, revoluţia poetică de acolo priveşte, alături de metrică, apelul frecvent al lui Verlaine la tipuri de ingambament necunoscute până atunci. Rupând paralelismul fono-semantic, el a adâncit conflictul între metru şi sintaxă prin aşezarea în rimă a unor forme vide sau a altor părţi de vorbire mai puţin obişnuite finalului de vers: prepoziţiile, articolul, adverbul etc.:

"Arlequin aussi,
Cet aigrefin si
Fantasque
Aux costumes fous,
Ses yeux luisants sous
Son masque" (VERLAINE O.C., 85);

"Et, dans la splendeur triste d' une lune
Se levant blafarde et solennelle, une
Nuit mélancolique et lourde d' été (IBIDEM, 37).

Mai mult decât atât, aşa cum remarcă unii cercetători, el a rupt cuvântul în rimă, urmând ca cealaltă parte a lui să deschidă versul următor:

"pré / tend", "affreuse / ment", quasi / ment" etc.[1]

Ingambamentele pronunţate care au destructurat geometrismul versului constituie o realitate şi a poeziei româneşti. Nu este vorba numai de o creştere a frecvenţei lor faţă de poezia anterioară, ci de relevanţa stilistică a procedeului , de mărimea conflictului între pauza metrică şi semantică.

Fireşte, rămân predominante ipostazele mai şterse ale ingambamentului, înţelegând prin acestea situaţiile în care sunt separate "părţi de propoziţie capabile de o independenţă unele faţă de altele (pauza dintre ele nefiind prea strictă)"[2]. În această situaţie se află subiectul şi predicatul:

"Eu mă duc. Duioase *şoapte*
Trec prin teii înfloriţi" (PETICĂ, ST, 37)

Ingambamente mai puţin pronunţate sunt şi cele generate de ruperea în plan prozodic a continuum-ului lexico-semantic al altor părţi de propoziţie precum:

predicat - complement direct sau indirect:

"Frunzişul acuma *pornit-a*
O leneşă, falnică horă" (BACOVIA O., 66);

determinant substantival - atribut substantival sau adjectival:

---

[1] Cf. Zina Molcuţ, *Studiu introductiv* la *Simbolismul european*, vol. I, Bucureşti, Editura Albatros, 1983, p. 37.

[2] I. Funeriu, *Versificaţia românească (Perspectivă lingvistică)*, Timişoara, Editura Facla, 1980, p. 98-99.

"Dar ca şi-aiurea pasări cu cântece, prin *flamuri*
De frunzătură saltă ca nişte note-n ramuri" (DAVIDESCU I., 31);
"Şi din *bolta înstelată*
A bisericei, încet
Cade pacea fermecată" (PETICĂ ST, 10).

Ingambamentele de acest tip devin mai vizibile stilistic atunci când versurile la graniţa cărora se produce scindarea fac parte din strofe diferite:

"Şi beat de opiul din carte
M-afund departe ... mai departe:
Iar mintea luată de alean

Se pierde - barca ce străbate
Cu pânze albe şi umflate" (KARNABATT C.A.R., SCARLAT ed. 1987, 84)

Simbolismul românesc a făcut însă din ingambament o figură prozodică veritabilă prin fragmentarea unor elemente indestructibile în limbajul obişnuit. Conjuncţia coordonatoare *şi* a fost separată, bunăoară, de elementul pe care îl introduce:

"Ca să citească-n cărţile de ieri
Nebănuitele dureri,
Cu care morţii începură şi
Cu care cei de mâine vor sfârşi"(SAULESCU P.A., 58).

Sub presiunea celuilalt membru al rimei, *sfârşi*, conjuncţia *şi* se accentuează iar după aceasta intervine pauza ca marcă a finalului de vers. Toate aceste împrejurări imprimă conjuncţiei o oarecare autonomie lexicală. Acest procedeu prozodic nu este izolat la acelaşi Mihail Săulescu:

"De-acuma, înăuntrul meu,
Alt rege, altul va domni.
Un rege mândru, tare şi
De-a pururi fără Dumnezeu!"(IBIDEM, 41).

Alte conjuncţii,bunăoară adversativa *dar*, beneficiază de acelaşi tratament prozodic:

"Urechile-ţi astupi cu mâna, dar
Bătaia lor e fără de hotar" (KARNABATT C.A.R. SCARLAT ed. 1987, 88).

Prepoziţiile au fost izolate de substantive sau de alte părţi de vorbire pe care le preced, creându-se astfel rime foarte originale:

"Şi izbuti-vom astfel să facem universul
Să ne privească-n haos drept axă şi drept centru
A tot ce se petrece - şi izbuti-vom *pentru*
Ce facem noi, să-l facem să-şi schimbe-n spaţiu mersul"
(DAVIDESCU I., 22);

"Parfumuri vechi, uitate încet să cadă *peste*
Trudita faţă rece, şi-n murmurul lor clar
Se simt că se înalţă ca-n anticul altar,
Pe straniu glas de imnuri, etern dorita veste" (PETICĂ ST, 75);

"Din senin de zări scăldate-*n*
Razele-i de veşnic har" (FARAGO V., 121).

Într-o situaţie similară conjuncţiilor sau prepoziţiilor se află pronumele relativ *care*:

"Să nu sosească totuşi prea iute ziua-n *care*
Va înceta vreodată, atâta frământare? ..." (SĂULESCU P.A., 79).

Prin aceeaşi tehnică a ingambamentului au fost disociate adverbele, copulele comparative din construcţiile lor solidare:

"Avânturile-adânci de-odinioară
Se-ntunecă pe nesimţite *ca*
Un cântec vechi ce s-ar întuneca
Pe nişte strune ude de vioară" (DAVIDESCU I., 23);
"Dar mult se simt dormind pe strune
Privind cu nostalgie *cum*
Vibrează-n al visării fum
Mirajul ţărilor străbune"(KARNABATT, C.A.R. SCARLAT ed. 1987, 95).

Verbele auxiliare din timpurile compuse au fost separate de verbele de conjugat. De pildă, auxiliarul *a* din componenta perfectului compus aparţine la Ştefan Petică membrului rimic al unui vers, în timp ce participiul trecut este plasat la începutul versului următor:

"De sub greaua boltă *parc-a*
Tresărit în mine lin
Visul blândului Petrarca
Îmbătat de cer senin" (PETICĂ ST., 10).

Rima *parc-a / Petrarca* la a cărei alcătuire concură un cuvânt compus şi un substantiv propriu este la Ştefan Petică şi o rimă rară, pregnantă stilistic. Mihail Săulescu procedează la fel, disociind în rimă auxiliarul *vom* din componenta viitorului de verbul de conjugat, plasat la începutul versului următor:

"Şi pe stradă nu e picior de om ...
În viaţa asta totuşi, atâtea fiinţe ţipă ...
Dar, când e-atâta noapte, de unde ştiu că *vom*
Putea afla vreodată
Ce inimă se zbate, departe-nsângerată?" (SĂULESCU P.A., 56).

N. Davidescu utilizează acelaşi artificiu în cazul viitorului popular:

"Apoi pe vreo stradelă oarecare
Trecând întâmplător ne vom vedea,
Şi-n golul inimilor noastre *are*
Să cadă dragostea ca o perdea" (DAVIDESCU I., 39).

Ingambamente cu prestigiu stilistic sunt şi acelea care se produc în cazul predicatelor nominale şi al diatezei pasive:

"O roză ofilită ... dar câte roze *nu-s*
Zvârlite în ţărână, de câţi în piept le-au pus? ..." (SĂULESCU, P.A., 3);
"Un vers, cu toate acestea, pesemne că *i-a fost*
Ursit acestei roze zvârlite fără rost ..."(IBIDEM, 37);

"Ea trebuie, în vremea aceasta *să fi fost*
Cutremurată-acolo, în liniştea deplină" (DAVIDESCU, I., 119);
"Şi-atât de-adânc *au fost*
Brăzdate de-ndoială că nu-şi mai află rost" (FARAGO, V., 74).

Expresiile verbale impersonale au fost de asemenea supuse aceluiaşi regim al fragmentării:

"Poate *trebuie să fie*
Seară iar,
Poate *trebuie să fie*
Iarăşi *linişte pustie*" (SĂULESCU, P.A.,30);
"Şi nu ştiu ce te face acum, să spui că *este*
O sărbătoare-anume pentru noi ..." (IBIDEM, 51).

Contribuţia simbolismului românesc în acest perimetru al versificaţiei constă, prin urmare, în creşterea frecvenţei procedeului şi în relevanţa lui stilistică. Aceasta din urmă decurge îndeosebi din fragmentarea unor elemente indestructibile în limbajul obişnuit. Ingambamentul devine un procedeu stilistic de contrast, punând în relief ideea prin pauza intervenită după rimă şi prin accentuarea ei. Prin ingambament s-a adâncit ruperea izometriei versului. Abaterea de la norma izometriei sintactice este un indiciu al valorii stilistice a procedeului. Ingambamentul are repercusiuni şi asupra structurii intonaţiei melodice a versului[3], asupra planului tematic al strofei "încălcându-se în felul acesta, şi unitatea intonaţională a strofei"[4].

EDIŢII UTILIZATE. SIGLE

BACOVIA, O. = G. Bacovia, *Opere*. Prefaţă, antologie, note, bibliografie de Mihail Petroveanu. Text stabilit, variante de Cornelia Botez, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

DAVIDESCU, I. = N. Davidescu, *Inscripţii*, Bucureşti, Editura "Cultura Naţională ", 1922.

FARAGO, V. = Elena Farago, *Versuri*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi variante de C. D. Papastate, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1978.

KARNABATT,C.A.R.= *Crini albi şi roşii*, Bucureşti, 1917, Scarlat ed., 1987.

PETICĂ, S.I. = Stefan Petică, *Scrieri*, I. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii şi variante de Eufrosina Molcuţ, Bucureşti, Editura Minerva, 1970.

SĂULESCU, P.A. = Mihail Săulescu, *Pagini alese*, Bucureşti, Editura Minerva, 1988.

SCARLAT ed. = x x x *Climat poetic simbolist*. Ediţie, prefaţă şi note de Mircea Scarlat, Bucureşti, Editura Minerva, 1987.

VERLAINE, O.C. = Paul Verlaine, *Oeuvres complètes*, I. Paris, Albert Messein, 1923.

---

[3] Cf. I. M. Lotman, *Lecţii de poetică structurală*, Bucureşti, Editura Univers, 1970, p. 196.
[4] Josef Hrabák, *Introducere în teoria versificaţiei*, Bucureşti, Editura Univers, 1983, p. 227.

L'ENJAMBAMENT DANS LA POÉSIE SYMBOLISTE ROUMAINE

La contribution du symbolisme roumain à cet aspect de la versification consiste dans l'augmentation de la fréquence du procédé ainsi que dans sa prégnance stylistique. La prégnance stylistique de l'enjambement consiste surtout dans la séparation de quelques éléments indissociables dans le langage usuel. On a séparé en vers différents des parties déterminées du discours et des éléments comme: les conjonctions, les prépositions, les pronoms relatifs, les verbes auxiliaires des temps composés, les éléments des verbes nominaux et de la voix passive, les expressions verbales impersonnelles. Par enjambement, la destruction de l'isométrie du vers est devenue plus visible. L'enjambenemt devient un procédé du contraste mettant en relief l'idée par la pause qui intervient après la rime et par l'accentuation de celle-ci. Le degré d'écart par rapport à une norme de l'isométrie du vers est un point de repère de la valeur stylistique du procédé. L'enjambement a des conséquences profondes concernant la structure intonationnelle et mélodique du vers ainsi que l'unité intonationnelle des strophes.

CALIGULA. ANALIZĂ STILISTICĂ

de
SIMONA CONSTANTINOVICI

Poemul *Caligula* aparţine binecunoscutului ciclu arghezian *Cuvinte potrivite* şi, dată fiind semnificaţia acestui nume propriu, ar presupune o tematică istorică. Un titlu pretenţios, descins din Roma Antică cu un întreg alai de conotaţii, pe care Arghezi le valorifică magistral. Caligula apare conturat în toată complexitatea-i în cartea lui Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari*[1]. Cunoscut în istorie sub diminutivul de *Caligula* "cizmuliţă", primit în anii petrecuţi alături de tatăl său în Germania, Caius Iulius Caesar Germanicus face parte din dinastia iulio-claudică (14 - 68) şi domnia sa este marcată de extravaganţe, de ambiţia desfăşurării opulenţei exorbitante, care îndeamnă la bănuiala de nebunie. Caligula apare în unele contexte, aşadar, ca sinonim al lui *dement, ţicnit.*

Ni s-a părut necesară prezentarea sumară a personajului istoric şi aceasta pentru a sesiza mai lesne cum înţelege Arghezi să se desprindă de sensurile primare ale cuvintelor, de orice natură ar fi acestea, şi cum un titlu poate induce ambiguitate la nivelul textului poetic[2].

Arghezi, poetul "cel mult meşteşugareţ", a dat în ciclul *Cuvintelor potrivite* una dintre cele mai interesante sinteze ale gândirii şi artei sale poetice. Poemele sunt aici tensionate, întoarse cu deasupra de măsură în găoacea propriei lor materii. Aici cuvântul devine element de structură, semn multiplu, simbol[3].

Caligula este un poem făurit în doi timpi, structurat în două secvenţe, fiecare cuprinzând câte trei strofe. În prima parte a poemului se desfăşoară ochiului un peisaj anacreontic, parcă, în care lexemele - cheie sunt: lebăda, steaua, unda şi luna. Prin apariţia în text a simbolului complex *lebădă,* versul dobândeşte o deschidere infinită. În limba română, *lebădă* este un termen provenit din vechea slavă. În celelalte limbi romanice, limba la care ne raportăm pentru a denumi aceeaşi realitate extralingvistică este latina populară. Astfel, lat. pop. *cycnus* a dat în franceză *cygne* (masculin), în italiană *cigno* (masculin), iar în spaniolă *cigno* (masculin). Arghezi a creat o variantă fonetică inedită pentru pluralul acestui substantiv, *lebezi,* situată morfologic la limita dintre feminin şi neutru[4].

Pluralul *lebezi,* dublet pentru *lebede,* domină primul tablou, el apărând de trei ori: " *lebezile*-n puf de undă" (1), "*Lebezi,* aşteptaţi ca pâinea să v-o dea

---

[1] Sergiu Pavel Dan, *Visul lui Scipio. Istoria Romei ca poveste filosofică,* Editura Dacia, 1983.

[2] Mihai Pop, *Note asupra obscurităţii poetice,* în Stéphane Mallarmé, *Album de versuri,* Bucureşti, Editura Univers, 1988, p. 5-19.

[3] *Meşter,* sinonim cu *creator, făurar, artizan,* ne călăuzeşte spre ideea de "artă", "răbdare", "migală", "minuţie", familiare lui Arghezi şi, de altfel, oricărui *poeta-artifex.*

[4] *Lebădă* este feminin în limba română, cu pluralul *lebede.* Forma pluralică *lebezi* ar presupune existenţa unui singular masculin. Româna nu l-a creat decât pe *lebădoi* ca dublet masculin al lui *lebădă,* prin derivare cu sufixul augmentativ, adesea peiorativ, *-oi.*

semănătorii" (2), " zugrăvite *lebezile* par şi luna" (3). Singularul acestui substantiv se impune o dată şi atunci în pereche fiind cu termenul poetic *stea*, ambele la început de vers: "Câte-o stea" / "Câte-o lebădă", de unde posibilitatea substituirii lor reciproce. Interesant jocul poetic săvârşit în prima strofă prin metafora *stea - lebădă*. Se conturează un topos primordial, în care stelele se regăsesc pe undele apelor, iar lebedele în cer. Lebăda poate funcţiona aici ca reprezentare poetică a divinităţii. Căci, să nu uităm, Caligula se vroia zeu şi avea pretenţia de a fi salutat cu numele de Jupiter Latialis ...Ni se pare firesc să ne oprim, de asemenea, asupra episodului mitologic care descrie modul în care Zeus, matamorfozat în lebădă, profită de candoarea Ledei, regina Spartei, dăruindu-i pe Pollux şi Elena, eroina Troiei[5]. Admirabilă în acest sens este poezia *Prier* a lui L. Blaga pe întinsul căreia legenda se orânduieşte natural sub volutele imaginilor poetice[6].

Ireală natura etalată în prima parte a poemului, stând sub semnul oniricului şi pendulând între cromatic şi auditiv. Sintagmele ocupă spaţiul poemului ca-ntr-un început de idilă, mişcările iscate sunt lente, culoarea este una (*albul* funcţionează ca element bivalent: cromatic şi ideatic)[7].

Cel mai semnificativ la nivel auditiv pare a fi versul: "Plângeri de viori şi fluier cad în lac mărgăritar", care adună într-însul nuanţele unei metafore personificatoare desăvârşite. *Mărgăritar*, devenit adverb prin schimbarea valorii gramaticale (precum *criţă, copil, ghem, covrig, bocnă, buştean, lulea* în următoarele expresii sau locuţiuni: *beat criţă, îngheţat bocnă, doarme buştean, stă covrig, moare copil, se-ascunde ghem*), rimează în text cu vocabula *cleştar* (împrumut din limba maghiară: *kristaly*). Acesta este un sinonim poetic pentru *cristal*. Regăsim dubletul *cleştar - mărgăritar* în poemul *Senin de iarnă* al lui Adrian Maniu, unde constituie termenii unui epitet: "brazii împăraţi ascund vizuina sub punţi de cleştar şi mărgăritar"[8].

Vioara şi *fluierul* sunt două instrumente muzicale dragi lui Arghezi, deoarece le întâlnim în multe din poeziile sale, primul ca sinonim al lui *scripcă*[9]. Nenumărate procedeele artistice şi ruperea caracterului coeziv al sintaxei. Amintim folosirea aliteraţiei: repetarea consoanei lichide *l-* în

---

[5] " Amurg fecund, din altă vârstă,
amurg fecund de Prier e,
precum a fost şi altădată,
când Leda albă se-nvoise
să-ndure-n albul de narcise
povara unei lebede."

[6] Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Paris, Editura Robert Laffont, 1990, p. 332-334.

[7] La nivel auditiv: "Plângeri de viori şi fluier cad în lac mărgăritar / Şi se-aud din depărtare lovind unda câte una."

[8] Adrian Maniu a practicat versul liber, versul alb şi a cultivat gustul pentru fantastic în matricea unei scrieri graţioase, angelice, de tip expresionist.

[9] "De când nu mi-ai mai cântat / Sunt, vioară, întristat." (*Monotonie pe vioară*); "Ca şi vioara singură, tăcută / Şi coarda e o strună mută." (*Inscripţie pe scripcă*); "Îmi creşte-n suflet iarăş o strună de vioară" (*Heruvic*); "fluierul de sticlă al cintezii" (*Vânt de toamnă*); *Cântec din fluier; Doină pe fluier*; "Fluiere, naiuri, trâmbiţe şi strune / V-aţi adunat a geamăt, a zvon şi-a rugăciune." (*Creion*).

interiorul primului vers: "*l*egănate *l*ebezile-n puf de undă"[10], a ingambamentului: "le aruncă mâna bună / Pâinea". La nivel fonetic, repetarea grupului consonantic *-tr-/ tr-* în structura cuvintelor de origine slavă *nutreşte - trudă - trudeşte.* Gramatical, verbul *trudeşte* nu este motivat ("Pâinea, ce nutreşte truda şi trudeşte visătorii"), stilistic, însă, da: *a trudi* e aici tranzitiv, acut contaminat de prezenţa în text a verbului *a nutri.* Inedită această găselniţă la nivel sintactic şi lexical. Funcţia de coerenţă sintactică e ştirbită din nou în versul "Şi printr-însul zugrăvite lebezile par şi luna", unde legăturile semantice rămân neclintite, chiar dacă s-a spart subiectul multiplu "lebezile şi luna" (termenii acestui subiect încadrează în vers verbul copulativ *a părea).*

Undă se glisează de patru ori în poemul *Caligula,* iar lexemul *stea* de trei ori[11].*Undă* (lat. *unda* "apă curgătoare"; în limbile romanice: fr. *onde,* it. *onda,* span. *onda*) dezvoltă în limba română o relaţie semantică la nivel denotativ - conotativ şi este vorba, bineînţeles, de polisemie. Fenomenul omonimiei se conturează dacă ne raportăm la pluralul substantivului *undă* şi forma adverbului relativ *unde* (ambele de sorginte latină, dar provenite din etimonuri diferite). De la *undă* avem în limba română verbul *a undui / a ondoi* (v. Eminescu); "puf de undă" este o sintagmă nominală, un epitet metaforic care asociază, îmbină două realităţi concrete (*puf* + *undă*), zămislind o imagine abstractă. Ca element acvatic, unda aparţine matricei artistice a poetului[12].

Expresia încremenită în limbă *una câte una* (catalogată de gramatici ca fiind o locuţiune adverbială), cu valoare frecventativă, este spartă de meşteşugul arghezian. Poetul preferă în *Caligula* formula complement direct + complement circumstanţial de mod şi jocul măiestrit cu cuvintele îmbucură, astfel, pe cel ce se încumetă la descifrarea textului. *Una câte una* presupune o continuitate firească în lanţul pronunţării, ritmată, pe când în secvenţa *unda câte una* percepem doi timpi, "unda" (1) şi "câte una" (2), după substantivul unda urmând o pauză.

La nivelul vocabularului predomină, în prima parte a poemului, termeni din sfera semantică a culorii *alb* (sau a non-culorii): *lebezi,* cuiburi *albe,* perini *albe, stele* furnicar etc[13]. În al doilea tablou, acest semantism se va pierde în favoarea non-descriptivului, poemul tinzând spre o uşoară filozofare, în genul celei practicate în psalmii arghezieni, cu manifestarea unor întrebări retorice ("Cine-a scris, în ce odaie, fără pat şi fără foc,/ Imnul ăsta de izbândă, de iubire şi durere?") şi a unor structuri în care sintaxa curge "clar", fără distorsiuni.

---

[10] Amintim poemul arghezian *April,* din volumul *Cadenţe* (1964), în care verbul *a (se) legăna,* de origine latină, descrie o imagine poetică remarcabilă: "Ramura e legănată,/ Legănându-şi cuibul ei."

[11] *Undă* apare în următoarele frânturi de vers: "Puf de undă"; "pe-ntinsul undei liniştite"; "lovind unda câte una"; "taina, unda,-ntinsurile-albastre".

Stea apare în: "Câte-o stea însingurată" (1); "Stea cu stea"(2); "printre stele furnicar"(3).

[12] Nicolae Balotă, *Opera lui Tudor Arghezi,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1979, p. 80. "O voluptate onirică se degajă din toate acele unduiri ale apei argheziene, voluptate a legănării ("Dorm în umbră legănate lebezile-n puf de undă" - *Caligula*), o desfătare estetică izvorâtă din conaturalitatea undei, a luminii şi a cântecului ("Cântecul, lumina, taina, unda, ... " - id.) (...). Mai mult, în undă se contemplă pe sine contemplatorul, şi jocul reflecţiilor este din nou un echivalent al jocului artistic."

[13] G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană,* Timişoara, Editura Facla, 1975, p. 36-37.

Prima parte, deşi acut metaforică, stând sub semnul unui simbol complex, *lebăda*, nu neagă filonul narativ. Acest fapt lingvistic şi semantic este dovedit de prezenţa multiplelor forme verbale: *îndreaptă, aruncă, nutreşte, cad, se-aud* şa.

Lebăda, reprezentare poetică a divinului, dar şi a poetului, este un simbol arhetipal, bipolar, al androginului, încărcat de mister sacru. El încarnează lumina masculină, solară şi fecundatoare, fiind asociat zeului Apollon, zeul muzicii, al poeziei, al luminii şi al divinizării[14]. Nu puţini sunt scriitorii care înalţă un imn acestei păsări - arhetip (v. Goethe, Novalis, Mallarmé). Lebăda simbolizează în poemul arghezian forţa poetului şi a poeziei. Caligula poate fi însuşi poetul metamorfozat în lebădă, împărat peste cuvinte. Se naşte, în această perspectivă, triada lebădă - cuvânt - lumină. În al doilea corpus poetic, construit în manieră retorică, ferm, în cadenţe de sorginte preclasică, parcă, apare structurată, la nivelul ultimei strofe, o antiteză prin accentuarea unor forme pronominale: "Noi le ţinem, noi le strângem", "Voi, întoarceţi-vă veseli şi slăviţi, întru noroi".

Semantismul negativ "al bubelor, mucegaiului şi noroiului" se aşterne în partea secundă a poemului prin vocabule de soiul: goluri, cenuşă, "cei căzniţi, urâţi şi goi", noroi, vocabule care contrastează cu paradigma nominală pozitivă: izbândă, iubire, cântec, lumină, taină. Demnă de menţionat este şi prezenţa unei textualizări pe orizontală, la nivel nominal, iniţializată prin intermediul elementului relaţional de tip prepoziţional *de*:(1) "Imnul ăsta de îzbândă, de iubire şi durere";(2) "Folosiţi-vă de cântec, de lumină şi de taine";(3) "Cântecul, lumina, taina, unda,-ntinsurile-albastre". Cântec aici poate reprezenta, în viziune cosmogonică, dar şi poetică, cântecul cel de pe urmă al acestei păsări divine, legendare: lebăda, care pare să fie un cântec de bucurie, de exhuberanţă creatoare şi nu unul de tristeţe sau durere. Taina, precum cântecul, devine factor tematic care pune în valoare caracterul repetitiv comun între poezie şi vechile forme rituale, oazele primare de poeticitate, cu trimitere, ambele, la un sistem semnificativ abstract. Pentru semantismul tainei ar trebui să ne raportăm la Tudor Arghezi cel din psalmi, sfâşiatul, cel care vrea cu orice preţ să atingă divinul şi să urle: "Eşti!". Taină intră în seria sinonimică vastă: mister - rună - arcan - secret - inefabil. Sintagma "puterea tainei lăuntrice" din poemul *Trişca* este expresia a ceea ce Arghezi afirmă despre artă în *Vers şi poezie*: "înainte de-a fi măsurată cu unitatea vorbă, poezia există ca un fel de zeu indecis, ca o vapoare care-şi face loc printre gânduri, printre dureri şi bucurii, învăluită şi amestecată."[15]

Poemul se încheie în chip sfidător, uşor ironic, poetul dorindu-se judecător al lumii "de jos", desprins de teluric tocmai prin puterea artei sale: "Voi, întoarceţi-vă veseli şi slăviţi, întru noroi". Ne abate atenţia prepoziţia *întru*, provenită din adverbul latin *intro* "înăuntru" (şi în celelalte limbi romanice a devenit prepoziţie) şi care este definită astfel de C-tin Noica: "Nod de contradicţii, vocabulă dialectică de prim ordin, "întru" a putut însemna

---

[14] Jean Chevalier, *op. cit.*, p. 333.

[15] Tudor Arghezi, *Arte poetice*, tabel cronologic, prefaţă, note şi bibliografie de G. I. Tohăneanu şi Livius Petru Bercea, Bucureşti, Editura Albatros, 1987.

cândva totuşi, în sensibilitatea românească, o pornire către prea mare odihnă ("întru tine, Doamne"), pe când el este făcut să exprime neodihna însăşi"[16]. Alăturat subst. *noroi*, prepoziţia arhaizantă *întru* (înlocuită cu *în* la nivelul sistemului lexical românesc) exprimă ideea de confundare în noroi, în rău şi urât, fără putinţa ridicării la lumină.

Caligula este un superb imn adus luminii, părţii bune din univers, deschise spre adevăr, dar, în acelaşi timp, este şi un apel la nihilism, la inutilitatea asumării condiţiei umane, atâta timp cât taina, nepătrunsul, ne ating irevocabil, ţintuindu-ne şi opacizându-ne.

BIBLIOGRAFIE

I. *Volume de versuri*

Arghezi, Tudor, *Cuvinte potrivite*, Bucureşti, Editura Minerva, 1977.
idem, *Cadenţe*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964.
idem, *Versuri*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1980.
Blaga, Lucian, *Poezii*, Editura Albatros, 1980.

II. *Bibliografie critică*

Balotă, Nicolae, *Opera lui Tudor Arghezi*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1979.

Bidu-Vrânceanu, Angela, *Cuvinte şi sensuri*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

Cioculescu, Şerban, *Introducere în opera lui Tudor Arghezi*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971.

Tohăneanu, G. I., *Sintaxa operei poetice a lui Tudor Arghezi*, în *Dincolo de cuvânt*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976.

Vianu, Tudor, *Tudor Arghezi*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1964.

CALIGULA. ANALYSE STYLISTIQUE (RÉSUMÉ)

Tudor Arghezi pratique le culte de l'écriture; la parole couchée sur le papier blanc gagne chez lui une force incontestable. Il n'en demeure pas moins que la mutation linguistique opérée par cet auteur et sa vision du monde peuplé de signes et de symboles sont tout à fait originales et irrépétables.

---

[16] Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1987, p. 27.

Caligula est un poème bâti en deux tableaux, comportant chacun trois strophes. La première partie du poème étale une sorte de paysage serein, on dirait préclassique, dont les mots-clé sont: *cygne, étoile, onde, lune*. L'analyse touche plusieurs niveaux: phonétique, syntaxique et lexical. La deuxième partie du poème est construite en manière rhétorique, en cadences qui nous rappellent les psaumes de ce poète.

Si, au point de vue stylistique, toute grande oeuvre est fondée sur une contradiction, le cryptogramme du poème *Caligula* serait sans doute *profane / sacré* ou *sensuel / religieux*. Dans un univers avec un statut axiologique bien précis, comme c'est l'univers poétique, la forme n'est pas seulement un principe stylistique, mais elle garde aussi son corrélatif philosophique, qui n'est pas du tout négligeable dans le contexte de la création de cet auteur roumain.

VARIANTE LEXICO-STILISTICE ALE NUMELOR CALENDARISTICE

de
MARIA ANDREI

Numele de persoane împrumutate o dată cu religia creştină şi cărţile sfinte din Bizanţ, timp îndelungat au servit ca simbol specific al participării omului la cultul pravoslavnic şi, de aceea, au fost considerate de biserică un fond sacral ce trebuia păstrat cu sfinţenie.

Se presupunea chiar, că încălcarea corectitudinii scrierii sau pronunţării numelor duce la erezie. Ca rezultat al permanentei lor "prelucrări" în „laboratorul viu" al vorbirii populare, treptat, au început să apară variante lexico-stilistice ale numelor calendaristice (*Aleksej - Aleksij - Leksej; Ekaterina - Katerina; Eufrosinija - Efrosinija; Melanija - Malan'ja* etc.). Ele nu încalcă integritatea formală şi de conţinut a numelui de bază, ci redau modul în care aceste unităţi lingvistice au fost asimilate şi adaptate la sistemul antroponimic rusesc.

Ca urmare a trecerii lor prin stihia vorbirii colocviale în secolele XVIII - XIX în Rusia se înregistrau trei sisteme antroponimice:

1. varianta canonic-bisericească, 2. varianta literară-standard, 3. varianta populară. Existenţa acestor trei sisteme, comune din punct de vedere genetic, dar cu deosebiri în plan social prin contingentul persoanelor în mijlocul cărora au funcţionat, s-a reflectat într-o formă specifică în dezvoltarea antroponimiei ruseşti.

Varianta canonic-bisericească	Varianta literară-standard	Varianta populară
Aleksij	*Aleksej*	*Leksej*
Anania	*Ananij*	*Anan*
Azarija	*Azarij*	*Azar*
Ioanikij	*Anikij*	*Anikej,Anika*
Sergij	*Sergej*	*Sergijan etc.*

In limba literară numele calendaristice au dobândit o formă sonoră ce se diferenţiază atât de varianta canonic-bisericească, cât şi de cea populară.

Variantele populare ale antropolexemelor prin forma exterioară sunt mai apropiate de variantele canonic-bisericeşti (vechi) *Antipa,Vlasij,* decât de variantele literare standard *Antip,Vlas* şi, în majoritatea cazurilor, derivă din variantele canonic-bisericeşti (vechi).

Uneori formele populare sunt identice cu cele literare-standard *Ivan,Sidor,Gordej* (comparativ cu formele canonic-bisericeşti *Ioann, Isidor, Gordej*), alteori forma literară este mai apropiată de forma canonic-bisericească, de exemplu *Feofan* (în comparaţie cu forma populară *Fofan*).

Apariţia şi funcţionarea variantelor lexico-stilistice ale numelor calendaristice, au pe de o parte, o determinare istorică, pe de altă parte, sunt motivate de factori de natură lingvistică.

Aceste unităţi lexicale au pătruns în Rusia odată cu răspândirea creştinismului, înlocuind numele vechi ruseşti considerate de noua religie drept păgâne.

Procesul de adaptare şi asimilare a noilor unităţi antroponimice a fost de lungă durată, fiind însoţit şi de modificări de natură fonetică, mai ales. Numele nu au fost alese în virtutea semnificaţiei lor iniţiale (*Vasilij* grec. *basileus* "ţar", *Piotr* grec. *petra* "piatră", *Ekaterina* grec. *Katharios* "pură"), care adeseori era necunoscută celor ce alegeau numele noului născut. Nu semnificaţia etimologică a numelui era importantă, nici forma lui sonoră, plăcută sau mai puţin plăcută, cât, mai ales, cine a fost sfântul care a purtat numele respectiv, în ce a constat măreţia şi puterea acestuia, căci numele de botez adoptat era identic cu numele sfântului cuprins în calendarul religios, corespunzător zilei când s-a născut copilul sau unei zile apropiate datei naşterii ori botezului. Printr-o bună alegere a numelui se asigura "salvarea" individului care trebuia să-l poarte, integrarea acestuia într-o paradigmă a exemplarităţii vieţii creştine.

Fiind, de cele mai multe ori, la origine greceşti, latine, ebraice şi pătrunzând prin filieră bizantină şi bulgară, numele calendaristice aveau o etimologie necunoscută vorbitorului obişnuit. Pentru a fi asimilate, aceste unităţi trebuiau adaptate, "apropiate" sufletului vorbitorului şi modelului său cultural lingvistic.

Această "apropiere" nume - individ, la nivelul formei cuvântului, s-a realizat prin modificări de natură fonetică şi morfologică, specifice limbajului vorbit din perioada istorică respectivă, incluzându-le astfel în sistemele antroponimice existente sau în cele pe cale de constituire. Schimbările produse nu au distorsionat complet structura formal-semantică a antropolexemului de bază. Procesul de adaptare şi asimilare a noilor unităţi lexicale a fost de lungă durată. Numele *Georgij*, de exemplu, a intrat în uz târziu, în secolul al XVII-lea, şi numai în mediul oamenilor culţi. În popor chiar şi în secolul al XX-lea era pronunţat *Egor, Egorij,* deoarece îmbinarea consoanei *g* moale cu vocala *e* era străină pronunţării populare ruseşti.

Diferenţierile pur fonetice şi variantele morfologice au atras după sine o seamă de distincţii funcţionale şi stilistice, adăugând antroponimului o bogată gamă de valori conotative organizate în jurul următoarelor coordonate: a) sfera funcţională a antropolexemului (varianta canonic-bisericească, varianta literară-standard, varianta populară), b) răspândirea lui teritorială (varianta generală, comună, varianta dialectală, varianta interdialectală), c) raportarea lui la norma limbii (varianta corectă - varianta incorectă).

1. O serie de variante antroponimice lexico-stilistice, consemnate în documente scrise din secolele al XV-lea - XVIII-lea, au apărut ca rezultat al prescurtării începutului cuvântului (afereză). De exemplu: *Anastasij* > *Nastasij, Kalistrat* > *Listrat, Ekaterina* > *Katerina, Iakim* > *Akim, Iulitta* > *Ulita, Iustina* > *Ustina, Varfolomej* > *Folomej.*

Modificările de acest fel nu au schimbat tipul morfologic al numelui, acţionând doar la nivelul structurii fonetice (modificarea numărului de silabe, înlăturarea hiatului), diferenţiind uneori forma literară a numelui de varianta colocvială prin reducerea vocalei *a* în poziţie iniţială, ca element structural formal nespecific vorbirii colocviale: *Anastasij > Nastasij, Anastasija > Nastasija* etc.

2. Modificări fonetice multiple care au acţionat în mijlocul cuvântului (sincopă), au determinat, de asemenea, apariţia variantelor lexico-stilistice. Ele s-au concretizat în:

a) reducerea consoanelor greu de pronunţat dintr-un grup de sunete *-vst- > -st-; -vf- > -f-*. De exemplu: *Evstafij > Estafij, Astafij, Ostafij, Ostah, Astah, Ostap; Elevferij > Eleferij; Evfimij > Efimij, Efim; Evfrasij - Efrasij; Evfrosin'ja - Efrosin'ja* etc. Variantele obţinute au dobândit nuanţe stilistice colocviale şi dialectale, producând însă şi procesul „deneutralizării" stilistice a formei de bază, care capătă o vădită nuanţă livrescă şi canonică.

b). transliterarea literei greceşti v (ü) în mod diferit în perioade istorice diferite, a dat naştere la variante cu *i* şi cu *u*: *Akindin > Akundin; Akilina > Akulina; Kiprian > Kuprian; Trifon > Trufan* etc. Varianta cu *i* rămâne o trăsătură canonic-livrescă a numelui, în timp ce prezenţa lui *u* indică o adaptare popular-dialectală.

c). substituţia consoanei *f*, sunet inexistent în sistemul fonologic al limbii ruse vechi şi în dialecte, cu consoanele *p, h*: *Nikifor > Nikipor; Onufrij > Onoprei; Procofij > Procopij; Stefan > Stepan;*

d) alternarea consoanelor *v/b, v/l, v/n, n/d, p/v, h/k, n/l* a generat un număr însemnat de variante antroponimice populare: *Avvakum > Abacum; Avraam > Abram; Ambrosij > Abrosim; Evpatij > Elpat; Spiridon > Sviridon, Svirid; Veniamin > Vel'amin;*

e) apariţia unor sunete protetice a avut ca rezultat răspândirea variantelor stilistice cu nuanţe colocviale şi populare. De exemplu: *v, j* în poziţie intervocalică *Uar > Uvar, Kiprian : Kiprijan, Lukian : Lukijan.*

Aflându-se în poziţie slabă, semivocala *j* a determinat, în etapa imediat următoare, reducerea vocalei i ceea ce a generat noi variante fonetice şi grafice: *Kiprian > Kiprijan > Kipr'jan; Lukian > Lukijan > Luk'jan; Damian > Damijan > Dam'jan (Dem'jan), Kassian > Kassijan > Kas'jan, Valerian > Valerijan > Valer'jan; Natalija > Natal'ja.*

O seamă de variante populare şi dialectale se caracterizează prin prezenţa consoanelor protetice *n, t* în diferite alte poziţii: *Adrian > Andrian; Arsenij > Arsentij; Afrinogen > Anfrinogen; Meletij > Melentij; Silan > Silantij; Selifon > Selifont;*

f) inversarea unor sunete în interiorul cuvântului a condus la apariţia unor variante populare:

Flor > Frol; Sel' vestr > Seliverst;

g) alternanţe fonetice de tipul *-au-/ -av-, -eo/-e-, -eo-/-o-, -io-/-e-, -eja/-ija, -ija/ 'ja* diferenţiază variantele literare ale numelor de cele colocviale ori canonice:

Faust > *Favst; Feofan* > *Fofan; Feodul* > *Fedul; Dionid* > *Denid; Dionisij* > *Denis; Pelageja* < *Pelagija; Darija* < *Dar' ja.*

3. Reducerea formantului final *-ij, -an, -it, -on, -ent, -t* (apocopă) din structura numelor calendaristice a determinat apariţia, alături de modelul canonic din sinaxar, a formelor paralele laice, consemnate în documentele scrise, mai ales din secolul al XVII-lea (*Uspenskij sbornif*). De exemplu: *Afanasij* > *Afanas; Andronik* > *Andron, Spiridon* > *Spirid* > *Svirid, Sozont* > *Sozon, Anastasij* > *Anastas, Arkadij* > *Arkad, Panfnotij* > *Panfnot, Pahomij* > *Pahom, Vlasij* > *Vlas, Protasij* > *Protas, Ipatij* > *Ipat* etc.

Treptat, însă, s-a înregistrat fenomenul invers: prezenţa elementului final *-ij* acolo, unde el nu era necesar, ceea ce a determinat apariţia unor variante colocviale: *Iakinf* > *Akinfij*, de exemplu, înscris chiar în această formă în *Dicţionarul onomastic* al lui N. M. Tupikov (p. 10). În mod analogic pot fi explicate Antipij < Antip, Artemij < Art'om (numele sfântului fiind nu *Artemij*,ci *Artema), Klimentij* < *Kliment, Kondratij* < *Kondrat, Maresij* < *Mares, Nazarij* <*Nazar, Parfentij* < *Parfent, Silantij* < *Silan, Tarasij* > *Taras.*

Atât variantele antroponimice cu formantul final *-ij,* cât şi cele în care el a fost redus sau suprimat, sunt specifice, în egală măsură, teritoriilor urbane şi rurale, fiind o trăsătură supradialectală. comună spatiului rus.

Numele *Kliment* de origine latină (*clemens, clementis* , "blând", "moderat","calm") a înregistrat un număr însemnat de variante. Sunetul latinesc e din acest nume (*Klement)* a fost redat grafic prin *e (*eta). Câteva secole mai târziu, pronuntarea cuvintelor de origine grecească ce contineau acest sunet a fost supusă altor modificări care, în esentă au constat în transformarea literei *eta* în *iota* şi pronuntarea lui *e* > *i Kliment.*

Au circulat, deci, în acea perioadă, două variante ale numelui: *Kliment,* pătrunsă prin filieră grecească, şi *Klement,* de origine latină. Limba rusă a împrumutat varianta *Kliment.* Schimbările fonetice au continuat. Numele *Kliment* transcris cu litera *b (ius mic)* în locul grupului *-en-* a devenit la cazul genitiv *Klimjata,* înscriindu-se într-un model de nume ruseşti vechi deja existent, ca *Nežata, Putjata, Liubjata, Seljata, Tešata, Tverdjata* etc. In mod analogic a rezultat *Demjata* de la *Dementij*, în a cărui structură se află, de asemenea, grupul *-en-.*

In atropolexeme de tipul *Tverdjata, Putjata* etc. sufixul *-jata-* alăturat bazei numelui bitematic *Tverdislav, Putislav* (model antroponimic răspândit în acea perioadă a avut valoare alintătoare. Ca urmare a existenţei unui asemenea model de formare de cuvinte noi numele *Klimjata* a fost inclus în această paradigmă antroponimică, ceea ce a permis, în continuare, formarea unui corespondent fără sufix dezmierdător, *Klim.* În plan dialectal, numelui *Kliment* i se adaugă sufixul terminal -ij, obţinându-se, prin analogie cu *Dementij, Lavretij - Klimentij.* Astfel au apărut variantele *Klim - Kliment - Klimentij*; rar poate fi întâlnită varianta populară *Klementij.* În prezent, variantele *Klim* şi *Kliment* pot funcţiona fie ca nume oficiale, de sine stătătoare, diferite (dacă figurează în această formă în documentele de identitate), fie ca nume întreg şi nume prescurtat (dacă în documentul de identitate apare *Kliment* sau *Klimentij*) (12, p. 98).

Pornindu-se de la modificări individuale, în cele din urmă, se ajunge la diferenţieri formale cu un caracter sistematic, când se pot detecta anumiţi indici formali caracteristici sferei de funcţionare a numelui.

Astfel, ca o particularitate dialectală locală poate fi considerată prezenţa vocalei *o* în locul vocalelor *a, e,* reflectând fenomenul "okanie" din graiurile nordice: *Akila > Akul > Okul; Afanasij > Ofonasij, Anisim > Onisim; Anufrij > Onufrij; Ales' > Oles'; Aleksandr > Oleksandr; Avksentij > Aksen > Oksen; Averkij > Averija > Averčuk > Overčuk; Alijona > Olijona; Danila > Danilo; Gavrila > Gavrilo; Elisej > Olisej; Eleferij > Olifer; Emeljan > Omelian; Evstafij >Ovstafij* etc.

Apartenenţa numelui la aria dialectelor sudice va fi marcată prin apariţia vocalei *a* în poziţie iniţială, precum şi în alte poziţii, în locul vocalei *o*, reflectând fenomenul "akanie": *Kornej > Karnej; Polikarp > Palikarp; Rodion > Radion; Roman > Raman; Tihon > Tihan; Trofim > Trafim; Kosma > Koz'ma > Kazma.*

Specifică regiunilor din sud este şi substituţia fonemului *f* cu *p* sau *h* în diferite poziţii: *Iosif > Iosih, Esip > Osip, Fedor > Hodor* etc.

Trăsături comune mai multor dialecte, ori răspândite pe întregul areal rusesc, ca, de exemplu, prezenţa sau absenţa formanţilor terminali *-aj, -ij, -ik, -a*, separă variantele literare ale numelui de corespondentele lor populare: *Nikolaj - Nikola, Artemij - Artjom, Kornilij - Kornil, Kalinik - Kalin(a), Zosima - Zosim* etc.

Tipică mai ales dialectelor din nordul Rusiei, substituţia formantului terminal *-ij* cu *-ej* poate fi întâlnită şi în dialecte din regiuni îndepărtate de centru ca fenomen lingvistic comun spaţiului rusesc, întins pe o perioadă îndelungată de timp, începând cu secolul al XIV-lea, continuând în secolul al XIX-lea şi în diferite teritorii chiar şi astăzi: *Avdij > Avdej; Aleksij > Aleksej; Amvrosij > Amvrosej; Feodosij > Feodosej; Gurij > Gurej; Gordij > Gordej; Mokij > Mokej* etc. Sufixul *-ej* accentuat diferenţiază varianta literară *Aleksej, Mokej, Gordej, Sergej,* de variante colocviale cu acelaşi sufix, aflat în poziţie neaccentuată: *Librei < Liverij < Liberij, Vasilej < Vasilij, Zinovej < Zinovij.*

Numele *Daniil,* ca, de altfel, şi *Gavril, Izmail, Kiril, Mihail, Samuil,* se păstrează în patru variante ce se deosebesc una de cealaltă prin sfera lor funcţională: *Daniil, Danil, Danila, Danilo; Gavriil, Gavril, Gavrila, Gavrilo* etc. Vocalele duble, prezente în structura morfologică a variantelor canonic-bisericeşti (*Daniil, Gavriil*), au fost reduse, rezultând variantele colocviale *Danil, Gavril.* Alăturarea terminaţiei *a* sau *o* este o trăsătură dialectală: *Danilo - Danila, Izmailo - Izmaila, Kirilo - Kirila, Gavrilo - Gavrila* etc.

În limba literară terminaţiile *-o, -a* au aceeaşi valoare, în dialecte, însă, valoarea lor diferă. În graiurile care au la bază fenomenul fonetic "okanie" numele masculin are terminaţie *-o: Danilo, Gavrilo, Izmailo, Kirilo, Mihailo* etc. Terminaţia *-a* în aceste dialecte este posibilă *Kirila,* de exemplu, dar ea imprimă numelui valoarea "persoană de sex feminin".

În dialectele în care este specific fenomenul fonetic "akanie" antropolexemele de mai sus cu referire la o persoană masculină au terminaţie *-a: Danila, Izmaila, Gavrila, Kirila, Mihaila.*

Având o frecvenţă mare şi o arie de răspândire cuprinzătoare, modelul antroponimic în discuţie s-a extins, incluzând şi alte variante antroponimice, care se deosebesc prin sfera lor funcţională literară sau colocvial-dialectală: *Vavila* > *Vavilo, Kornilij* > *Kornila* > *Kornilo* şi chiar *Pjotr* > *Petrilo.*

O importanţă deosebită pentru problema în discuţie a constituit-o numele în forma sa scrisă. Dacă în vorbire sunetele lungi specifice limbii ruse au fost scoase în evidenţă prin pronunţare, în scriere acest fenomen s-a realizat prin consoane duble aflate, de obicei, la jonctura unor părţi semnificative ale cuvântului (*rasskaz, konnik*).

În cazul numelor calendaristice vorbitorii au identificat cu dificultate asemenea poziţii fonetice. De aceea, atât în forma scrisă, cât şi în cea orală consoanele duble au fost simplificate. În vorbire şi în scriere apar: *Arhip, Agripina, Filip, Kiril* etc.

Reforma lui Nikon din secolul XVII-lea a stabilit ca normă ortografică fenomenul invers: transliterarea numelor conform etimonului, adică redarea cu exactitate a consoanelor duble: *Arhipp, Agrippina, Filipp, Kirill* etc.

Analiza ortografiei numelor scoate la iveală instabilitatea manifestată în respectarea normei, unul şi acelaşi nume fiind scris diferit în izvoare diferite. Unicele calendare ce au dat dovadă de consecvenţă în reprezentarea grafică a numelor calendaristice au aparţinut staroverilor. Staroverii au respectat, însă, cu stricteţe norma ortografică din secolul al XIV-lea. Ea a consemnat atât absenţa vocalelor şi consoanelor duble, cât şi a două vocale alăturate, precum şi păstrarea vocalei *u* în locul lui *i*, contravenind normei stabilite prin reforma lui Nikon. De exemplu: *Arhip, Avramij, Fjodor, Isak, Ivan şi nu Arhipp, Avraamij, Feodor, Isaak, Ioann; Akulina, Anfusa, Furs* în loc de *Akilina, Anfisa, Firs.* Scrierea numelui *Isus* în loc de *Iisus* i-a separat pe staroveri de nikonieni, devenind şi o problemă de doctrină teologică. Primele s-au păstrat timp îndelungat în vorbirea vie populară ca variante colocviale, fiind considerate forme "incorecte" de către biserică, cele reformate au primit un caracter canonic şi livresc.

În secolul al XIX-lea limba rusă a împrumutat din limbi apusene un număr mare de cuvinte ce conţin în structura lor consoane duble. Această situaţie, extinsă la nivelul numelor, a generat forme în care consoana dublă etimologic era absentă: *Agafangell, Elissej, Illarion, Markell, Savva, Uallerian (Valerian).* Antroponime cu şi fără consoane duble pătrund în calendare şi cărţi sfinte la întâmplare, fără respectarea ortografiei cuvântului. Excepţie constituie numele *Savva*, care în toate calendarele vremii, mai puţin în cele ale staroverilor (*Sava*), apare transcris cu consoană dublă (*Savva*).

Nerespectarea normei ortografice a făcut posibilă apariţia variantelor stilistice ce pot fi diferenţiate prin raportarea lor la forma corectă/ incorectă înregistrată prin scriere. Variante antroponimice incorecte sunt considerate variantele ce conţin greşeli de scriere, greşeli de tipar, proteza, metateza ori substituţia unor litere, dublarea consoanelor în poziţii nespecifice etc. De exemplu,

varianta corectă	varianta incorectă
Animaisa	*Inemaisa*
Elisej	*Elissej*
Largij	*Lagrij*
Liudmila	*Liudmilla*
Mineon	*Minson*
Nonna	*Noina*
Piama	*Priama*
Vavila	*Vavilla*
Vasilid	*Vasplid* etc.

Folosite în sfera oficială ca nume şi primind un caracter uzual, variantele antroponimice cu diferite abateri ortografice devin, la rândul lor, bază pentru antropolexeme noi. Noile forme se înscriu în modelele antroponimice existente: de exemplu, după tipul *Agrafena* din varianta *Agrippina*, s-a obţinut forma *Garpena*, la fel *Hem'jana* a rezultat din *Evfimija*, după modelul *Ul'jana - Him'jana.*

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Evseev, I., *Valorile conotative ale cuvintelor în dicţionarele lingvistice, Studii de lingvistică*, 1976, p. 22-30
2. Karpenko, Ju.A., *O funkcijah sobstvennych imjon/ / Spoločenske fungovanie vlastuch imien*, VII. *Slovenska onomastika Konferencia: Zbornik materialov*, Bratislava, 1980, p. 9-16.
3. Karpenko, Ju.A., *Specifika imeni sobstvennogo v hudozestvennoj literature/ Onomastika*, 1985, vol. 31.
4. Mihailov, V.N., *Ekspressivnye svojstva; funkcii sobstvennych imjon v russ-koj literature, Filologičeskie nauki*, 1969, Nr. 6, p. 54-66.
5. Mihailov, V.N., *O sistemnych svojstvah onomastičeskoj leksiki sovremennogo russkogo jazyka*, în *Aktual'nye voprosy russkoj onomastiki, Kiev*, 1988, p. 15-20.
6. Onomastika, Moskva, 1960.
7. Petrovskij, N.A., *Slovar' russkich ličnych imjon*, Moskva, 1980.
8. Superanskaja, A.V., *Struktura imeni sobstvennogo:Fonologija i morfologija*, Moskva, 1969.
9. Superanskaja, A.V., *Obščaja teorija imeni sobstvennogo*, Moskva, 1973.
10. Superanskaja, A.V., *Ličnye imena v oficial'nom i neoficial'nom upotreblenii* în *Antroponimika*, Moskva, 1970, p. 180-188.
11. Superanskaja, A.V., *Imja čerez veka i strany*, Moskva, 1990.
12. Superanskaja, A.V., Suslova, A.V., *O russkich imenach*, Leningrad, 1991.
13. *Teorija i metodika onomastičeskich issledovanij*, Moskva, 1986.

14. *Actes du XI eme Congres International des sciences onomastiques,* Sofia, 1974-1975, vol. 1-2.
15. Witkowski T., *Grundbegriffe der Namenkunde*, Berlin, 1964.

ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ВАРИАНТЫ КАЛЕНДАРНЫХ ИМЕН
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе рассматриваются лексико-стилистические варианты календарных имен.

На основе богатого материала русского языка автор анализирует в синхроническом и дияхроническом плане в ономастической системе русского языка три основных стилистических варианта: стандартно литературный, канонико-религиозный и народный.

Рассмотрение морфологических и деривационных механизмов на формальном уровне сопровождается культурно-историческим комментарием.

DESTINUL UNOR OPŢIUNI LEXICALE ALE METAFOREI SACRE ÎN EVANGHELIA DUPĂ IOAN

de

LETIŢIA MARK

Motto:

Videmus nunc per speculum in aenigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. Nunc autem manent, fides, spes, charitas: "ta tria tauta meizon de tuton he agape".(Apost. Pavel, *Ad Corinthios I*, 13-12)

Ne propunem ca prin exemplificarea metaforelor sacre din "Evanghelia după Ioan", cea mai inspirată dintre evanghelii, să urmărim destinul cuvintelor profane prin care mesajul divin s-a relevat oamenilor. Pentru a nu se considera o impietate folosirea cuvântului "profan" în abordarea unui text sacru pentru creştini, se impune precizarea sensului preferat în acest context: "prophanes", derivat al verbului "prophaino" "a se arăta în faţa", "a fi evident"; deci nu sensul încetăţenit, preluat din limba latină ("profanum" din "pro+fanum" = în faţa, deci exterior templului, opus sacrului).

Făcând o incursiune în istoria cuvintelor folosite de evanghelistul Ioan pentru a revela divinitatea lui Isus pe înţelesul ascultătorilor, se urmăreşte sublinierea rolului Evangheliilor şi în special a celei de a-IV-a, în asigurarea continuităţii limbii greceşti, limba "koine", din Noul Testament fiind o mărturie scrisă a limbii din care se trage neogreaca.

Pentru a scoate în evidenţă acest rol, Evanghelia lui Ioan este un exemplu din mai multe motive:

1) Aparţine unui martor ocular din intimitatea Mântuitorului, iar impresiile şi cuvintele lui Isus s-au păstrat vii în memoria discipolului. Preferinţa lui Isus pentru exprimarea alegorică şi în parabole este consemnată şi în Evangheliile sinoptice.

2) Evanghelia a-IV-a este cea mai bogată în metafore, fiindcă autorul ei nu insistă să dovedească istoricitatea vieţii lui Isus, cum fac ceilalţi evanghelişti, ci pledoaria înflăcărată urmăreşte să combată ereziile ivite în comunităţile creştine abia înfiripate şi care contestau Divinitatea lui Isus. Prin metafore simple, creatoare de imagini, impresionante şi pregnante, cuvintele se întipăreau mai uşor în mintea ascultătorilor. Înainte de a fi scrise, Evangheliile au avut o mare audienţă, circulând multă vreme pe cale orală. Tocmai oralitatea stilului şi larga popularitate de care s-au bucurat în toate timpurile au asigurat perenitatea limbii în care au fost rostite şi apoi scrise.

3) Evanghelia lui Isus, la fel ca toate scrierile Noului Testament, pun în lumină puterea de exprimare a limbii greceşti comune vulgare, respinsă şi dispreţuită de elitele aticiste, cum respins şi dispreţuit era creştinismul pe atunci de elitele iudeilor, romanilor şi grecilor.

4) Cuvintele din sfera "umilului", din limbajul "barcagiilor", cum a fost numit în bătaie de joc limbajul evangheliştilor, au puterea să exprime Supranaturalul.

Alegerea limbii greceşti comune pentru transmiterea mesajului divin a contribuit esenţial la răspândirea creştinismului în rândul tuturor "neamurilor", asigurându-i caracterul universal, întrucât greaca comună era ea însăşi limba universală din epocă.

5) La rându-i, creştinismul a salvat limba greacă de artificialitate, sterilitate şi poate chiar de la pieire, investind-o cu viaţa insuflată de forţa credinţei religioase a primilor creştini.

Prin cercetarea restrânsă asupra "biografiei" unora din cuvintele folosite de evanghelistul Ioan, se caută răspunsul la întrebările: câte din aceste cuvinte au fost folosite la începutul istoriei literaturii greceşti atestate şi câte din acestea mai sunt actuale şi azi în limba greacă modernă. În răspunsul la aceste întrebări se poate contura o concluzie asupra unităţii limbii greceşti şi redarea poziţiei unice a limbii greceşti între limbile lumii, aceea de cea mai veche limbă din Europa, cu o tradiţie literară de peste 2700 de ani.

Gruparea metaforelor sacre centrate pe manifestarea lui Dumnezeu în creaţie prin întruparea fiului "*ho logos sarx egeneto*" ("cuvântul a devenit trup") o facem pe ciclurile legate de personalitatea divină a lui Isus, revelată lumii, centrul în jurul căruia gravitează întreaga Evanghelie după Ioan.

Întruparea Logosului este prezentată în primele 18 versete, cele care alcătuiesc "Prologul" Evangheliei.

"Prologul" a fost pe larg şi intens discutat prin prisma teologică şi filozofică. Exprimarea abstractă şi greu de descifrat a frământat de secole pe cei care s-au străduit să explice înţelesul cuvintelor lui Ioan. Spre exemplu, Origen, exeget erudit din secolul al-II-lea, a comentat doar începutul prologului Evangheliei lui Ioan într-un volum întreg.

Pentru a rezuma dificultatea pătrunderii sensului din Prolog, redăm exprimarea gândurilor lui Mircea Vulcănescu în eseul filosofic "Logos şi Eros": "Unirea aceasta a cerului cu pământul, înfăptuită prin întrupare, o intuim mai mult decât o cuprindem cu mintea" (Mircea Vulcănescu, "Logos şi Eros", ed. Paideia, Buc. 1991, pag. 51)

Primul cuvânt al primului vers din Evanghelia lui Ioan "*arche*" poate fi interpretat drept o metaforă, nefiind vorba de orice "început", ci de acel timp sacru, "illud tempus" al Creaţiei, aşa cum apare şi în Geneza,1,1 şi în Proverbe, VIII,23. Expresia adverbială "*en arche*" arată circumstanţa preexistenţei "Logosului", înainte de timp, în veşnicie.

Din multiplele interpretări, preferăm pe aceea dată de scriitorul român Mircea Eliade în volumul "Sacru şu profan", interpretarea semnificând timpul primordial, care poate să fie cuprins în exprimarea evanghelistului Ioan "*en arche*".

"Timpul originii prin excelenţă este timpul cosmogoniei, momentul când a apărut realitatea cea mai vastă, lumea" (Op.cit., Buc. 1992, pag. 76).

A doua semnificaţie pe care o dezvoltă folosirea acestui cuvânt este cea de timp istoric al întrupării, sanctificat prin prezenţa lui Isus cel din sânul

Tatălui, dinainte de Adam , dinaintea timpului, trimis în lume pentru răscumpărarea ei prin jertfă, în vremea lui Pilat din Pont.

Timpul istoric devine sacru, memoria lui fiind consemnată de Sfintele Scripturi şi reactualizată în fiecare an prin ritualul religios. În ceea ce priveşte istoria cuvântului "*arche*" aceasta se întinde de la începuturile literaturii consemnate de Homer şi până în greaca modernă.

În limba greacă clasică cuvântul "*arche*" face parte din familia verbului "*archo*", o familie foarte numeroasă şi străveche, cu mulţi compuşi şi derivaţi, dintre care şi astăzi mulţi termeni sunt uzuali, nu numai în greacă, ci şi în limbajul ştiinţific universal. Sensul primar al verbului "*archo*" este concret legat de poziţia comandantului în armată, aceea de "a merge primul" şi de aici derivă cel de-al doilea sens, acela de "a comanda", atestat în Iliada.

Substantivul feminin "arche", reflectă ambele sensuri care vor fi păstrate atât în compuşi, cât şi în derivaţi: "a începe" şi "a comanda". În limbaj filozofic Anaximandru numeşte prin acest cuvânt "principiile", primele elemente ale cosmosului. La Pindar, în Oda a-II-a, 264, apare expresia "dios archa", cu sensul de "suveranitate", "putere". În dialectul ionic-atic, semnificaţia uzuală a cuvântului este de "magistratură", iar la plural "archai" înseamnă "magistraţi". În greaca "koine" din Noul Testament cuvântul se întâlneşte şi cu sensul de "comandant", "căpetenie", "stăpân".

Cel de-al doilea sens apare în Faptele Apostolilor, 3, 15, -în care Isus Cristos este numit "începătorul vieţii", iar în Evrei, 2, 10, "Începătorul mântuirii"; "*archai*", pluralul acestui cuvânt, în textele creştine desemnează "îngerii".

În greaca modernă se păstrează atât substantivul, cât şi verbul. Din compuşii şi derivaţii acestui cuvânt se păstrează ca neologisme în toate limbile moderne: arheologie, monarhie, oligarhie, arhaic, arhitect, sunt doar câţiva din termenii foarte cunoscuţi şi uzuali.

Pentru prezentarea cuvântului "*ho Logos*" vom porni, ca şi la precedentul, de la metafora de context "*En arche hen ho Logos*" (La început a fost Cuvântul).

Primele cinci versete ale Evangheliei descriu preexistenţa Logosului, natura şi puterea creatoare pe care o are. Insistenţa repetiţiei cuvântului Logos, accentuează importanţa alegerii sensului adânc, greu de descifrat, fapt care a dus la numeroase interpretări.

În greaca clasică cuvântul este derivat din "*lego*", care are înţelesul primar de "a culege", "a pune la un loc", "a căuta", "a enumera", "a socoti", "a număra". În cuvântul compus "*dialego*" se păstrează acest sens. La Homer, în Odiseea, termenul apare cu sensul de "a enumera". În literatura post-homerică, la Herodot şi Hesiod, cuvântul înseamnă "a discuta", "a pălăvrăgi. O evoluţie similară are şi cuvântul "lego-ĕre", din latină, care avea iniţial sensul de concret "a culege".

"*Logos*" este un termen de foarte mare circulaţie în toată istoria limbii greceşti, atestat la toţi scriitorii antici cu sensuri diverse. În dialectul ionic-atic înseamnă povestire, raţionament. Cuvântul are înţelesul de raţiune în opoziţie cu realitatea, redată prin termenul "*ergon*". Desigur, domeniul în care acest

termen este cel mai vehiculat este filozofia. Dintre filozofi, Heraclit îl foloseşte pentru a desemna principiul care menţine ordinea în lume; Marcus Aurelius foloseşte termenul "*spermatikos logos*" pentru a reda un principiu generativ, forţa de creaţie din natură. Termenul era familiar în filozofia greacă. În gândirea ebraică un termen asemănător desemna pe Dumnezeu în manifestarea legăturii sale cu lumea, nu în manifestarea lui absolută, dincolo de lume (Marcus Dods, "The Expositor's Greek Testament", Mitchigan, 1983, pag. 683).

În limba greacă "koine" din Noul Testament, ca şi în toată literatura teologică a creştinismului, Logos înseamnă raţiune intrinsecă şi permanentă, a doua entitate a Trinităţii, sau Dumnezeu. În Noul Testament termenul este folosit numai articulat, pentru a nota "Cuvântul", cu sensul de mai sus, a doua persoană a Trinităţii. Nearticulat, are sensul propriu, rostirea gândului prin cuvânt. În Evanghelia lui Ioan apar ambele sensuri. Cuvintele rostite în faţa mulţimii, referitoare la Mântuire, chemarea la ea (Marcu, 8,38 şi Luca 9,26): sunt cuvintele Domnului, "care de mulţi sunt respinse, de care mulţi se ruşinează pentru a-L mărturisi pe Christos". În parabole "ho Logos", "Cuvântul" lui Dumnezeu este asemănat cu sămânţa aruncată în pământ bun, care rodeşte însutit" (Luca, 8,11; Matei 13,19; Marcu 4,14-15).

Istoria cuvântului este foarte bogată; există foarte mulţi compuşi şi derivaţi; unii dintre aceştia se păstrează până în greaca târzie chiar cu sensul iniţial, acela de "a căuta", "a strânge", "a aduna".

Greaca modernă păstrează cuvântul "lego" cu sensul de "a zice", "*logos*", "*logizomai*", "*logistes*" ("contabil"), "*logios*" = savant, "*aloga*" = necuvântătoare. În concluzie, sensul primar al cuvântului este concret, profan, fără încărcătură religioasă. În greaca clasică este folosit de toţi scriitorii: Homer, Hesiod, Herodot, Tucydide, Eschil. la Platon cuvântul "*logos*" redă revelaţia divină (Phaidon, 78,d).

Este un termen preferat de filozofi pentru exprimarea supranaturalului, a principiului divin, a raţiunii cosmice. Sensul lui a derivat în "istorioară", "poveste", în scrierile istorice. În Noul Testament sensul predominant este acela de Cuvânt Divin, fiind o metaforă sacră preferată de Ioan, probabil sub influenţa filozofiei greceşti cu care a venit în contact în peregrinările sale prin ţinuturile locuite de greci (Patmos, Efes). În limbile moderne au pătruns termeni numeroşi care ar putea cu greu să fie înlocuiţi. Amintim doar: dialog, epilog, analog, catalog, filolog, teolog, biolog, logic, etc.

Forma materială în care se manifestă Logosul poartă în greceşte denumirea de "*sarx*" care în contecxtul "*ho Logos sarx egeneto*" reprezintă întruparea. În greaca clasică, acest termen coexistă cu cuvântul "*kreas*". Filosoful Epicur foloseşte acest termen pentru a reda opoziţia faţă de spirit. Acest cuvânt are numeroşi compuşi, în general tardivi, din care amintim: "*sarko-phagos*", împrumutat de limba latină în termenul "*sarcophagus*". Medicina foloseşte termenii: "*sarkizo*" - a face o incizie; "*sarkazo*" - a scoate carnea de pe os; alţi derivaţi şi compuşi care ar putea fi amintiţi: "*sarkasmos*" - sarcasm; "*episarkazo*" - a-şi bate joc; a ironiza.

În greaca "koine" din Noul Testament termenul semnifică fiinţa umană cu atributele ei spirituale şi psihice. Metafora dată ca exmplu se referă la întruparea Logosului. Numeroase sunt interpretările teologice referitoare la manifestarea Logosului prin întrupare.

Ceilalţi evanghelişti folosesc acest cuvânt atunci când vorbesc despre oameni în general. La evanghelistul Matei întâlnim atât termenul "*sarx*", cât şi "*haima*", pentru desemnarea fiinţei umane lipsite de puterea înţelegerii absolutului divin fără o inspiraţie revelată de Dumnezeu. Termenul "*sarx*" simbolizează natura umană în entitatea ei, care prin Logos devine conştientă de propria spiritualitate.

În greaca modernă se întâlnesc termenii "*sarka*" - carne; în limbaj medical se mai păstrează "*sarkoma*" şi "*sarkiros*": ca neologisme sunt frecvenţi termenii "sarcastic" şi "sarcofag". Tot în Prolog mai apare un alt cuvânt al cărui sens este apropiat de cel precedent şi anume "*haima*" (sânge).

Metafora în context este: "*hoi ouk ex haimaton oude ek thelematos sarkos, oude ek thelematos andros all'ek theou egennethesan*" (Cei care nu s-au născut din sânge, nici din voinţa cărnii şi nici din voinţa bărbatului, ci din voinţa lui Dumnezeu).

Istoria acestui cuvânt se întinde de la Homer şi până în neo-greacă. Apare frecvent în Iliada pentru a descrie rănile războinicilor, eroii vestitei epopei. Şi poeţii tragici întrebuinţează des acest termen. La Eschil apare neutrul plural cu înţelesul "valuri de sânge". Uneori termenul mai redă înrudirea prin sânge pe linie paternă (Odisseea, 8,583).

Are mulţi compuşi dintre care exemplificăm:

anaimon - fără sânge (epitet al zeilor), anemie
synaimon - rudenie de sânge, paternitate
polyaimon - sângeros

În greaca "koine" din Noul Testament acest cuvânt ocupă un spaţiu important, deoarece simbolizează viaţa jertfită pentru iertarea păcatelor, mai ales în ritualul religios străvechi. Evanghelia lui Ioan se referă la descendenţa superioară, de origine divină, nebazată pe înrudirea de sânge şi fără nici o legătură cu voinţa omenească.

Vechiul simbol al sângelui jertfit pentru curăţirea de păcate este înlocuit printr-un nou simbol: jertfirea lui Christos pentru întreaga lume, nu numai pentru "neamul său de sânge", poporul evreu. Jertfa Lui este unică şi universală. Cu acest înţeles apare şi în scrierile celorlalţi evanghelişti (Matei, 26,28; Marcu, 14,24; Luca, 22,20); La Matei întâlnim şi expresia "trup şi sânge", pentru a reda condiţia pământească şi umană a lui Christos. În greaca modernă şi mai ales în terminologia medicală termenul este frecvent întâlnit şi în numeroşi compuşi.

Tot în Prolog, un alt cuvânt cu sens metaforic deosebit de semnificativ este "*he zoe*", prezentat în următorul context: "*en auto zoe en, kai he zoe hen to phos ton anthropon*"; (în el viaţa era, şi viaţa era lumina oamenilor) deci semnificaţia este aceea a faptului că prin intermediul vieţii, Logosul devine lumina spirituală călăuzitoare pentru omenire. În greaca clasică, cuvântul este folosit mai ales în opoziţie cu moartea; dar se deosebeşte de un alt termen

"*bios*" care notează durata vieţii sau maniera de a trăi. "*zoe*" are înţeles de "viaţă" trăită la modul general.

Scriitorii clasici, începând cu Homer şi continuând cu Herodot, Teocrit, Platon folosesc acest termen pentru a desemna atât "suflul vital" cât şi un înţeles mai larg, acela de "mijloace, resurse de viaţă". În compunere se foloseşte mai ales primul termen. În vocabularul creştin cuvântul este folosit mai ales când se vorbeşte despre viaţa veşnică.

În Christos e prezentă atât viaţa pământească, cât şi viaţa veşnică, învederată prin Înviere. Viaţa în sine numai Dumnezeu o are ca atribut propriu şi pe aceasta a dăruit-o Fiului. Astfel "*zoe*" este înlocuit şi într-un alt capitol al Evangheliei după Ioan (5, 26); de altfel, termenul "*zoe*" apare de foarte multe ori şi mai ales în sens metaforic, fiind desemnat, prin el, chiar Isus. Cele mai frecvente perifraze metaforice referitoare la Fiul lui Dumnezeu sunt următoarele: "Începătorul vieţii", "dătător de viaţă", "pâinea vieţii", "Calea, Adevărul şi Viaţa".

Viaţa a constituit dintotdeauna pentru oameni un mister. Acest lucru îl notează şi Mircea Eliade în studiul "Sacru şi Profan": " ... apariţia vieţii este pentru omul religios misterul central al lumii. Această viaţă vine de undeva, dintr-un loc ce nu este lumea aceasta şi, în final, se retrage de aici şi se îndreaptă într-acolo, se prelungeşte misterios spre un loc necunoscut, inaccesibil majorităţii fiinţelor vii.

Viaţa omenească nu este simţită ca o scurtă apariţie în timp, între neanturi; ea este precedată de o preexistenţă şi se prelungeşte într-o post existenţă. Toate acestea sunt de altfel cifrate în riturile cosmice: nu trebuie decât să descifrăm ceea ce spune Cosmosul prin multiplele lui feluri de a fi, pentru a înţelege misterul Vieţii (op.cit. Ed. Humanitas, 1992, pag. 137).

În greaca modernă cuvântul se păstrează şi sub forma compuşilor şi derivaţilor; unii dintre aceştia au pătruns şi în limbajul ştiinţific modern.

Exemplificăm următorii termeni: "*zodiakos*" = zodiac; "*zographos*" = pictor, zugrav. Textul citat în greaca modernă este următorul: "*Ki aute he zoe etan to phos ton anthropon*" ("şi această viaţă era lumina oamenilor").

Atât în plan filozofic cât şi stilistic, metaforele antinomice sunt remarcabile în Evanghelia lui Ioan. Antinomia "*phos*" / "*skotia*" apare în context în metfora "*kai to phos en te skotia phainei, kai he skotia auto ou katelaben*" (Şi lumina se arată în întuneric şi întunericul nu o cuprindea). În greaca clasică cuvântul "*to phos*" este o formă atică uzuală, în timp ce termenii "*phaos*" şi "*phoos*" sunt preferaţi în poezie (Homer şi Sapho de exemplu în Iliada 18,11 apare expresia: "*leigein phaos eelioio*").

Sensul cuvântului în istoria limbii greceşti este de "lumină" a zilei, a stelelor, a focului, a lămpii; în sens figurat desemnează ochii (la Pindar); mai rar este întrebuinţat cu sensul de "ferestre" (în inscripţiile din secolul al-IV-lea). Poeţii folosesc termenii în sens figurat pentru a desemna bucuria, victoria, salutul, gloria (Homer, Eschil). Are numeroşi derivaţi şi compuşi şi destul de numeroase antroponime: Antifon, Xenofon, Phaeton.

În limba greacă "koine" din Noul Testament şi deci şi în Evanghelia lui Ioan, termenul apare atât cu sensul său propriu, cât şi în sens spiritual.

Dumnezeu este lumină şi dătător de lumină, iar Christos este "lumina lumii" (Matei, 4,16). Legea şi Evanghelia sunt "lumina celor din întuneric" (Romani, 2,19,10,4; II Petru, 1,19).

Cunoaşterea lui Dumnezeu în toată măreţia şi slava Sa este numită "lumina" (II Corintieni, 4,6). "Lumina nemuririi şi a vieţii veşnice" este opusă morţii şi întunericului (II Timotei, II, 6,16). Şi Satana poate îmbrăca forma luminii, pentru amăgirea celor neîntăriţi prin credinţă, "îngerul de lumină" (Corintieni, 11,14).

În metafora exemplificată din Evanghelia lui Ioan, termenul "*to phos*" reprezintă fie întruparea Logosului, fie experienţa Logosului înainte de încarnare. Lumina este redată în antiteză cu întunericul, pentru a reliefa lumina ca atribut al Logosului; deci "raţiunea", "cunoaşterea". "Divinitatea" sunt opuse întunericului care reprezintă "ignoranţa", "necunoaşterea", "eroarea", "răul absolut". Şi la scriitorii antici această opoziţie este prezentă în sens mataforic pentru a marca "înţelepciunea" şi "ignoranţa".

În greaca modernă s-au păstrat termenii: "*phos*", "*phoster*", "*photeinos*", "*Photios*" (antroponim), "*photia*", "*photismos*". În limbajul modern şi ştiinţific sunt vehiculaţi foarte mulţi termeni din această familie de cuvinte. Amintim câţiva dintre aceştia: fotograf, fotosinteză, foton.

Cuvântul "*skenao*" apare în contextul metaforic "*kai ho Logos sarks egeneto, kai eskenosen en hemin* (1,14) (Cuvântul a devenit carne şi a locuit în noi).

În greaca clasică verbele "*skenao*", "*skenaomai*", înseamnă "a-şi aşeza cortul", verbele sunt derivate din substantivul "*skene*", termen care apare după Homer, care foloseşte alt cuvânt pentru a desemna cortul: "*klisia*" (sg.). Cortul era o construcţie uneori din ramuri de copac, alteori din pânză. Exemplificăm câţiva compuşi ai cuvântului "*paraskenia*", "*proskenia*". La Platon şi la Xenofon verbul "*skeno*" - "a se instala", apare frecvent. Este un termen tehnic în teatru şi acest sens este preluat şi de limba latină: "*scaena*" (se pare că prin intermediul etrusc); cuvântul simbolizează şi arta teatrală.

În limba greacă "koine" din Noul Testament prin această metaforă se prezintă o realitate străveche, profund religioasă, inaugurarea unui spaţiu sacru, sanctificarea spaţiului terestru prin întruparea Logosului. Locuirea în cort simbolizează în Vechiul Testament legătura stabilită între Dumnezeu şi poporul său. În Evanghelia lui Ioan întruparea Logosului în trup omenesc asigură Noul Legământ între Christos şi omenire, fiind o legătură superioară celei bazate pe rudenia de sânge şi de neam. Credinţa în Dumnezeu şi Fiul este universală şi nelimitată. Atât în vechiul Testament cât şi-n Noul Testament este folosit în sens propriu şi figurat.

În Fapte, 7,44, expresia "*skene tou martiriou*" desemnează lăcaşul sfânt al evreilor, în care au locuit în pustiu timp de 40 de ani; acesta este sensul propriu al cuvântului. În sens metaforic "*skene*" simbolizează "existenţa pământească sau cerească, corturile cele veşnice". (Luca, 16,9). Apostolul Petru foloseşte termenul în sens metaforic, fiind vorba de "corpul său" (II, Petru, 1,13-14). În greaca modernă sensul este şi de cort şi de scenă.

Un alt cuvânt important în metaforele din Prolog este "kosmos" în contextul: "*en to kosmo en, kai ho kosmos di autou egeneto, kai ho kosmos auton ouk egno*" (I, 10-11) (în lume era şi lumea a luat fiinţa prin el, şi lumea nu l-a cunoscut).

În greaca clasică termenul apare la Homer, în Iliada şi în dialectul atic cu înţelesul de "ordine bine organizată" atât în sens material, cât şi moral. În Iliada, 4,145, sensul este şi de ornament. Herodot foloseşte termenul cu sensul de "organizaţie", "constituţie", poetul Pindar îl întrebuinţează în sens metaforic pentru "glorie", "onoare". Pytagora desemnează prin "kosmos" ordinea lumii, universul. În greaca târzie apare disocierea între cosmos cu înţelesul de univers şi lumea locuită, "oikoumene".

În greaca "koine" din Noul Testament şi mai ales în Evanghelia după Ioan termenul desemnează lumea pământească, oamenii în general. Folosirea veche a cuvântului conţinea şi sensul de "ordine" din punct de vedere militar şi politic. Diminutivul "kosmarion", ornament mic, păstrează sensul figurat. Un alt derivat "kosmios" exprimă evoluţia sensului de la "bine, ordonat" la sensul moral de "înţelept", "onest"; în greaca târzie are şi înţelesul de cetăţean al lumii. Redundanţa din versetul citat, specifică stilului evanghelistului Ioan, scoate în evidenţă solemnitatea emfatică. Aici apar cele două semnificaţii ale termenului: în sens restrâns "omenirea", iar în sens larg, întrega creaţie, "universul".

În Noul Testament "kosmos" este un cuvânt polisemantic care prin metaforă semnifică: "bunuri pământeşti, impărăţiile lumii, lumea de pe pământ, lumea cerească, lumea promisă cu ceruri noi şi pământ nou, unde sălăşlueşte dreptatea" (Apocalipsa, 21,1). În neogreacă s-au transmis numeroşi derivaţi şi compuşi; cuvântul este foarte productiv în toate limbile moderne. În toate culturile, universul, lumea de pe pământ şi cerul cu tot ce-i aparţine au fost privite ca elemente sacre pe care omul religios nu le putea concepe decât ca semne ale divinităţii.

Mircea Elide oferă în studiul "Sacru şi Profan" soluţii de descifrare a tainelor cosmosului.

Scurta "biografie" a cuvintelor care stau la începutul "Evangheliei lui Ioan" şi asupra cărora teologi de valoare precum Origen s-au aplecat o viaţă să le descifreze sensul, demonstrează rezistenţa lor în timp, fiind întâlnite atât la scriitorii clasici cât şi la alţi autori ai Noului Testament.

În limbajul filozofic cuvintele "*logos*", "*arche*", "*kosmos*" sunt cele mai productive şi cele mai vehiculate pe tot parcursul istoriei limbii greceşti. Terminologia ştiinţifică internaţională nu se poate dispensa de aceste cuvinte.

Alte exemple precum: "*skene*", "*zoe*" şi "*phos*", deşi au o arie relativ mai restrânsă sunt în prezent de neînlocuit în limbajul teatral şi ştiinţific.

În medicina "haima" şi compuşii acestui cuvânt sunt uzuali şi productivi; mai puţin folosit pare cuvântul "sarx", dar în greaca modernă este încă actual. "Sarcastic" ,"sarcofag" şi "sarcasm" au pătruns însă în limbile moderne de largă circulaţie.

Scrierile Noului Testament nu constituie în mod absolut singura cale prin care cuvintele din greaca clasică au ajuns până în greaca modernă şi multe

dintre acestea şi în limbajul ştiinţific internaţional, dar rolul acestor scrieri nu este de aceea mai neînsemnat. Dimpotrivă, după perioada de criză din literatura greacă, cea a retorismului artificial al alexandrinilor şi a listelor interminabile ale "puriştilor" aticişti, care păreau a secătui limba greacă de orice vlagă, entuziasmul, focul credinţei primilor scriitori creştini i-au insuflat limbii greceşti o nouă viaţă, au revigorat-o şi i-au dăruit o nouă prospeţime. Mesajul salvator al Evangheliei s-a făcut auzit printre "neamuri" mai întâi în limba greacă.

BIBLIOGRAFIE

1. D. Eberhard Nestle, *Novum Testamentum Craece et Latine*, Stuttgart, 1931
2. Pierre Chantrain, *Dictionnaire Étymologique de la Langue Gréque. Histoire des Mots*. ed. Klincksieck, Paris, 1968
3. M.A. Bailly, *Dictionnaire Grec-Français*, Lib. Hachette, Paris, dixième édition revue, 1894
4. Ioan Mircea, *Dicţionar al Noului Testament A-Z*, Bucureşti, ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1984
5. x x x, *Dicţionar de Filosofie*, Bucureşti, Ed. Politică, 1978
6. Origen, *Din comentariul la Evanghelia lui Ioan în Scrieri alese*, Bucureşti, partea a-II-a, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 133-190
7. Marcus Dods D.D., *The Gospel of St. John in the Expositor's Greek Testament*, W.M.B.E. Erdmans Publishing Company, Michigan, 1982, pag. 665-872
8. Th. Simenschy, *Limba "Koiné"*, Chişinău, Cartea Românească, 1932
9. x x x, *Studii asupra Noului Testament şi a Septuagintei*, extras din rev. Luminatorul, Chişinău, 1936
10. Maria Marinescu Himu, *Limba Koiné - fază importantă în evoluţia limbii greceşti*, Bucureşti, Analele Universităţii, Ştiinţe Sociale, 1961, p. 573-580
11. Elena Slave, *Metafora în limba română. Comentarii şi aplicaţii*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1991
12. Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*,Bucureşti, vol. II, Ed. Ştiinţifică, 1992, p. 302-362, Cap. XXVII, *Naşterea Creştinismului*, Cap. XXV, *Suferinţele Iudeilor: De la Apocalipsă la exaltarea Torei*, p. 227-254
13. Mircea Eliade, *Sacru şi Profan*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1992
14. Mircea Vulcănescu, *Logos şi Epos, Creştinul în lumea modernă*, Bucureşti, Ed. Paidea, 1991, p. 6-80

THE DESTINY OF SOME LEXICAL OPTIONS OF THE SACRED METAPHOR IN THE GOSPEL AFTER JOHN (ABSTRACT)

The short "biography" of the words which stand at the beginning of the "Gospel after John" and on which well-known theologicians such as Origen,

tried to decipher its meaning, proves its resistance along time, this being met both at the classical writers as well as at other authors of the New Testament.

In philosophical language, words such as "logos", "arche", "kosmos", are the most productive and the most vehicled all along the history of the Greek language. The international scientific terminology cannot exist without these words.

Other examples, such as "skene", "zoe" and "phos", although they have a rather restricted action area, are unreplaceable in the scientific and theatrical language of the present.

The word "haima" and its compounds, are very frequent met and very productive in medical terminology. It seems that the word "sarx" is less used, but in modern Greek, it is still current. Words like "sarcofag" have penetrated the modern languages with large circulation.

The writings of the New Testament do not represent the unic way through which the words from the classical Greek have penetrated the modern Greek and the international scientific language; but this doesn't mean that their role is discriminated. On the contrary, after a period of crises, the Greek literature, that of the artificial rhethorism of the Alexandrine "aticist" purists, who seemed to exhaust the Greek language, the enthusiasm, the first writers fire of faith have revigorated it and gave it a new freshness.

The saving message of the Gospels was thus heard through the "nations", first of all, in the Greek language.

INDICAŢIILE DE PRONUNŢARE ÎN DICŢIONARELE BILINGVE FRANCEZE-ROMÂNE

de
ADELA MIRA TĂNASE

Dicţionarul, prin informaţiile pe care le conţine, oferă uneori o descriere complexă a materialului unei limbi, în funcţie de tipul de dicţionar; astfel explicaţiile de ordin gramatical ar putea da o imagine a sistemului gramatical al limbii în cauză.

Alcătuit uneori pentru un public larg, o astfel de lucrare trebuie să ţină seama de cei ce o consultă, de interesele şi de necesităţile lor. Printre primele informaţii din dicţionar sunt cele referitoare la aspectul exterior al cuvântului-titlu: pronunţare, apartenenţa la o parte de vorbire, gen, număr, conjugare, sau altele, în funcţie de natura cuvântului tratat şi de eventualele lui abateri de la normă. Aceste date sunt şi mai preţioase într-un dicţionar bilingv, când consultantul caută şi un îndrumar de pronunţare sau de gramatică, pe lângă forma şi sensurile cuvântului.

Dintre toate informaţiile oferite de un dicţionar, rândurile de faţă s-au oprit la cele privitoare la pronunţare, nu numai pentru că sunt primele după cuvântul-titlu, ci şi pentru că au fost, şi mai sunt încă, neglijate de mulţi lexicografi. Oprindu-ne asupra dicţionarelor bilingve franceze-române, considerăm că explicaţiile referitoare la pronunţare sunt cu atât mai importante, cu cât regulile ortoepice ale limbii franceze sunt complicate, pline de excepţii şi nu întotdeauna bine cunoscute. De altfel, pronunţarea i-a interesat şi pe francezi, drept care începând cu mijlocul secolului al XIX-lea au fost introduse în dicţionare date cu privire la pronunţarea cuvântului-titlu.

Se pare că primul dicţionar de pronunţare al limbii franceze este cel al lui Féline, *Dictionnaire de prononciation,* 1851[1], considerat însă a nu fi avut mare influenţă asupra altor lexicografi. Câţiva ani mai târziu, Littré în dicţionarul său dă şi el pronunţarea cuvintelor, la fel ca şi Dicţionarul General (1871-1900). Inexistenţa unui sistem unic de notare face ca autorii dicţionarelor să se servească de alfabetul grafic, adaptând şi combinând litere pentru a sugera consultantului pronunţarea cuvântului. Acest sistem de notare are ca rezultat un caracter aproximativ al realităţii fonetice propuse şi pe de altă parte o înmulţire a codurilor grafice, pentru că fiecare autor îl folosea pe al său propriu.[2]

De abia la sfârşitul secolului al XIX-lea, prin crearea Alfabetului Fonetic Internaţional, în 1898, de către Paul Passy, se realizează posibilitatea notării

---

[1] v .Rey-Debove, Josette, *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains,* The Hague-Paris ,Mouton, 1971.

[2] idem

unice, prin semne specifice, a pronunţării cuvintelor. Realizat pentru învăţarea limbilor străine, el va fi folosit în lexicografie de abia în 1934, în dicţionarul francez-englez al lui Harrap. Dicţionarele monolingve ale limbii franceze vor continua notarea aproximativă prin transcrierea grafică, cu ajutorul literelor alfabetului, până după mijlocul secolului al XX-lea şi se observă chiar o diminuare a cantităţii de informare privind pronunţarea, aceasta fiind dată doar pentru cuvintele considerate a crea probleme. După 196o, dicţionarele încep să folosească tot mai mult transcrierea fonetică pentru totalitatea cuvintelor-titlu tratate.

Natura informaţiilor privind pronunţarea variază de la un dicţionar la altul şi tinde să devină din ce în ce mai complexă. Dacă la început se dădeau referiri cu privire la unele particularităţi ale pronunţării unui cuvânt, ce constituiau abateri de la regulă, de la normele ortoepice, cu timpul indicaţiile de pronunţare s-au generalizat pentru toate cuvintele tratate, ele atingând şi probleme legate de registrul de limbă; sunt indicate şi probleme de fonetică combinatorie: pronunţarea lui *e* caduc la frontiera cuvintelor, legături, sau pronunţarea unor grupuri lexicalizate, ca de ex. în Le Petit Robert (1977): *au pis aller* [opizale], corps et âme [kɔrzeam], corps à corps [kɔrakɔr].

Dacă acest tip de informaţie este folositor vorbitorilor nativi, el va fi cu atât mai necesar vorbitorilor străini, care găsesc mai uşor, printr-o consultare mai comodă, o informaţie pentru care ar trebui să consulte o lucrare de specialitate.

Autorii dicţionarelor bilingve franceze - române au avut şi ei în vedere utilitatea acestor date pentru consultanţii români. Pe de altă parte, plecându-se de la un dicţionar francez în stabilirea inventarului lexical, informaţiile referitoare la cuvântul-titlu erau inspirate de aceste dicţionare ale limbii franceze.

Explicaţiile de pronunţare de care un român are nevoie sunt, pe de o parte, cele care-l interesează şi pe consultantul francez: excepţiile în interpretarea regulilor de ortoepie (*ch* - /k/ în *psychose,* faţă de /S/ în psychique; *sourcil* fără *l*, faţă de *cil*, cu l); pe de altă parte e nevoie de unele îndrumări ce provin din diferenţele de la nivelul sistemului fonologic între cele două limbi şi din diferenţe situate la nivelul regulilor de ortoepie (ex. fr. *cuvette* [kyvɛt] - rom, chiuvetă; *gymnastique* [ʒimnastik] şi nu [ʤimnastik]

Astfel, dintr-o listă lungă de situaţii-problemă, era interesant de observat asupra cărora s-au oprit autorii dicţionarelor şi cum a fost indicată pronunţarea cuvintelor în diferite dicţionare franceze-române.

Primul dicţionar luat în studiu a fost *Vocabular Franţezo-românesc* (1840), de P. Poenar, F. Aaron şi G. Hill[3]. Alcătuit din nevoi practice, după cum afirmă autorii lui în prefaţă,[4] nu pretinde a fi un dicţionar perfect, de altfel

---

[3] Vocabular Franţezo-Român (după cea din urmă ediţie a dicţionarului de Academia Franţozească, cu adăugire de multe ziceri, culese din deosebite dicţionare), de P. Poenar, Director al Şcoalelor naţionale, F. Aaron şi G. Hill, Profesori la Colegiul Sf. Sava, Bucureşci, în Tipografia Colegiului Sf. Sava, 1840 (redactat cu litere chirilice).

[4] "Lipsa unui dicţionar Franţezo-Românesc era foarte simţită de tinerimea Română, ce doresce a se împărtăşi de cunoşcinţa unei limbi care astăzi este cea mai lăţită între neamurile Europei", v. prefaţa dicţionarului.

autorii i-au dat un titlu mai modest, l-au numit Vocabular şi nu Dicţionar "lăsând ca mai mult să o recomandeze fiinţa lucrului decât numele său".

Situându-se la începuturile lexicografiei româneşti, autorii acestui dicţionar au avut de rezolvat probleme deosebit de grele, care priveau atât macrostructura dicţionarului, pentru care se indică parţial sursele (Dicţionarul Academiei), cât şi microstructura lui. Si totuşi dicţionarul conţine destul de multe informaţii privind cuvântul-titlu. Acestea apar sub formă de explicaţii, scrise cu litere chirilice, ca şi restul microstructurii, şi privesc o parte din dificultăţile de citire. De exemplu, pentru unele consoane finale găsim specificări de genul: *cap* (P nu se pronunţează), *fusil* (L nu se pronunţează), *boeuf* (F nu se pronunţează la înmulţit); acelaşi tip de explicaţii însoţeşte cuvinte ce prezintă cazuri particulare referitoare la interiorul cuvântului. Ex. *baptême* (P nu se pronunţează), indicaţie ce apare pentru toate cuvintele din familie.

Dintre dificultăţile legate de grupurile de litere susceptibile a indica o vocală nazală, se găsesc referiri la *en* - într-un anturaj ce nu ar justifica pronunţarea sa ca vocală nazală /ã/: *enivrer* - "EN se pronunţă ca cum ar fi scris cu doi N", *ennoblir* -"silaba cea dintâi se pronunţă pe nas", *ennemi* - "se pronunţă *énémi*", *enhardir* - "H este aspirat". Alte observaţii privesc statutul de literă nepronunţată a lui *e* (mut) în interiorul cuvântului, precedat de o vocală: *dévouement* - "se pronunţă şi mulţi scriu *dévoûment*", *engouement* - "se pronunţă *engoûment*", sau statutul de semi-vocală a lui *u* în unele situaţii (semi-vocalele nu sunt specificate sistematic): *écuelle* (litarele UE fac numai o silabă).

Cu toate dificultăţile pe care trebuie să le fi întâmpinat autorii acestui dicţionar, realizarea lor este meritorie, iar mulţimea de informaţii din toate domeniile limbii este de apreciat. Inexistenţa unui model economic de notare a pronunţării nu i-a împiedicat să ofere celor ce aveau nevoie de aceste date, informaţii explicitate prin cuvinte, chiar dacă pentru noi unele din ele nu sunt foarte clare.

La aproximativ o sută de ani de la dicţionarul lui Poenar, Aaron şi Hill, apărea a şasea ediţie a dicţionarului francez-român al lui Constantin Şăineanu (1939)[5]. Grija de a oferi, cu fiecare ediţie, un dicţionar îmbunătăţit nu numai în ceea ce priveşte macrostructura ci şi microstructura, autorul pune la îndemâna consultantului bogate informaţii şi cu privire la pronunţarea cuvintelor-titlu. Încă nu se foloseau semnele A.P.I. în lucrările lexicografice, dar C. Şăineanu încearcă să sugereze o pronunţare mai nuanţată decât autorii anteriori de dicţionare franceze-române; astfel, pe lângă faptul că indicaţiile de acest fel sunt destul de numeroase. ele indică în cazul unor vocale, cum e de pildă *e*, timbrul, prin utilizarea accentului (*é, è*), ex.: *paonner* pan-né, *perroquet* (pè-ro-kè), *faix* (fè), *payer* (pè-yé), *vingtaine* (vèn-tèn), dar accentele apar doar pentru vocala *e*, şi numai pentru anumite cuvinte. Nu ştim astfel nimic despre *e* din: *effet, essence*, sau despre timbrul altor vocale: EU, O. În cazul lui *e*, precizările de timbru apar şi în unele cazuri în care accentul grafic ar putea el însuşi arăta

---

[5] Const. Săineanu, *Dictionnaire Francais-Roumain*, VIe Édition, Bucarest (Imprimeria Naţională, 1939). Ed. I 1905, II 1907, III 1914, IV 1921, V 1928.

acest lucru, ca de ex.: *agrès* (agrè), accéder (ak-sé-dé); în unele cazuri, timbrul indicat vine în contradicţie cu cel corespunzător accentului grafic: *accès* (aksé) - să fie o greşeală, sau să se arate o pronunţare legată de poziţia finală în silabă accentuată? Sunt greu de reperat greşelile de tipografie în cazul lipsei unei erate.

Pentru prima dată, faţă de alte dicţionare, găsim la Şăineanu marcate silabele cuvântului aproape pentru fiecare cuvânt transcris, lucru foarte important şi necesar pentru recunoaşterea vocalelor nazale şi a semi-vocalelor; de fapt vocalele nazale nu sunt notate cu tildă, ci prin consoana nazală *n*, scrisă în aceeaşi silabă cu vocala în cauză, deci prin anturajul fonetic, şi aceasta, de cele mai multe ori, pentru toată familia cuvântului. Ex.: *enivrant* (an-ni), *enivrer* (an-ni); *emmieller* (an-mi-é-lé), *emmiellure* (an-mi-é-lür'); *ennui* (an-nüi), *ennuyant* (an-nü-yant), *ennuyer* (an-nüi-yé), *ennuyeux* (an-nüi-yeu) etc.

Notarea silabică dă informaţii şi asupra altor fenomene fonetice, sau valori ale unor litere în interiorul cuvântului, cum ar fi *h*; dar din nou se ridică semne de întrebare referitoare la unele notaţii: *h* din *enhardir* avea acelaşi statut cu *h* din *enherber*? Ex.: *enhardir* (an-ar), *enherber* (an-èr-bé), sau *an* reprezintă prefixul *en*, pentru restul cuvântului păstrându-se individualitatea? Nedumeririle pot să apară şi în cadrul familiei cuvântului *paon*, unde pronunţarea însoţeşte toată familia, după cum urmează: *paon* (pan), *paonne* (pann') *paonneau* (pa-no), *paonner* (pan-né). În acest caz consultantul dicţionarului se poate întreba dacă forma de feminin *paonne* (pann') se pronunţă cu vocală nazală, urmată de consoana *n*, sau consoana dublă (*nn*) se foloseşte pentru marcarea fonemului în poziţie finală (v. *pathos*-toss); se mai pune şi întrebarea dacă diferenţa între *paonneau* (pa-no) şi *paonner* (pan-né) este justificată.

Alte grupuri de litere ce beneficează de informaţii asupra pronunţării sunt *ai* cu valoarea lui *e* mut şi *emm* în care *e* se pronunţă *a*. Pentru prima situaţie, se dau *faisable* şi *malfaisant* însoţite de transcrierea (f'zabl') şi respectiv (f'), deci marcată doar silaba iniţială, sau mai bine zis ce rămâne din ea. La cele indicate însă trebuie precizat că statutul lui *e* caduc nu este întotdeauna de vocală nepronunţată şi nu ştim dacă apostroful marchează în acest caz prezenţa sau absenţa ei; de altfel nu se specifică nimic pentru alte cuvinte ca *faisan* şi familia lui, sau pentru *e* caduc redat prin litera *e*, ex. *debout*. În ceea ce priveşte al doilea grup: *emm*, pronunţarea lui *e* marcată nu numai în adverbe - *prudemment* (da-man), dar şi în cuvinte uzuale şi deci presupuse cunoscute, ca *femme* (fam).

Printre fonemele mai greu de recunoscut în cuvintele limbii franceze sunt şi semi-vocalele. În lipsa unui alfabet special, redarea semi-vocalelor este făcută de C. Şăineanu prin despărţirea cuvântului în silabe, astfel un *y* ce însoţeşte o vocală indică un *i* semi-vocalic, ex. *payer* (pè-yé), *enorgueillir* (an-nor-gheu-yir), iar prin *ü* este notată semi-vocala corespunzătoare vocalei *u*: *ennui* (an-nüi). Mai facem precizarea că uneori indicaţiile de pronunţare nu corespund normei actuale în materie de semi-vocale, ex.: *coction* (kok-si-on), *patient* (si-an), *emmieller* (an-mi-é-lé), iar alteori ele sunt neclare, v. *pastille* (ti-y'). Găsim binevenită precizarea pronunţării grupului *ay* în cuvinte apropiate

din nomenclatura dicţionarului în care acest grup are pronunţări diferite, ex.: *payen, enne* (pa-yèn, yènn) şi *payer* (pè-yé).

În materie de consoane, transcrierile - de cele mai multe ori parţiale - referindu-se la consoana sau la grupul de consoane ce pun probleme de interpretare sunt aceleaşi ca în majoritatea dicţionarelor. Statutul consoanei finale, pronunţată sau nu, este precizat prin notarea silabei finale: *fusil* (zi), *outil* (ti), *tabac* (ba), *rhum* (rom), *pataquès* (kess), *coccyş* (kok-siss), *pathos* (toss). O consoană finală pronunţată, urmată de un *e* mut în grafie, e însoţită de un apostrof ('), ex.: *paonne* (pann'), *pastillage* (yaj'), *compte* (kont'), iar în cazul în care un grup de litere are pronunţări diferite în cuvintele aparţinând unei familii, sunt date pronunţările pentru toate cuvintele; astfel găsim: *psychiatre* (şi), *psychiatrie* (şi)[6], *psychique* (şik) şi *psychographie* (ko), *psychologue* (ko), *psychologique* (ko) etc.

Cuvintele neologice, îndeosebi cele de origine engleză, sunt şi ele însoţite de indicaţii de pronunţare; uneori se dau două variante pentru acelaşi cuvânt. Ex.; *clown* (klun, klon), *club* (klüb, kleub).

Constatăm deci că informaţiile bogate oferite de dicţionarul lui C. Şăineanu, la nivelul macrostructurii şi al microstructurii, sunt însoţite de numeroase date referitoare la pronunţarea cuvintelor-titlu. Deşi nici una din cele şase prefeţe nu dă lămuriri asupra sistemului de notare adoptat, el poate fi uşor dedus din corpul dicţionarului, cu unele imprecizii şi semne de întrebare însă. Singura precizare referitoare la pronunţare este făcută în prefaţă, la ediţia a doua, când se afirmă: "La prononciation y a été également donnée, beaucoup plus souvent cette fois-ci, dans les cas incertains ou dès qu'elle offrait la moindre difficulté."

Un al treilea dicţionar ce a stat în atenţia noastră a fost *Dicţionarul francez-român* (1959), elaborat de un colectiv sub conducerea lui N. Condeescu[7]. Prefaţa ne arată că autorii şi-au propus să acorde importanţa cuvenită indicaţiilor de pronunţare ale cuvintelor-titlu tratate. Transcrierea fonetică în A.P.I., aşa cum este folosită astăzi nu era încă uzuală nici în Franţa (primele dicţionare ce indicau pronunţarea integrală a "intrărilor" apăreau în 1960). În prefaţă, pag. VI-VII, sunt indicate semnele convenţionale cu ajutorul cărora este marcată pronunţarea cuvintelor "care prezintă greutăţi mai mari".

Deşi semnele aparţin în general alfabetului fonetic internaţional, ele sunt folosite doar parţial pentru a reprezenta aceleaşi foneme; de exemplu /ə / este utilizat de către autorii dicţionarului pentru orice vocală anterioară, labializată, medie: *e, eu, oeu*, ex.; *beugler* (bəgle), *veilleur* (veyə:r); /y/ apare pentru *i* semivocală (/j/ în A.P.I.), /:/ plasate după vocală arată timbrul deschis al vocalei şi nu lungimea ei, ex.: *ancillaire* (ăsile:r); vocalele nazale sunt marcate prin tildă, ca în A.P.I. fără însă a avea timbrul corespunzător: *pan* (pă), *soin* (swě).

Pentru consoane, informaţiile sunt mai reduse la număr şi nu se folosesc semne particulare decât la fonemele inexistente în limba franceză, ce apar în

---

[6] pentru care norma actuală prevede: (*psikjatr-psikjatri*)- v. Le Petit Robert, 1977.

[7] (Constantina Căplescu, Nicolae Dănilă, Horia Socianu, coordonator N.N. Condeescu), *Dicţionar Francez-Român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1959.

cuvinte de origine străină. *speech* (spič). Folosirea acestor mijloace de către autorii dicţionarului arată faptul că s-a avut în vedere un consultant ce se presupune a avea bune cunoştinţe de limba franceză şi care cunoaşte regulile de ortoepie. Acelaşi gen de cuvinte, ca şi în alte dicţionare, sunt însoţite de informaţii privind pronunţarea, acestea fiind aproape toate parţiale, interesând doar secvenţa cuvântului în care apare "excepţia": *faisan* (fe-), *poêlée* (pwa-), *podium* (-om) etc. Pentru unele cuvinte, rare şi puţine la număr, transcrierea apare în întregime, ca şi pentru câteva cuvinte monosilabice: *paulownia* (po:lonia), *faon* (fă).

Alegerea oarecum arbitrară a cuvintelor ce necesită explicaţii referitoare la pronunţare face ca uneori consultantul dicţionarului să nu fie întotdeauna corect informat asupra unui cuvânt; astfel în cazul celor două cuvinte alăturate în dicţionar *payen* şi *payer*, singura explicaţie este alături de primul (*-e*), referitor deci la pronunţarea părţii finale a cuvântului, dar interpretarea primei părţi nu este aceeaşi, grupul *-ay-* reprezentând în primul caz *(-aj-)* iar în al doilea (*-ej*): (paje)-(peje); considerăm că autorii au socotit verbul *payer* cunoscut şi deci neavând nevoie de informaţii de pronunţare. Probabil acelaşi criteriu stă şi la baza precizărilor referitoare la *e*, indicat ca reprezentând un a în cuvinte de tipul: *prudemment* (-damă), dar fără nici o observaţie în *femme*, unde se pronunţă tot a.

Statutul consoanelor în poziţie finală, ce constituie o dificultate chiar pentru francezi, stă de obicei în atenţia lexicografilor; în dicţionarul de care ne ocupăm, alegerea cuvintelor însoţite de explicaţii s-a făcut destul de arbitrar; găsim astfel: *pancréas* (-as), *processus* (-sus), *princeps* (-seps), dar nu ni se spune nimic despre: *papyrus, phoenix, pickles*.

Autorii dicţionarului şi-au propus să indice timbrul vocalei (deschis) prin două puncte (:) plasate după vocală în cauză, dar această indicaţie este sporadică aşa încât uneori se poate pune întrebarea dacă timbrul unei vocale este cel indicat sau el a fost doar neglijat. V.: *legs* (le), *princeps* (-seps), *progrès* (-gre).

Observăm, aşadar, o modificare a mijloacelor de notare a pronunţării în dicţionarul francez-român din 1959, faţă de cele din dicţionarele anterioare şi totuşi indicaţiile nu sunt întotdeauna foarte clare şi mai ales nu ating toate aspectele pronunţării, cum este timbrul vocalic, prezenţa semi-vocalei sau pronunţarea consoanelor finale. Semnele "alfabetului fonetic" folosit, de care se vorbeşte în prefaţă nu permit uneori dezambiguizarea pronunţării propuse.

Urmărind trei din dicţionarele franceze-române apărute la noi într-un interval de aproximativ 120 de ani, constatăm că încă de la primul s-au avut în vedere greutăţile pe care consultanţii le-ar putea avea în materie de pronunţare a cuvântului tratat şi s-a încercat precizarea acestor informaţii. În dicţionarul lui P. Poenar, F. Aaron şi G. Hill, acestea sunt date sub formă de explicaţii. În C. Şăineanu apar transcrierile cu literele alfabetului grafic obişnuit, sau se fac precizări de timbru cu ajutorul anturajului fonetic, a poziţiei în silabă. La dicţionarul N. Condeescu apar progrese în transcriere; se folosesc unele semne din alfabetul fonetic, dar cu o valoare imprecisă iar uneori inconsecventă.

Constatăm chiar o scădere a numărului de informaţii referitoare la pronunţarea cuvântului-titlu.

LES INDICATIONS DE PRONONCIATION DANS LES DICTIONNAIRES BILINGUES FRANÇAIS-ROUMAINS (I)
(RÉSUMÉ)

Parmi les informations données par les dictionnaires bilingues, celles qui se rapportent à la prononciation du mot-titre ne sont pas sans importance. L'analyse de trois dictionnaires français-roumains: P. Poenar, (1840), Şăineanu (1939), Condeescu (1959) a montré que dans le premier, ce type d'informations est donné sous forme d'explications, chez Şăineanu apparaissent déjà des précisions sur le timbre vocalique à l'aide de l'entourage phonétique, ou de la position dans la syllabe. Le troisième dictionnaire commence à utiliser les signes de l'alphabet phonétique, mais de façon assez imprécise et parfois inconséquente.

SOME REMARKS ON THE MORPHO/SYNTACTICAL HISTORY OF THE ENGLISH PRESENT PERFECT TENSE

by
SORIN CIUTACU

1. INTRODUCTION

This contribution will shed light on the embedded aspect - tense relationship, on the hypothetical source of the morphological realization and will discuss the functions fulfilled by the Present Perfect throughout its history, from Old English through to Modern English.

We shall point out how the two main auxiliary verbs share their field and we shall consequently postulate a Vt/Vi division through which we visualize the gradual shifts that have taken place so far in that the "have" paradigm has been gaining ground on the "be" paradigm to the extent that the latter has almost vanished.

2. ORIGIN

The co-occurence of an *auxiliary* like O.E. *beon/ wesan* (suppletive paradigm later) or *habban* in the Present tense and of a Past Participle may be spotted, though sparsely, in some Old Germanic languages like Old High German and Old English.

Most linguists contend that this new construction was borrowed from a Late Latin model which was later to make up The Compound Perfect of the Romance languages displaying the same general pattern: Auxiliary: "habere" (in the Present Tense) + V - Past Participle. This analytical form was meant to partially supersede the old Preterite Tense of Indoeuropean stock. For example, Gregoire of Tours writes: "*episcopum invitatum habes*" instead of "*invitavisti*". At a time when the elements of a phrase like the Latin: "ego habeo aliquem amatum" = "I have someone whom I love" --> "I have someone loved." were felt separately, this very expressive construction may have been drawn upon by some Germans who were bilingual, as a result of their intensive contacts with the Roman civilization and language.

The fact that Gothic does not display such forms in the few extant Gothic manuscripts, mainly in Codex Argenteus of the Ulfilas Bible translation, proves that this morphological innovation seems to be of Western origin. To be more precise, this innovation may have arisen somewhere in Germany since both Northern West Germanic dialects (O. E., for example) and Southern West Germanic dialects know this construction. A terminus ante quem may be set. Probably before 449 A.D. the date of the first A.S. invasions in the British Isles. Afterwards the construction spread throughout the Germanic world.

Unlike the Latin model, this Germanic construction makes use of other verbs than the *habere* counterpart, which is *habban* in O.E. These are the verbs for Latin "esse": *beon* and *wesan* in O.E.

Some rules can be established with no difficulty, along the expected selectional lines.

The O.H.G. examples "du habest irslagan" = "thou hast felled", or the Old Icelandic examples like "ek hefe kallat" = "I have called" prove the extent of this innovation. As time wore on, the new form gained ground and forms like the modern German type "ich habe erschlagen" have partially superseded simple praeterites like "ich erschlug" in a great number of modern Germanic languages.

First this kind of Present Perfect in O.E. used to express a mere past action, that usually had no relation what so ever with the present e.g. "haebbe ic maertha fela ongunnen on geongothe" = "I undertook many deeds in my youth".

3. HISTORICAL MORPHO/SYNTAX

So, we may conclude that O.E. transitives took "habban" and that O.E. intransitives took "wesan/beon".

In the Middle English period some changes occurred. Some writers prefers the *ben* auxiliary instead of *wesan*. The verbs which exclusively used *haven* are: (M.E.) *ben* itself and verbs of rest like: dwellen, leaven, liggen, stonden, wonien and some verbs of movement like: lepen, tuhten, walken, faren. Of course, all the transitives took (M.E.) *haven*. A certain line runs across the fields covered by the two auxiliaries. The"imperialism" of (M.E.) *have(n)* is put down to emphasizing the distinction between the active and the passive voice (which makes use of *ben*).

With Chaucer *verbs of change*: happen, fallen, passen, waxen, groven, becomen, encresen, bigginen, springen, awaken, adawen, turnen, enden, stynten, cesen, quenchen, brennen, melten, thawen, bresten, breken, kerven, cleven, *verbs of movement:* flyen, gliden, sinken, alighten, winnen, driven, arriven, departen, rayden, sounden, retournen, entern, ascaypen, *verbs of rest*: setten, leyen, leven are used with *ben*. With *haven* all the transitives and some intransitives are used like: betyden, riden, mysgon, myswenden and myshappen (M.E.).

Gradually some intransitives acquired a double status: the *be* and *have* auxiliary status. This holds good especially for newer English, but the balance is so much inclined in favour of the "have" paradigm in Modern English that the "be" paradigm is banished to the outskirts of grammaticality. One may currently say "She has gone/come/left", but all the same "She is gone/come/left" is also correct.

An interesting case is the use of M.E. "ben" with transitives. This showed up in Middle English and some glimpses of this are still living on in Contemporary English. Thus, we find: "The sun is past the merke of mydday" (Anturs of Arthurs); in Early Modern English: "The enemy is passed the marsh" (Shakespeare). Curious enough one still says: "She is past twenty." or "It is past eight." . Of course these two are remnants of a very bold way of expression in Middle English.

4. FUNCTIONS

The Present Perfect evolves from a mere aspectual periphrasis in Old English, parallelling the older preterite into a full fledged tense in Modern English, with different functions, very widely apart from those of the ordinary praeterite. Old English is a highly inflected language where the possible periphrastic, aspectual verbs "habban" and "beon/wesan" (with suppletive paradigms) carry the perfective meaning, which is rather the expression of the manner or quality of the respective action than the expression of time: The aspect reflects the outward objective, factual manner in which an action unfolds, irrespective of the position of the speaker. The tense is a relational category which underlines the usual tripartition anterior/simultaneous/posterior and differs from the objective category of aspect. What has happened in many Indo/European languages, so far, is the fact that aspect and tense have overlapped and melted into hard to see through formations. Therefore the new periphrasis bore, in Old English, the marking of perfectiveness (aspect) and praeteriteness (tense). Thus "he hafath onfunden" and "is nu geworden" express the same thing as "he onfand" and "nu gewearth" (praeterites). Yet, the action is looked upon as being perfective specifically in the former series. The function of this tense is to define an action which, from the point of view of the speaker, is finished.

Another use of this tense is recorded when the action takes place within a span of time which is included in the present.

"I have seen him today." is the Modern English use. Old English makes use of the Present Perfect in this case, too. "Nu thu me forlaered haefst on mines hete." (Genesis). Middle English can also evince such use:" This thretty wynter ... hath he gone and preched." (Piers Plowman). In Old and Middle English one also often used the preterite: "Eala mod, hwaet bewearp the on thas care?" (Boethius) or "I saygh yow nought this fortenight." (Chaucer).

Whenever adverbs of past time occur in a sentence, then only in older periods of English may the Present Perfect show up. For example, in Chaucer: "This dreem which ye han met to night, cometh of the grete superfluite." Even in Early Modern English we come across a Shakespearean example: "I have drunk poison, whiles he uttered it."

Another peculiar use of the Present Perfect is replacing the Future Perfect in temporal clauses depending on a main clause containing a Future Tense. This holds good throughout the whole period of English. So, in Old English we have: "Wit eft cumath siththan wit aerende uncer twega, gastcyninge agifen habbath." (Genesis); in Middle English: "Than whan your housband is to Flanders fare I schal deliver yow." (Chaucer); in Early Modern English: "when I have said, make answer to us both" (Shakespeare); in Modern English: "There thou yet shalt be my bride when once again I've quell'd the pride of Venice." (Byron). (examples given by Einenkel, 1916)

As we pointed out above, in Old English this periphrasis alternates with the praeterite. In Modern English this is not possible. Only when the action involves consequences relevant to the moment of speech and there is no past

time indication, we may use it: "They struck contemporary observers with no surprise, and have received from historians a scanty measure of attention." (Macaulay). The Present Perfect Tense is nowadays one of the items that make up the rich analytical system of the English tenses and has become a tense belonging to the Present unlike its original use.

BIBLIOGRAPHY:

1. EUGEN EINENKEL. 1916. *Geschichte der Historischen Englischen Syntax,* in Grundiss der Germanischen Geschichte, Verlag von Karl Trübner Strassburg, p. 28-32.
2. VIRGILIU ŞREFĂNESCU-DRĂGĂNEŞTI. 1971. *Introduction to the Compa-rative Grammar of Germanic Languages*, T.U.B., Bucureşti, p. 133.
3. DAN SLUŞANSCHI, LUCIA WALD. 1987. *Introducere în studiul limbii şi culturii indo-europene*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, p. 250-258.
4. ALBERT C. BAUGH. 1957. *A History of the English Language*, Appleton Century Crofts, New York, p. 198-200.
5. RANDOLPH QUIRK, & CO. 1973 *A University Grammar of English*, Seminar Press.
6. RANDOLPH QUIRK. 1965. *A Old English Grammar*, Methuen & Co Ltd., London, p. 77-80.

OBSERVAŢII CU PRIVIRE LA ISTORIA MORFOLOGICĂ A PREZENTULUI PERFECT ENGLEZ (REZUMAT)

Prezenta contribuţie are ca scop să explice relaţia aspect-timp în prezentul perfect, să postuleze existenţa unei surse a unui model genetic şi să discute, cronologic, evoluţia formelor şi a funcţiilor acestei formaţiuni temporale aspectuale din gramatica engleză.

Autorul observă că această combinaţie de auxiliar "a avea" sau "a fi" la prezent şi participiu trecut apare în engleza veche după un model latin, urmând o explicaţie sociolingvistică a prelucrării acestei perifraze în limbile germanice ca o consecinţă a contactelor membrilor comunităţii germanice cu lumea romană.

Autorul remarcă extiderea neîncetată a verbelor constituite cu auxiliarul "a avea" în defavoarea auxiliarului "a fi" şi distincţia tranzitiv-intranzitiv în cele trei mari perioade ale limbii engleze.

GRAIURI BĂNĂȚENE DE EST ÎNTR-O RECENTĂ CULEGERE DE FOLCLOR . FONETICA ŞI LEXICUL

de

V. FRĂȚILĂ

I. FONETICA

Relativ recent, în 1987, la Editura Minerva din Bucureşti, a apărut o voluminoasă colecție de *Folclor românesc* realizată de cunoscutul dialectolog şi folclorist Dumitru Şandru (1907-1972), elev al lui Ovid Densusianu. Publicată postum, ediția de față este îngrijită de fiica autorului, Tudora Şandru Olteanu, fiind precedată de o *Prefață* semnată de regretatul folclorist Ovidiu Bîrlea.

Din *Notă asupra ediției* (p. XV-XIX) aflăm că cele 1364 de piese folclorice incluse în acest volum reprezintă doar o selecție din întregul material cules de D. Şandru. Volumul este alcătuit din cinci culegeri de folclor din următoarele regiuni: Banat (525 de piese), Ardeal (735 de piese), Moldova (40 de piese), Muntenia (4 piese) şi Oltenia (57 de piese).

În contribuția de față ne vom opri doar asupra materialului colectat din Banat şi din Transilvania de vest, graiul din sud-vestul Ardealului având numeroase fapte lingvistice comune cu Banatul.

Materialul folcloric din Banat a fost adunat în vara anului 1931 de „Graiul nostru", societate a studenților în filologie română din Bucureşti, „al cărei animator şi conducător a fost D. Şandru" (p. XVI). La „excursia de studii" a societății au participat 18 membri, printre care Al. Bistrițeanu şi Ovidiu Papadima, precum şi profesorul Tache Papahagi. O mare parte din material a fost culeasă de D. Şandru, iar restul transcris şi organizat tot de el, ne asigură editoarea, a fost colectat de Maria Constantinescu, Elena Dima, Radu Duțescu, Ion Manu, Lucia Tănăsescu, Virgil Stoica şi Alexandru Vasiliu.

Textele sunt transcrise fonetic şi provin de la un număr mare de informatori (peste 120) din următoarele localități bănățene: Jupa, Căvăran (azi Constantin Daicoviciu), Tincova, Jdioara, Sacu (jud. Caraş Severin), Crivina, Criciova, Bichigi, Glamna (= Gladna Română), Băseşti (azi Begheiu Mic), Luncani, Tomeşti şi Curtea (jud. Timiş). Două piese provin de la doi informatori din Valea Almăjului, localitățile: Gârbovăț şi Borlovenii Vechi.

Colecția din Ardeal cuprinde material din şase județe: Hunedoara, Sibiu, Braşov, Mureş, Alba şi Bihor. Aici ne interesează doar materialul provenit din județul Hunedoara, strâns de la 47 de informatori din localitățile: Lăpujul de Sus, Bătrâna, Vadu Dobrii, Lunca Cernii de Sus, Poiana Răchițelii, Panc, Meria, Negoi, Făgețel (anchetate între 1932-1935). Din cele 735 de piese culese din Ardeal, peste 270 provin din localitățile hunedorene menționate mai sus.

Pe localități, materialul nu este repartizat uniform. Foarte bine reprezentate sunt localitățile Căvăran, Jdioara şi Jupa (jud. Caraş Severin),

Gladna Română, Luncani, Băseşti şi Bichigi (jud. Timiş), iar din sud-vestul Transilvaniei (jud. Hunedoara): Lăpujul de Sus, Bătrâna, Vadu Dobrii, Lunca Cernii de Sus şi Poiana Răchiţelii.

Cele 1364 de piese au fost organizate pe 11 genuri şi specii folclorice. Doar Banatul este reprezentat în toate cele 11 secţiuni, după care urmează Ardealul. Cele 11 secţiuni sunt: I. *Doine şi cântece* (277 de piese din Banat, 179 din jud. Hunedoara), II. *Strigături* (Banat 110, Hunedoara 55), III. *Balade* (Banat 21, Hunedoara 3), IV. *Povestiri, relatări* (Banat 18), V. *Ghicitori* (Banat 7), VI. *Colinde* (Banat 3, Hunedoara 7), VII. *Cântece şi obiceiuri de nuntă* (Banat 11, Hunedoara 4), VIII. *Bocete şi obiceiuri de înmormântare* (Banat 20, Hunedoara 11), IX. *Descântece* (Banat 41, Hunedoara 8), X. *Folclorul copiilor* (Banat 10), XI. *Obiceiuri, credinţe* (Banat 10). Mai mult de jumătate din întreaga colecţie o formează materialul strâns din Banat şi din jud. Hunedoara (zona Pădurenilor): aproape 800 de piese din totalul de 1364.

În afara materialului folcloric propriu-zis (în total 460 de pagini), a *Prefeţei* (p. V-XIII), în care Ovidiu Bîrlea subliniază valoarea intrinsecă a colecţiei de faţă, dar şi în comparaţie cu altele similare din aceeaşi zonă, şi, în afara *Notei asupra ediţiei* semnată de Tudora Şandru Olteanu, volumul mai cuprinde sistemul de *Transcriere fonetică* şi *Semnele diacritice* (p. XIX), un *Glosar regional* (p. 461-478), un *Indice de culegători* din Banat şi un *Indice al informatorilor* (p. 480-489).

Sistemul de transcriere fonetică este foarte sumar, iar explicaţiile privind valoarea grafemelor, lacunare sau chiar ambigui. Astfel despre grafemul *dz* aflăm că este o „africată al cărei element fricativ este un *z* muiat" fără să ni se spună cum ar arăta africata dacă elementul ei fricativ ar fi un *z* dur; despre *dź şi tś* ni se spune că sunt *de, di*, respectiv *te, ti* „cu pronunţare muiată ", pe când semnul ['] aşezat după *t* şi *d* [deci *t'* , *d'*] indică „ palatalizarea acestora"; *ś* = *ce, ci* „ în rostire bănăţeană", în timp ce *ź* ar nota un sunet „ între *ge, gi* şi *je, ji* ".Total neinspirat a fost ales semnul diacritic [.], punctul, aşezat sub *e* pentru a marca un sunet intermediar între *e* şi *ă*, deoarece în mai toate sistemele de transcriere fonetică folosite în dialectologia românească semnul diacritic respectiv notează închiderea vocalelor (în cazul nostru un *e* închis). S-ar putea însă să avem, aici, a face cu o notare greşită: [.] punct, în loc de [ ], un cerc mic, gol înăuntru, pe care îl găsim în sistemul de transcriere al lui G. Weigand şi al revistei „Bulletin linguistique", condusă de Al. Rosetti, în care D. Şandru a publicat şase micromonografii dialectale asupra unor zone apaţinând teritoriului lingvistic dacoromân.

Asupra raporturilor strânse între folclor şi dialectologie nu mai insistăm, deoarece am făcut-o cu altă ocazie (vezi *Folclor şi dialectologie. Morfologia subdialectului bănăţean în colecţii de folclor*, CCS, VI/2, 1988, p.1-73 republicat în V. Frăţilă, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 19-80). Vom reaminti însă dezideratul formulat de O. Densusianu şi de elevii săi (deci şi de D. Şandru) privitor la necesitatea unei rigori metodologice în transcrierea exactă a textelor, care presupune familiarizarea folcloristului cu fonetica, morfologia, sintaxa şi lexicul graiului în care este realizat un anumit text.

Transcrise fonetic, textele din colecţia lui D.Şandru au meritul de a înregistra aproape toate particularităţile fonetice ale graiurilor din partea nord-estică a Banatului şi din sud-vestul Transilvaniei.

Din domeniul vocalismului menţionăm mai întâi o serie de arhaisme precum:

- păstrarea lui *ă* neasimilat la *o* în *năroc* (Căvăran, p. 42, Jdioara, p. 43, Gladna, p. 55, Luncani, p. 76, 77, Băseşti, p. 83, Lăpujul de Sus, p. 207, Lunca Cernii de Sus, p. 238);

- păstrarea lui *ă* neasimilat la *e* următor în *părek'e* (Jdioara, p. 45), *părętśe* „pereche" (Gladna, p. 52), *părętśe* „perete " (Luncani, p. 78);

- păstrarea lui *ă* în *fămeia* „femeia" (Luncani, p. 191), deşi sinonimul obişnuit în Banat este *muiere* (< lat. *mulierem*);

- păstrarea lui *ă* în adjectivul *năcăjită* (Luncani, p. 70, Lăpujul de Sus, p. 212), provenit din participiul feminin al verbului *a se năcăji* „ necăji" (< slavon. *nakazati* „a pedepsi, a aviza ");

- transformarea lui *a* neaccentuat în *ă* în *crăstăveţ* „castraveţi" (Criciova, p. 120), *păntăloń* (Gladna, p. 139), *înăpoi* (Jdioara, p. 46), *năpoi* „înapoi " (Gladna, p. 61);

- păstrarea lui î, fără anticiparea elementului palatal care duce la apariţia diftongului *îi* în *cíńĭ* (Jdioara, p. 43, Băseşti, p. 84), *cíńe* (Jdioara, p. 43, Bichigi, p. 93, 119), *míńe, poímíńe* (Gladna, p. 61);

- păstrarea lui *e* după labiale când în silaba următoare avem (sau am avut) poziţie dură, fenomen frecvent în sud-vestul Transilvaniei, pe care îl regăsim însă şi în nord-estul Banatului, în localităţile din apropierea Făgetului: *beşîcă,* pers. a 3-a pl. indic.prez. a verbului *a beşica: Frigurile tśe beşîcă* (Luncani, p. 76), *capet* „capăt": *capet d'e grăd'ină* (Luncani, p. 77), *o beut* (Băseşti, p. 135), *am beut* (Băseşti, p. 135), *vezui* „ văzui", *mer* „măr" (Lăpujul de Sus, p. 207), *cumpetat, cumpet, per* (Lăpujul de Sus, p.218), *per* (Vadu Dobrii, p. 230) etc.

- păstrarea lui *i* nesincopat în *perină* „ pernă" (< scr. *perina*) (Jdioara, p. 45, Bătrâna, p. 223), *perińile* (Luncani, p. 71);

- păstratea lui *i*, provenit dintr-un *e* neaccentuat, în *direpț* „drept" < *derept* < lat. *directus* (Căvăran, p. 109), *direaptă* < *dereaptă* < lat. *directa* (Căvăran, p. 109), *direse* „drese, făcute", adjectiv provenit din participiul feminin al lui *direge* „drege" < *derege* < lat. *dirigere* (Luncani, p. 140);

- păstrarea lui *i* (sau apariţia lui analogică în locul lui *î*) în *am vindut* (Jupa, p. 122), *să nu vindă* (Bichigi, p. 92);

- păstrarea diftongului *ea* după labiale când în silaba următoare avem poziţie dură, în sud-vestul Transilvaniei şi în nord-estul Banatului (zona Făgetului): *peană* „floare " (Gladna, p. 51, Băseşti, p. 83, Bătrâna, p. 229), *feată* (Vadu Dobrii, p. 231), *measă* (Vadu Dobrii, p. 230).

- păstrarea lui *u* neaccentuat în formele verbelor *a durmi* şi *a adurmi* :*nu durmi, de durmit* (Luncani, p. 77), *durmem* (Căvăran, p. 136), *nu durmi, de durmit* (Căvăran, p. 147), *or durmit* (Curtea, p. 142), *o adurmit* (Luncani, p. 129). Tot *u* neaccentuat avem în toponimul *Rumânia* (Căvăran, p. 137, Luncani, p. 141) şi în *să ruşăşte* „se roşeşte" (Gladna, p. 139), *înflurit*

(Gladna, p. 141), *lăcumoşĭ* „lăcomoşi", *cucoşĭ* „cocoşi" (Gladna, p. 115), *îngrupaţĭ* (Căvăran, p. 12), *îngrupată* (Căvăran, p. 13);

Dintre inovaţii menţionăm:

- velarizarea lui *e* şi a lui *i* după grupurile consonantice *tr* şi *str*: *o întrăbat* (Jupa, p. 121), *cătrînţa* (Gladna, p. 141), *strîcă* (Gladna, p. 149);

- disimilarea lui *o* la *ă* în *omărî* „omorî" (Jupa, p. 122), *l-o omărît* (Gladna, p. 139);

- asimilarea lui *î* (‹ *i* după *s)*, faţă de *o* din prima silabă în *bosoioc* ‹ *bosîioc* ‹ *bosiioc* (‹ sl.;cf.bg. *bosilek*, scr. *bosiljak*). Forma mai apropiată de etimon, *bosîioc*, a fost notată la Băseşti (p. 83).

Surprind formele *tînăru* „mirele" şi *tînăra* „mireasa", când peste tot în Banat avem *ćinăr şi ćinără* (‹ lat. *tenerus, -a*), deci cu *i* păstrat (vezi ALRM I, h. 253. Sunetul *î* în *TÎNĂR*).

Din domeniul vocalismului mai remarcăm transformarea lui *e* în *ă* în prefixul *ne-› nă-*: *voinic năpus la coasă* (Căvăran, p. 38), *lasă firul năsusit* (Jdioara, p. 44), *Şi ńevest'il'e d'in sat/ Năalbitśe-or rămînat* (Sacu, p. 96), *nărumeńit'e* (Sacu, p. 96), *curek'iu năfiert* (Căvăran, p. 105), *cal'ea năarată* (Căvăran, p. 155), *năviat* „neviat, netrăit": *Scoală, Petre, scoală/ Că ieşt'ĭ voińic tśińerel/ Că ieşt'ĭ, Petre, năviat* (Căvăran, p. 155), *Vînturi cu duhu năcurat* (Căvăran., p. 175).

Un fenomen caracteristic Banatului şi regiunilor limitrofe din est (jud. Hunedoara şi Oltenia de nord-nord-vest) este pierderea semivocalei *i̯* în unii diftongi crescători după labiale, precum şi a lui *i* scurt de la dativul pronumelui personal persoana 1 singular: *pept* (Căvăran, p. 23), *nu-m trăbă* (Căvăran, p. 25), *spune-m* (Căvăran, p. 27), *m-am căpătat* (Căvăran, p. 31), *m-o spus* „mi-a spus" (Căvăran, p. 41), *feru lat* (Gladna, p. 67), *feru caŕe merźe la plug* (Căvăran, p. 180), *m-o fi făcut* „mi-a fi făcut" (Lăpujul de Sus, p. 211).

Pentru fenomenul asemănător petrecut în unele graiuri din Transilvania de sud-vest, vezi Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului* , Bucureşti, 1915, p. 20, iar pentru Oltenia, Valeriu Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei*, Bucureşti, EA, 1971, p. 63-64 şi Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte*, Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1980, p. 42.Asupra fenomenului am atras şi noi atenţia în *Consideraţii asupra vechimii diferenţierilor dialectale ale dacoromânei*, în AUT, XI, 1973, p.23-24.

Prepoziţia compusă *de pe* are în unele localităţi forma *după* (care se explică din *dăpă*, prin asimilarea lui *ă* din *dă* la *p* următor din *pă* „pe"): *Păsărică după şes* (Jdioara, p. 45), *Măru roşu după ţară* (Căvăran, p. 37), *Rujiţă după răzor* (Gladna, p. 60), *Să beau apă după piatră* (Băseşti, p. 82), *Că mi-i vremea după urmă* (Jupa, p. 154), *după trup, după foale, după mîńĭ, după piśioaŕe, după dos* (Gladna, p. 190-191).

Din domeniul diftongilor semnalăm consonantizarea lui *u̯* în formele verbului *a căuta*: *l-am căltat* (Gladna, p. 50), *calt* „caut" (Gladna, p. 50), *caltă* „caută" (Băseşti, p. 81, Bichigi, p. 118), precum şi transformarea lui *u̯* în *v* în formele verbului *a luua: viu luva* „vei lua" (Borlovenii Vechi - Almăj, p. 97), *să ne luvăm* (Jupa, p. 98), *să luva* „se luau" (Luncani, p. 130).

Dintre fenomenele arhaice aparţinând consonantismului amintim:

- păstrarea africatei dentale sonore *dz* notată aproape peste tot: *frundză, dzîśe* (Jupa, p. 3). Prin analogie, *dz* apare şi în elemantele slave: *la pădzit, ńe*

pădzîră (Gladna, p. 60), *obradz* (Luncani, p. 76), *scoverdzĭ, ovedzĭ* „ovăs", pl. (Bichigi), *obradz* (Bichigi, p. 93).

- păstrarea lui *ń* când provine din *n* urmat de *e, i* în hiat sau de *i* flexionar în elementele de origine latină sau în unele derivate cu sufixul *-oń, -oańe: să tśe puńĭ* (Căvăran, p. 20), *rămîńe* (Căvăran, p. 23), *cuńe, cuń* (Căvăran, p. 26, 32), *ţîńĭ* (Gladna, p. 47), *mîńĭ* „mîi" (Gladna, p. 48), *să nu spuńĭ* (Gladna, p. 52), *vińĭ* (Gladna, p. 55), *rămîń* (Gladna, p. 59), *să vińĭ* (Gladna, p. 62), *cuńe* (Luncani, p. 76), *călcîń* (Luncani, p. 76, 77), *căpătîń* (Luncani, p. 77), *vińe* „vie" (Luncani, p. 79), *rămîńĭ* (Băseşti, p. 82, 84), *tămîńe* (Căvăran, p. 173), *bubă rîńo̯asă* (Gladna, p. 184), *muşuro̯ańe* (Gladna, p. 190), *purońĭ d'i sînźe* (Bichigi, p. 199), *căpătîń* (Lăpujul de Sus, p. 207), *vińe* (Lăpujul de Sus, p. 215), *nu viń, căpătîń* (Vadu Dobrii, p. 233), *strîgoń, muroń* (Lunca Cernii de Sus, p. 412);

- în elementele slave vechi: *pustîń* „pustiu" (Jupa, p. 169) şi maghiare: *tańer* „farfurie" (‹ magh. *tánjer*), *hultoańe* „altoi" (cf. magh. *oltvány*, apropiat de suf. *-oańe*), *śimpoń* (cu etimologie necunoscută în DEX, cf. magh. *csimpolya* - DLRM).

După DA, magh. *csimpolya* (*csimpoja*)este un împrumut din româneşte, acesta dovedind că băn. *cimpoń(u)* „cimpoiul" are *ń* în loc de *l'*, ca şi *vătrań(u)* (‹ srb. *vatralj*). Cimpoiul după cum o dovedesc sensurile: „burduf, foale" şi „unealtă de fierărie: foi, foaie" înseamnă, la origine „stomacul rumegătoarelor, din care şi azi se construieşte, pe alocurea, instrumentul muzical (burduful, foalele sau butuşul cimpoiului de munte se face de obicei din stomacul [rînza, foiul] vitelor rumegătoare "PAMFILE, I.C. 50), corespunde lat. *centipellio* cu acelaşi sens (propriu „cu o sută de piei"), păstrat în limbile romanice (unde apare uneori contaminat cu *folium*, REW 1812). Cuvântul românesc presupune o formă * *centipollium* născută mai degrabă din * *centipollia (centipollis + folia*), din care a rezultat *cimpoaie* cu noul singular (după analogia lui *foiu*, refăcut din *foale* ‹ lat. *follem*), *cimpoiu* (vezi DA, unde este citat Giuglea, DR, III, 667).

- grupul consonantic *mn* este conservat, ca în dialectul aromân, în cuvântul *scamn* (‹ lat. *scamnum*); *scamu dźe hod'ină* (Gladna, p. 153, 159), *scamnul d'e jud'ecată* (Gladna, p. 161), *scamu dă mătasă* (Căvăran, p. 175).

- *h* în elementele slave se transformă în *u̯* în *prau̯* „praf" (‹ sl. *prahŭ*) la Luncani(p. 141), Căvăran (p. 174), Gladna (p. 190). Acelaşi fenomen îl întâlnim şi în *jau̯* „jaf" (scris *źau̯*) (Curtea, p. 141), pentru a cărui etimologie cf. ucr. *žah* „groază, spaimă" (DA). Tot DA, s.v. *jaf*, notează forma *jau* din localitatea bănăţeană Fădimac. De la *jau* s-a format verbul *a jeui* (ne-am aştepta la forma *jăuĭ*) „a jefui": *l-or jeuit ńeşt'e lotri* (Luncani, p. 141).

Menţionăm că de multe ori este notat *h* neetimologic în unele forme ale pronumelor şi adjectivelor demonstrative *hăla, haia* (mai ales în textele provenite din localităţile aflate în apropierea Făgetului).

Cele mai importante particularităţi ale consonantismului graiurilor bănăţene sunt reflectate şi ele în textele culese de Şandru şi de colaboratorii săi: africatizarea dentalelor urmate de *e, i* sau de diftongul *e̯a* (redate în transcriere prin *tś* şi *dź*), transformarea africatei prepalatale surde *ĉ* în *ś*, muierea sonantelor *l, n, r* când sunt urmate de *e, i* şi *e̯a* [*l', ń, ŕ*] etc.

Nedumeriri ridică frecventa notare a dentalelor *t, d* (urmate de *e, i* şi de diftongul *e̯a*) palatalizate în stadiile *t', d'*, ca şi a lui *t* în grupul consonantic *st* urmat de aceleaşi sunete (cf. chiar la p. 3: „Ferică, mîndro, *d'*e *t'*íńe ", respectiv „Śe dragos*t'*e ńe iubim" sau „Şi o s*t'*e d-îngă lună", toate din Jupa;

ultimul citat de la p. 4). De multe ori, *t* şi *d* urmaţi de *e, i, ęa*, când se palatalizează (*t', d'*), când se africatizează, uneori, la acelaşi subiect: „Du-*tśe*, mîndro, duśi-*t'ę*-aį/ Un*d'ę*-o sta apa să staį(...)/ -Să *t'*e bată Dumńedzău (...)/ Şi cre*d'*inţa me *d'*e ieŕî" (Jupa, p. 3-4).Cf. la acelaşi subiect din Jupa (p. 4): ieş*t'*î „eşti", dar noa*ptśęa*; ba*dźęa* „badea", dar ńiśĭ*d'*ecum, şă*d'*e, gîn*d'*eşt'e etc. Aceeaşi inconsecvenţă în notarea dentalelor în contextul fonetic amintit o găsim şi la informatorii din Căvăran: un*dźe* „unde", dar *tśę*-oį ve*d'*era, şă*dźe*, dar şt'i, *t'ę*-aį cǫaśe (p. 11), plă*t'*i, dar fe*tśia* „fetia"(p. 17).Găsim o varietate de dentale alterate la acelaşi subiect, în aceeaşi piesă folclorică: du-*tśe*, ba*dźe*, ducă-*t'e*, ajiungă-*t'e*, *dźi*sculţîndu-*tśe*, *dźi* „de", amin*t'e*, năin*t'e* (Bichigi, p. 90) sau verdźe, *dźi*, *tśińeŕel*, ba*dźe*, vi*dźem*, min*t'e*, *d'*ivreme, mǫar*t'*e (Bichigi, p. 91). Numărul exemplelor de acest fel s-ar putea uşor înmulţi: *d'*espar*tśe* (p. 207), jumăta*tśe*, dar *t'*ińe, cre*dźinţă*; ba*dźi*a, dar d'i dor, prăpă*d'ęśtśe*, ba*dźęa* (Lăpujul de Sus, p. 208), *d'*i dor, dar be*tśag*, alături de sa*t'*e (Lăpăjul de Sus, p. 210).

Notaţiile *t'* şi *d'* surprind mai ales că aproximativ în aceeaşi perioadă (anii 30), S.Pop, care întreprindea ancheta pentru *Atlasul lingvistic român*, nu notase din Banat şi din Transilvania vecină decât stadiile *ć, đ* (vezi ALRM I, vol.I, h.13 Palatalizarea lui T în *MINTE*;ALRM I, vol.II, h. 219 Palatalizarea lui T în *FRATE*; ALRM I, vol.II, h. 209 Palatalizarea lui T în *PĂRINTE* etc). Nici Weigand n-a notat în cazurile respective decât *tś* (cf. *peśtśe*, pl. *peśtś* (p. 25), *tśinǫr* „tânăr", (p. 24), *verdźę*, *vierdźę* (p. 20), *grǫdźinǫ* (p. 20) (vezi *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896).

Surprinde notarea lui *t* palatalizat în grupul consonantic *st* urmat de *e, i* şi de diftongul *ęa: st'el'e, nu iest'e* (p. 10), *vest'e* (p. 19), *dragost'e* (p. 22), *st'ęl'e* (p. 24, 25) *dragost'ęa* (p. 30), *st'icluţă* (p. 30), *vęst'e* (p. 36), toate de la Căvăran; *st'ęl'e* (Jdioara, p. 45), *śinst'e* (p. 52), *dragost'ęa* (p. 54), *st'eźeŕel* (p. 54), *dragostśęa* (p. 63), *st'el'e* (p. 65), toate de la Gladna Română; *st'el'e* (p. 68), *iest'e* (p. 70), *povest'esc* (p. 72), *pest'e* (p. 73), toate de la Luncani; *st'ejar* (Băseşti, p. 85), *păst'e* (p. 87), *st'ęl'e* (p. 88), *vest'į*-asară (p. 89), *povest'ęşt'e* (p. 90), *dragost'ęa* (p. 94), toate de la Bichigi; *stśęa* (Jdioara), *mînăst'ir'e* (Gladna, p. 185),*dragost'ęa* (p. 219), *st'ęl'e* (p. 222), ambele de la Lăpujul de Sus, *st'ęl'e* (p. 231), *iest'e* (p. 234), ambele din Vadu Dobrii.

De câteva ori, culegătorii „au strecurat" şi forme „normale" pentru Banat şi zona Pădurenilor: *pustîie* (p. 24) în loc de *pustîńe*, *dragosta* (Căvăran, p. 32, 35), *păstă* (Gladna, p. 54), *dragosta* (Luncani, p. 79), *păstă* (Băseşti, p. 84, Căvăran, p. 110, 137), *starpă* (Jupa, p. 120), *iestă* (Gladna, p. 127), *dragostă* (Luncani, p. 129), *ustăńit* (Gladna, p. 159), *pustîń* (Jupa, p. 169), *să pustîńiţ* (Băseşti, p. 197), *pestă* (Vadu Dobrii, p. 232), *ostăńit* (Lunca Cernii de Sus, p. 240).

Când afirmam că surprinde palatalizarea (*t'*) sau africatizarea (*tś*) lui *t* în grupul consonantic *st* urmat de *e, i, ęa,* ne întemeiam pe faptul că fenomenul pentru graiurile bănăţene n-a fost notat nici de Gustav Weigand, nici de autorii *Atlasului lingvistic român* (S. Pop şi Emil Petrovici), iar pentru graiurile din Haţeg şi din zona Pădurenilor nici de Ovid Densusianu, respectiv de Iosif Popovici.

Astfel, în *Der Banater Dialekt*, la întrebarea 75 *stea* (p. 23), Weigand notează următoarele forme: I. *stęa*, pl. *stęlę* (în punctele 2, 5,8, 9,10, 14,15, 27, 30,51-54); II. *sta* (în punctele 12,16,17,20,38-40,45,46,50,56); III. *stǫ* (în punctul 26); IV *stę* (în punctele 11,13,22-25,55); V. *stęuǫ* (în punctele 1,4,6,21,29,37,60); VI.*stęie* (în punctele 3,7); V *stauǫ, pl. stęľę* (în punctele 32-36, 41-44,47-49,57-59); VI.*steuǫ, pl. stęľę* (în punctele 31,33). La întrebarea 62 *nevastă*, Weigand indică două variante: I. *ńevastǫ, pl. ńevestǫ* so meist (aşa cel mai adesea) şi II. *ńevastǫ, pl. ńevęštśę* (cu *s* › *ş*) în punctele 31,32,33 (adică la Ogradena, Plavişeviţa şi Berzasca în Clisura Dunării). Tot Weigand constată că aproape peste tot pluralul se termină în *-tę* sau *-tǫ*, nu în *-te* = *tśę* şi că aceeaşi terminaţie o găsim şi în *ieştǫ, iestǫ* = este; *oastǫ* = oaste, *prostǫ, postǫ* = peste (p. 24). La p. 23, el afirmă că peste tot a auzit „ ein reines *t* und nicht *tś*" (un *t* curat şi nu un *tś*).

În *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunjader Komitat*, Halle, 1906, la cuvintele „normale" *creastă* şi *nevastă*, Iosif Popovici dă următoarele forme: I. *crástă*, pl. *créstă* (în punctele 1-3,6,14-18,20-22,24-30,32-39,41,42); II. *crástă*, pl. *créstă* (în punctele 4,5,7,9,12,40); III. *crástă*, pl.*créste* (punctele 8,10, 11,19,23,43) şi doar la Meria (punctul 31); IV. *crâstă*, pl. *créşće* (aici cu *s* › *ş*) (p. 105-106); în ceea ce priveşte cuvântul *nevastă*, s-au dat următoarele forme: I. *ńevastă*, pl. *ńevęstă* (în punctele 1-26,28,29,32-36,41); II. *ńevastă*, pl. *ńevęstă* (în punctele 27,30,31) şi III. *ńeveastă*, pl. *ńevęste* (în punctele 43) (p. 106). Referindu-se la cuvântul *veste* (sinonim al lui *ştire*), Iosif Popovici afirmă că acesta apare, de obicei, sub forma *vęstă* („meist in der Form *vęstă* vorkommt", p. 118).

S.Pop (ALR I, vol.II, h.270) a notat următoarele răspunsuri din Banat la pluralul cuvântului *nevastă*: *ńevęst(ă* (pct. 1), *ńivięstă* (pct. 3), *ńevęstă* (pct. 5), *ńevęstę* (pct. 9), *ńiăvéstę* (pct. 10), *ńeviestiĕ* (pct. 11), *ńivęstă* (pct. 12), *ńevęstă* (pct. 26), *ńĕvięste* (pct. 28), *ńevęst'ă* (pct. 30), *ńĕvęstiĕ* (pct. 35), *nevéste* (pct. 49), *ńăvęste* (pct. 69), *ńĕvęste* (pct. 75). În punctele 18, 40, 45 şi 79 s-au dat ca răspuns alte sinonime. Nici în punctele anchetate din jud. Hunedoara, nici în cele din Crişana de la nord de Mureş până la nord de Oradea, *t* la pluralul lui *nevastă* nu se palatalizează.

Harta 225 FEMEIE STEARPĂ din ALR I, vol.II indică pentru Banat următoarele forme (în ordinea punctelor de anchetă):1 - n-are rod, 3 *muiare starpî; stérpe*, 5 *starpă; stérpe*, 9 *muiere starpă*, 10 *stárpe; stérpie*, 12 *s-o stărpit*, 18, 24 alte sinonime, 26 *stárpă; stérpe*, 28 *i starpă*, 30 *muiere starpă*, 35 *d'-alie stărpiće*, 40 *muiére starpă*, 45 alt sinonim, 49 *starpă; stérpi*, 51 *stárpă; stérpe*, 69 *starpâ; stérpe*, 75 *muiéră starpă; stérpe*, 79 alt sinonim. În punctele 112 şi 135, ambele în jud. Hunedoara, s-au dat formele: *stárpă; starpe*, respectiv *muiere starpă; muieri stérpe*, iar în Oltenia vecină: 837 *stárpă; stărpălău*, 839 *stárpă; stérpi*, 840 *stárpă; d- éle stérpe*, 850 *stărpitură; stărpitúri*, 856 *starp(ă; stărpe*.

Harta 272 FEMEIA ÎNSĂŞI MI-A POVESTIT, din ALR I, vol.II ne înfăţişează următoarele forme ale verbului de mai sus: 1 *muiereа mi-a povestît sîngură*, 3 alt răspuns, 5 *povăstît*, 9 alt răspuns, 12, 18, 26, 40 *m-o povăstît*

sau *m-o povestît*, 49, 69 *m-o povestit*, 77 *m-au povestit*. Nici în punctele din judeţul Hunedoara unde s-a obţinut verbul *a povesti, t* urmat de *i* nu s-a palatalizat.

Verbul *a mesteca* prezintă *ă* în locul lui *e* după grupul consonantic *st* în toate punctele (2,27,29,36,47,76) anchetate de Emil Petrovici pentru ALR II (vezi ALRM sn, vol.IV, harta 111 MESTEC MĂMĂLIGA). În localităţile anchetate de Petrovici din jud. Hunedoara s-au primit formele: 105 *o męstecă* [3], 833 *mestęc*, 836 *mięstăcăm*.

Socotind că fenomenul ar fi însemnat o inovaţi recentă, pe care D. Şandru şi colaboratorii săi au sesizat-o printre primii, ne-am aştepta ca el să se regăsească în graiurile bănăţene actuale. Lucrul acesta însă nu se constată, autorii *Noului atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, I, neînregistrând niciodată *t'* sau *tś* în grupul consonantic *st* urmat de vocala anterioară *e* (vezi, de exemplu NALRR- Banat, I, harta 64 MESTEC (mâncare în gură) (ind. prez.1) şi harta 102 COASTĂ). În harta 64 s-au înregistrat formele *mestec, mestic, mestăc*, cu diferite alte variante fonetice, dar nicăieri *t* din grupul consonantic *st* urmat de *e* sau *i* nu s-a palatalizat sau africatizat. În privinţa lui *coastă*, pl. *coaste*, s-au înregistrat formele: *coastă* sg., *coaste* pl. în nord-vest, *coaste* (sg. şi pl.) în nord-est, iar în jumătatea sudică a Banatului *coastă* (sg. şi pl.) (vezi şi harta LXI Opoziţia sg. şi pl. în COASTĂ, COASTE).

Deja Ovid Densusianu (*op.cit.*, p. 34) atrăgea atenţia asupra faptului că „alterarea lui *t* nu s-a produs în cuvintele *sta, stęa (stę), stărp (starpă), măstacăn, ięstă, păstă*". Tot Densusianu este cel care stabileşte şi cronologia relativă a fenomenului, arătând că velarizarea lui *e* la *ă* după grupul consonantic *st* este mai veche decât palatalizarea dentalelor:„ *ięste, pęste* au fost schimbaţi în *ięstă, păstă* prin trecerea lui *e* la *ă* după *st*, şi odată această trecere întâmplată nu s-a mai putut produce alterarea lui *t*; *stărp* arată şi el că trecerea lui *e* la *ă* s-a întâmplat înainte de a se produce de asemenea iotacizarea lui *t* din cauză că *ea* s-a redus de timpuriu la *a* după *st*" (*ibidem*, p. 34). Formele *stęa* şi *stę*, după Densusianu (*op.cit.*, p. 26) „ par să fie refăcute după pluralul *stęl'e, stęl'e*".

În *Consideraţii asupra vechimii diferenţierilor dialectale ale dacoromânei*, AUT, XI, 1974, p.20, arătăm că velarizarea lui *e* la *ă* şi a lui *i* la *î*, precum şi transformarea diftongului *ęa* în *a* după grupul consonantic *st* cuprinde în afara Banatului şi graiurile din Transilvania de sud-vest la apus de râul Strei şi pe cele din Munţii Mehedinţilor. Tot acolo arătam că dacă palatalizarea dentalelor este de origine slavă veche, cum a susţinut Emil Petrovici şi că dacă fenomenul a avut loc în graiurile dacoromâne cel mai târziu până în secolul al XII-lea, urmează că fenomenul trecerii lui *e, i, ęa* în *ă, î, a* după *st* este mai vechi decât această dată. Formele cu *e, i* sau *ęa* înregistrate în unele graiuri bănăţene actuale (*mestec, mestic, stęa*, dar fără africatizarea dentalei) în loc de *ă, î, a* se explică prin influenţa limbii literare.

Una din trăsăturile esenţiale ale consonantismului graiurilor bănăţene este transformarea africatei prepalatale *ĝ* în *ź*, atât când aceasta provenea dintr-un *d* urmat de *e, i* + *o* sau *u* accentuaţi (*deorsum* › *ĝos* › *źos, adiuto* › *aĝut* › *aźut*), din *i* iniţial +*o, u* (*iocum* › *ĝoc* › *źoc, iugum* › *ĝug* › *źug*), cât şi când *ĝ*

provenea din velara *g+ e, i* (*generem* › *ginere* › *źińere, gingiva* › *ginĝie* › *źinźiie*) sau din labiovelarea *gu + e, i (sanguem* › *sînĝe* › *sînźe*). Este vorba, prin urmare, de pierderea elementului oclusiv al africatei prepalatale *ĝ*.

Fenomenul a fost notat şi de Weigand în anchetele sale: *źanǫ*, pl. *źęńę*, în toate cele 60 de puncte. El afirmă: „*g* (evident greşeală în loc de *ĝ*) = *dž* wird überall zu *ź*" (p. 19), *źenunk'e*, pl. *źenunk'* (p. 19), *źuńę* „june" (p. 24). Alături de *źuńę*, deci cu *j* muiat (formă întâlnită în majoritatea localităţilor anchetate), Weigand a notat şi *žuńę* (deci cu *j* dur) în satele de bufeni şi în cele din Clisura Dunării. *Ź* muiat (în *źoi, źuńę* şi în *źană*) se menţine inclusiv în aşa - numitele „ s Gemeinden" (adică în cele în care *ş* primar şi *j*, ultimul în elementele de origine slavă, deveneau *s*, respectiv *z: usǫ, sasǫ, saptśę, asa, kozok, grizǫ, zeluiesk*).

Tot *ź* a notat în întreg Banatul şi Sever Pop în anchetele sale pentru ALR I. Astfel în harta nr. 8 din ALRM I, vol. I (Sunetul *Ĝ* în cuvântul *SÎNGE*), în afara Banatului, *ź* mai cuprinde şi punctele 63,65,87,96 la nordul cursului inferior al Mureşului, deci în Crişana de sud, precum şi punctele 85 şi 107 din jud. Hunedoara, localităţile Lăpujul de Sus şi Veţel. Un *ž* mai puţin palatal (asemănător cu cel din Moldova) a notat S.Pop la răsărit de aria lui *ź* în punctele 112 şi 116, adică în Zlaşti (sat înglobat oraşului Hunedoara) şi Stei şi în 835, 837 şi 840: Câmpul lui Neag (Ţara Haţegului), Cloşani şi Costeşti (ambele în jud. Mehedinţi). Varianta *j* (ca în Crişana), a notat-o S. Pop doar în două puncte la sud de Mureş: 109 (Orăştie) şi 118 (Pui, la sud de Haţeg, la intrarea în valea Jiului). Aceeaşi arie o are *ź* şi în *geană* (vezi ALRM I, vol.I, harta 32), în *gingie* (ALRM I, vol.I, harta 46) şi în *negi* (ALRM I, vol.I, harta 79).

Ź şi nu *j* a notat în majoritatea satelor de munteni şi pădureni şi Iosif Popovici (*op.cit.*): *źer, źană, đeźerat şi đeźărat, źug, źoi, źoc*.

În colecţia lui D. Şandru vom găsi notaţii diferite: în cuvintele în care *ĝ* provine din *i* iniţial urmat de *o* sau *u* sau din *d +e, i + ó, ú*, aceasta e redat prin *j*, pe când în cele în care *ĝ* provenea din *g+e, i* acesta e redat prin *ź:* cf „ *Jos la crîşma d'in pădure; joi beui, vińerĭ m-or prins* " (Jupa, p. 6), „ *Şi dă joc îs gata foc*" (Căvăran, p. 8), dar *marźińea codrului, traźe năd'ejd'e* (Jupa, p. 7). Deci *ź* din *źoi, źos, źoc* este perceput ca un *j* dur din elementele slave *jęl'e, năd'ejd'e*, ambele notate de la Jupa (p. 7). Notaţia *j* în loc de *ź* e aproape generală în cazul cuvintelor *juńe* (p. 32,38,59,75,113), *jud'ecă* (p. 33), *ajunźe* (p. 56), *ajunźeam* (p. 89), *să n-ajunźĭ* (p. 89), *jumătate* (p. 75), *jucăuşe, jucătoare* (p. 103), *jocu* (p. 112), *juncańĭ* (p. 133), *jurământu* (p. 29), *jumătatśe* (Lăpujul de Sus, p. 207). Uneori, anchetatorii s-au apropiat şi de sunetul "adevărat" notând *jios* (Gladna, p. 48), *jioc* (Bichigi, p. 38), *jiuraş* (Căvăran, p. 30). Alteori, au fost surprinse rostiri "literare" precum: *plînĝe* (Gladna, p. 61), *leĝea, strînĝe* (p. 117). În cuvintele de origine slavă sau formate pe teren românesc de la cele de origine slavă şi în cele de origine maghiară a fost notat *j: joldiţă ,,jordiţă*" (p. 107), *griji* (p. 125), *jeleri* (p. 120), *jir* (p. 47), cu excepţia lui *źau* „jaf" (p. 141).

Consoanele *ş, j, ţ, dz, z* şi *s* în graiurile bănăţene, ca în majoritatea graiurilor de peste munţi şi ca în Moldova, sunt dure, după ele vocalele anterioare *e, i* şi diftongul *ea*, fiind transformate, de obicei în *ă, î, a*. În colecţia de folclor

a lui D. Şandru consoanele de mai sus tolerează, adesea, după ele vocalele *e, i* şi diftongul *ea*, precum şi pe *i* „scurt". Astfel, numai pe primele 50 de pagini întâlnim notaţii precum: *ieşĭ* (p. 7, 44), *şi* (p. 3,4,5,6,7 etc.), *aşę* (p. 3), *dzîseşĭ* (p. 4), *şed'ere* (p. 4),*să-şĭ cumpere* (p. 11), *şęd'e* (p. 13), *copîrşeu* (p. 22), *fuşeĭ* (p. 29), *vişińĭ* (p.40), *vişińel'e* (p.40), ba chiar *mănuşe* (p.21), la care adăugăm pe *jucăuşe* şi *śenuşe* (p. 103), deci cu transformarea lui *ă* în *e* după *ş* (ca în graiurile muntenești de centru!).

Exemplele pentru *j* moale sunt mai puţine, dar ele nu lipsesc: *jęl'e* (p. 7, 34), *jeli* (p. 16), *tînjęală* (p. 32), *necăjit* (p. 34).

Ţ "moale" este notat în: *îngrupaţĭ, bărbaţĭ* (p. 12), *să-ţĭ dea* (p. 13), *braţel'e* (p. 16), *ţi l-am uitat* (p. 18), *viţeaua* (p. 17), *peţitorĭ, iţe* (p. 20), *ţeşea* (p. 21), *aveţĭ, voiţĭ* (p. 42), *puńeţĭ, lătraţĭ, stricaţĭ, fraţĭ, rămîńeaţĭ* (p. 43), *trimiteţĭ, subţiorĭ* (p. 44), iar *dz* şi *z* moi în: *astădzĭ* (p. 12), *pădzitor, pădziră* (p. 17, 30), *livedzĭ, verdzĭ* (p. 35), *să păzească* (p. 39).

Ś moale apare şi el în: *ursita* (p. 16), *rupseĭ* (p. 18), *să rupse* (p. 19), *coşea* (p. 21), *ţeşea* (p. 21), *fuseĭ* (p. 39).

În graiul din nord-estul Banatului, în localităţile din apropierea Făgetului, a fost notată transformarea oclusivelor palatale *k', ģ* în africate palatale, transcrise *tś* şi respectiv *dź*: *nu mă tśemaşĭ* (Gladna, p. 51), *păretśe* (Gladna, p. 52), *(î)ntśinai* (Gladna, p. 52), *să-l tśem acasă* (Gladna, p. 62), *pădutśii* (Gladna, p. 58), *otśii* (Băseşti, p. 85, Bichigi, p. 94, 119), *m-o tśemat* (Luncani, p. 165), *mi-l tśinuie* (Gladna, p. 188,189,190), *varmedźe* (Gladna., p. 127). Fenomenul este atestat şi în jud. Hunedoara: *tśeiţă* (p. 208), *tśită* „chiţă, buchet" (p. 208), *otśii* (p. 209), *urętśe* (p. 214), *nădźina* „neghina" (p. 213), toate la Lăpujul de Sus.

N-a fost notat niciodată *r* moale (care nu tolerează după el vocalele *ă* şi *î*) din graiul de pe valea superioară a Begheiului: cf. *urît* (p. 57), *urîśios* (p. 53), *omorît* (p. 58).

II. LEXICUL

Valoarea lingvistică a colecţiei lui D.Şandru constă şi în numărul mare al atestărilor unor cuvinte regionale. Vom menţiona, mai întâi, în ordine alfabetică elementele de origine latină precum şi unele derivate de la acestea.

AI, s. „usturoi" (‹ lat. *allium*):„Să strînźe-n ie [Ileana]/ Ca vardza-n grăd'ină / Ca *aiu*-n căpăţînă" (Căvăran, p. 173).

ARĂU „laptele câinelui":„ Frundză vęrd'e d'e *arău* / Vai săracu neic-al mieu" (Căvăran, p. 10).

Arău este o variantă încă neatestată a lui *areu*, s.n. „ plantă cu foaia lată, care creşte prin locuri băltoase; alior, laptele câinelui (Euphorbia cyparissias), având mai multe înregistrări din Banat. Termenul apare şi sub alte variante în sud-vestul ţării:*ariu, ariu, ariu* (ALR s.n., vol.III, harta 647, punctele 27 şi 29; vezi alte trimiteri în DSB = *Dicţionarul subdialectului bănăţean*, vol.II, Timişoara, 1986, redactor Sergiu Drincu, redactor coordonator Vasile Şerban, p. 118-119), fiind dat, de obicei, cu etimologie necunoscută. Aria termenului

este mai largă cuprinzând şi Oltenia (judeţele Dolj, Gorj, Vâlcea), Muntenia de sud (jud. Teleorman) şi chiar dialectul aromân (Romulus Todoran, CL, XXXIII, 1988, nr. 1, p. 30-33). Etimologia lui *areu* a fost stabilită de R. Todoran (*loc.cit.*): lat. *aureus*, un derivat adjectival de la *aurum*. Din punct de vedere fonetic, nu există nici o dificultate: diftongul *au* iniţial neaccentuat a devenit *a* ca în *augustus* › *agust*, *auscultare* › *asculta* sau ca în *aureolus* › *arior* (variantă a lui *alior*) › *alior* cu disimilarea parţială a primului *r* (etimologie propusă de Candrea, preluată apoi după CADE şi de DM, DEX, Ciorănescu, DER şi de DSB). Semantic, etimonul se susţine prin faptul că *aliorul* şi *areul* au florile galbene, deci de culoarea aurului. Existenţa lui *areu* ca adjectiv, în limba română, cu sensul de „gălbui, auriu" este confirmată, arată R. Todoran (*loc.cit.*, p. 33) şi de *morareu* „mărar" înregistrată de DLR ca variantă a lui morar alături de *mărar*. *Mărarul* şi *morareul* (rezultat din *morar* şi *areu* prin aglutinare) au florile galbene, aurii. Mai trebuie adăugat faptul că, după R. Todoran, doar *areu* este moştenit direct din latină (*aureus*), pe când *alior* este derivat românesc de la *ariu* (variantă provenită din *areu* prin atracţia substantivelor derivate cu suf. *-iu: albăstriu, arămiu, argintiu* etc.) cu suf. *-(i)or* şi, desigur, cu disimilarea parţială a primului *r*.

Mai greu de explicat este forma *arău*, întrucât *e* după *r* simplu în interiorul cuvântului nu devine *ă*, ci se păstrează ca *e*. S-ar putea ca termenul să fi fost influenţat de adjectivul *rău* (‹lat. *reus*) sau ca notaţia anchetatorului să fie inexactă.

ARET s.n., pl. *arete* „împrejurime" (‹ lat. *halitus*): „n-o fost aiśi-n *aŕet'el'e* aşt'ea" (Curtea, p. 148). Facem observaţia că până la atestarea de mai sus, *aret* era considerat s.m. sing. tant.

ASUDAT, -Ă, adj:„transpirat", participiul verbului *a asuda* „a transpira" (‹ lat.*assudare*): „Nu să şt'erźẹa d'ẹ-asudată / Să şt'erźẹa d'e supărată (Căvăran, p. 28).

BIŢ, BIŢI, înregistrat până acum doar ca substantiv neutru cu sensul „viţă de păr sau de lână", REV.CRIT.III, 88; „mai multe fire de lână sau de păr alese laolaltă" LIUBA,cf. JAHRESBER. V, 75. *Floc ori ghiţ de lână.* ŞEZ.II, 215. *Câţi pe munte cârligei, Tot atâţia nocinei* (= notinei, noateni) *Cu biţili* (viţele, şuviţele de lână mai lungă) *după ei*! VICIU. *Mai dă-i* [femeii] *ajutor la căratul lânii, mai spală biţele ... până ce s-a învăţa şi ea la cumpăratul şi la vândutul lânii.* POPOVICI-BĂNĂŢEANU, V.M., 157 (DA, I, p. 569), *biţe* = plete (Oraviţa), *biţ* (dă păr) NALR. BAN. I, h.8 / 38, 51, 62, 65, 79, 84; Budinţ, Herneacova, Cruşovăţ (DSB, III, p.194-195) a trecut la genul masculin, după cum o dovedeşte următorul text din Gladna (p. 128): „... aleźem *biţî*, noi îi dzîśem păr". Tot de genul masculin este substantivul şi în următorul text din basmul *Cei doi copii cu părul de aur*, cules probabil de Demetriu Pop, în 1868 şi publicat în colecţia lui Ioan Micu Moldovanu, *Poveşti populare din Transilvania*, Bucureşti, Ed.Minerva, 1987, p. 178 (ediţie îngrijită de Ion Cuceu şi Maria Cuceu). La Gladna, *biţ* denumeşte „lâna de pe oaie întărită de murdărie" (Şandru, FR, Glosar, p. 462). Etimologic, termenul este înrudit cu *miţ (miţă)*, s.n.(f) „laine des agneaux tondus pour la première fois, laine agneline" ‹ lat. **agnicius*, *-a*, *-um* „d'agneau" ‹ *agneus*.

BRĂCIRE s.f. „cingătoare, brăciră, brâu îngust" (‹ lat.pop. *bracile*): „ Lasă *brăśira*-n părętśe, / Şi casa plină dźe fętśe" (Căvăran, p. 32).

BUTE s.f. „ butoi, poloboc", „ cadă", (‹ lat. *buttis*), în text, cu sens figurat, „scroafă": „Butśea źeme / Şi boierii beu " (Scroafa cu purcei) (Căvăran, p. 145).

CADĂ, s.f. „ vas mare din doage de lemn şi cu cercuri de fier, înalt până la doi metri, cu gura de două ori mai largă decât fundul", „putină" (‹ lat.*cada, -am* = *cadus*) (Puşcariu, EW, 249, p. 21 ; DA, p. 14): „ Că atâta-i de-nfoiată [nora] / Ca şi-o *cadă* dezl'egată (probabil *descheiată*, n.n. V.F.) (Luncani, p. 151).

CARTE, s.f. „scrisoare" (‹ lat. *charta, -am*; forma românească este sau pl. *chartae* sau a fost refăcută din pl. *cărți*, după modelul lui *parte - părți*: comp. Lucca *karte* - CDDE 273, p. 41): Măi băd'iță din d'epart'e / Mai trimet'e cîți-o *carte*" (Căvăran, p. 17); „Cucule, cu peana sură / Scrie-o *carte* şi-o ia-n gură" (Luncani, p. 75).

CAUC, s.n. „căuş", „grande cuiller en bois pour puiser" (‹ lat. *caucus, um*, Dens. HLR, I, 200 ‹ κανκος - CDDE 294): „Am śerut apă să-m' aducă, m-a adus un *cauc* de l'emn" (Căvăran, p. 136).

CĂPĂTA, vb.I „a dobândi", „a primi" (‹ lat. pop.* *capitare*): „Floare albă dă pă stog / Gândźeşt'ĭ, ńeico, că tśe rog, / Ba io nu, ruga-tśe-ar dracu,/ Că io *m-am căpătat* altu" (Căvăran, p. 31).

CIURA, vb.I, în limba veche „a trece prin ciur, a cerne cu ciurul, a da la ciur, a ciurui", atestat de ANON. CAR. : *Csuredz* = cribro, iar azi folosit în Banat şi prin Transilvania de vest cu sensul „a broda, a chindisi cu găurele" (‹ lat. **cibro, -are* (= clas. *cribro, -are*) „idem", apare într-un text cules din Gladna: „Că şi io m-oi cumpăra / Śiptă lată dźi la toț' / Pă d'i lăturĭ toată colț' / Când mă viez', badźio, tśe cośĭ,/ Ş-*oi śiura*-o cu mărźel'e,/ Când mă viez', badźio, ți-i jęl'e" (p. 56).

De la participiul verbului *a ciura* s-a format adjectivul *ciurat, -ă*, întrebuințat în aceleaşi regiuni în care este uzual şi verbul, având sensul „brodat cu găurele, cusut cu borticele". Termenul apare într-o doină culeasă de la Jdioara: „Mărije, poal'e *śiurat'e*,/ Mulț' fiśiorĭ bźĭ în păcat'e / Unu astăz', unu mîńe, / D'e m-ai băgat şi pă mińe" (p. 112).

Un alt derivat al verbului *a ciura* este substantivul fem. *ciurătură* „broderie ajurată, chindisită cu găurele", consemnat în ancheta prin corespondență a lui Hasdeu, precum şi în culegerile lui Lucian Costin (apud DA). În colecția lui D. Şandru, termenul, având acelaşi sens, a fost înregistrat de la Căvăran: „Cămęşă cu pui mărunț' / Şi pe cap îs perĭ cărunț' / Pe la poal'e śiurătură / Şi în gură-i śt'irbătură" (p. 30).

CÂŞTIGA, vb.I refl. „a se îngriji, a se primeni; a se curăți"(‹lat. *castigare* „a certa, a pedepsi; a conține, a strânge", DA): „ Ie *câştśigă-tśe* frumos,/ Să merźem la oi în dos" (Luncani, p. 120); „ Când iera dumińeca / [Vălianu] Tăt frumos *să cîşt'iga*" (Curtea, p. 134).

CUMPĂTA, vb.I tranz. „a potrivi (cu înțelepciune), a (o)rândui, a face rânduială", „a îndemna, a îndruma, a sfătui, a decide, a pune la cale", refl. „a îndemna, a se strădui" (‹ lat. **compitare* (= clas.*computare*) (CDDE, 443):

„Vai d'e mińe śe să fac? / Curvil'e m-au *cumpătat* / D-am rămas ieu ńensurat / Să mă latre cîńi-n sat / Pentr-un pic d'e sărutat" (Căvăran, p. 104); „Mă zăuuitai să-i povest'esc / Că duşmańii ńe păzăsc, / Ne pădzăsc d'e astă vară,/ Ca să ńe prindă-ntr-o sară./ Prindă ieį pă mumă-sa / Că ieu mă ştiu *cumpăta*" (Luncani, p. 73).

CUNTINA, vb , acelaşi cu *a conteni* „a întrerupe o mişcare sau o acţiune începută, a (se) opri (din mers), a sta locului" (‹ lat. pop. * *cunctino, -are*, derivat din *cuncto(r)* „ nu mai continuă o mişcare, rămân în urmă, ezit, şovăiesc" - Puşcariu, DR, I, 226-230; idem DA) trecut la conjugarea I, apare într-un descântec, cules din Luncani: „Acolo te-*am cuntinat* / Acolo să văcuieşti" (p. 192).

CURE, vb.III „a fugi" (‹ lat. *currere*): „Sfântu Ġeorġe o curs după ieł [după balaur] şi l-o împuns cu sulița" (Gladna, p. 139); „... care rămâne mai pe urmă [...] ăla *cuŕe* după copii" (Jdioara, p. 201). De la participiul verbului: *curs* s-a format un substantiv identic, denumind jocul de copii „fuga": „Când ńe jucăm *de-a cursu*: Am o capră cu mărźęl'e / Cu mai multśe floŕişęl'e,/ Ronśis - ponśis / Pîn' la cal'ia-n Tśimiş / Clocotśil'i, versăl'ili,/ Poc. / Şi pă care pică „poc" ăla *cură* după noi" (Gârbovăţ, p. 202).

CURECHI, s.n. „varză" (‹ lat. *coliculus* (= clas. *cauliculus*): „Mândra cu bańi pă piept,/ Mâncă *curek'iu* năfiert" (Căvăran, p. 105); „Ne aduśea scofe (sic! pentru *scafe*) d'e-al'ea d'e l'emn cu *cureki*" (Căvăran, p. 136).

DURIME, s.f. „durere", un derivat pe terenul limbii române de la *dor* „durere" cu suf. *-ime*: „Aşt'ea-s bune [frunzele de afinari şi florile de tei] şi la potică pintru *durime* d'e foal'e" (Gladna, p. 138).

FERICĂ, adj.f. „ferice" (‹ lat. *felix, -icem*): „*Ferică*, mândro, d'e t'ińe (Jupa, p. 3). În Banat, (menţionează DA s.v. *ferice*) adjectivul *ferice* se întrebuinţează, la vocativul feminin sub forma *ferico!*, exemplificându-se cu un text din HODOŞ, L.P. 68: *Ferico*, Ană, de tine ...".

FIULARE, s.f. atestat în partea de sud-vest a ţării, în Gorj, Banat şi Transilvania „traverse de bois qui reile la partie supérieur à la partie inférieure du joug" (Frâncu-Candrea, Munţii apus. 100; Liuba-Iana, Maidan, 106; Rev.cr. lit. III, 154; Viciu, Glos. 43); băn. „bras du battant d'une métier à tisser" (Liuba-Iana, Maidan, 116);băn. „boulon qui relie le versoir de la charrue à la baie" (*ibid.* 107) (‹ lat. **fib(u)laria ‹ fibula* „chiotoare"; CDDE, 602; DA, p. 132), apare într-un descântec, cules din Gladna Română, la plural, *fiulăŕi*, cu sensul „mădulare": „Ieş' bubă l'ęńică [...] Dźin mîńĭ / Dźin piśioare / Dźin tătśe *fiulăŕil'e*" (p. 184).

FOALE, s.f. „burtă, pântece, abdomen" (‹ lat. *follis)* apare în câteva locuri din colecţia lui D.Şandru: „Frumoasă cârpă m-o luat [badea] / Pă mijloc îi rotocoal'e/ Pă multśe l'e doaŕe-n *foal'e*" (Căvăran, p. 15); „ ...durime d'e *foal'e*" (Gladna, p. 138); „Cu suflétu am suflat-o,/ Buba d'in *foal'e*-am mânat-o (Căvăran, p. 177). După cum se ştie, de multe ori, oamenii de la ţară confundă unele dintre organele interne. În exemplul de mai jos, *foale* ar avea sensul de „piept", parte a corpului unde este localizată inima. E posibil însă ca această „confuzie" să fie pusă pe seama rimei: „ Frundză verdźe lăuruşcă, / Doru mîndruţii mă uscă / Şi mă uscă dźin piśioaŕe/ Numai inimioara-n *foal'e*,/ Niśĭ

aia nu m-ar duŕea / D-ar fi mîndra lîngă ea" (Jupa, p. 5), dacă nu cumva antepenultimul vers nu o fi sunat:„ *Numa inima-mi înfioare*", adică „ Numa inima-mi înfioară".

IMALĂ, s.f. cu sensul de „lut", folosit pentru lipitul caselor (un derivat cu suf. *-eală* de la *a ima* „a murdări, a mânji (cu noroi, balegă etc.), a întina" (‹ lat. *limo, -are* „a murdări, a stropi cu noroi" (DA) apare în cântecul miresei cules de la Luncani:„ Casa striiinului îi văruită cu var,/ Pă d'inuntru-i cu amar,/ Da casa măicuții męl'e/ Îi spoită cu imală,/ Pă d'inuntru-i cu t'icńială" (p. 151).

JUNE, s.m. „flăcău; tânăr în puterea vârstei neînsurat" (‹ lat. *iuvenis*), apare singur sau în sintagma *fecior june*: „Cât oi fi io ş-oi trăi,/ *Fišior juńe* n-oi iubi/ Că *junele*-i ca țiganu / Țîńe dragost'ea cu anu" (Gladna, p. 54); „Ş-am uscat-o [cârpa albă] la doi pruńĭ / Cu doru dźi la doi *juńĭ*" (Gladna, p.5a); „La *june* fără mustață / Numa bun dźe strâns în brață" (Luncani, p. 75); „Socru-meu aşa dzîśea / -Ia tu, *juńe*, fata mea" (Căvăran, p. 25); C-aşa-i gura *juńelui* / Ca şi mura câmpului" (Băseşti, p. 82); „La *jiuńe* când dă must'eața / Atunśia îi dragă viața" (Bichigi, p. 92); „Busuioc crescut în fân / Rău-m' stă *juńe* bătrân " (Gladna, p. 113). De la *june* cu sufixul compus *-elaş* sau de la *junel* (‹ *june* + *-el*) + suf. *-aş* s-a format diminutivul *junelaş*: „*juńilaş* cu otĭ d'e muŕe / Nalt ca bradul d'in păduŕe" (Jdioara, p. 44)

LĂURUŞCĂ,s.f. „viță sălbatică, mică şi cu boabe mărunte", notată şi de ANON. CAR. (Lĕuruske = labrusca), un singular refăcut din pl. *lăuruşte* (orientat şi după suf. *-uşcă*) al lui *lăuruscă* (‹ lat. *labrusca*) a fost notat din Jupa: „Frundză verdźe *lăuruşcă*,/ Doru mândruții mă uscă" (p. 5).

LEMN, s.n. (‹ lat. *lignum*) are, ca în graiurile de peste munți, şi sensul „copac, arbore": „În păduŕe-s *l'ęmńe* multśe,/ Şi-m fac patu-n śinś minutśe" (Gladna, p. 66); „Dragu mi-i birtu-n păduŕe... Dac-o fi să mă îmbăt/ Numai l'ęmńel'e mă văd / *Lęmńel'e* şi pietrile" (Căvăran p. 108).

LUMINĂ, s.f. (‹ lat. * *luminina, -am*, dintr-un adj. * *lumininus, -a, -um* ‹ *lumen, -minis*, devenit * *lumnina*, de unde, prin reducerea lui *-mn-* aton la *-m-* , *lumină*, CDDE 1016) în Banat, ca şi prin Ardeal, are şi sensul de „lumânare": „Să stea popa lângă t'iŕe,/ Popa cu căd'elńița,/ Mumă-ta cu *lumina*" (Căvăran, p.14); „Păstă Murăş, păstă tău / Ard două *lumińĭ* dźe său" (Băseşti, p.84).

LUNGOARE, s.f. „lângoare" „febră, tifos" (‹ lat. *languor, -orem*): „Badźeo dźin ul'ița lungă / Şaptśe boal'e să tśi-ajungă; Şaptśe bolĭ; şaptśe *lungoŕĭ* / Ş-o păręśe dźe fiorĭ" (Gladna, p. 52); „La un fag d'i lângă cal'e / Dzaśe-un voińic d'i *lungoare*" (Luncani, p. 71).

La forma *lungoare* s-a ajuns prin etimologie populară sub influența lui *lung*, „poporul explicându-şi denumirea *lângoarei* ca aceea a unei boale lungi" (CDDE, 1001). Explicația de mai sus este întărită şi de exemplele extrase din colecția lui Şandru, unde apare adj. *lungă.*

MUIERE, s.f. „femeie", „soție" (‹ lat. *mulier, -em*) are atestări de la Jupa: „ - Śe-mĭ dzîseşĭ tu, mă *muieŕe*" (p. 4), de la Căvăran: „ - Bărbatu i s-o sculat / Pe *muiere* o-ntrebat" (p. 39), „Mîndro, pintru gura ta,/ M-o urît *muieŕea* mea" (p. 108) şi de la Gladna: „Floare albă, floare niagră,/ Vińe mândra şi mă-ntreabă / D'i śe port cămeşa neagră./ -Las' s-o port c-aşę mi-i dragă / Că

mi-i *muieŕea* bet'eagă" (p. 46), „Badźeo, dźe-ţ trebe *muieŕe*, / Viń la mama dźe mă šęŕe" (p. 63)

NAT, s.m. în locuţiunea pronominală *tot natu* „fiecare" (‹ lat. *natus)* a fost înregistrat într-un descântec din Luncani: „Aşa să fiu ieu mai maŕe./ La toţ vîrsńišii miei/ La *tăt natu* şi vădzută" (p. 193). Cuvântul mai are o ocurenţă, nesesizată însă nici de culegători şi nici de editor, cum o dovedeşte lecţiunea greşită: „La *Tunatu*-i lampa stînsă/ Numa la mîndra-i aprinsă" (Căvăran, p. 29) în loc de „La tot *natu*-i lampa stînsă ..."

NEA s.f. „zăpadă, omăt" (‹ lat. *nix, nivem*) apare într-un text satiric cules din Gladna:„Că şi domńi au mândruţă / L'e poartă vara-n căruţă / Şi iarna pă *ńę d'*esculţă" (p. 113).

NELĂUT, -Ă, adj. derivat de la *lăut* „spălat", participiul verbului *a la* (‹ *lavo, -are, -atum*) cu prefixul *ne-*, apare alături de sinonimul *nespălat, -ă* într-o poezie satirică despre „fata care-mbătrâneşte", pe care „ńime n-o mai peţăşt'e", „Că şăd'e tot supărată / *Nelăută*, ńespălată" (Căvăran, p. 20).

NESMICURAT, adj.m. provenit din participiul verbului *a smicura* (despre porumb) „a curăţa de boabe" (‹lat. * *exmiculare*, CDDE 1098) însemnând deci „necurăţat de boabe": „Cucuruz *ńesmicurat* / Ieu mi-s Toma ńe-nsurat" (Căvăran, p. 107).

PĂCURAR, s.m. „cioban" (‹ lat. *pecorurius)*: „Cântă cucu-n par d'e viie / Io cŕed'eam că-m' cântă miie,/ Cântă la un *păcurař* / Să-i păzească oil'e / Să nu mînše floŕil'e" (Căvăran, p. 39).

PORUMB „porumbel" (‹ lat. *palumbus*), deşi termenul obişnuit în Banat este *golîmb* (‹ v. sl. *golǫbŭ* „idem"), a fost notat într-o poezie populară din Jupa. În acelaşi text apare şi derivatul *porumbel*, pl. *porumbei* „idem": „Hai, badźe, să ńe luvăm / Că noi doi ńe sămănăm / Şi la oķĭ şi la spînšeńe, / Ca doi *porumbei* la peńe:/ Şi la stat şi la uitat / Ca doi *porumbĭ* la zburat" (p. 98).

Într-o doină culeasă din Căvăran, a fost înregistrat cuvântul sub forma *porîmb*, cu valoare adjectivală, însemnând „sur, cenuşiu", de culoarea *porumbului:* „Cucul'e, *porîmbul'e* / Vara viń, vara t'e duśĭ" (p. 14). Forma cu *î* în loc de *u* se datoreşte influenţei lui *golîmb* „porumbel".

PULBERE s.f. „praf" (‹ lat. *pulvis, -verem*) a fost notat într-un descântec din Căvăran: „Cum şi-o scuturat / Maica lu Domnu poal'el'e dă *pulbere* / Aşa să să scuture [cutare] dă duŕeŕe (p. 172). Acelaşi substantiv apare şi la declinarea a II-a într-o strigătură din aceeaşi localitate: „Mândra mea dźe vŕędńică / În poal'e se-mpied'ică / Şi pă *pulbăr* luńecă" (p. 107).

RUG, s.m. „nume dat unor arbuşti spinoşi din familia rozaceelor; tulpina târâtoare a acestor arbuşti" (‹ lat. *rubus*) a fost înregistrat din două localităţi din nord-estul Banatului şi anume, din Băseşti: „Frundză vęrd'e, *rugul'e,*/ Ia-mă-n braţe, dragul'e" (p. 82) şi din Gladna, în sintagma *rug de trandafir*: „îi pun conśiu [la mireasă] făcut din *rug d'i trandafir*" (p. 105).

SUFULCA, vb.I „a sumete" (‹ lat.* *suffolico, -are* (CDDE,621) apare într-o colindă notată din Căvăran: „Mîńeśĭ largi îşĭ *sufulca* [....] Şi-n grăd'ină să duśea" (p. 146). La Luncani, verbul are forma *a suvulca*, pe care G.Giuglea (*Coïncidences et concordances entre le roumain et les autres langues romanes*,

III, „Langue et litterature", II, 1943, varianta românească în *Cuvinte românești și romanice*, București, EȘE, 1983, p. 283-286) îl derivă din lat. * *subvolvicare* ‹ *subvolvere* „a răsuci, a înfășura de jos în sus": „Vido, Vido, doamna me / *Ie suvulcă* mîńeśĭ larźĭ / Și frămîntă la colaśĭ" (p. 131).

SUMUȚA, vb.I, a asmuți câinii" (‹ lat. * *submotiare* ‹ *submotium* ‹ *submovere* „éloigner, chasser", din care a derivat înțelesul de "exciter, iriter" - CDDE 1198) apare într-o doină strigătură culeasă din Jdioara: „Asară la vremea śińeĭ / *Sumuța* mîndra cu cîńi./ Mîndra o gîndźit că-i dracu,/ Iel o fost badźea, săracu" (p. 110).

TUNA, vb.I (‹ lat. *tono, -are*), ca prin Ardeal, are și sensul de „a intra" ca în următoarele versuri dintr-o doină culeasă de la Gladna: „*Tuńe* dracu, badźeo-n tśińe,/ Și-n maica caré tśe țíńe;/ Și tśe țíńe-nkis în casă,/ Și la mińe nu tśe lasă" (p. 56).

ȚĂRMURE, s.m. „fâșie de pământ de-a lungul unei ape mari, mal" (‹ lat. * *termulus* › *țărmur*, prin trecerea de la declinarea a 2-a la a 3-a,Puşcariu, EW 1715) a fost înregistrat într-o piesă folclorică culeasă din Luncani: „-Mîndro, mîndrul'ița mea,/ Du-tśe tu miie și-mĭ adă/ Apă ŕeśe d'in Dunăŕe,/ Sloi dźi giață d'in *țărmuŕe* / Mură coaptă d'in păduŕe" (p. 71).

VARZĂ, s.f. (‹ lat. *viridia*), deși în Banat, ca în Transilvania apare sinonimul *curechi*, a fost notat într-un descântec de la Căvăran: „ [Ileana] Să strînźe-n ie / Ca *vardza*-n grăd'ină,/ Ca aiu-n căpățînă" (p. 173).

După cum se știe, sursele principale de împrumut ale subdialectului bănățean sunt limbile sârbocroată, germană și maghiară.

Împrumuturile sârbocroate sunt rezultatul, pe plan lingvistic, al relațiilor dintre populația românească și cea sârbească, mai ales după ce pe teritoriul Banatului românesc s-au așezat grupuri de sârbi, începând cu prima jumătate a secolului al XV-lea. Retrăgându-se din fața pericolului turcesc, primele grupuri s-au stabilit în Banatul de est și în Oltenia vestică, sfârșind prin a fi asimilate. În secolul următor, sârbii se așează de-a lungul Dunării și pe Mureșul inferior (dispersați ei se află însă și în sudul și vestul Timișoarei). În secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, au loc alte imigrări de sârbi în Banat, așa încât în momentul de față, numărul sârbilor în Banat depășește cifra de 40.000. De adăugat este că, un timp relativ îndelungat, românii bănățeni au fost subordonați bisericii sârbe. Faptele de mai sus explică puternica influență sârbocroată asupra lexicului subdialectului bănățean.

Dintre elementele de origine sârbocroată sau formate pe teren românesc de la acestea, menționăm, în ordine alfabetică:

BAȘ, adj. „chiar, tocmai" (< scr. *baš* „idem"): „Șapte săptămîńĭ în post / De cînd la mîndra n-am fost / Dar aseară *baș* plecai / Keia pă ușă o aflai" (Căvăran, p. 15); „-Vai, L'eno, soțiia me / Că țî-i visu *baș* așę" (Luncani, p. 130). **BIRT**,s.n. „crâșmă" (< scr. *birt* „cârciumă, cafenea" < germ. *Wirt* „birtaș", Gămulescu, *Elemente*, p. 89): „La *birtu* cu ușa-n casă / Să bem rakiie cu apă;/ La *birtu* cu ușa-n drum / Să bem rakiie cu rum"/ (Băseşti, p. 80); „-Maico, pentru Dumńedzău / Și-ai făcut nărocu mieu?/ Poat'e-n *birt* mi l-ai beut,/ Ońĭ pe drum mi l-ai pierdut? -Niśĭ în *birt* nu l-am beut,/ Niśĭ pe drum nu

l-am pierdut" (Băseşti, p. 83); „Cîn' îi omu năcăjit / Ie-l, Doamńe, şi-l du la *birt*" (Bichigi, p. 90); „Dragu mi-i *birtu*-n păduŕe:/ Beau la vin şi mînc la muŕe,/ Dac-o fi să mă îmbăt,/ Numai l'emńel'e mă văd" (Căvăran, p. 108).

BIRTAŞ, s.m. „persoană care ţine un birt" este fie un împrumut din scr. *birtaš* „idem", fie un derivat pe teren românesc din *birt* + suf.*-aş* (Gămulescu, *Elemente*, p. 89). Termenul apare într-o doină culeasă din Căvăran (p. 109): „De cînd beau dzamă d'e pruńe/ Nu mai port ieu haińe buńe/ Toat'e-s la *birtaş* în cuńe".

BIRTĂRIŢĂ, s.f. în loc de *birtăşiţă* „soţia birtaşului", „femeie care ţine un birt" (< scr. *birtašica* „idem" sau rom. *birtaş* + *-iţă*), neînregistrat nici de DSB, III (dacă nu este o greşeală de tipar *r* în loc de *ş*) reprezintă o formă ce a luat naştere printr-un schimb de sufix *-ăşiţă /- ăriţă*, atrasă de derivate precum *crîşmăriţă* (< *crîşmar* + *-iţă*), *făgădăriţă* (< *făgădar* + *-iţă*). Cuvântul a fost înregistrat într-un cântec cules de la Bichigi (p. 95): „De-o fi făcut vo fet'iţă / Ieu oi puńe-o *birtăriţă;*/ *Birtăriţă*-n drumu-ăl maŕe / Cu feŕeşt'il'e la soaŕe".

BUI, vb.IV intranz. şi refl. „a (se) coborî" (< scr. *bujati* DSB, IV, p. 179-180): „apă *ńe-am buit* pă rând d'e sus aişi la val'e; bătrîńi noşt'i *o buit*" (Luncani, p. 141).

BULME s.f.pl. glosat „ghiul: inel" (p. 462) este o variantă fonetică a lui *burmă*, pl. *burme* „verighetă, inel de logodnă" (< scr. *burma* „verighetă", „piuliţă, şurub" < tc. *burma* „şurub"): „Fă-mă *bulme* şi ińel'e,/ La mîndra pe d'e-źeţel'e" (Căvăran, p. 16).

CĂPARĂ, s.f. „arvună pentru logodnă" (< scr. *kapara* „arvună" < it. *capara* „arvună"): „Dacă strîcă nunta fişiorul, pierdźe *căpara*; dacă strîcă fata, dă *căpara* fişiorului, îndoit" (Gladna, p. 149).

De la *căpară* „arvună (pentru logodnă)" s-a format verbul *a căpărî* „a arvuni (pentru logodnă)": „Pe urmă să duśe *źiuńel'e* şi-o *căpăŕeşt'e* pe fată" (Gladna, p. 149).

CĂPIŢĂ s.f. „capelă", „chipiu" (< scr. *kapica* „şapcă", „bonetă mică"): „Pă mińe nu mă jel'eştśe;/ Numa Ion cu sîrma ńiagră,/ Că lui i-am fost io mai dragă;/ Şi Giţă fără *căpiţă* / Că i-am dat multă guriţă" (Căvăran, p. 36).

CERINI, s.f. pl. „cerime; tavan, plafon", „coperiş" (< scr. *cerjen* „boltă deasupra vetrei"). (Prin etimologie populară, cuvântul a fost considerat ca un colectiv în *-ime* de la *cer*). În textul de mai jos, el îşi păstrează nealterată forma iniţială: „Spăriatu băiatului / L-am suflat pă coş / La *tśeriń'*;/ Cu mătura t'e mătur,/ Cu focu t'e ard" (Luncani, p. 194). Cuvântul lipseşte din Glosar. El nu este trecut nici de Gămulescu (*Elemente*) printre termenii de origine sârbocroată, deşi apare ca atare în DA.

CHITI, vb. IV tranz. şi refl. „a (se) împodobi" (scr. *kititi* (se) „idem"): „Ieram mîndră, lăudată,/ *Mă kitśeam* la sărbători" (Căvăran, p. 12).

DIVĂNI, vb. IV intranz. „a tăifăsui", „a sta de vorbă", „a se sfătui" (< scr. *divaniti* „a vorbi, a sta la taifas"), are în textul cules de la Băseşti (p. 80) sensul de „a se înţelege" (din ochi)": Badźea cu must'eaţa ńeagră,/ Tot mă mustră şi mă-ntŕeabă/ Să fiu ieu numai lui dragă,/ Da ieu dragă nu-i pot fi,/ Că

n-am undźe mă-ntîlńi,/ Fără-n tîrgu Lipovii, Cu gura să bem la vin / Cu oki să *dźivăńim*,/ Undźe noi să ńe-ntîlńim"/.

DEVER, s.m. „vornicel"; „cavaler de onoare al mirelui" (< scr. (*ručni*) *dever* „idem") este glosat de Tuodra Şandru Olteanu „flăcău care la nuntă strânge banii daţi de cei care vor să joace mireasa". De fapt, acesta este „însoţitorul miresei (la nuntă)" în ale cărui atribuţii intră şi strângerea banilor de la cei ce doresc să joace mireasa. Dar iată textul cules de la Gladna: „Bańi nu-i ia tînăra, śi *dźivăru*-un voińic, care capătă bańi" (p. 150).

De la *dever* (pronunţat *dźivăr*) cu sufixul *-iţă* s-a format s.f. *deveriţă* având sensul „domnişoară de onoare a miresei". La Gladna, „*dźivăriţa* coase conciul miresei cu pl'esńică „panglică" (p. 150).

GOSTIE, s.f. „ospeţie" este un derivat pe teren românesc de la *gost* „oaspete" (< scr. *gost* „idem"): „Pînă dumińecă să duc pă *goştiie* la părinţii fetśii" (Gladna, p. 151). Întrucât în derivatul de la Gladna avem *ş* în locul lui *s*, derivarea s-a făcut de la pluralul *goşti*, nu de la singularul *gost*.

LOZĂ, s.f. în sintagma *lozǎ d'e vińe* „viţă de vie" (< scr. *loza* „viţă", „vrej") apare într-un descântec de la Căvăran: „ - Taśĭ, nu t'e ţîpa,/ Nu t'e cînta,/ Că io m-oi duśe / Şi m-oi întîlńi / Cu căpranu / Cu źugastru,/ Cu *loza d'e vińe* / Că mai bińe şt'iie"/ (p. 172).

MAISTOR, s.m. „meşter" (< scr. *majstor*): „Cînd ieram să trag o brazdă/ Scoat'e dracu pi-o ńevastă,/ Tśińerică şi frumoasă./ Ieu cu otśii după ia/ Rup d'e la plug strupiţa,/ Strupiţa şi feru lat,/ Şi doi boi s-a sînźerat/ Pîn aduc *maistor* dźin sat / S-a sînźerat şi śeilalţĭ" (Gladna, p. 67). Întrebuinţat şi cu valoare adjectivală, cuvântul are şi sensul de „priceput, iscusit, abil" ca în următoarele strigături din Jdioara: „ Frundză vęrdźe, l'emn pălit,/ Nu cota că mi-s urît,/ Că mi-s *maistor* dźe minţît/ Şi ştśiu rîndu la iubit"/ (p. 111). Termenul apare şi în unele compuse, precum *maistor de lemn* „lemnar, tâmplar" şi *maistor de fier* „fierar", pe care le întâlnim într-un descântec cules de la Gladna: „Şi s-o întîlńit [Maica Măria Maŕe] cu *maisturu di fier* în cal'e/ - Bună dzîua, *maisturé d'i fier*" (p. 185); „Şi s-o-ntîlńit c-un *maistor d'i l'emn* în cal'e./ - Bună dzîua, *maisturé dźi l'emn*" (p. 186).

MARVĂ,s.f. „vită", „animal" (< scr. *marva*): „Cu cărbuńĭ uzî (sic!) *marva* cîn' să betăźăşt'e"(sic!) (Bichigi, p. 199), a fost notat alături de *marhă*, s.f. „animal" (< magh. *marha* „idem"): „.... goanga aia rę caŕe vińe d'e muşcă *marhăl'e* şi pă oameńĭ" (Gladna, p. 139).

MOTCĂ, s.f. „jurubiţă, scul" (< scr. *motka* „idem"): „Ieşĭ făcătură / Cu śenuşă ră / De la pîrl'ęie / Muzgoaŕe / După *motki* verdzĭ / Cu l'eşiie dîn cămeşi" (Gladna, p. 189).

NĂPUSTI, vb.IV „a lăsa în părăsire, a pustii" (< scr. *napustiti* „idem"): „Acolo să văcuieşt'ĭ / Şi *să năpust'eşt'ĭ*" (Luncani, p. 193).

PUP, s.m. „boboc de floare" (< scr. *pup* „idem"): „Foaie vęrdźe, *pup* dźe floaŕe / Bińe-i doamńe, d'-el d'e moaŕe" (Căvăran, p. 24); „Rujiţă dźi pă răzor / Nu mă blăstăma să mor,/ Nu ţ-am rupt ieu *pupu* tău / Şi l-o rupt bădźiţ-al meu" (Băseşti, p. 81).

Derivat de la *pup* este verbul *a împupi* „a îmboboci": „Măru o-*mpupi* / Păru o-nfluri / Vîntu-o abura / Floŕĭ-o scutura" (Bichigi, p. 167).

RACHIE, s.f. „rachiu, ţuică" (< scr. *rakija* „idem" < tc. *raki*): „La birtu cu uşa-n casă / Să bem *rakíie* cu apă" (Băseşti, p. 80). Termenul apare şi sub varianta *răkie*, cu transformarea lui *a* neaccentuat în *ă*, fenomen normal în graiurile bănăţene, ca în următoarele exemple: „Dźimińeaţa beau *răkíie* / Pă badźea nu-m' trăbă mie" (Gladna, p. 60); „Dimińeaţa beu *răkíie*,/ Dzuua mînc strugurí d'e viie / Şi iubesc śe-m' plaśe miie" (Luncani, p. 73).

SMAGĂ, s.f., variantă fonetică a lui *snagă* „putere, vlagă" (< scr. *snaga* „idem"), înregistrat şi de M.Gregorian (*Graiul şi folklorul din Oltenia nord-vestică şi Bănatul răsăritean*, Craiova, 1938, p. 81, apud Gămulescu, *Elemente*, p. 187) a fost notat şi de D.Şandru într-un descântec de vânturi din Crivina: „Nu căutaţ' după *smagă* / Nu căutaţ' după putśęre" (p. 179).

SPĂHIE ,s.m. „boier, moşier" (< scr. *spahija* „idem" < tc. *spahi"*), sub varianta *spăiie* a fost notat cu acelaşi sens de la Căvăran: „Noi îi dzîśeam śe-s ăia boieríi, că noi avem *spăiii*" (p. 137).

ZVIDUI, vb.IV, tranz. şi refl. „a (se) vindeca" (< scr. *vidati, izvidati* DEX): „Cîń ţ-o fi, badźeo, mai bińe / Şadă doftorí lîngă tśińe;/ Şaptśe să tśe *zviduiască* / Şaptśe să tśe mîntuiască" (Gladna, p. 52). O altă atestare provine tot de la Gladna, dintr-un descântec *dże spăriat*: „Domnu Dumńedzău îi doftor,/ Iel să curăţească,/ Iel să *zviduiască* / Şi să-nsănătoşască" (p. 184).

Elemente de origine germană şi calcuri după germană.

BOBOANŢE, s.f. pl. „bomboane"(< germ. *Bombons*): „Astăzi beau cu mîndril'e,/ Mîńi-apuc păduril'e./ Cumpărîndu-l'e *boboanţe* / Rămîńeam înśins cu aţă" (Jupa, p. 98-99).

CĂNŢELĂRIE, s.f. (neînregistrat în glosar) „birou, oficiu, special primărie (de sat)" (< germ. *Kanzlei* „idem", influenţat de *primărie*): „Badźea care-mi plaśe mie / N-aŕe cai, n-aŕe cośie,/ Şi scriie-n *cănţelărie*" (Gladna, p. 114).

CĂUTA, vb.I „a se interesa de ..." , „a avea grijă" (< lat. pop. **cautare*) sub influenţa germ. *schauen* are şi sensul de „a arăta, a se prezenta (fizic sau psihic) rău sau bine": „Se *cauţ*, mîndr-aşa-ntristată / C-ai odźină măritată,/ Niśí io nu m-am însurat / Şi nu *cauţ* aşa-ntristat" (Sacu, p. 96); „Dar acas' cîn' ajunźea/ Năcăjit şi supărat / Că cu Ana mîn-o dat / Mamă-sa l-o întrăbat: / -Śe *cauţ*, maic-aşa rău?/ (Jupa, p. 121).

CREIŢAR, s.m. (ieşit din uz) „monedă mică de aramă pe vremea stăpânirii austriece, având la origine imprimată o cruce pe faţă, valorând a suta parte dintr-un florin", prin generalizare „bani, gologani" (< germ. austr. *Kreuzer* (de la *Kreuz* „cruce", rostit şi: *krájtser, gráitser*, cf. pol. *krajcar, grajcar*), intrat în limba română în parte prin mijlocire ungurească (*krajcár*) (DA): „Asta, mîndră, n-ai direpţ:/ Tu să porţ bańi pă piept/ Şi la mińe-n buzunar / Nu găseşti ńiśí un *creiţar*" (Căvăran, p. 104).

FONT pl. *fonţi*, s.m., variantă fonetică a lui *funt*, s.m. şi mai rar s.n. „unitate de măsură de greutate, de aproximativ 1/2 kg" (< germ. *Pfund* „idem"): „Joi beui, vińerí m-or prins,/ Sîmbătă io tot am plîns./ D'e la umbră

pîń la soaŕe / Cu maŕĭ lanţuŕĭ la piśioaŕe,/ Toată dzala-i noauă *fonţĭ* / Au, Doamńe, că nu mai pośĭ" (Jupa, p. 6).

LAIBĂR, s.n. „mintean, vestă ţărănească (< germ. (săs.) *Leibel* (= *Leibchen*) „idem"): „Îi puńe [mortului] 24 bani pentru vamă; îi puńe pîń poznar la *laibăr*" (Gladna, p. 164).

LAUTĂ, s.f. „vioară" (< germ. *Laute*): „Frundză vęrd'e viorę / Nu-m' trăbă *lauta* tę / Că mi-i *laută* gura mę" (Gladna, p. 47); „D-aşe-m' dzíśe *lauta* vęḱe / Să joc mîndril'e păręḱe" (Jdioara, p. 112).

De la *laută* cu suf. *-aş* s-a format *lăutaş*, s.m. „violonist, ceteraş": „O cîntă [e vorba de cântecul miresei] pîntru tśinără; după śę-o cîntă plîng toţ şi *lăutaşii* cîntă" (Căvăran, p. 148, nota).

PLIVAS, s.n. variantă fonetică a lui *plaivaz* „creion", „condei" (< germ. *Bleiweiss*): „Batśe, Doamńe, śe îi batśe / Batśe pęana bradului, mă,/ Şi *pl'ivasu* ńeamţului, mă,/ Să n-aibă cu śe să scŕiie / Pe fiśioŕĭ la cătăńiie" (Bichigi, p. 119).

PROBI, vb.IV „a încerca" (< germ. *probieren* „idem"): „-O, tu scumpă sabia mę,/ Că mulţ bańĭ am dat pă ię:/ Tăt am dzîs că t'i-*oi probi* / În sînźe roşu dźe om / Şi-n carńe albă dźe domn" (Luncani, p. 134).

RAINĂ, s.f. „tigaie cu trei picioare" (Glosar, p. 472) (< germ. *Reine* „cratiţă, tigaie"): „Ieşĭ, făcătură,/ Dîn oală / Cu clocot/ Dîn *raină*/ Cu clocot ..." (Gladna, p. 189).

RĂGUT, s.m. ,variantă fonetică a lui *recrut* „persoană care face parte din ultimul contingent chemat sub arme" (< germ. *Rekrut*): „Frundză vęrd'e, nucă sacă,/ Mîńe toţĭ *răguţî* pl'iacă / Mięrg părînţî să-i petŕiacă" (Căvăran, p. 28).

Forma *răgută*, pe care o găsim într-o altă doină de cătănie, culeasă tot de la Căvăran, poate avea etimon maghiar (*reguta*) sau şi-a putut schimba declinarea sub influenţa lui *cătană* (< magh. *katona*): „Spală, maică, haińel'e / Pă cînd să duc cătańel'e,/ Şi le spală cu săpon / Să fiie albe d'e drum,/ Lasă-l'e, maică, mai udźe / C-aşa-s buńe la *răgutśe*" (p. 38).

ŞLAIER, s.n. „voal de mireasă" (< germ. *Schleier*, magh. *slajer*): „Ģiorģino, *şlaieru* t'eu,/ *Şlaieru* t'eu ăl scump taŕe,/ O făcut valuŕĭ la maŕe" (Căvăran, p. 126); „Cînd vińe źiuńel'e cu uspăţiońi lui, îi aduśe [miresei] cununa. Fata are *şlaier* cumpărat" (Gladna, p. 149).

ŞOFEI, s.n. „ciubăr", „cofă; găleată de lemn" (cf. germ. *Schöpfe* - DLR): „În feŕeşt'ĭ-s floŕĭ domńeşt'ĭ,/ Sus, pă uşă, floaŕe rujă,/ Su' *şofei*, floaŕe d'i t'ei,/ Sus, pă masă, floaŕe-al'easă" (Bichigi, p. 95); „Iau *şofeiu* ăla cu apă şi să duc [mirii] la apă" (Gladna, p. 150); „... puńe *şofeiu* pă masă şi tînăru dă cu piśioru-n iel" (Băseşti, p. 153).

ŞTIOCALE, s.f. pl. „catalige, picioroange" (< germ. *Stöckel*). La Dobra, jud. Hunedoara, a fost atestată forma de sg. *ştiocală* „cataligă" (vezi ALR sn, vol.V, h. 1307; Dobra poartă numărul cartografic 105). „Ş-or fost veńind ş-o fost trecut apa cu *ştiocale*" (Luncani, p. 141).

VECSEL, s.n. „ţidulă, chitanţă" (< germ. *Wechsel* „poliţă, cambie, creanţă"): „Mai d'e multu dacă vind'ei o vacă şi vińę un veśin la t'ińe şi dzíśę:

„mă veśińe, parc-ai vindut, dă-m' împrumut! ..." şi-i dăd'ęi fără *vecsel* şi ţî-i da nu ca adzi. Iera maŕe omeńiie atunśĭ" (Luncani, p. 141).

Elemente de origine maghiară.

BATĂR, adv. „măcar" (< magh. *bátor* „deşi, cu toate că, măcar că": „La mîndra poarta-i dźe fier / Io mă bag *batăr* să pier" (Gladna, p. 67).

BĂNAT, s.n. „jale, tristeţe, supărare" (< magh. *bánat* „părere de rău, tristeţe"): „Ia [Sfânta Duminică] d'e iad şi d'e *bănat* [...] Sări-n Iordan să să-ńeśe" (Căvăran, p. 146); „...Noi [zorile] am zăbovit/ Pîn-am despărţît/ Sufl'et d'e la trup, / Cam cu multă jęl'e/ Mai multă duŕeŕe,/ Şi cu mult *bănat*,/ Cum Domnu-o lăsat" (Bichigi, p. 167).

De la *bănat* „jale, tristeţe, supărare" s-a format verbul *a bănăta*, I, refl. „a se jelui": „*Bănăta-m-aş* şi n-am cui / Că juńe să-m' cŕiadă nu-i [...]. *Mă banăt* sara la st'ęl'e / Şi lor nu l'e pośĭ dźe jęl'e,/ Mă *banăt* sara la lună / Ca să fac iśimă bună"(Gladna, p. 65).

BETEAG, -Ă, adj. „bolnav"(< magh. *beteg* „bolnav"): „Vińe mîndra şi mă-ntŕiabă / D'i śe port cămęşa ńeagră./ -Las' s-o port c-aşę mi-i dragă / Că mi-i muięŕea *bet'iagă*" (Gladna, p. 46).

De la *beteag* „bolnav" s-a format verbul *a se betegi* „a se îmbolnăvi": „Nevastă cu bărbat mic / Port' pana d'e semeńic,/ O purtai şi o-nkitai / Şi pă badźęa-l aşteptai./ Dară badźęa nu veńise./ Nevasta *să bet'ejise*" (Căvăran, p. 33).

BÂRNACI, adj. pl. (despre culoarea feţii şi a ochilor) „oacheş, negricios", „brunet" (şi nu cu ochi „căprui", cum se specifică în glosar), variantă a lui *bărnaci* (< magh. *barnás* „idem", cu înlocuirea lui *-aş* prin sufixul *-aci*): „Cucurudz cu frundza-n sus/ Ţucu-i otśiĭ cui t'ę-o pus,/ Că t'ę-o pus cu patru boi / Ţucu-i otśiĭ amîndoi,/ Şi t'ę-o pus cu patru vaśĭ / Ţucu-i otśiĭ hăi *bîrnaşĭ* (sic!) (Bichigi, p. 119).

BOLÂND, adj. „nebun, nerod, prost" (< magh. *bolond* „nebun"): „Foaie albă dźin izlaz / Ţ-am spus, badźęo, că tśe las,/ Nu tśe las că ieşt'ĭ *bolînd*,/ Că l'i-ai luat pă toatśe-n rînd,/ Şî pă buńe şî pă ŕel'e,/ Şî pă trii dujmańi-a męl'e" (Luncani, p. 70).

CĂTANĂ, s.f. „soldat" (< magh. *katona*, idem): „Nu şt'iu soaŕe-o răsărit, O' badźęa s-o năcăjit./ Năcăjit că-i luat *cătană*,/ M-o trimăs să-i fac nărhamă" (Luncani, p. 75).

Acelaşi substantiv la pl., *cătane*, are sensul de „serviciu militar, stare de soldat, timpul cât serveşte cineva în oştire; cătănie" cum sună titlul unei doine *Cîn' pliacă răguţî la cătańe*" (Căvăran, p. 28).

CHINDEU, s.n. „prosop" (< magh. *kendö*, idem): „Bagă un *tśind'eu* pă torţĭ [la şofei] şi-l duc amîndoi oŕĭ la rîu, oŕĭ la fîntînă" (Gladna, p. 150).

CIOPOR, s.n. „cârd, turmă", „stol" (< magh. *csoport* şi *csopor*, idem"): „ ... l'e strînźem [oile] tăt'e grămadă înt-un *śiopor* maŕe" (Gladna, p. 140); „La mijloc, dragă, dźe sat / Iest-un izvor cu apă l'ină / Şi ţie-n cal'e ţ-o ieşi / Şi *śiopor* dźe golîmbei,/ Ăia sînt tăt fraţii tśei" (Luncani, p. 152).

CIPTĂ, s.f. variantă fonetică a lui *cipcă* „dantelă" (< magh. *csipke*, idem; cf. şi scr. *čipka*): „Iesă doru şi mă-ntr̂iabă:/ -Faśem casă, mîndro, dragă?/ -Calt pă hăl cu *śipta* lată / Sus îi Dumńedzău să-l bată./ Calt pă hăl cu *śipta* vęrdźe/ Sus îi Dumńedzău nu-l ŕebdźe / Că m-o-nvăţat a iubi/ Şi m-o lăsat a-l doŕi" (Gladna, p. 50); „Śiudă mie nu-m' poţ faśe/ Măcar boala să tśe calśe./ Că şi io m-oi cumpăra / *Śiptă* lată dźi la toţ / Pă dźi lăturĭ toată colţ" (Gladna, p. 56).

COPÎRŞEU,s.n. „sicriu, coşciug" (< magh. *koporsó*, idem": „Moŕĭ, mîndruţo, mor şi ieu / Să ńe fac-un *copîrşeu*,/ *Copîrşeu* cu scînduŕĭ noi / Să ńe baźe p-amîndoi" (Căvăran, p. 22); „Cîntă cucu pă vălău / Mantu-i mort în *copîrşeu*" (Căvăran, p. 124); „Śińe ńi-o d'ispărţît pe noi / N-aibă cruśe la mormînt,/ Niśĭ cuńe la *copîrşeu* / Cum n-am avut năroc ieu" (Luncani, p. 76).

DOHĂNI, vb. IV „a fuma" este un derivat de la *dohan* „tutun" (< magh. *dohany* „tutun") cum o dovedeşte forma cu *o* nu cu *u* (*duhan* care provine din magh. dial. *duhan*, idem sau din scr. *duhan*): „-Ba ieu, badźeo, n-am durmit,/ Pŕea bińe tśe-am audzit,/ Numa hoţu dźe bărbat/ Niśi d'ecum nu s-a culcat;/ Şăd'e jos şi *dohăńeşt'e*/ Şt'ie boala śe gînd'eşt'e" (Jupa, p. 4); „Veńi badźea la feŕeastă/ Śeŕe foc *să dohăńească*" (Bichigi, p. 94). Varianta *duhăni* apare la Gladna (p. 64): „Asară la ora şasă / Vińe bad'ea la feŕiastă / Să-i dau foc *să duhăńească*".

FÂRTAI, s.n. „sfert, măsură de greutate egală cu 1/4 kg" (< magh. *fertaly* „idem" < germ. *Viertel)*, prin extensiune (apropiat probabil de *ferdelă*) „măsură de capacitate pentru cereale conţinând 20 de litri sau 16 cofe, ceea ce corespunde la 1/4 de găleată": „Măriie dźin Tîrnova,/ I-am dat bańi cu *fîrtaiu* / Şi m-o cumpenit amaru" (Luncani, p. 133).

Varianta *fîrtaŕ*, pe care o întâlnim la Jupa (p. 98), a luat naştere prin apripiere de *pătrar*, fapt petrecut întâi în limba cărturarilor, de unde a pătruns şi în cea populară: „Săracă muieŕea mę,/ Săracă dracu s-o ię,/ Că d'intr-o ocă d'e fuioaŕe / Îm' făcu o şt'ergătoaŕe;/ D'intr-o ocă şi-un *fîrtaŕ* / Îm făcu un brăśinaŕ"/.

FOIOMFIU, s.m. „plantă cu frunzele totdeauna verzi; saschiu", cu etimologie necunoscută, pare a fi un cuvânt de origine maghiară compus cu *-fiu* „iarbă". Prima parte a termenului o constituie rom. *foaie* (< lat. *folia*). Cuvântul apare într-o doină culeasă de la Gladna (p. 59): „Frundză vęrdźe, *foiomfiu*,/ Badźea-i la l'egat la grîu,/ Cu cîrpa albă la brîu".

HARÂNG, s.n. „clopot", atestat în Banat deja de ANON. CAR.: *Hareng* = campana (DA) (< magh. *harang*, idem): „-Brad aşa înśet'inat,/ Śe-ai cotat la noi în sat? / -Am cotat că m-o tśemat [...] Am tunat în sat / Şi m-am l'egănat / Cînd vîntu o bătut,/ *Harăngu* o tras;/ Audzĭ , fratśe, audzĭ, dragă / Că *harăngu* traźe,/ Groapa-i gata să tśe baźe" (Luncani, p. 165).

HULTOAŃE, s.f. „plantă (sau pom) altoit(ă), după ce s-a prins şi a crescut; altoi" (< magh. *oltoványi, oltvány* „Pforpfreis" -DA s.v. *altoi*) cu apariţia neetimologică că a lui *h-* şi prin apropiere de suf. *-oń, -oańe*: „ - Haidźe, Ioańe, la *hultoańe* / C-acolo mîndruţa doarme" (Căvăran, p. 86).

IŞLOAGĂ, s.f. , întrebuinţat mai ales la pl. *islogi* „garnitură de pe haine", la pl. „bănuţi, fluturaşi" (< magh. *islog* „fluturi (de metal)" - DA s.v. *işl'oagă*): „Frundză vęrdźe, frundză lată,/ Am avut un badźe-odată / Capu-i maŕe, mintśe n-aŕe,/ Drăguţă pă śińe aŕe?/ Pă broasca dźin drumu-ăl maŕe / Cu

icoana pă turęac / Undźe hodźińeştśe-un drac,/ Hodźińeştśe, badźe-odată / Şi ię-ţ asta la socoată, Şi o trimetśe la curtśe [normal la Curtśea, localitate în apropierea Făgetului, n.n. V.F.] / După bumbĭ, după *isloźĭ*, Să-į pună broasca pă consĭ/ Nu ştśiu *isloźi* zdrîngănesc/ Oĭ pădutśii să sfădźesc" (Gladna, p. 67-68): „Mie śiudă nu-m' poţ faśe/ Că mă duc vińeĭ la toţ / Şi-m' iau tipźia [greşeală pentru *śeapta, śeapsa* = ceapsa] cu colţ / Pă dźi lătuĭ cu mărźęl'e,/ Cîn mă veź, badźio, ţî-i jel'e:/ Pă dźin mijloc îi cu *isloźĭ*,/ Cînd mă veź, badźio, să plînźĭ" (Băseşti, p. 81).

JELERI, s.m. pl. „oameni năcăjiţi" (explicaţie dată de informator şi preluată de culegător"): (În Transilvania dinainte de 1848) „clăcaş fără moşie proprie (lat. inquillinus), având numai casă, curte şi o grădiniţă, sau stând în casa altora, cărora le presta în loc de chirie, muncă cu palma (...) sau mutându-se din loc în loc, ca lucrător cu ziua şi braţele", „om aşezat pe moşia altuia, colonist" (< magh. *zsellér*, idem, în legătură cu germ. *siedeln*, iar acesta din lat. *sedile*, trecut şi la sârbi (*željer, žiljer*) şi cehi (*želir*), CIHAC, II, 509, apud DA): „Din Răgat pînă-n Bănat / Toţ domńi s-or spăriiat,/ D'e Mantu că-i blăstămat;/ Iel ię bańĭ d'e la boieĭ / Şi mi-i dă pe la *jel'ęrĭ*,/ Ca iei să ńegustoreascĭ / Pă Mantu să-l pomeńească / Cît îi Ţara Româńească" (Jupa, p. 120).

MARHĂ, s.f. sg. şi pl. „animal", „vită" (< magh. *marha*, idem): „ ... goanga aia ręcaře vińe d'e muşcă *marhăl'e* şi pă oameńĭ" (Gladna, p. 139). Termenul apare alături de *marvă*, idem (< scr. *marva*, idem) înregistrat la Bichigi: „Cu cărbuńi *uzî* (sic! în loc de *unźĭ*) *marva* cîn' să betăźăşt'e (sic!) (Bichigi, p. 199).

NOTAREŞ, s.m. „notar" (< magh.*nótarius, notarus*): „Frundză verd'e şi una,/ Nu-s mîndře ca-n Tîrnova/ Scurt'e, groasă la piśioaře / Frumoasă la-nśingătoaře;/ La opregu dînapoi,/ Îs kińezii amîndoi,/ La catrinţa d'inaint'e,/ Îi *notarăşu*-ăl cumint'e;/ La cîrpa dă după cap,/ Îi şî popa dă la sat,/ Da şi dascălu-i ortac" (Căvăran, p. 8-9).

PĂTELAT, s.n. pl. *pătelate*, variantă fonetică a lui *pătilat*, s.n. întrebuinţat prin Transilvania, Banat şi Maramureş, însemnând „pînză subţire sau ştergar, voal pe care de obicei îl poartă pe cap femeile tinere de la ţară şi miresele (< magh. *patyolat*), este glosat „brâu femeiesc de broderie" (p. 471). Termenul apare în balada *Cu Ana Grijana*, culeasă de la Luncani: „Ioańe, Ana aře / Iar noauă surořĭ / Ţiie, Ioańe-ţ trăbă/ Noauă *pătśelatśe*/ Şi-n colţuřĭ scriiatśe"(p. 128). Cuvântul a fost înregistrat şi într-o doină culeasă de la Bichigi (p. 93): „Du-tśe, dor, dě-a prostogoala / Pîn' la badźea-n Timişoara / Şi spuńe-i bădźiţii aşa: / Că ieu cui m-oi crěd'inţa / Să-mĭ trimeat-un *pătśilat* / Cît-dźi lung atît dźi lat / Că îi bun dźi cununat".

PÂRLĂU, s.n. glosat: „buşteni scobiţi în care se opăresc rufele sau tortul de cânepă" (p. 471), de fapt „vas făcut din doage sau dintr-un trunchi de copac scobit în formă de cilindru ... în care se pun rufele de spălat, de obicei pentru a fi opărite cu leşie" (< magh. *parló*): „Ieşĭ făcătură / Cu śenuşă ră / D'e la *pîrl'ęie*" (Gladna, p. 189).

RÂT, s.n. (Maramureş, Transilvania, Banat, nordul Moldovei) „şes cu iarbă (de-a lungul unei ape curgătoare); livadă, fânaţ, păşune", (prin Banat)

„loc umed, mlăştinos; mlaştină; baltă, păpuriş, stufăriş" (< magh. *rét, rit*, scr. *rit*): „ -Floaŕe albă d'e pe *rit* / D'e śe boal-ai gălbińit?" (Căvăran, p. 33).

SĂNFIU, s. „plantă erbacee cu flori albastre; saschiu" (< magh. *szászfü*): „Frundză vęrd'e d'e *sănfiu*,/ Hai la brîu, la brîu, la brîu" (Luncani, p. 116); „Iară miie să-m' ţîneţ,/ Un *sănfiu* mîndru şi cŕeţ" (Gladna, p. 148).

SOLGĂBIRĂU, s.m. (ieşit din uz) „pretor, primpretor în fosta administraţie austro-ungară" (< magh. *szolgabiró*, idem): „Domnul'e *solgăbirău*,/ Spargă-ţ dracu capu tău / Cînd ai pus mîna pe peană / Ş-ai luat pe badźea cătană / Am o cartśe dźi śitśit / Ş-o cătană dźi iubit" (Băseşti, p. 83).

ŞĂMPĂRĂU, s.n. , variantă a lui *şarampoi* „şanţ pentru scurgerea apei" atras şi de părău (< magh. *sorompó*, dial. *sarampó*); în text cu sensul de „dungă, vîrstă": „Măirană di pă strat,/ Badźea meu îi bîl şi-nalt,/ Frumoasă cîrpă m-o luat./ Pă mijloc îs rotocoal'e / Pă multśe l'e doaŕe-n foal'e./ Pe marźin-îi *şămpărău* / P-una o doaŕe mai rău,/ C-am luat pă băd'iţa ieu" (Căvăran, p. 15).

ŞIREGHE (pron. *şiredźe*), s.f. „şireglă, partea din spate a căruţei unde se ţine frânul pentru cai" (< magh. *soroglya,* dial. *saraglya, soroglya, sarogja*): „Badźea cu căśiula ńeagră,/ Şad'e-n cośiia cu iarbă,/ Cu urîta la *şîredźe*" (Bichigi, p. 95).

ŞOROF, s.n. „şurub" (< magh. *srof,* dial. *sorof*, < germ. *Schrübe*): „Frundză vęrd'e măr mustos,/ Şapt'e săptămîńî în post / D'e cînd la mîndra n-am fost / Dar aseară baş plecai,/ Ķeia pă uşă-o aflai./ Rupsei ķeia cu mîna / Şi *şorofu* cu căśiula / Ş-întrai în casă cu sîla" (Căvăran, p. 15).

TĂŃĚR, s.n. „farfurie întinsă" (< magh. *tányer*): „pă masă să puńe un *tăńer* cu apă" (Gladna, p. 203).

TĂU, s.n. „lac, baltă" (< magh. *tó*): „Păstă Murăş, păstă *tău* / Ard două lumińî dźe său" (Băseşti, p. 84).

TÂRNAŢ, s.n. „pridvor, foişor, prispă (închisă cu scânduri asemenea unui cerdac) (< magh. *tornác*): „Să bagă badźea-n *târnaţ*,/ Peana lui bat'e pe laţ" (Bichigi, p. 95); „[Făcătură] Sorośită-n *târnaţ* / Su' *târnaţ*" (Gladna, p. 189).

TOT, pl. *toţi*, s.m. „slovac" (< magh. *tót*): „Că şi io m-oi cumpăra / Śiptă latădźi la *toţ* / Pă dźi lăturî toată colţ" (Gladna, p. 56); „Mie śiudă nu-m' poţ faśe,/ Că mă duc vińeřî la *toţ* / Şi-m' iau tipźiia (sic!) cu colţ / Pă dźi lături cu mărźel'e,/ Cînd mă veź, badźio, ţi-i jęl'e" (Băseşti, p. 81).

UIAGĂ, s.f. „sticlă" (< magh. *üveg*): „La feŕiasta dă *uiagă* / Und'e stau domńî şi mă-ntŕeabă: / Śe-ai furat, hoţule, dragă?" (Jupa, p. 123).

VARMEDIE, s.f. (ieşit din uz) „judeţ" (aici *judecată* „închisoare") (< magh. *vármegje* „judeţ, comitat"): „ - Vind'e, mîndro, catrînţa / Şi plăt'eşt'e *varmęd'ia*" (Gladna, p. 64); „ - Nu mă puşca, ofiţere,/ Lasă-mă să merg cu iei,/ Că galbeńi i-am pierdut,/ Şi cu mîndra m-am bătut,/ Că galbeńî iar oi fura / Cînd dźin *varmedźe-oi* scăpa" (Gladna, p. 127).

VĂLĂU, s.n. „jgheab care serveşte la scurgerea apei dintr-o fântână sau ca adăpătoare pentru vite" (< magh. *válu*): „Fă-mă, Doamńe, śe mi-i faśe,/Fă-mă peana l'eului,/ Pă dunga *vălăului*,/ S-aud apa şuruind,/ Să văd pă mîndra veńind / Cu poal'el'e vînt făcînd,/ Tot mărgînd şi aşt'eptînd" (Căvăran, p. 8);

„Cîntă cucu pă stoborĭ / Pă Mantu-l kĭt'esc cu florĭ;/ Cîntă cucu pă *vălău* / Mantu-i mort în copîrşeu" (Căvăran, p. 124).

În loc de concluzii:

1. Elev al lui Ovid Densusianu şi membru al şcolii lingvistice bucureştene întemeiată de acesta, D.Şandru îmbină cercetările dialectale cu cele folclorice. Conştient de folosul ce-l poate aduce folclorul studiilor lingvistice, în speţă celor de dialectologie, culegerile sale de folclor sunt redate în transcriere fonetică.

2. Bogata colecţie din Banat este realizată la începuturile activităţii sale ştiinţifice (anul 1931), la ea participând un mare număr de studenţi bucureşteni, membri ai societăţii „Graiul nostru", mai puţin iniţiaţi în cercetările dialectale. Probabil aşa se explică o serie de consecvenţe în notarea unor sunete (*t', d'* sau *tś, dź* pentru *t, d* urmaţi de *e, i* sau *ea*, palatalizarea lui *t* în grupul consonantic *st* urmat de aceleaşi vocale anterioare şi de diftongul *ea*, notarea diferită a lui *ź* când acesta provenea dintr-un *ĝ* rezultat al evoluţiei lui *i* iniţial urmat de *o* sau *u* în elementele de origine latină, dintr-un *d* + *e, i* + *ó, ú* în cuvintele de aceeaşi origine sau din *g* + *e, i*, respectiv din labiovelara *gu* + *e, i*, notarea lui *e, i* şi *ea* după sunetele dure *s, dz, z, ţ, ş, j* sau chiar transformarea lui *ă* în *e* după *ş* în *mănuşe, jucăuşe, şenuşe* şi a diftongului *ea* după *j* în *tînjeală* „tânjală" (< v.sl. * *težalo*), ultimele fenomene specifice mai ales graiurilor muntenești centrale.

3. Unele fenomene din cele enumerate mai sus, prezente în colecţia lui D. Şandru (rostirea *ĝ* în loc de *ź*, tolerarea lui *e, i, ea* după *s*, (*dz*) ar putea fi puse şi pe seama limbii literare, dar influenţa acesteia asupra graiurilor regionale în anii 30 era destul de neînsemnată.

4. Suntem aproape convinşi că D. Şandru n-a mai apucat să-şi revadă cu toată atenţia colecţia, în parte datorată foştilor membri ai societăţii „Graiul nostru", pentru că altfel nu s-ar putea explica o serie de lecţiuni greşite precum şi unele explicaţii inexacte sau chiar eronate date cuvintelor din glosar.

Greşelile de percepere a textului apar deja de la p. 4, cum se va vedea din următoarea piesă culeasă de la Jupa: „Nu mă bat'e, măi bărbat'e,/ Că ieu nu-s ca śel'elalt'e / Ca să-ţĭ dai cîńepa-n part'e / *Nu mă bag în foc* şi arde", în care ultimul vers trebuia să sune: „*Numa-o bag în foc* şi arde".

Adverbul de restricţie *numai* „doar" i-a "jucat încă o festă" culegătorului sau / şi editorului, de data aceasta din cauza topicii: „Şińe fură şi omoaŕe / *Nu mai* şęd'e la-nk'isoaŕe" (Gladna, p. 58) în loc de „*Numai* şęd'e la-nk'isoaŕe", adică „Şade *numai* la-nchisoare".

Tot cu o segmentare greşită a textului avem a face şi în cazul următor, datorat necunoaşterii formei de plural *peră* „pere" (pentru care vezi G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, p. 20 şi V. Frăţilă, CCS, VI /2, 1988, p. 9-10), fapt ce a condus la inventarea în glosar a unui cuvânt *răpică*, s.f. „arac pentru viţa de vie" (pus probabil în legătură cu verbul *a repica* „a transplanta, a replanta < fr. *repiquer*). Dar iată textul: „Colo sus lîngă păduŕe / Ieste-un păr cu pęŕe sure / ... / Vîntul batśe *pe răpică* / Mă miram śińĭ l'e mănîncă / (Gladna, p. 62). Penultimul vers trebuie citit: „Vîntul batśe, *peră pică*", adică „Vîntul bate, *pere pică*". Eroarea nu s-ar fi comis dacă editorul ar fi fost atent la o variantă

culeasă din Căvăran, unde însă locul *perălor* a fost luat de *mere*: „Batśe vîntu, *mere pică* / Mult mă mir śińe l'e mîncă" (p. 17).

Segmentările greşite din cauza neînţelegerii textului de către culegători abundă. Astfel într-un cântec satiric, cules din Căvăran (p. 29) citim: „La *Tunatu-i* lampa stînsă / Numa la mîndra-i aprinsă" în loc de „La *tot natu-i* lampa stînsă". Eroarea e sesizată şi de Ovidiu Bîrlea, care în *Prefaţă*, la p. XI, într-o notă scrie „Probabil forma originară a fost: La tot natu-i lampa stinsă". Cântecul continuă cu versurile: „La mîndruţa *are* [în loc de *arde*] două / Că-ş faśe cămeśă nouă".

Într-o doină culeasă de la Gladna (p. 58) citim: „Cucul'e, pasăre mică / Du-tśe-n păduŕe şi cîntă;/ Cucul'e, pasăre sură,/ Scrii-o cartśe şi-o ia-n gură./ *Pune laba dźe-a fereastă,*/ Cînd să scoală s-o śetśască". Desigur, penultimul vers trebuia să sune: „*Puńe-o la badźea-n feréastă*".

Necunoaşterea de către unul din culegători a adverbului *baş* „chiar", „tocmai" (< scr. *baš* „idem"), „combinată" cu perceperea lui *ş* dur ca *ş* moale, a dus la „despicarea" acestuia în *ba* şi *şi* ca în descântecul următor cules de la Gladna (p. 186), în care *maistorul de lemn* (tâmplarul) şi *maistorul de fier* (fierarul) îi spum Maicii lui Isus Cristos că *baş* ei i-au făcut crucea, respectiv *cuńel'e*, şi nu că şi ei ar fi participat alături de alţi *maistori de lemn* şi *de fier* la confecţionarea îngrozitoarelor instrumente de supliciu: „ -O, Maică Sfântă Măŕie Maŕe,/ Śe-aş grăi naint'ea dumital'e? Îi la dzil'el'e lu Pilat / Răstigńit pă cruśe d'e brad./ *Ba şi* ieu i-am făcut cruśea./ -O, maisture d'i l'emn / D'i-i fii (sic!) făcut cruśea maŕe / Să lucŕi mult şi puţin preţ să ai (...)/ „*Ba şi* ieu i-am făcut cuńel'e / Pîn mîńe / Pîn piśioaŕe / Şi pîn inimă"/.

Conjuncţia cauzală *căci*, rostită *căś*, a fost fragmentată în *că şi*: „Dar pe ăl d'e-l am acuma / Nu-l dau ńiśi pe toată lumea;/ *Că şi* cu lumea n-am śe faśe / Cu bădźiţa fac śe-m' plaśe (Băseşti, p. 85-86).

O formă hipercorectă o constituie *gropăśei* în loc de *gropăşei*, un diminutiv (plural) de la *gropaş* „gropar", pe care îl întâlnim într-un bocet cules din Gladna: „Roagă-tśe d'e *gropăśei* / Să tragă ţărâna rară" (p. 161).

Aceeaşi confuzie între *ś* (< *ĉ*) şi *ş* perceput palatal a dus la transcrierea *bîrnaşĭ* în loc de *bîrnaś:* „Cucurudz cu frundza-n sus/ Ţucu-i otśii cui t'e-o pus,/ Că t'e-o pus cu patru boi/ Ţucu-i otśii amîndoi./ Şi t'e-o pus cu patru vaśĭ / Ţucu-i otśii hăi *bîrnaşi*" (Bichigi, p. 119). Mai supărătoare decât transcrierea greşită o constituie însă explicaţia dată cuvântului în glosar: *bîrnaşi*, adj. pl. „căprui" în loc de *bîrnaśĭ* (= bărnaci) „brunet, oacheş, cu ochii negri". (Pentru aria lui *bîrnaci* şi *bîrnace* în Banat, vezi NALRR - Banat, I, hărţile 12 BRUNET şi 13 BRUNETĂ).

Locuţiunea adjectivală *de gata*, rostită *dźi gata*, neînţeleasă şi cu o topică schimbată, cerută de rimă, a dus la confecţionarea unui cuvânt *gigată*, adj. feminin, glosat „împodobită". Cum se va vedea din text, este vorba de *haine de gata*, cumpărate de la *şatră*, adică de la „târg": „Frundză verdźe foaie lată / Bine-ţi stă, mândro, *gigată*/ Tot cu haińe d'e la şatră!/ Dar mai bińe i-ar şăd'ea / Dacă şi l'e-ar faśe ia" (Gladna, p. 115). Logic, versul al doilea ar trebui să sune: „Bine-i stă mîndrii *dźi gata*" şi nu „Bine-ţi stă, mândro, *dźi gata*".

Greşeală de tipar sau şi interpretare eronată a textului găsim în cazul cuvintelor *gătă śina*, notate împreună: „Colo dźin josŭ, mai dźin jos,/ Iest'e-un câmp maŕe, frumos,/ Iest'e-o masă maŕe-nt'insă / Cu măsai verd'e cuprinsă; / Şi la masă śiŕe şed'e?/ Drăguţa feśiorilor,/ *Gătăśina* lotrilor" (Luncani, p. 134). După felul cum este scris (împreună) şi după punctuaţie (cu virgulă între *drăguţa feśiorilor* şi *gătăśina*) s-ar părea că ultimul cuvânt a fost considerat o apoziţie pe lângă sintagma de dinaintea ei, or, aici este vorba de două cuvinte independente şi anume de verbul *a găta* „a termina", „a pregăti" la perfectul simplu persoana a 3-a singular şi de substantivul *cină*, rostit *śină*, articulat cu articolul hotărât *a*.

Alteori, „de vină" este fonetica sintactică: „Badźe, să nu-ţ pară răŭ,/ *Că prę multśe-am jubit jeŭ*" (Gladna, p. 53) în loc de: „*Că prę mult tśe-am jubit jeŭ*", întrucât ar fi un non sens ca mândra (care se adresează badei) să iubească tot fete (adică *multśe* fete).

Înţelegere greşită, şi, deci, transcriere greşită o reprezintă şi următorul pasaj dintr-un descântec cules din Gladna (p. 184): „Fuźĭ, soaŕe, *-n dźi soaŕe* / Că tśe-aźung cu apă curutoaŕe / Cu apă dźin vad ... / în loc de „Fuźĭ, soaŕe-*n tśisoaŕe* ... " adică *în închisoare*, rostit *în tśisoaŕe* cu sensul de „loc închis" (cf. următorului text din folclorul copiilor, cunoscut de noi de la Bârla, jud. Argeş: „Ieşi, soare, *din chisoare* / Că astăzi e sărbătoare,/ Sărbătoarea naşului / Din capul oraşului ..."). În cazurile de mai sus, a avut loc şi câte o haplologie *în* (în)*chisoare*, respectiv *din* (în)*chisoare*. Explicaţia noastră este întărită şi de următorul descântec de soare săc, cules de D. Şandru de la Luncani (p. 191): „Fuźĭ, înkisoŕĭ [= în închisori, n.n. V. F.] / Că mă uit în apă curată / Şi tu să t'e duśĭ / Închisori [= în închisori] spurcat / Din cap / D'e la băiat" /.

Necunoaşterea unor elemente etnografice şi a numelui acestora, cum ar fi de exemplu, costumul popular şi a termenilor referitori la acesta, a produs confuzii ca în cazul cuvântului *ceapsă* „mică bonetă sau scufiţă de pânză albă, bogat împodobită cu ornamente colorate, ţesute sau cusute" (< magh.*csápsa*, scr. *čepac* DEX), rostit *śapsă* sau *śapţă*, notat *ťipźie*, cuvânt care apare şi în glosar cu semnificaţia „tipsie, tavă". Dar iată textul cules de la Băseşti, p. 81: „Şi-mĭ iau tipźiia cu colţ' / Pi dźi lăturĭ cu mărźel'e / Când mă vez', badźio, ţî-i jęle". Or, *tipsia* nu poate avea mărgele pe de lături.

Alteori, se ajunge direct la etimologii populare, datorate nu informatorilor, ci specialistului. Astfel, în glosar este inventat adj. pl. *buraţi* (despre păstrăvi) „stropiţi cu picăţele" (p. 462). Aşa ceva nu există, pentru că, după cum se va vedea din text, nu este vorba de cunoscuta specie de peşti, care oricum *nu răsar*: „*Buraţĭ păstrăvĭ răsărea* (Gladna, p. 185), în loc de „*Bureţi păstrăvi răsărea(u)*". *Bureţi păstrăvi*, sg. *burete păstrăv*, constituie „numele a două specii de ciuperci comestibile care cresc în grupuri pe trupul arborilor, una cu pălăria brună-roşcată, cu lamele albe, cu sporii albi şi cu piciorul scurt, b u r e t e n e g r u (*Pleurotus ostreatus*), cealaltă cu pălăria cenuşie-verzuie cu lamele gălbui şi cu piciorul galben cu puncte negre (*Pleurotus serotinus*).

Tot cu o etimologie populară avem a face şi în cazul lui *nădai* despre care aflăm că este un substantiv masculin însemnând „nădejde; presupunere, bănuială" (p. 470), considerat, probabil, un derivat regresiv de la *a se nădăi* „a

trage nădejde; a presupune; a bănui", termen ce urmează în glosar imediat după *nădai*.

Verbul respectiv există cu adevărat, el bucurându-se chiar de două apariţii în colecţia lui D. Şandru şi având sensul de „a presupune, a bănui": ;;Şi plîngîn' ńę-am d'espărţît / Pă cum nu *ńę-am nădăit*" (Căvăran, p. 18) şi „Numa hoţu dźe bărbat / Niśid'ecum nu s-a culcat;/ Şăd'e jos şi dohăneşt'e / Şt'ie boala śe gînd'eşt'e / Mă t'em că *să nădăieşt'e*" (Jupa, p. 4).

Nădai însă, cu trei ocurenţe în colecţia lui D. Şandru (neînregistrat nici de DLR, tomul VII, partea 1, litera N, deşi cuvântul a fost atestat deja în 1873 de E. Picot, *Documents pour servir à l'étude des dialects roumains*, p. 52, extras din „ Revue de linguistique et de philologie comparée", tom. V, fasc. 3 şi de G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896, p. 125; vezi şi Maria Purdela Sitaru, CCS, I, 1983, p. 61; V. Frăţilă, *Note lexicale şi etimologice*, în *Lexicologie şi semantică*, Timişoara, TUT, 1987, p. 35-37) este un cuvânt ce aparţine terminologiei botanice, însemnând „brusture, tulipan", corespunzând termenului ştiinţific *Arctium lappa*. Iată contextul în care apare *nădai*: „Cîn' sună goarna la śiai / Io[-s] cu ţăsala-ntră cai / Foaie d'e *nădai*" (Căvăran, p. 28); „Frundză vęrdźe dă *nădai*,/ D'e mică mă măritai" (Căvăran, p. 110); „Frundză vęrdźe dźi *nădai* / Tśinăŕel mă însurai" (Lăpujul de Sus, p. 335).

În următorul descântec din Jupa (p. 170) trebuie notat *ăl* „cel" (pentru *ăla* „acela") şi nu *iel* „el": „Să-l leşi / Curat / Luminat / Cum Dumńedzău l-o lăsat / Cum mamă-sa l-o fătat / Să t'e duśi la *iel* (sic!) d'e t'ę-o mînat".

În bocetul de mai jos, cules de la Lăpujul de Sus (p. 401), se va citi *d-a lungată* „de cea lungată" şi nu *d-alungată* „de alungată": „Ţińe, Doamńe, dziua maŕe / Că măicuţa aŕe cal'e / Tăt o cal'e *d-a lungată* [*nu d-alungată*] / Nu ajunge ńiśiodată". Cf., de altfel, varianta aceluiaşi bocet, culeasă tot de la Lăpujul de Sus, consemnată la p. 399: „Ţińe, Doamńe, dziua maŕe / Că măicuţa aŕe cal'e / Tăt o cal'e mai *lungată* / Nu să gată ńiśiodată".

În bocetul de mai jos se va citi *c-am udźit* „că am rămas" şi nu *cam udźiţĭ* „cam rămaşi": „Scoală, tată, scoală,/ Hai acasă,/ Pă noi să ńe-ndrepţ' / Śe să mai faśem,/ Şi cum să lucrăm / În urma dumital'e / *Cam udźiţĭ* (sic!) şi cam ńenvătaţi / Şi cam prę micuţ' şi ńecrescuţi" (Căvăran, p. 158).

Necunoaşterea geografiei regiunii a dus la notarea incorectă a unor toponime. Este vorba de unele oiconime provenite din nume comune, fapt ce a condus la scrierea lor cu iniţială minusculă: *Măidan*, azi Brădişorul de Jos, *Măru* şi *Poiana Mărului*, sate aparţinând de comuna Zăvoi, toate în judeţul Caraş-Severin: „ Helena dźe la *măidan* / Omorît-a un tîrnovean" (Luncani, p. 130), respectiv „Śińe nu şt'iie śe-i doru/ Să treacă cu mine *măru*,/ Că-n *poiana mărului* / Şt'i śe-i puiu dorului" /Căvăran, p. 106).

Numele tânărului informator de 12 ani din Jdioara este Valeŕi *Crivińeanţu* (< *crivineanţ* „locuitor al satului Crivina" < *Crivina* + suf. *-eanţ(u)* ce arată originea locală; cf. *Mărgineanţu* < *Margina* + *-eanţ(u)*, *Izvineanţu* < *Izvin* + *-eanţ(u)*, *Rîmneanţu* < *Ramna* + *-eanţ(u)*, *Vrăneanţu* < *Vrani* + *-eanţ(u)* etc.) şi nu *Crivineamţu*, cum, printr-o etimologie populară, îl găsim notat la p. 201 şi 401.

Nu ştim pe seama cui (a informatorului sau şi a culegătorului) să punem apariţia greşită a cuvântului *carńe* în loc de *cuńe* din colinda culeasă de la Căvăran (p. 147): „Şi calu s-o şiumpăvit / Ş-ar trăbui potcovit / Cu potcoave dă colaşĭ / Şi cu *carńe* (sic!) dă cîrnaţ".

Glosarul, la rândul lui, conţine o serie de notaţii şi de explicaţii eronate.

AUREŞI, s.m. pl. are semnificaţia „urieşi" şi nu „aurari" , aşa cum se poate constata din text: „Piatra feťii dzíše că s-ar fi lucrat d'e *aureşĭ. Auŕeşii* o fost oameńĭ cu puťeŕe ca o vită" (Luncani, p. 140);

BALĂ, adj., în loc de *bălă* (p. 461);

BOACTÎRI, s.m. , glosat „guarzi" în loc de „paznici de noapte". Cf. textul: „ Ş-aseară m-am dus la mîndra / ŷin boactîŕii şi-ńĭ ieu ţundra" (p. 286).

BUI, vb. IV „a năvăli, a se înghesui" (p. 462) înseamnă, în fond, „a se coborî": „apă *ne-am buit* pă rînd d'e sus aiśĭ la val'e, da asta nu-i d'e multu, bătrîńi noşťĭ o buit" (Luncani, p. 141);

CĂPRAN, s.m., glosat „arbore" (p. 463) este, de fapt, o notare greşită pentru *carpăn*: „Că io m-oi duśe / Şi m-oi întîlńi / Cu *căpranu* (sic!), Cu źugastru / Cu loza d'e vińe"(Căvăran);

CHITUŞELE este un diminutiv pl. de la *chită* „mănunchi, buchet" cu suf. compus *-uşea*, pl. *-uşele* sau de la *chituşă* (< *chită* + *-uşă*) + *-ea*, pl. *-ele* şi nu un adj. pl. diminutiv al lui *k'itśite,* cum se spune în glosar (p. 468). Nici redarea grafică nu este corectă: „Pînă-s meŕe micutśel'e/ Stau în cŕeangă kitutśele" (Băseşti, p. 154), deoarece aici avem un *ş* primar din suf. *-uşă* şi nu un *tś* (< *t* + *e*);

COCOR, COCORI, s.m. „horbotă, dantelă" înseamnă, de fapt „cârlionţ, buclă", „păr creţ": „Asta-i mîndra cu cocoŕĭ / Cînd o văd mă iau fioŕĭ" (Jupa, p. 99); „Ca să văd śi-o putŕedzît / Dźeźet'el'e cu inel'e / Şi budzăl'e subţîŕel'e / Oŕĭ *cocoru* ăl întors / Care miie drag mi-o fost" (Căvăran, p. 12). Pentru aria lui *cocor* în Banat, vezi NALRR- Banat, I, h. 16 (PĂR) CREŢ şi h. 17 CREAŢĂ (DESPRE LÂNĂ).

HÎRTSE, HÎRTSI (în loc de *HÎRŢI*, pentru că, nicăieri, *ţ* nu mai apare transcris *ts*) este considerat s.f. în loc de s.m. „pîrş, şoarece de câmp" (p. 467). Termenul denumeşte însă „şoarecele" (în general, deci şi pe cel de casă, sau mai ales pe acesta), după cum rezultă din cântecul satiric cules de la Căvăran (p. 20), unde însă din greşeală este scris *hîrtii* în loc de *hîrţî*: „Draga mea, fetiţă maŕe / Nu gînd'i la măŕitaŕe;/ Nu gînd'i tu iacă-aşa / Şi vez d'e cîńipa ta,/ Că pă cîńipioara ta / Îşi fac *hîrtii* (sic!) śetatśea".

PRĂPURAŔĬ, s.m. pl. are, după cum citim în glosar (p. 472) sensul „stegari, care poartă steagul la nuntă". Termenul apare însă într-un bocet (apropiat de cântecul bradului) şi denumeşte pe „cei ce poartă prapurii la înmormântare": „Scoală-mi-ťe d'e ťe uită,/ C-acuş vin să mi ťe ducă / Cu lăutaŕĭ, cu *prăpuraŕi*/ Şi iară cu steaguŕĭ mulťe,/ Ca d'i la noi să ťe muťe / În vîrfuţu d'ealului/ Sub un brad înśeťinat" (Gladna, p. 161).

ŚINCOVANĂ, s.f. „locuitoare din Tincova" (p. 478), trebuia notat tśincovană, întrucât *t* + *i* > *tś* şi nu *ś*;

SOR: „Floare albă *sor* cu prunu" (Căvăran, p. 14) este considerat substantiv masculin însemnând „frate" (p. 474), în loc de s.f. „soră", forma etimologică normală din lat. *soror.*

ŢĂRMURE este considerat s.f. (!), având sensul de „coamă de deal", or, acesta este un s.n. şi, aşa cum se va vedea, sensul lui este de „mal, ţărm": „Du-tśe tu miie şi-mi adă / Apă reśe d'in Dunăre / Sloi dźi giaţă d'in *ţărmuŕe*" (Luncani, p. 71).

VĂIUGĂ, s.f., are, în glosar, semnificaţia „vale mică, îngustă şi puţin adâncă" (p. 477). Contextul, pe care îl vom da puţin mai jos, arată că este vorba de *văiagă, voiagă* „piuă pentru ţesături de lână", termen pe care îl găsim şi în Haţeg (vezi Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului,* p. 330): „- la *văiugă* (aja să batśe aşa cu ńiştśe maie dźi lemn ca să să facă groasă) acolo şăd şubil'e cam dźe az' pînă mîńe ş-atunśa şubil'e l'e scoatśem şi l'e uscăm că-s udźe şi l'e uscăm ş-atunśa l'e duśem la croitorĭ să ńe facă şubă gata" (Gladna, p. 138).

VĂLĂU este considerat s.m. cu semnificaţia „vale abruptă". După cum se va vedea din contextul care urmează, sensul acestui substantiv neutru este de „jgheab care serveşte la scurgerea apei dintr-o fântână sau ca adăpătoare pentru vite" < magh. *válu*: „Cîntă cucu sus pă casă / Pă Mantu-l k'it'esc pă masă:/ Cîntă cucu pă stoborĭ / Pă Mantu-l k'it'esc cu florĭ, /Cîntă cucu pă *vălău* / Mantu-i mort în copîrşeu / Cîntă cucu pă fintînă / Pă Mantu traźe ţărînă" (Căvăran, p. 124). Termenul mai apare încă o dată într-o doină culeasă tot de la Căvăran (p. 8): „Fă-mă peana l'eului / Pă dunga *vălăului* / S-aud apa şuruind".

VRÎNGHIŞOARĂ este un diminutiv de la *vranghiţă* (variantă fonetică a lui *vragniţă* < *vratniţă* „poartă (de scânduri sau de nuiele" < scr. *vratnica* „idem") şi nu un diminutiv al lui *vrîngie* „frânghie", mai ales că în text apare *ǵ* şi nu *ĝ* (ca în glosar: *vrîngişoară*): „Vińe-o mică păsărică ... / Şi spuńe la maica me/ Să-m strîngă ţoal'il'e/ Să l'e pună-n *vrînǵişoară* / Să l'e d'eie foc şi pară" (Căvăran, p. 36). Primul vers, normal, trebuie să sune: *„Vino, mică păsărică"* şi nu *„Vine-o mică păsărică"* (verbul fiind la imperativ ca şi *spune* din versul următor).

ABREVIERI

ALR I = *Atlasul lingvistic român,* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, vol.I: *Părţile corpului omenesc şi boalele lui* de Sever Pop, Cluj, 1938; vol.II: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea* de Sever Pop, Sibiu- Leipzig, 1942

ALR II = *Atlasul lingvistic român,* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, vol.I: *A.Corpul omenesc, boale şi termeni înrudiţi. B.Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă,sărbători. C.Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule* de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.

ALR s.n. = *Atlasul lingvistic român* [II], serie nouă, vol. I -VII, [Bucureşti], EA, 1956 - 1972.

ALRM I = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Partea I, vol.I: *Părţile corpului omenesc şi boalele lui* de Sever Pop, Cluj, 1938; vol.II: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea* de Sever Pop, Sibiu - Leipzig, 1940.

ALRM II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, vol.I: *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi). B.Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători. C.Casa, acareturi, curtea, focul, mobilierul, vase, scule* de Emil Petrovici, Sibiu - Leipzig, 1940.

ALRM s.n. = *Micul atlas lingvistic român* [II], serie nouă, vol. I -IV, Bucureşti, EA, 1956-1981.

AUT = „Analele Universităţii din Timişoara. Seria ştiinţe filologice", Timişoara, I, 1963 şi urm.

CADE = I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat.* Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I. Aurel Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", [1926-1931].

CDDE = I. A. Candrea, Ov. Densuşianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine* (A - *Putea*), Bucureşti, 1907-1914.

CCS = „Caietul Cercului de Studii", Timişoara, I, 1983 şi urm.

DA = Academia Română. *Dicţionarul limbii române*, I, 1913 şi urm.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, EA, 1975.

DLR = *Dicţionarul limbii române* (DLR), t.VI, Bucureşti, EA, 1965 şi urm.

DM sau DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, EA, 1958.

DSB, I-IV = *Dicţionarul subdialectului bănăţean*, Timişoara, TUT, 1985-1988; vol. I-II, redactor Sergiu Drincu, redactor coordonator Vasile Şerban; vol. III-IV, redactor Maria Purdela Sitaru, redactori coordonatori Vasile Şerban, Sergiu Drincu.

Gămulescu, *Elemente* = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti-Pancevo, 1974.

NALRR - Banat, I = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat, I,* sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Bucureşti, EA, 1980.

TUT = Tipografia Universităţii din Timişoara

BANATER ÖSTLICHE MUNDARTEN IN EINER NEUEN VOLKSKUNDLICHEN SAMMLUNG. PHONETIK UND LEXIK (ZUSAMMENFASSUNG)

Im vorliegenden Beitrag untersucht der Verfasser die Phonetik und die Lexik einiger Banater Mundarten und Mundarten des Banater Typs im Band

Folclor românesc (*Rumänisches Volksgut*) von D. Şandru, der im Nachruf im Minerva Verlag, Bukarest 1987, erschienen ist.

Das volkskundliche Material ist phonetisch umschrieben und erfaßt die ‚wesentlichen Merkmale des Vokalismus und Konsonantismus der Mundarten aus der Karansebescher und Fatscheter Gegend und aus dem Pădureni-Gebiet, das im heutigen Kreis Hunedoara liegt.

Die volkskundlichen Texte aus dem obengenanten geographischen Raum wurden in den frühen vierziger Jahren unseres Jahrhunderts aufgenommen. Das Banater volkskundliche Material haben im Jahre 1931 auch 18 Bukarester Philologiestudenten aufgenommen, die Mitglieder der Sprachgesellschaft „Graiul nostru" („Unsere Mundart"), waren, aber nicht so gewandt in Mundartaufnamen (und Mundartforschung).

Der Autor stellt eine Reihe von uneinheitlichen Behandlungen in der phonetischen Umschrift und Fehlaufzeichnungen einiger Wörter im Wörterverzeichnis des Bandes fest und kommt zur Schlußfolgerung, daß D. Şandru, ein ausgezeichneter Dialektologe und Volkskundler, Schüler von Ovid Densusianu, nicht mehr die Gelegenheit hatte, die Endfassung der Sammlung genauerstens durchzusehen, die wahrscheinlich, wie schon erwähnt, von den ehemaligen Mitglieder der Sprachgesellschaft „Graiul nostru" stammt.

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII GRAIURILOR SÂRBEŞTI ŞI CROATE DIN ROMÂNIA

de
MIHAI N. RADAN

I. Bazele filologiei slavo-române au fost puse în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de către personalităţi marcante ale vremii: Alexandru Odobescu, B. P. Haşdeu, episcopul Melchisedec Ştefănescu şi Alexandru Cihac, deşi preocupări în acest domeniu au existat şi mai înainte. Dar slavistica românească ca disciplină ştiinţifică de sine stătătoare, la nivelul slavisticii europene, a fost întemeiată în anul 1891 de Ioan Bogdan[1]. Ea a cunoscut o evoluţie mereu ascendentă, datorită unor cercetători de seamă, urmaşi ai lui I. Bogdan, ca de exemplu: I. Bărbulescu, I. Popovici, Th. Capidan, Gr. Nandriş, E. Petrovici şi alţii.

În contextul dezvoltării filologiei slavo-române, în perioada interbelică începe predarea limbilor slave moderne în unele universităţi, fapt care va da un nou imbold dezvoltării acestei discipline ştiinţifice la noi în ţară. Astfel, timp de un secol, slavistica românească s-a dezvoltat necontenit, lărgindu-şi mereu cercul preocupărilor spre domenii noi şi aducând adeseori, în multe privinţe, contribuţii originale. În plus, preocuparea sa constantă faţă de contactul dintre limbile slave şi cele romanice, în special cu limba română, îi conferă o notă specifică şi, totodată, îmbogăţeşte slavistica internaţională cu un nou domeniu de cercetare - cel al interferenţelor dintre limbile slave şi cele romanice. Astăzi, pe bună dreptate, se poate vorbi de şcoala slavistică românească, ale cărei realizări sunt recunoscute şi unanim apreciate pe plan naţional şi internaţional[2].

II. Pe teritoriul României locuiesc, alături de români, alte naţionalităţi, între care şi slavi. Aceştia, în prezent, trăiesc în localităţi fie cu populaţie slavă omogenă, fie în localităţi cu populaţie mixtă, împreună cu populaţie românească sau de alte naţionalităţi. Unul din obiectivele slavisticii româneşti l-a reprezentat şi îl reprezintă în continuare cercetarea graiurilor slave de pe teritoriul României. Studiul acestor graiuri este important în primul rând pentru slavistică, datorită arhaismelor şi inovaţiilor divergente (de reţinut că unele graiuri s-au separat de dialectele convergente în urmă cu câteva secole), dar şi pentru studiul raporturilor lingvistice slavo-române, al bilingvismului şi plurilingvismului.

---

[1] Mihăilă, G., *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, 1973, p. 157-207; Idem, *O sută de ani de studii slavo-române la Universitateea din Bucureşti*, Rsl., XXIX, Bucureşti, 1991, p. 15.

[2] Vezi: Mihăilă, G., *Studii ....*; Idem, *O sută de ani...*; Idem, *Slavistica românească în anii 1944-1974*, partea I, AUB, Filologie, anul XXV, 1976, p. 63-82, partea a II-a, Rsl., XIX, 1979, p. 481-507; Petrovici, E., *Voprosy slavistiki v Rumynii za poslednie desjat' let*, Beogradski međunarodni sastanak (15-21 XIX. 1955), Belgrad, 1957, p. 459-464; Idem, *Dezvoltarea studiilor de slavistică în ţara noastră, în ultimii 15 ani*, SCL, X, 1959, nr. 3, p. 333-341; Iordan I., *Lingvistica românească*, Bucureşti, 1946, p. 23-25., Apreotesei, C., *Stadiul actual al cercetării contactelor lingvistice româno-iugoslave în Republica Socialistă România*, ASLR, 3-4, Zrenjanin, 1972-73, p. 65-80., Linţa, E., (coordonator), *Din istoria slavisticii româneşti*, Bucureşti, 1982., Bucă, M., Milin, J., *Din istoria slavisticii bănăţene*, Rsl., XXIX, 1992, p. 83-103.

Cu toate că cercetarea graiurilor slave din România are o îndelungată tradiţie (primul studiu apare la sfârşitul secolului al XIX-lea), ea n-a avut un caracter de continuitate. O contribuţie majoră în ceea ce priveşte intensificarea cercetării graiurilor slave a avut-o reputatul şi regretatul academician Emil Petrovici care, în primele decenii ale secolului al XX-lea, publică o serie de articole şi studii privind dialectele slave şi interferenţele slavo-române, include unele puncte sârbeşti, bulgăreşti, şi ucrainiene în *Atlasul lingvistic român* şi scrie monumentala sa monografie dialectală *Graiul caraşovenilor* (1935). Cu toate acestea, cercetarea graiurilor slave se intensifică şi dobândeşte un caracter de continuitate abia după anul 1950, când cercetările s-au extins practic asupra tuturor graiurilor slave. Acestea au fost întreprinse, în marea majoritate a cazurilor, de către cercetătorii români, dar şi de unii slavişti din ţările slave.

Începutul cercetărilor sistematice şi organizate se caracterizează prin apariţia unor studii şi articole în care se analizează realizările în acest domeniu şi se dezbat problemele legate de studierea acestor graiuri în viitor[3], după care apar o serie de studii, prezentări sintetice şi chiar monografii consacrate graiurilor slave din diferite localităţi.

III. În contextul general al dezvoltării slavisticii româneşti s-au înscris şi cercetările referitoare la graiurile sârbeşti şi croate din România, domeniu în care s-au obţinut unele rezultate remarcabile.

Vorbitorii acestor graiuri sunt grupaţi în câteva judeţe din vestul ţării (Banat): Timiş, Caraş-Severin, Arad şi Mehedinţi. Conform datelor statistice publicate pe baza rezultatelor obţinute la ultimul recensământ al populaţiei (07.01.1992), astăzi în România trăiesc 29.080 etnici sârbi, aproximativ 2500 persoane care s-au declarat caraşoveni şi 4180 de croaţi (aici sunt incluşi 3730 de locuitori ai satelor caraşoveneşti care s-au declarat croaţi). Marea majoritate a sârbilor, caraşovenilor şi croaţilor din România locuiesc în cele patru judeţe mai sus menţionate (27831 sârbi, 2500 caraşoveni, 4091 croaţi), ceilalţi fiind împrăştiaţi în aproape toate celelalte judeţe ale ţării (1269 sârbi, 89 croaţi). Mai menţionăm că cele şapte localităţi caraşovene aveau la data recensământului aproximativ 6800 locuitori, din care câteva sute s-au declarat sârbi.

Graiurile sârbilor şi croaţilor au fost în trecut studiate sporadic şi abia în a doua jumătate a secolului nostru, în special după prima Conferinţă de dialectologie slavo-română[4], s-a intensificat cercetarea lor. Cu toate acestea, trebuie menţionat faptul că unele graiuri sârbeşti, spre deosebire de alte graiuri slave din România, s-au aflat în centrul atenţiei unor slavişti de renume, români sau străini, încă de la sfârşitul secolului trecut. Avem în vedere aici, în primul rând, graiurile caraşovene, a căror cercetare a început practic în anul 1899, prin studiul intitulat *Narečie karaševcev* al slavistului rus (de origine

---

[3] Vrabie, E., *Stadiul actual şi sarcinile cercetării graiurilor slave din Republica Populară Română; Privire asupra localităţilor cu graiuri slave...*, Rsl., VII, 1963, p. 55-85; Idem, *Mesto slavjanskix govorov na teritorii RNR v sisteme slavjanskix jazykov i ix značenie dlja slavjanskoj dialektologii*, Rsl., IX, 1963, p. 195-217; Jivcovici, M., *Srpski i hrvatski govori iz SR Rumunije - nove tendencije i pojave*, AUB, Limbi şi literaturi străine, XXVI/2, 1981, p. 5-13; Tomić, M., *O stanju jugoslavistike u SR Rumuniji*, NSSUVD, I, 1971, p. 63-66; vezi şi nota 2.

[4] Vezi *Conferinţa de dialectologie slavo-română*, Rsl., VII, 1963, p. 5-7.

română) P. A. Sârcu[5] şi care, începând cu acestă dată, au stat mereu în atenţia specialiştilor. Apariţia lucrării lui Sârcu marchează, de fapt, începutul cercetărilor graiurilor sârbeşti şi croate din Banatul românesc. La scurt timp după aceea, în anul 1903, apare studiul cunoscutului slavist bulgar Ljubomir Miletič - *Ueber die Sprache und die Herkunft der sog. Krašovaner in Süd-Ungarn* (Af. sl. Ph., XXV, 1903, p. 161-181), consacrat tot graiurilor caraşovene, în care autorul demonstrează pentru prima dată, cu argumente solide, că aceste graiuri aparţin de fapt limbii sârbe, spulberând astfel părerile nefondate conform cărora vorbitorii acestor graiuri ar fi de origine bulgară[6]

Şi după această dată se fac referiri la aceste graiuri[7], iar în anul 1935, aşa cum am mai spus, apare monografia *Graiul caraşovenilor*[8], care este prima şi cea mai importantă lucrare de dialectologie slavă scrisă la noi în ţară, o lucrare clasică, de pionierat, un adevărat model de cercetare dialectologică elaborată de marele nostru slavist Emil Petrovici. Pentru a ilustra valoarea deosebită a acestei monografii, citäm pe renumitul lingvist sârb, Pavle Ivić: „Această importantă lucrare reprezintă cea mai reuşită contribuţie pe care au adus-o până în prezent cercetătorii străini la dialectologia noastră, ea depăşind cu mult lucrările unor savanţi eminenţi ca Leskien, Hirt, Broch şi alţii. În general, există foarte puţine lucrări în ştiinţa noastră care, prin calitatea şi spiritul modern al metodei, să se situeze mai presus de lucrarea lui E. Petrovici"[9].

Prin întreaga sa activitate E. Petrovici va contribui foarte mult la dezvoltarea slavisticii româneşti, susţinând şi impulsionând cercetarea tuturor graiurilor slave din România.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, după cum am mai subliniat, apar o serie de lucrări în care se fac referiri şi la alte graiuri sărbeşti şi croate

---

[5] Sârcu, P., *Narečie karaševcev*, Izvestija otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Academii Nauk, IV, 1899, p. 641-660.

[6] Un număr însemnat de istorici, filologi şi etnografi din secolul al XIX-lea, îi consideră pe caraşoveni de origine bulgară. La această concluzie eronată cercetătorii ajung deoarece se bazează pe textul din *Historia Domus Parochiae Crassovenssis*, ticluită de franciscani în anul 1645, în momentul în care ordinul franciscan se scindează în două, călugării din Bulgaria separându-se de cei din Bosnia. Pentru a neutraliza pretenţiile ordinului iezuit asupra parohiei Caraşova, franciscanii din Bulgaria inventează dovezi cu privire la originea bulgară a caraşovenilor, care au drept scop să demonstreze prezenţa şi activitatea lor printre aceşti catolici încă de pe timpul regelui Ludovic I al Ungariei, începând cu anul 1366 (vezi p. 171, nota 39). Dintre cercetătorii care susţineau originea bulgară a caraşovenilor, amintim: Czoernig Fr., *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie*, II, Wien, 1855; Bárány, A., *Temesmegye Emléke*, Nagy Becskerek, 1848; Böhm, L., *Délmagyarország vagy az ugynevezett Bánság külön története*, Pest, 1867; Kanitz, F., *Donau - Bulgarien u. der Balcan*, Leipzig, 1880; Bodor, A., *Délmagyarországi telepitések története és hatása a mai közállapotokra*, Budapest, 1914; vezi şi notele 114, 116, 117, 121.

[7] Vezi Živojnović,J., *Karašovani (Karašani, Karašavci). Beleške, narodni običaji i primeri jezika*, LMS, LXXXIII, 1907; tom 242, p. 42-67; tom 243, p. 52-79; Idem, *Kroz juzni Banat*, LMS, LXXXV, 1909, tom 255, p. 37-69; Belić, A., *O srpskim ili hrvatskim dijalektima*, GSKA, LXXVIII, Drugi razred, 47, Beograd, 1908, p. 99; Melich, I., *A honfoglaláskori Magyarország*, A Magyar nyelvtudomány kezikönye, Budapest, 1929; Marković, S., *Srpski jezik u rumunskom delu Banata*, Život, Temišvar, 1936, p. 1-3; Malecki, M., *Gwary slaviańskie w Banacie rumuńskim (Les dialectes slaves dans le Banat roumain)*, Extrait du „Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des lettres", Krakov, 1938, p. 13-16; Popović, I., *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, 1955.

[8] Petrovici, E., *Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Bucureşti, 1935.

[9] Ivić, P., *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod u štokavsko narečje*, Novi Sad, 1956, p. 213. Cf. şi recenziile: A. Vaillant, RÉS, XV, p. 152-154; Skok, P., JF, XVIII, p. 318-322.

din Banatul românesc[10], mai mult decât atâta, ele devenind obiect de investigare ştiinţifică pentru mulţi cercetători din ţara noastră. Aceste cercetări, după cum vom vedea în continuare, s-au concretizat într-o serie de lucrări, studii şi monografii dialectale valoroase, contribuind substanţial la clarificarea unora dintre numeroasele probleme legate de aceste graiuri. Trebuie să precizăm că, de acum, cercetările, anchetele şi sondajele dialectale se efectuează în mod organizat, pe baza unor planuri tematice anuale şi de perspectivă. Un rol important în organizarea cercetărilor dialectologice l-au avut atât Catedra de limbi slave din cadrul Facultăţii de Limbi şi Literaturi Străine a Universităţii din Bucureşti, cât şi Sectorul de slavistică al Institutului de Lingvistică din Bucureşti, care au întocmit programe de cercetare concrete. Cercetările efectuate conform acestor programe s-au soldat cu un bogat material dialectal înregistrat în fonotecă[11], parţial folosit, dar care aşteaptă să fie prelucrat în viitor. Desigur, o importantă contribuţie în acest domeniu au adus-o şi cercetătorii din alte centre univesitare din ţară - Iaşi, Cluj, Timişoara, Craiova. Totodată, trebuie să menţionăm că şi în Iugoslavia a fost elaborat de către profesorul Radu Flora un program de cercetare a relaţiilor sârbo-române, care prevedea şi cercetarea interferenţelor din domeniul limbii[12].

Vom încerca în continuare să facem o prezentare succintă, pe domenii, a rezultatelor cercetărilor graiurilor sârbeşti şi croate din România.

1. Încă din momentul în care a început cercetarea sistematică a graiurilor sârbeşti şi croate din România, s-a simţit nevoia elaborării unor *lucrări de sinteză* care să facă un inventar al graiurilor, să încerce o clasificare a acestora şi să specifice problemele şi priorităţile studierii lor în viitor. În acest scop, în anii 1958, 1959 şi 1960, un colectiv de cercetători format din M. Jivcovici, B. Berici şi V. Vescu, au efectuat sondaje şi anchete dialectale în 24 de localităţi cu vorbitori în graiurile sârbeşti şi croate, pe baza unui chestionar ad hoc. Rezultatele acestor anchete vor fi valorificate ulterior în câteva studii individuale şi coelctive. Astfel, M. Jivcovici, B. Berici şi V. Vescu, în lucrarea colectivă *O srpskim i hrvatskim govorima u Banatu* (NŽ, V, 1961, nr. 2, p. 77-84; VI, 1962, nr. 1, p. 82-89) au dat o primă clasificare a graiurilor. Ei au delimitat 7 tipuri de graiuri, dintre care 6 sunt sârbeşti (štokaviene) denumite: *graiul bănăţean, graiurile din Clisură, graiul din Sviniţa, graiul caraşovean, graiul din Recaş, graiul Muntenegrului bănăţean*, şi unul croat (kajkavian) -

---

[10] Belić, A., *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Beograd, 1956; Popovići, I., *Istorija...*, Novi Sad, 1955; Ivić, P., *Dijalektologija...*, şi altele.

[11] *Arhiva fonogramică a graiurilor slave de pe teritoriul României*, realizată de Sectorul de slavistică al Institutului de Lingvistică din Bucureşti.

[12] Despre acest program Radu Flora a vorbit prima dată în lecţia inaugurală din 3 dec. 1963, ţinută la Facultatea de Filologie a Universităţii din Belgrad, cu prilejul deschiderii cursurilor de limba şi literatura română, intitulată *Contribuţii la metodologia studierii relaţiilor sârbo-române pe plan lingvistic şi literar-cultural*, text publicat apoi în „Lumina", Panciova, XVII, 1963, nr. 6, p. 383-415. Despre program, cât şi despre aportul lui R. Flora în direcţia realizării lui, vezi: Flora, R., *Din relaţiile sârbo-române (Privire de ansamblu)*, Panciova, 1964 (lucrare de sinteză, conţine 235 (+1) pagini şi 15 ilustraţii); Idem, *Relaţiile sârbo-române. Noi contribuţii (metodologice, istorice, culturale, lingvistice)*, Libertarea, Panciova, 1968; Bot, N., *Din istoria cercetării relaţiilor sârbo-române (Contribuţia profesorului dr. Radu Flora)*, ASLR, 3-4, Panciova-Zrenjanin, 1972-73, p. 33-39.

graiul din Checea[13]. Deşi conţine date sumare referitoare la particularităţile fonetice, morfologice şi sintactice ale graiurilor sau unele concluzii discutabile în ceea ce priveşte încercarea de încadrare strictă a unor localităţi într-un tip sau altul, importanţa lucrării constă în faptul că a fost prima încercare de clasificare globală a tuturor graiurilor în discuţie şi care oferă şi astăzi cea mai cuprinzătoare privire de ansamblu asupra lor.

Această clasificare a fost preluată de lingvistul iugoslav Asim Peco care, în lucrarea *Pregled srpskohrvatskih dijalekata* (Naučna knjiga, Beograd, 1978, p. 196-199), trece în revistă principalele caracteristci ale fiecărui tip de grai sârbesc şi croat din Banatul românesc. Din păcate, deşi graiurile sunt extrem de sumar prezentate, materialul dialectal folosit în exemple este deseori inexact notat sau greşit preluat; semnalăm chiar şi unele greşeli de substanţă cum ar fi prezentarea ca tipice a unor forme inexistente de fapt într-un anumit grai, şi altele. Inexactităţile şi greşelile din lucrarea lui A. Peco se datorează în mare măsură faptului că autorul a utilizat ca sursă doar două lucrări[14], fără a consulta şi alte lucrări referitoare la această problematică apărute până atunci.

Au existat şi alte încercări de clasificare a acestor graiuri la baza cărora au stat diverse criterii, ca de exemplu cele ale lui P. Ivić, M. Tomici sau V. Vescu.

Astfel, în studiul *Jedna doskora nepoznata grupa štokavskih govora: govori sa nezamenjenim jatom* (publicat în GFF, I, Novi Sad, 1956, p. 146-16o), P. Ivić face o clasificare parţială, de fapt o grupare a câtorva graiuri, care are la bază un arhaism comun. Este vorba de patru graiuri în care *jat* (ě) are o altă valoare decât *e* (<ě) din majoritatea dialectelor štokaviene de tip ekavian. Menţionăm că toate cele patru graiuri sunt graiuri periferice în care valoarea lui *ě* este cuprinsă între *e* şi *i* (e închis) . Aceste graiuri sunt: a) *graiul sârbesc din Galipoli* (vorbitorii acestuia au trăit câteva secole în satul Barjamič, în împrejurimile localităţii Galipoli de pe teritoriul turcesc al Traciei, strămutaţi după primul război mondial în localitatea Pehčevo, din Macedonia răsăriteană); b) *graiurile caraşovene* ; c) *graiul din Recaş;* d) *graiurile Muntenegrului bănăţean,* ultimele trei aflându-se pe teritoriul României, şi care, prin această caracteristică, se deosebesc deci de celelalte graiuri sârbeşti şi croate din România, dar şi de cele din Iugoslavia [15].

M. Tomici, în studiul *Podela srpskih i hrvatskih govora u Banatu prema izgovaranju suglasnika č, ć, dž, đ* (în Nž., XI, 1, 1967, p. 83-86) face următoarea clasificare a graiurilor, având drept criteriu deosebirile în pronunţarea africatelor č, ć, dž, đ, în cinci grupe, după cum urmează: a) graiurile în care consoanele de mai sus se pronunţă la fel ca în limba literară; b) graiurile în care aceste consoane se pronunţă mai moale decât în limba literară (*č', ć', dž',đ'*), c) graiurile care au numai două din cele patru consoane: *ć, đ*; d)

---

[13] Menţionăm că în Checea sunt şi locuitori sârbi, al căror grai are toate caracteristicile graiurilor štokaviene de tip bănăţean vorbite în partea centarlă şi nord-vestică a Banatului românesc.

[14] Živković, M., *Svedočanstva,* Kriterion, 1976 (vezi şi referatul lui R. Flora susţinut la cea de-a VI-a Întrunire internaţională a slaviştilor de la Belgrad).

[15] Dorim să menţionăm că academicianul E.Petrovici a fost primul care a semnalat acest fapt, de altfel, foarte important pentru dialectologia sârbă şi croată, deoarece el ajută la reconstituirea areei *jat*-ului arhaic, dar şi în stabilirea originii graiurilor cu *ě*-ul neschimbat.

graiurile în care *ć* şi *đ* se pronunţă mai moale decât în limba literară, iar *č* şi *dž* sunt la fel ca în limba literară ; e) graiul din Diniaş, care are numai consoanele *č* şi *dž*; graiurile sunt plasate într-una din cele cinci grupe şi se dau exemple în cadrul fiecărei grupe. Totodată, autorul atrage atenţia că în cadrul fiecărei grupe, aproape în fiecare grai, există oscilaţii, excepţii în pronunţarea africatelor de mai sus, în astfel de cazuri aceste consoane comportându-se altfel decât ar fi de aşteptat, sau există dublete. Se mai menţionează că graiurile vorbite în diferitele cartiere ale Timişoarei nu au fost incluse în nici una din grupele mai sus menţionate, deoarece aici amestecul populaţiei sârbe provenit din diferite localităţi din Banat este cel mai pronunţat iar oscilaţiile în pronunţie foarte mari, fiecare vorbitor sârb, practic, păstrând caracteristicele pronunţiei din localitatea de baştină. De-asemenea, graiul din Checea (croat), care are o structură aparte, este analizat separat, acesta manifestând cea mai mare instabilitate în pronunţarea acestor africate. În final, numeroasele variante ale lui č, ć, dž, đ sunt explicate pe de o parte, prin faptul că sârbii şi croaţii din Banat au emigrat din zone diferite, iar pe de altă parte, acestea se datorează influenţelor străine, iar în unele graiuri (caraşovene, Svinița, Muntenegrul bănăţean) modul de pronunţare al consoanelor în cauză reprezintă o trăsătură arhaică a graiurilor respective.

Acelaşi autor, pornind de la unele trăsături comune mai multor graiuri, efectuează încă două clasificări ale lor[16].

Ultimul studiu apărut, în care este abordată problema clasificării graiurilor, aparţine lui V. Vescu[17]. După prezentarea în ordine cronologică a tuturor lucrărilor referitoare la graiurile sârbeşti şi croate din România apărute până la data elaborării studiului, este evidenţiat faptul că numeroasele cercetări ale acestor graiuri au contribuit substanţial la completarea datelor referitoare la caracterul şi amplasarea lor teritorială în Banatul românesc, permiţând totodată să se tragă concluzii asupra vechimii şi a structurii lor, a graiurilor convergente din care s-au desprins, a contactelor cu alte limbi, etc. Pornind de la aceste

---

[16] În studiul intitulat *Despre statutul vocalelor r̥ şi l̥ în graiurile sârbeşti şi croate din ţara noastră*, publicat în SCL, XIX, nr.6, 1968, p. 611-614, analizând statutul vocalei r̥, Tomici împarte graiurile în trei grupe, din care una este intermediară. Totodată face unele precizări în ceea ce priveşte tratamentul lui r̥ şi l̥ (l se mai păstrează doar în graiurile caraşovene şi în Svinița).

Cele două clasificări ale graiurilor făcute de M. Tomici sunt prea generale, fenomenele fiind mult prea sumar şi expeditiv analizate, încercările de a delimita graiurile între ele pornind de la particularităţile pronunţiei africatelor sau al statutului lui r̥ în diferitele graiuri, nu au dat rezultate semnificative, în sensul că nu s-a reuşit o delimitare precisă a acestora. Într-un alt studiu, *Graiurile sârbeşti şi croate din R.S. România (Privire generală)*, publicat în ASLR, nr. 3-4 Zrenjanin, 1972-73, p. 599-604, acelaşi autor face câteva clasificări având la bază următoarele criterii: a) particularităţile fonetice şi morfologice (mai puţin cele sintactice şi lexicale); b) criterii structurale şi genetice (pentru stabilirea originii comune a mai multor tipuri de graiuri); c) gradul de păstrare al arhaismelor. Tomici a mai publicat încă câteva studii care vizează graiurile sârbeşti şi croate în ansamblu. Vezi Tomić, M., *Upotreba akuzativa i lokativa u srpskim i hrvatskim govorima u Banatu*, KŽ, I, 1, Temišvar, 1968; Idem, *Srpski i hrvatski govori u Rumuniji*, Razvitak, 4-5, Zaječar, 1972, p.78-90; Idem, *Seobe bez seoba*, ZbMSFL, XXXIII, 1990, p. 487-490; Idem, *Po Dunavskoj Klisuri*, Kriterion, 1989, p. 138-344; Idem, *O odnosu između teorije i prakse u tretiranju frazeoloških jedinica*, KŽ, XXX/ 3, 1986, p.84-88.

[17] Vescu, V., *Graiurile sârbeşti şi croate din România. Criterii de clasificare*, Dialectologia, Societatea de Ştiinţe filologice din R.S.R., Bucureşti, 1989, p. 227- 234; De acelaşi autor, vezi şi *Srpski i hrvatski govori u našoj zemlji*, Banatske novine, nr. 8,9, 11, 12, 13, 14, Timişoara 1970.

date, V. Vescu clasifică graiurile sârbeşti şi croate din ţara noastră folosind următoarele criterii: a) prezenţa trăsăturilor arhaice; b) structura prozodică; c) sistemul fonologic; d) particularităţi fonetice, morfologice, sintactice şi altele luate la un loc.

O preocupare constantă în ceea ce priveşte cercetarea graiurilor sârbeşti şi croate au avut-o Mirco Jivcovici şi, în special, Victor Vescu, care au publicat mai multe studii şi articole în care abordează probleme din cele mai variate legate de studierea acestora.

Într-unul din articolele sale, intitulat *Fonetisme arhaice în graiurile sârbocroate din regiunea Banat* (Rsl., VII, 1963, p. 195-202), V Vescu, după ce semnalează prezenţa unor trăsături arhaice în unele graiuri sârbeşti din ţara noastră (în special în graiurile caraşovene şi din Svinița şi, în mai mică măsură, în graiurile din Recaş, Muntenegrul bănăţean şi Clisura Dunării), analizează mai detaliat cinci dintre acestea: tratamentul ierurilor (ъ, ь), l vocalic (l̥), l final (-l), grupul *čr* şi africata *d͡z*. Autorul consideră că principala cauză a păstrării fonetismelor arhaice în graiuri este izolarea acestora de masa graiurilor din care făceau parte cândva, care însă nu a avut drept consecinţă stagnarea evoluţiei lor, ci doar încetinirea ei, favorizând totodată apariţia unor inovaţii.

Într-un alt studiu de sinteză[18], acelaşi autor analizează global influenţa limbii române asupra graiurilor sârbeşti din România, influenţă care se manifestă în special în lexic, dar şi în alte compartimente (sintaxă, morfologie, fonetică, sistemul accentului), şi care le conferă o notă specifică, contribuind astfel la accentuarea diferenţierii lor de masa graiurilor convergente. În final, autorul opinează că cercetările viitoare trebuie să cuprindă şi acest important aspect, rezultat din contactele lingvistice româno-sârbe.

Amintim aici încă un studiu al lui V.Vescu, *Problemele studierii graiurilor sârbeşti şi croate din România* (Rsl., XVII, 197o, p. 171-181), important pentru faptul că autorul, după ce prezintă sumar principalele realizări obţinute în cercetarea acestor graiuri şi atrage atenţia din nou asupra existenţei unor arhaisme în unele din ele, susţine necesitatea continuării şi aprofundării acestor cercetări şi indică priorităţile în acest sens.

Fenomenele şi tendinţele apărute în graiuri în ultimul timp sunt analizate de M.Jivcovici în studiul sintetic *Srpski i hrvatski govori iz SR Rumunije - nove tendencije i pojave* (AUB, Limbi şi literaturi străine, XXVI/2, 1981, p. 5-13).

În sfârşit, trebuie să evidenţiem şi aportul unor slavişti străini în cercetarea acestor graiuri. L-am menţiona aici, în primul rând, pe Pavle Ivić, care s-a şi deplasat în unele localităţi cu populaţie sârbă din România, unde a efectuat anchete dialectale (în anul 1956, în localitatea caraşoveană Clocotici, apoi în Recaş, Petrovasela şi Cralovăţ) , materialul cules fiind folosit ulterior mai ales pentru studiul comparativ al diverselor graiuri sârbeşti[19], apoi pe B.

---

[18] Vescu, V., *Observaţii asupra contactelor lingvistice româno-sârbe în Banat*, AUB, Anul XIX -197o, p. 131-138; Vezi şi : Idem, *Particularităţile sintactice şi lexicale în graiurile sârbocroate din Banat*, comunicare la Sesiunea ştiinţifică a Facultăţii de Filologie din Bucureşti, februarie, 1962.

[19] Ivić, P., *Dijalektologija...*; Idem, *Die serbokroatische Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung*, Den Haag, 1958; Idem, *Emil Petrovici, Graiul caraşovenilor. Studiu de Dialectologie slavă meridională, Bucureşti*, 1935, JF, XVIII, Beograd, 1949-1950, p. 318-322; Idem, *Klokotič*

Berić, unul dintre puținii cercetători care s-au ocupat special și de accentul unor graiuri (Svinița, Liubcova și Moldova-Veche)[20] sau pe I. Brabec[21] cu un scurt studiu, apărut în anul 1972, în care se dau principalele trăsături ale fiecărui grai sau grup de graiuri croate existente la acea dată în sud-vestul Banatului (românesc și iugoslav). De asemenea, pe lângă cercetătorii deja menționați mai sus (Sârcu, Miletič, Peco, ș.a.), mai amintim pe A. Belić[22], I. Popović[23], M. Malecki[24], M. Bjeletić[25] și, nu în ultimul rând, pe J. Cvijić cu renumita lucrare *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje* (I, Beograd, 1922; II, Beograd, 1931) și P. Skok (*Etimilogijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb, 1971-1975).

2. Cercetarea dialectologică organizată și sistematică a avut ca rezultat apariția câtorva *monografii dialectale*, care au clarificat destule probleme neelucidate până atunci în graiurile care au constituit obiectul acestor monografii, contribuind totodată, mai mult sau mai puțin, la stabilirea originii vorbitorilor acestor graiuri și, prin datele noi furnizate, au completat tabloul general al graiurilor sârbești și croate din România.

Două dintre monografiile dialectale au constituit subiectul unor teze de doctorat. Astfel, V. Vescu și-a susținut în 1969 teza de doctorat intitulată *Graiul sârbesc din localitățile Petrovaselo, Stanciova și Cralovăț (Sistemul fonologic, particularități morfologice, sintactice și lexicale)*[26] iar M. Tomici a susținut ca teză de doctorat o monografie asupra graiului arhaic din Svinița,

---

(Clocotici; OLA 168), în *Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, tom LV, Knjiga 9, Sarajevo, 1981, p.612-617; Idem, *Opyt strukturnoj classifikacii dialektnyx različij v slavjankoj jazykovoj oblasti*, publicat în "Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas", Moskva, 1965, p. 5-23; Idem, *Les balkanismes naissants dans les parlers serbes du Banat*, CL, III, Supliment, 1958, p. 217-226; Ivić, P., Mladenović, A., *Krašovanski tekstovi*, ZbMSFL, III, 1960, p. 191-196.

[20] Berici, B., *Accentul în graiurile sârbești din Clisură*, Rsl., VII, 1963, p. 203-210.

[21] Brabec, I., *Hrvatski govori u Banatu*, Ljetopis JAZU za godinu 1971, knj. 76, Zagreb, 1972, p. 257-260. Autorul studiului consideră ca fiind croate graiurile din Recaș, Radna (lângă Lipova) și Checea. Semnificativ este faptul că graiurile carașovene nu sunt considerate de autor drept croate, ele nefiind nici măcar menționate. Suntem absolut convinși că Brabec a știut de graiurile carașovene (despre care s-a scris mult, inclusiv în Croația), dar din motive științifice solide nu le-a putut considera croate. Vezi și Tomić, M., *O Hrvatima u Rumuniji*, ZbFL, XXVII, 1984.

[22] Belić, A., *O srpskim ili hrvatskim dijalektima*, Glas srpske kraljevske Akademije, LXXVIII, Drugi razred, 47, Beograd, 1908, ș.a.

[23] Popović, I., *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, 1956.

[24] Malecki, M., *Gwary...*; Studiul lingvistului polonez reprezintă, de fapt, o privire de ansamblu asupra graiurilor slave din Banat; studiul este însă mult prea sumar și cu multe inexactități, bazat pe fapte de limbă puțin numeroase culese cu prilejul unei călătorii de scurtă durată prin Banat.

[25] Bjeletić, M., *Rodbinska terminologija kod Srba u Rumuniji*, studiu aflat sub tipar la NSSUVD; Vezi și Jagić, A., *Hrvatske naseobine u Banatu*, LMS, 319, 1929, p. 33-39; Sikimić, B., *Proučavanje jezika Srba u Rumuniji*, TZb, I, 1994, p. 229-237.

[26] Vescu, V., *Graiul sârbesc din localitățile Petrovaselo, Cralovăț și Stanciova, jud. Timiș*, (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1969 (litogr.); Idem, *Un împrumut românesc în sistemul fonologic al graiului sârbesc din localitățile Petrovaselo, Cralovăț și Stanciova*, LR, XVI, 1967, nr.3, p. 272-274; Idem, *Influența românească asupra lexicului și sintaxei unui grai sârbesc din Banat*, LR, XVII, 1968, nr.6, p. 521-526; Idem, *Particularitățile lexicale ale graiurilor sârbești din Petrovaselo, Stanciova și Cralovăț (jud. Timiș)*, ASLR, VI, Zrenjanin, 1975, p. 53-59; Idem, *Govor Banatske Crne*, ZbMSFL, XIX/1, 1976, p.115-172; Idem, *O poreklu govora "banatskih Crnogoraca"*, ZbMSFL, XIV/2, 1971, p. 199-208.

publicate iniţial fragmentar şi apoi integral în diferite reviste din ţară şi străinătate.[27]

M. Tomici a întreprins cercetări şi asupra altor graiuri sârbeşti din Clisura Dunării. Rezultatele acestor cercetări au fost valorificate, în primul rând, printr-un studiu monografic al graiului din Radimna şi o monografie asupra lexicului aceleiaşi localităţi.[28], dar şi în alte studii şi articole de dimensiuni mai reduse.

Amintim aici, din nou, monografia lui Emil Petrovici *Graiul caraşovenilor,* care reprezintă, aşa cum am mai subliniat, un adevărat model de cercetare, fără precedent în dialectologia românească.

Despre rezultatele cercetărilor şi concluziile la care au ajuns autorii acestor monografii vom vorbi pe scurt la punctul 3.

Mulţi cercetători sârbocroatişti din România s-au angrenat în elaborarea *Atlasului lingvistic al Banatului* şi au participat la activitatea comisiei internaţionale pentru *Atlasul lingvistic slav* (în care au fost incluse localităţile Clocotici şi Sviniţa). Mai menţionăm că *Atlasul lingvistic român (serie nouă)* cuprinde materialul dialectal din două graiuri sârbeşti - Caraşova (punctul 25) şi Gad (punctul 37), iar Clocotici este cuprinsă în *Atlas Linguarum Europae.*

3. Pe lângă studiile şi articolele de sinteză care se referă la toate graiurile sârbeşti şi croate din România sau la un grup de graiuri, cele mai multe lucrări se circumscriu la un *singur grai,* abordând diverse compartimente ale graiului respectiv (fonetică, morfologie, lexic, sintaxă, etc.).

Pentru a obţine o imagine cât mai clară în ceea ce priveşte gradul în care a fost studiat fiecare tip de grai în parte, vom încerca să grupăm studiile şi articolele de acest gen publicate până acum pe tipuri de graiuri (nu au fost incluse aici studiile referitoare la influenţa limbii române asupra acestor graiuri, ca şi cele de onomastică, care vor fi analizate global), după cum urmează:

a) *Graiul din Sviniţa* - s-a bucurat de o atenţie deosebită (ca şi graiurile caraşovene), fapt oglindit în numărul mare de lucrări care-i sunt consacrate. Referiri de ansamblu asupra graiului fac cercetătorii M. Jivcovici, B. Berici şi V. Vescu în lucrarea colectivă *Neka zapažanja o svinjičkom govoru* (Novi život, II, 1960, p. 87-95). Aceasta este prima lucrare în care se atrage atenţia asupra particularităţii graiului din Sviniţa, despre care nu s-a ştiut până atunci aproape nimic concret, şi care marchează începutul cercetării acestuia. Autorii semnalează şi analizează sumar unele elemente arhaice depistate în grai (reflexul semivocalelor b^e, b^a, e, a, unele desinenţe arhaice ale substantivelor la cazurile dativ singular şi nominativ plural, verbul auxiliar *lati*, câteva particularităţi lexicale) şi, pornind de la aceste arhaisme, ajung la concluzia

---

[27] Tomici, M., *Graiul sârbesc din Sviniţa* (Rezumatul tezei de doctorat), Bucureşti, 1970 (litogr.); Idem, *Unele observaţii în legătură cu adjectivul calificativ în graiul sârbesc din localitatea Sviniţa, regiunea Banat,* SCL, XVIII, nr.2, 1967, p. 223-230; Idem, *Sistemul verbal al graiului sârbesc din Sviniţa, judeţul Mehedinţi,* Studii de slavistică, II, 1971, p. 179-216; Idem, *Un sistem nominal în evoluţie: substantivul în graiul sârbesc din Sviniţa,* SCL, XXX, nr.6, 1979, p. 551-570; Idem, *Govor Sviničana,* SDZb, XXX, Beograd, 1984; Trăsăturile de bază ale graiului sunt date şi în monografia *Po Dunavskoj Klisuri,* Kriterion, Bukurešt, 1989, p. 138-169.

[28] Tomić, M., *Govor Radimaca,* SDZb, knj. XXXIII, Beograd, 1987; Idem, *Rečnik radimskog govora,* SDZb, XXXV, 1989.

(insuficient însă argumentată) că graiul din Svinița aparține graiurilor sârbești sud-estice, mai precis dialectului prizreno-timocean, suferind însă de-a lungul timpului o vizibilă influență din partea dialectelor bulgărești, macedonene și românești.

În alte câteva studii publicate ulterior[29], M. Jivcovici, cercetând unele particularități ale adjectivelor în graiul din Svinița, constată că, pe lângă cele două forme ale adjectivelor - determinată (lungă) și nedeterminată (scurtă), există și o a treia formă - cu articolul postpus, considerată drept o influență exercitată de graiurile macedonene sau bulgărești asupra graiului din Svinița, cu care acesta s-a aflat cândva în contact.

O cercetare mai amănunțită a graiului a fost efectuată de către Mile Tomici care, așa cum arătam mai sus, o valorifică prin susținerea tezei de doctorat intitulată: *Graiul sârbesc din Svinița*[30]. Cercetările lui Tomici au confirmat că graiul din Svinița este unul din cele mai arhaice graiuri sârbești cunoscute până azi. Arhaismele, se arată în monografie, s-au conservat datorită izolării graiului de masa graiurilor convergente, izolare care a contribuit, pe de o parte, la încetinirea evoluției graiului, comparativ cu evoluția majorității graiurilor dialectului ștokavian, iar, pe de altă parte, a generat apariția unor inovații specifice (datorate, în bună măsură, și diferitelor influențe externe). Pe lângă cele arătate mai sus, analiza materialului dialectal cules a permis autorului să tragă și alte concluzii de ordin general referitoare la caracteristicile graiului, la originea și evoluția acestuia, dintre care vom aminti doar câteva. Astfel, Tomici a constatat o puternică tendință spre analitism exprimată prin simplificarea sistemului morfologic (în special sistemul cazual și cel al conjugării), dispariția cantității vocalice și existența unui singur accent, dinamic și expirator, aflat de obicei pe ultima silabă, existența unor particularități sintactice și a unui lexic arhaic bine conservat, apoi o sensibilă influență exercitată de limba română asupra graiului etc. De asemenea, autorul evidențiază faptul că structura fonetică și morfologică a graiului se apropie foarte mult de cea a caraşovenilor. În final, Tomici concluzionează că graiul din Svinița aparține dialectului timoco-luzacian al limbii sârbe.

Așa cum arătam mai sus, Svinița a intrat în *Atlasul lingvistic slav*, descrierea fonologică fiind efectuată de către Pavle Ivić, pe baza materialului dialectal cules de M. Tomici.

b) Nici o altă oază lingvistică n-a suscitat un interes atât de mare și nu s-a scris atât de mult, ca despre *caraşoveni* și *graiurile lor*. Încă din secolul trecut, în studiile cercetătorilor români sau străini în care sunt menționați caraşovenii sau în lucrările dedicate exclusiv acestora, sunt formulate o serie de concluzii referitoare la originea, limba, obiceiurile și folclorul lor. Vom încerca în continuare să facem o sumară trecere în revistă a concluziilor la care au ajuns diferiți cercetători de-a lungul timpului.

---

[29] Cf. Živković, M., *O pridevskim oblicima u svinjičkom govoru*, NŽ, IX, nr. 1, 1965, p. 66-70; Idem, *Neki problemi u vezi sa određenim i neodređenim oblicima prideva*, NŽ, IX, nr. 2, 1965; *Articolul postpus la adjective în graiul sârbesc din Svinița*, SCL, XX/1, 1969, p. 63-67; (primul studiu este publicat și în volumul *Svedočanstva*, Ed. Kriterion, București, 1976, p. 313-319).

[30] Vezi III.2, nota 27.

Unii istorici şi etnografi din secolul al XIX-lea, îi vom aminti doar pe cei mai de seamă, ca de exemplu Czirbusz, Czoernig, Drinov, Kanitz, Schwicker, Gorove, Jireček şi alţii, îi considerau pe caraşoveni originari din Bulgaria, veniţi din regiunea Vidinului şi a Chiprovăţului. În lucrările sale mai vechi, G. Czirbusz i-a considerat pe caraşoveni drept bosnieci, mai târziu însă abandonează această teză, considerându-i de origine româno-bulgară, iar etnograful Jenö Szentkláray i-a considerat albanezi, veniţi în anul 1740[31]. Se pare că slavistul rus P. Sârcu preia de la cercetătorii mai sus menţionaţi ideea conform căreia caraşovenii ca şi graiurile lor ar fi de origine bulgară[32]. Traian Simu susţine originea română a caraşovenilor care ar fi venit din regiunea Timocului[33], S. Batzaria este de părere că ar fi cehi, deoarece sunt de religie catolică[34], iar V. Tufescu, sintetizând tot ce s-a scris despre caraşoveni până la aceea dată, conchide că acest grup etnic ar fi rezultatul unui amestec eterogen de popoare balcanice (sârbi, români, bulgari, macedoneni), care, datorită convieţuirii în comun timp de mai multe veacuri, a primit anumite trăsături specifice[35].

Trecând în revistă întreaga literatură despre caraşoveni, istoricul Theodor N. Trâpcea, în studiul *Caraşovenii " o măruntă" populaţie din ţara noastră. De unde şi când au venit?* (" Studii", Revista de istorie, 6, anul X, 1957, Ed. Academiei R.P.R. , p. 93-101), remarca just că " ...în afară de studiile lui Miletič şi E. Petrovici, celelalte sunt doar opere de erudiţie, dar autorii lor nu au cunoscut realităţile balcanice şi nu au aprofundat cauzele determinante

---

[31] Vezi Czoernig, Fr., *Ethnographie...*, p. 152-159; Gorove, L., *A bánsági bolgároknak hajdani s mostani állopotok*, Budapesta, 1832; Idem, *Tudományos Gyütemény*, VII, Budapest, 1832, p. 16-17; Czirbusz, G., *A Temes és Torontálmegyei bolgárok története*, Temesvár, 1882; Idem, *A krassószörényi krassovánok*, Budapest, 1913, p. 116-120; Idem, *Délmagyarországi bolgárok története*, Temesvár, 1882; Kanitz, F., *Donau-Bulgarien*, Leipzig, 1879; Schwicker, I., H., *Geschichte des Temeser Banats*, Pest, 1872, p. 447-449; Jireček, I., *A bolgárok története*, Nagy Becskerek, 1889, p. 308; Szentkláray, J., *Szás év Délmagyarország ujjab történétböl*, Temesvár, 1898, p. 285-286; Idem, *A Csanád egyház megye plébániák története*, Temesvár, 1888, vol. I, p. 679; Fermendžin, E., *Acta Bosnae*, Zagreb, 1892, p. 381; Niederle, L., *La Race-Slaves*, Paris, 1911, p. 176-177; Pesty, F., *Krassóvarmegye története*, Budapest, 1884, vol. II, p. 258; Csaplovics, *Ethographiai értekezés Magyarorszagról*, Tud. Gyüjt, Budapest, VI. év, 1882, IX, köt, p. 15; Hecquard, *Histoire et description de la Haute-Albanie*, Paris, 1858, p. 175-197; Dragalina, R., *Din istoria Banatului Severin*, vol. III, Caransebeş, 1899, p. 110; Manciulea, St., *Elemente etnice străine aşezate în Banat între anii 1000-1870*, Banatul de altădată, Studii istorice, vol. I, Timişoara, 1944 (Publicaţiile Institutului Social Banat-Crişana), p. 329-389; Vezi şi Maluckov, M., *Etnološko-istorijska literatura na rumunskom jeziku o Krašovanima i Srbima u Rumuniji*, TZb, 1, Matica srpska, 1994, p. 153-171; Sikimić. B., Bjeletić, M., *Bibliografija radova o jeziku Srba u Rumuniji*, TZb, 1, 1994, p. 233-237. Dintre istoricii şi etnografii citaţi mai sus, unii au avut rezerve în ceea ce priveşte originea bulgară a caraşovenilor, ca de exemplu Gorove sau Csaplovics, ultimul considerându-i chiar de origine sârbă (*op. cit.* p. 15).

[32] Cf. Sârcu, P., *op. cit.* ; Originea bulgară este susţinută şi de T. Balkansky (vezi: Balkanski, T., Andrei, D., *Modalnijat glagol* ***lam*** *v govorite na južnobanatskite bălgari*, Bălgarski ezik, god. XLV, kn. 1-2, Sofija, 1995; Balkanski, T., *Bălgarite v Rumănija. Etnos. Ezik. Etnonimija. Onomastika. Prosopografia*, Avtoreferat na disertacija za polučavane na naučnata stepen „Doktor na filologičeskite nauki", Sofija, 1996, p. 24-27.

[33] Cf. Simu, T., *Originea craşovenilor*, Lugoj, 1939, p. 19.

[34] Vezi Bărbulescu, I., *Caraşovenii din Banat sunt sârbocroaţi, nu cehi*, Arhiva, 1-2, Iaşi, 1939.

[35] Vezi Tufescu, V., *O măruntă populaţie balcanică în Banat: caraşovenii*, Balcania, Iaşi, 1941.

ale curentelor metanastazice, cum numeşte atât de sugestiv marele geograf sârb J. Cvijić, acele deplasări în masă de la sud spre nord ale populaţiilor balcanice" (*op. cit.*, p. 94).Caraşovenii, după Trâpcea, ar fi urmaşii bogumililor, veniţi în secolul al XII-lea din Serbia Veche (Kosovo), ca urmare a persecuţiilor îndreptate asupra bogumililor de către despotul sârb Stevan Nemanja.

Amintim aici şi o interesantă teorie conform căreia caraşovenii ar fi urmaşii direcţi ai primilor slavi aşezaţi la nord de Dunăre, susţinută, dar nu şi argumentată, de I. Popović[36]. O ipoteză similară formulează şi M. Radan, care încearcă să o şi argumenteze din punct de vedere lingvistic[37]. Etnograful J. Erdeljanović susţine, de asemenea, ideea conform căreia caraşovenii sunt urmaşii primilor slavi aşezaţi în bazinul râului Caraş, care s-au amestecat ulterior cu diferiţi emigranţi veniţi din sud, vorbitori ai dialectelor kosovo-resaviene, timoco-luzaciene şi chiar bulgăreşti, şi care au format o comunitate aparte.[38]

Din lucrările sus menţionate nu se desprinde o concluzie certă referitoare la originea caraşovenilor, deoarece, cele mai multe dintre ele, se bazează pe un singur document, şi anume, *Historia Domus Parochiae Crasovensis,* care ulterior s-a dovedit a nu fi autentic, sau au încercat să dezlege enigma originii acestei populaţii luând în considerare numai un aspect din multitudinea de trăsături relevante care pot contribui la elucidarea acestei probleme.

Totodată, însă, trebuie să menţionăm că încă de la începutul acestui secol au apărut studii critice temeinic elaborate şi bazate pe un bogat material faptic, care, deşi nu au dat un răspuns exact referitor la data emigrării caraşovenilor, au demonstrat însă că graiurile vorbite de caraşoveni aparţin dialectelor sârbeşti ekaviene (kosovo-resavian sau timoco-luzacian). Printre astfel de studii se numără în special cele lingvistice, dar şi unele etnografice, folclorice sau istorice, despre care vom vorbi pe scurt în paginile următoare (vezi pct.8).

Dintre studiile lingvistice, menţionăm aici pe cele elaborate de doi slavişti de renume mondial - Lj. Miletič şi E. Petrovici, în care au fost formulate pentru prima oară concluzii argumentate ştiinţific referitoare la originea acestor graiuri. Slavistului bulgar îi revine meritul de a fi descoperit că *Historia Domus Parochiae Crasovensis* a fost ticluită, dovedind că acest document a fost scris în anul 1645 de câţiva călugări interesaţi şi care au inventat originea bulgară a caraşovenilor. Totodată, pe baza studiilor comparative întocmite, a fost primul slavist care a susţinut şi demonstrat că graiul vorbit de caraşoveni aparţine limbii sârbe, mai precis dialectului kosovo-resavian, şi, pornind de la principalele caracteristici ale graiului, indică cu aproximaţie locul probabil de unde au emigrat caraşovenii (Serbia Veche, între cursul superior al râului Morava şi râul Resava) şi data probabilă a venirii

---

[36] Popović, I., *op. cit.*, p. 45-46.

[37] Radan, M., *Problematika porekla karaševskih govora,* ASRI - VI, p. 353-361.

[38] Erdeljanović, J., *Tragovi najstarijeg slovenskog sloja u Banatu,* Niderluv Sbornik, Praga, 1925, p. 275-308.

lor pe aceste meleaguri (a doua jumătate a secolului al XV-lea, probabil după 1466)[39].

În monorafia *Graiul caraşovenilor* eminentul slavist român, Emil Petrovici, a confirmat tezele lui Miletič referitoare la data venirii caraşovenilor în Banat (sec. al XV-lea), precum şi apartenenţa acestui grai la dialectul kosovo-resavian, cu precizarea că graiul a ocupat cândva extremitatea sud-vestică a acestui dialect.[40]. Petrovici a fost primul cercetător care a surprins şi a prezentat pe larg în monografia sa aspectul arhaic al graiului din Caraşova, analizând detaliat sistemul vocalic şi consonantic, flexiunea nominală şi verbală, lexicul şi, tangenţial doar, unele particularităţi sintactice (cele referitoare la influenţa românească şi cele dezvoltate pe teren caraşovenesc, inovaţiile). Unul din numeroasele merite ale lui Petrovici este şi acela de a fi fost primul cercetător care a sesizat reflexul specific al vechiului *ě* în graiul din Caraşova[41].Materialul lexical obţinut prin anchetă pentru viitorul ALR, se caracterizează printr-o notaţie fonetică foarte precisă, din păcate însă, materialul lexical provine numai dintr-o singură localitate - Caraşova. Dorim să subliniem, în final, că monografia lui Petrovici este deosebit de importantă pentru istoria limbii sârbe şi croate, precum şi pentru studiul comparativ al graiurilor sârbeşti şi croate în general.

Teza referitoare la apartenenţa graiurilor caraşovene dialectelor sud-estice ale limbii sârbe, precum şi originea sârbă a acestui grup etnic, este susţinută şi de alţi cercetători de seamă. Astfel, A. Belić, bazându-se în special pe accentul graiurilor, restrânge teritoriul lingvistic de origine al acestora la latura resaviană a dialectului kosovo-resavian[42], iar P. Ivić şi P. Skok, în recenziile la monografia lui E. Petrovici, sunt de părere că aceste graiuri au mai multe trăsături comune cu dialectul timoco-luzacian decât cu cel kosovo-resavian[43], părere împărtăşită de altfel şi de M. Tomici care, spre deosebire de ceilalţi, pornind de la faptul că graiurile caraşovene nu prezintă o unitate deplină, consideră că nu toţi caraşovenii au emigrat din aceeaşi localitate (sau din aceeaşi zonă lingvistică)[44]. Mai menţionăm că şi alţi cercetători consideră că aceste graiuri aparţin limbii sârbe: J. Živojnović, M. Moskovljević, J. Cvijić, P. Vlahović, etc.[45] Multe alte articole şi studii sunt dedicate toponimiei,

---

[39] Miletič, Lj., *op. cit.*, p. 181.

[40] Petrovici, E., *Graiul...*, p. 221-224.

[41] Idem, *Ibidem*, p. 64-76.

[42] Belić, A., *Dijalektologičeskaja karta serbskogo jazyka*, Sankt-Petersburg, 1905, p. 28-29; Idem, *O srpskim ili hrvatskim dijalektima*, GSKA, LXXVIII, Drugi razred, 47, Beograd, 1908, p. 99.

[43] Ivić, P., *Emil PETROVICI, Graiul...*, p. 318-322; Skok, P., *Petrovici Emil, Graiul caraşovenilor*, JF, XVIII/1-4, 1949-1950, p. 253-259; Vezi şi Ivić, P., *Jedna doskora nepoznata grupa štokavskih govora: govori sa nezamenjenim jatom*, GFF, I, 1956, p. 146-160; Idem, *O nekim problemina naše istorijske dijalektologije*, JF, XXI, p. 124.

[44] Tomici, M., *"Unitatea" graiurilor caraşovene*, SLLFR, II, 1971, p. 163, 177.

[45] Živojnović, J., *Krašovani...*, LMS, 1907, tom 242, p. 42-67; tom 243, p. 52-79; Idem, *Ugarska statistika i Srbi u Ugarskoj*, LMS, knj. 222, sv. VI za 1903. g., p. 84-86; Idem, *Kroz južni Banat*, LMS, LXXXV, 1909, tom 255, p. 37-69; Moskovljević, M., *Dijalektološka karta Vojvodine*, Beograd, 1938, p.32; Cvijić, J., *op. cit.*, p. 135; Vlahović, P., *Neke etničke odrednice Krašovana*, TZb, 1, 1994, p. 137-145 (publicat şi în KŽ, XXXVI, nr. 4(91), 1992, p. 12, 14); Vescu, V., *Klokotičanski govor - Krašovanski govor u Rumuniji*, Linguistica, XV, Ljubljana, 1975, p. 275-283. Vezi şi: Radan, N., M., *Problemi porekla Karaševaka*, TZb, 1, 1994, p. 147-151; Idem, *O pojedinim pitanjima iz prošlosti Karaševaka (Neka razmišljanja na marginama jedne nedavno objavljene knjige*

onomasticii, influenţei limbii române asupra acestor graiuri, despre care vom vorbi în capitolele ce urmează.

În concluzie, putem afirma că deşi s-au scris numeroase studii despre caraşoveni, acestea nu au reuşit decât parţial să elucideze problema originii graiurilor caraşovene; este cert că acestea aparţin dialectelor sud-estice ale limbii sârbe, dar nici până în prezent nu s-a stabilit cu certitudine dacă ele aparţin dialectului kosovo-resavian sau celui timoco-luzacian.

c) De o atenţie sporită, în ultimul timp, se bucură *graiurile sârbeşti "muntenegrene"*. Aşa zisul "Muntenegru bănăţean" înglobează patru localităţi din judeţul Timiş: Petrovasela, Cralovăţ, Stanciova şi Lucareţ; în această din urmă localitate populaţia sârbă a fost asimilată de populaţia românească.

Primul studiu consacrat graiului "muntenegrenilor" bănăţeni aparţine renumitului slavist sârb Pavle Ivić intitulat *Jedna doskora nepoznata grupa štokavskih govora: govori sa nezamenjenim jatom* (vezi p.163)[46], în care sunt date principalele trăsături ale graiurilor din " Muntenegrul bănăţean" şi a celui din Recaş şi, în primul rând este cercetat îndeaproape modul în care a fost înlocuit vechiul *ĕ* în aceste graiuri (reflexul *ĕ*). Deşi ancheta a fost de scurtă durată, autorul a reuşit să surprindă trăsăturile definitorii ale graiurilor, stadiul de evoluţie şi tendinţele noi ce se manifestă în cadrul acestora. Comparând graiurile " muntenegrene" cu graiul vorbit în Recaş, Ivić ajunge la concluzia că acestea sunt înrudite şi aparţin dialectului sârbesc şumadiano-voivodinian. Această ultimă concluzie, după părerea noastră, este discutabilă, deoarece aceste graiuri au mult mai multe elemente comune (cele esenţiale, evident) cu graiurile de tip kosovo-resavian[47]. Importantă este şi concluzia referitoare la graiul din Recaş, conform căreia acesta are trăsături tipice estice (sârbeşti), deoarece până la apariţia acestei lucrări, acest grai era automat considerat drept croat, pe motiv că vorbitorii acestuia sunt de religie catolică. Ivić arată că micile deosebiri existente între graiul din Recaş şi cele "muntenegrene" sunt neesenţiale şi se datorează în bună parte apartenenţei vorbitorilor acestor graiuri la religii diferite, urmarea acestui fapt fiind contactul slab între sârbii "muntenegreni" şi recăşeni[48].

Un alt cercetător preocupat de studierea "Muntenegrului bănăţean" a fost şi Theodor N. Trâpcea. În studiul *Ostrvce "crnogorskog" stanovništva u Banatu*, publicat în revista Novi život, 1, 1961, p. 59-62, Trâpcea a încercat să

---

o karaševskom folkloru), Kž, XXXVIII, nr. 1(96), 1994, p. 10 (publicat şi în "Probleme de filologie rusă", III, TUT, Timişoara, 1994, p. 89-95); Idem, *O srpskim govorima u Rumuniji, sa posebnim osvrtom na karaševske govore*, Savremenik, broj 35-36-37 / 1996, Beograd, p. 126-132; *Atlasul lingvistic român, serie nouă*, vol. I-II 1956, III - 1961, IV - 1965, V - 1968, VI - 1969, VII - 1972, la punctul 25; Ioniţă, C., V., *O ipoteză cu privire la caraşoveni*, ASLR, VI, 1975, p. 61-62; Radan, M., *Aspectul arhaic al flexiunii nominale în graiurile caraşovene*, SLLFR, II, 1971, p. 141-158; Prvanović, S., *Stari Timočani u Rumuniji*, Razvitak, br.6, novembar-decembar, 1972, p. 62-64.

[46] Ivić a fost invitat de Academia Română să viziteze România, vizită pe care a efectuat-o în iunie 1956. Cu acest prilej, împreună cu E. Petrovici, se deplasează în satele caraşoveneşti, cu scopul de a cerceta reflexul lui *ĕ* în aceste graiuri. Aici rămâne cinci zile, după care se deplasează în satele "Muntenegrului" bănăţean (Petrovaselo, Cralovăţ) şi în Recaş, în fiecare sat stând câte o zi, de data aceasta fără Petrovici, care, îmbolnăvindu-se, nu s-a mai deplasat şi în aceste localităţi (Ivić, P., *op. cit.*, p.147).

[47] Cf. şi Vescu, V., *Govor Banatske Crne Gore*, ZbMSFL, XIX/1, 1976, p. 168.

[48] Ivić, P., ... *govori sa nezamenjenim jatom*, p. 154.

stabilească originea "muntenegrenilor" apelând, pe de o parte, la date istorice (insuficiente însă pentru a elucida problema), iar pe de altă parte, la date şi argumente lingvistice (şi acestea foarte puţine la număr). Concluzia la care ajunge este că graiul „muntenegrenilor" din Banat nu are nimic comun cu dialectele sârbeşti vorbite în Muntenegru, în schimb, după părerea autorului, unele trăsături ale graiurilor "muntenegrene" din Banat se regăsesc în graiurile sârbeşti sudice, chiar şi în limba macedoneană. Pe această bază, probabil din dorinţa de a explica de ce aceşti sârbi îşi zic "muntenegreni", Trâpcea ajunge la concluzia finală, eronată evident, că vorbitorii acestor graiuri ar fi originari din Muntenegrul Skoplean (Skopska Crna Gora) din Macedonia şi din această regiune au emigrat în Banat în secolul al XVII-lea. Datele referitoare la unele caracteristici ale graiului "muntenegrean" deţinute de autor nu sunt întotdeauna relevante şi exacte[49]. Apropierea acestui grai de graiurile macedonene este, evident, forţată şi insuficient argumentată[50].

Date privind graiul din Petrovasela (şi Recaş) au fost culese cu prilejul anchetei dialectale efectuate în perioada 1958-196o de către colectivul de cercetători mai sus amintit de la Universitatea din Bucureşti. Ulterior, datele au fost prelucrate şi sistematizate, rezultatele cercetărilor fiind publicate în lucrarea colectivă cu privire la graiurile sârbeşti şi croate din România, în care, printre altele, sunt date şi principalele trăsături fonetice şi morfologice ale graiului din Petrovasela (şi Recaş)[51].

O preocupare constantă privind studierea acestor graiuri a manifestat-o V. Vescu, ale cărui studii şi articole, şi în special monografia dialectală mai sus amintită (vezi p.166), au contribuit considerabil la elucidarea multor probleme legate de aceste graiuri. Astfel, în perioada 1963-1967, V. Vescu a întreprins o sistematică anchetă dialectală în satele Petrovaselo, Stanciova şi Cralovăţ. Rezultatele acestor cercetări au fost valorificate în lucrarea de doctorat, publicată ulterior parţial şi apoi integral (în sinteză)[52]. În monografia dialectală a "Muntenegrului bănăţean", Vescu a supus unei temeinice analize toate compartimentele graiurilor şi a reuşit să prezinte sintetic principalele lor trăsături fonetice, fonologice, morfologice, sintactice şi lexicale. Totodată, el a reuşit să dea o descriere sincronică (uneori şi diacronică, acolo unde se impunea ca necesar) a graiurilor şi să formuleze concluzii, după părerea noastră, în marea majoritate a cazurilor, juste[53]. Astfel, autorul constată că graiurile muntenegrene au conservat câteva arhaisme (sistemul accentual vechi, pronunţarea lui *ě*, păstrarea lui -l (-l- final), comparativul analitic, etc.) şi evidenţiază că acestea se află azi într-o fază de tranziţie în care vechile forme încă predomină. Sunt cercetate, de asemenea, inovaţiile dezvoltate de aceste graiuri, mai ales ca urmare a influenţelor exercitate asupra lor de limba română. În ceea ce priveşte originea graiurilor, V. Vescu ajunge la concluzia că strămoşii "muntenegrenilor" bănăţeni au venit dintr-o zonă štokaviană care se

---

[49] Trâpcea, N., Th., *op. cit.*, p. 61. De acelaşi autor, vezi şi *Observaţii asupra graiului muntenegrenilor din Banat*, Rsl., XIV, 1967, p. 269-272.

[50] Vescu, V., *Govor Banatske Crne Gore*, p. 123.

[51]. Živković, M., Berić, B., Vescu, V., *op. cit.*

[52] Vezi nota 26.

[53] Cf. Vescu, V., *Govor Basnatske Crne Gore,...*p. 166-169.

afla în partea sudică a dilectului smederevo-vârşacian şi în partea nordică a dilectului kosovo-resavian, cu menţiunea că, ulterior, graiurile "muntenegrene" au suferit unele influenţe ale dialectului şumadiano-voivodinean, influenţe datorate convieţuirii cu coloniştii veniţi aici din Voivodina. Concluzia este solid argumentată şi combate teoriile nefondate ale lui Trâpcea, Ivić şi chiar Cvijić[54].

Cu cercetarea acestor graiuri, în ultimul timp, se ocupă şi J. Milin, care a abordat unele probleme fonetice şi de antroponimie[55].

Informaţii despre localităţile "Muntenegrul bănăţean" şi locuitorii acestora găsim şi în monografia acestor localităţi, bazată atât pe izvoare scrise, cât şi pe tradiţia populară orală, această oază fiind prezentată în evoluţia sa istorică, economică şi culturală. Monografia conţine şi unele date interesante care pot fi utile lingviştilor, cum ar fi cele referitoare la toponimie, onomastică. De asemenea, este dată o prezentare sintetică a graiurilor[56].

O descriere sumară a graiului din Recaş este dată de filologul croat Ivan Brabec în studiul *Hrvatski govori u Banatu*, în care emite ipoteza conform căreia vorbitorii acestui grai ar fi venit în Banat din Slavonia estică, puţinele argumente aduse în acest sens nu sunt însă convingătoare[57].

d) Mai puţin numeroase sunt studiile şi cercetările dedicate *graiurilor sârbeşti din Clisura Dunării.*

Mult timp specialiştii nu au manifestat interes faţă de aceste graiuri, abia spre sfârşitul deceniului al şaselea al secolului nostru începe cercetarea lor. Începutul cercetării acestor graiuri este marcat de studiul lui Cedomir Cionca *Pogled na današnji govor Srba u Banatskoj Klisuri* (Nž, I, 1958, p. 83-86), în care sunt prezentate lapidar principalele trăsături ale graiurilor în fonetică, morfologie, lexic şi sistemul de accentuare. Autorul subliniază că graiurile prezintă destule particularităţi care le diferenţiază între ele, cel mai mult deosebindu-se graiul din Svinița, care este un grai aparte, totodată însă atrage atenţia că multe din caracteristicile acestor graiuri pot fi întâlnite şi în alte graiuri sârbeşti din Banat. Meritul lui Cionca constă în faptul că prin acest studiu atrage atenţia specialiştilor asupra acestor graiuri. Prezentarea graiurilor este însă, din păcate, mult prea generală, şi se bazează, după cum însuşi autorul mărturiseşte, pe materialul dialectal care provine din doar două localităţi: Radimna şi Pojejena sârbească.

Trăsăturile fonetice şi morfologice de bază ale acestor graiuri (în care nu este inclus graiul din Svinița) sunt date şi în lucrarea colectivă a lui Jivcovici, Berici şi Vescu, despre care am mai vorbit mai sus (vezi nota 13).

La numai cinci ani de la apariţia lucrării lui Cionca, B. Berici publică studiul *Accentul în graiurile sârbeşti din Clisura* (*op. cit.*, p. 203-209), în care

---

[54] J. Cvijić afirmă că "muntenegrenii" bănăţeni ar fi venit din regiunea Crna Reka (Serbia nord-estică), şi, deşi nu argumentează această ipoteză, pare se că nu a fost departe de adevăr (Cvijić, J., *op. cit.*, p. 243).

[55] Milin, J., *Fonemul "h" în graiul sârbesc din Cralovăţ (jud. Timiş)*, Anuarul de etnologie-artă-istorie-lingvistică, IV, Timişoara. 1990, p. 120-125.

[56] Perinac, J., Perinac, S., Popović, J., *Banatska Crna Gora*, în monografia *Iz sela u selo*, Ed. Kriterion, Bucureşti, 1984, p. 365-507

[57] Brabec, I., *op.cit.*, p. 257.

cercetează accentul în trei localităţi, şi anume: Svinița, Liubcova şi Moldova Veche. Trebuie să subliniem că acesta este singurul studiu care se referă la graiurile sârbeşti şi croate din România consacrat exclusiv sistemului accentului. Cercetarea accentului în cele trei localităţi a fost temeinic efectuată, fapt care a permis autorului să formuleze concluzii cu privire la originea acestor graiuri. Astfel, Berici constată că graiurile ekaviene din Liubcova şi Moldova Veche au acelaşi sistem de accentuare, care corespunde accentuării ştokaviene mai vechi (ca şi în limba literară, aceste graiuri au toate cele patru accente, dar spre deosebire de aceasta, deplasarea accentelor nu se realizează consecvent). Aceeaşi situaţie privind sistemul de accentuare în graiurile ştokaviene cu pronunţare ekaviană este întîlnită doar în graiurile dialectului kosovo-resavian, fapt care l-a determinat pe autor să ajungă la concluzia că aceste graiuri aparţin dialectului kosovo-resavian. Accentul din Svinița este diferit de cel din Liubcova şi Moldova Veche şi se caracterizează printr-o puternică tendinţă de scurtare a accentului lung, fapt care duce spre sistemul cu un singur accent. Totodată, se păstrează locul vechi al accentului. Evidenţiind faptul că simplificarea sistemului accentului nu este încă realizată pe deplin, autorul conchide justificat că graiul din Svinița nu poate aparţine dialectului prizreno-timocean şi că acesta se aseamănă mult mai mult cu graiul din Caraşova decât cu graiurile din Clisură[58].

O atenţie sporită a acordat-o studierii acestor graiuri cerectătorul Mile Tomici. Pe lângă graiurile din Svinița şi Radimna a căror cercetare aprofundată s-a materializat prin publicarea celor două monografii dialectale[59], Tomici a mai publicat şi câteva studii referitoare la celelalte graiuri sârbeşti din Clisură.

Studiul monografic *Govor Radimaca* este constituit din mai multe capitole. În *Partea introductivă* este dat un scurt istoric al localităţii, precum şi date referitoare la cercetările dialectale întreprinse de autor în această localitate, lista informatorilor şi sistemul de notaţie fonetică. În capitolul *Fonetică şi fonologie* sunt analizate vocalele şi consoanele precum şi sistemul de accentuare, iar în capitolul *Morfologie*, toate părţile de vorbire înregistrate în grai. În ambele capitole autorul insistă asupra trăsăturilor specifice, cum ar fi: existenţa în grai numai a accentelor descendente, unele tendinţe de simplificare a sistemului cazual, păstrarea desinenţei arhaice la cazul locativ plural, tendinţa de trecere a verbelor de la o conjugare la alta, înlocuirea infinitivului cu construcţia *da+prezent* sau dispariţia aoristului, imperfectului şi a gerunziului perfectiv etc. În capitolul *Sintaxă* sunt, de asemenea, evidenţiate unele aspecte specifice graiului cu privire la sintaxa părţilor de vorbire, topică, ş.a., iar în ultimul capitol sunt date textele dialectale înregistrate în localitate în anul 1969. Şi Tomici consideră că graiul din Radimna, ca şi celelalte graiuri din Clisura Dunării, cu excepţia celui din Svinița, aparţin dialectului kosovo-resavian. Alături de acest studiu monografic, M. Tomici a publicat şi un dicţionar lexical al graiului din Radimna, care conţine aproximativ 13.000 de unităţi lexicale cu aproximativ 1.000 de variante. Acest dicţionar reprezintă, de fapt, prima

[58] Berici, B., *op. cit.*, p. 209.
[59] Vezi notele 27 şi 28.

încercare de a aduna materialul lexical al unui grai sârbesc din România. Având în vedere transformările rapide ale societății, mai ales în ultimele decenii, datorate progresului tehnic şi cultural, care generează transformări substanțiale şi la nivelul lexicului graiurilor, în special al celor periferice, elaborarea şi apariția unor astfel de lucrări lexicografice dialectale este extrem de importantă şi salutară pentru dialectologie. În dicționar, după cum mărturiseşte autorul, au intrat în primul rând acele lexeme din grai a căror formă sau accent diferă de aceleaşi lexeme din limba literară, la unele din acestea fiind dat şi un scurt context sau informații morfologice suplimentare, dar au fost introduse şi lexemele identice cu cele din limba literară. Accentele sunt notate în ambele cazuri. La împrumuturi însă, cu excepția celor provenite din limba română, nu au fost date etimologiile.

În studiul *Fonetica şi fonologia graiului sârbesc din localitatea Belobreşca (jud. Caraş-Severin)* (Studii de slavistică, vol.I, Ed. Academiei R.S.R., 1969,p. 279-309), Tomici analizează sistemul fonetic şi folonologic al graiului din această localitate şi arată că se poate vorbi de unele influențe ale limbii romîne şi în fonetica acestui grai, deşi acestea se manifestă mult mai pregnant în lexicul şi sintaxa graiurilor sârbeşti şi croate. Autorul consideră că unele transformări fonetice (pierderea cantității vocalice şi conservarea sistemului arhaic de accentuare, devocalizarea vocalei ŗ) dacă nu au fost determinate, atunci au fost condiționate de influența românească asupra graiului.

Într-o altă lucrare[60] Tomici face un inventar al principalelor trăsături morfologice ale graiurilor din Clisură, inclusiv Svinița şi, pe baza acestora, concluzionează că graiul din Svinița aparține tipului dialectal timoco-luzacian, iar celelalte graiuri tipului dialectal kosovo-resavian. O prezentare sumară a trăsăturilor fonetice şi morfologice de bază a acestor graiuri este făcută de acelaşi autor în monografia consacrată localităților sârbeşti din Clisura Dunării[61].

e) Dintre toate graiurile sârbeşti (şi croate) din România, cel mai puțin cercetate sunt aşa-zisele *graiuri "bănățene"*, răspândite în partea de sud-vest, vest şi nord-vest a Banatului (jud. Timiş) şi în sudul Crişanei (jud. Arad), graiuri de tip şumadiano-voivodinean, considerate a fi cele mai evoluate din întreaga arie ştokaviană. Probabil, datorită acestui fapt, aceste graiuri, de altfel, cu cel mai mare număr de vorbitori, nu au stat în centrul atenției lingviştilor.

C. Cionca este primul cercetător care a încercat să prezinte sintetic particularitățile de bază ale graiurilor sârbeşti din această parte a Banatului[62]. Ulterior, aşa cum arătam mai sus (vezi p.162), în lucrarea colectivă referitoare la graiurile sârbeşti şi croate din România, au fost prezentate sintetic particularitățile fonetice, morfologice şi sintactice şi ale acestor graiuri[63]. În alte trei lucrări este cercetat lexicul (parțial) din două localități din partea vestică a

---

[60] Tomić, M., *Neke morfološke osobine klisurskih govora,* ASRI - VI, Bucvureşti, 1984, p. 388-401.

[61] Idem, *Po Dunavskoj Klisuri*, Kriterion, Bucureşti, 1989, p. 138-169.

[62] Čonka, Č., *O nekim osobenostima srpskog govora u srednjem i severnom delu rumunskog Banata*, NŽ, I, 1959, p. 102-105.

[63] Vezi şi Živković,M., *Svedočanstva*, p. 274-278.

Banatului românesc - Ivanda şi Diniaş[64]. Amintim aici şi lucrarea lui G. Mirianici în care sunt prezentate câteva particularităţi ale graiului vorbit în Sânmartinul Sârbesc, localitate care se învecinează cu Ivanda şi Diniaşul, mai sus menţionate[65].

Toate lucrările prezentate aici sunt ori prea generale, ori prea restrânse, în sensul că prezintă doar unele aspecte dintr-un anumit grai, deci nu se poate vorbi de o cercetare aprofundată a unui grai (nici măcar a unui compartiment al acestuia) sau a unui grup de graiuri. Interesul scăzut al cercetătorilor faţă de aceste graiuri se datorează, în mare măsură, faptului că acestea au cele mai puţine trăsături arhaice şi că sunt foarte apropiate de limba sârbă literară. Considerăm că această optică trebuie în viitor modificată. Cercetarea sistematică şi aprofundată a graiurilor "bănăţene" poate scoate la lumină noi şi interesante date pentru dialectologie, în special cele legate de bilingvism şi plurilingvism, mai accentuat la vorbitorii din această parte a Banatului, care a lăsat cu siguranţă urme vizibile în aceste graiuri.

f) Şi mai puţine la număr sunt lucrările de specialitate care se referă la graiul kaikavian croat din Checea. Practic, nu există nici un studiu lingvistic dedicat în exclusivitate acestui grai.

În cadrul amplei anchete dialectale întreprinse de colectivul de cercetători de la Universitatea din Bucureşti între anii 1958-1960, a fost anchetat şi acest grai croat, principalele lui trăsături fonetice şi morfologice sunt date în lucrarea colectivă ulterior publicată[66]. Câteva date generale despre acest grai găsim şi în studiul deja amintit al lui I. Brabec[67]. După o expunere foarte sumară a trăsăturilor de bază, autorul constată că graiul a suferit serioase influenţe din partea celorlalte graiuri vorbite în Banat. La sfârşit, Brabec dă şi o hartă a Banatului sud-vestic (român şi iugoslav) pe care sunt trecute acele localităţi în care au fost sau încă mai există croaţi. Este interesant de menţionat faptul că pe această hartă nu este trecută nici o localitate caraşoveană, ceea ce înseamnă că filologul croat nu-i consideră pe caraşoveni croaţi.

Cu toate că vorbitorii graiului kaikavian au venit în Banat relativ recent (în anul 1801), din puţinele cercetări efectuate până acum reiese că acest grai a suferit, probabil, cele mai multe influenţe din partea altor graiuri cu care a venit în contact în noua patrie, şi care au modificat oarecum fizionomia lui. Întrucât acest grai rămâne în continuare izolat şi supus diferitelor influenţe, iar purtătorii graiului sunt, pe an ce trece, tot mai puţini (la începutul anilor '80, în Checea erau numai 125 de croaţi)[68], este necesar să se întreprindă imediat o cercetare detaliată a acestui grai pe cale de dispariţie. Alte date cu privire la

---

[64] Češljar,M., *Iz leksike Ivande (rumusnki Banat)*, PPJ 19, 1983, p. 110-148; Markov, S., *Prilozi iz leksike Dinjaša*, KŽ, 29/1, 1985, p. 85-91; Idem, *Nazivi delova kola u Dinjašu*, 29/2, 1985, p. 95-96.

[65] Mirjanić, Đ., *O nekim osobinama govora sela Srpskog Semartona*, ASRI - IV, Bucureşti, 1979, p. 395-402.

[66] Vezi nota 13.

[67] Brabec, I., *op.cit.*, p. 258-259; Vezi şi Tomić, M., *O Hrvatima u Rumuniji*, ZbMSFL, XXVII-XXVIII, 1984-1985, p. 801-804; Idem, *Antroponimija Srba i Hrvata u Rumuniji*, OP, 1984, p. 256-257.

[68] Krpan, S., *Hrvati u Keči*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983, p. 12.

istoria, etnografia şi folclorul croaţilor din Checea se pot găsi în câteva lucrări nelingvistice, în special în monografia despre croaţii din această localitate[69].

4. Un interes crescând, în ultimul timp, l-au manifestat specialiştii faţă de *onomastica (antroponimia şi toponimia)* sârbilor şi croaţilor din România.

Referitor la toponimie, dorim să evidenţiem contribuţia deosebit de valoroasă adusă de E. Petrovici la cunoaşterea toponimiei de origine slavă de pe teritoriul românesc prin trasarea izogloselor lor; de asemenea, Petrovici este primul care atrage atenţia asupra necesităţii delimitării toponimelor create de populaţia slavă asimilată de toponimele slave ("pseudoslave") create de români. Prin atitudinea şi activitatea sa, E. Petrovici a sprijinit şi impulsionat cercetările din acest domeniu[70].

Dintre numeroasele studii şi materiale de onomastică din ţara noastră, unele sunt consacrate şi onomasticii sârbilor şi croaţilor din România, iar în altele se fac referiri la acestea[71].

Legat de studiile consacrate efectiv onomasticii sârbeşti sau croate din România, constatăm că unele din ele tratează global această problematică, pe când altele cercetează onomastica unei singure localităţi sau a unei zone mai restrânse.

În prima categorie includem studiul lui D. Gămulescu şi câteva studii ale lui M. Tomici, care au adus contribuţii remarcabile în cercetarea onomasticii sârbeşti şi croate de pe teritoriul românesc. Studii referitoare la antroponimia sârbă (şi croată), spre deosebire de cele de toponimie, apar relativ târziu. Astfel, primul studiu antroponimic este publicat abia în anul 1970 şi aparţine lui D. Gămulescu, intitulat *Sisteme antroponimice locale la sârbii (şi croaţii) din Banat* (Rsl., XVII, 1970, p. 41-52)[72]. Până la această dată, antroponimiei sârbe

---

[69] Idem, *ibidem*,; Vezi, în continuare, notele 132, 133.

[70] Petrovici, E., *Studii de dialectologie şi toponimie*, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1970; Idem, *Geografičeskoe raspredelenie slavjanskix toponimov na teritorii Rumynii*, Rsl., IX, 1963, p. 5-12; Idem, *Adjective slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, SCL, IV, 1953, p. 63-87; Idem, *Toponimice de origine slavă pe teritoriul R.P.R.*, CL, II, 1957, p. 23-46; Idem, *Toponimice sud-slave occidentale în Oltenia*, Rsl., VII, 1965, p. 11-19; Idem, *Rumyny kak sozdateli "slavjanskix" toponimov*, Rsl., XVI, 1968, p. 5-18; Idem, *Zapadno južnoslovenska imena mesta u Maloj Vlaškoj*, AFF, V, Vukov zbornik II, Beograd, 1965, p. 346-355, ş.a.

[71] Ioniţă, V., *Nume de locuri din Banat*, Ed. Facla, Timişoara, 1982; Idem, *Glosar toponimic Caraş-Severin*, Casa Corpului Didactic a Judeţului Caraş-Severin, Reşiţa, 1972; Frăţilă, V., Sufleţel, R., Goicu, V., *Dicţionar toponimic al Banatului*, Timişoara, 1984; Simionesc, V., *Hidronime de origine slavă din Banat*, I, AUT, 12, 1974, p. 135-138; Formagiu, C., *Unele aspecte ale influenţei de origine slavă sud-vestică asupra microtoponimiei din România*, ASRI IV, p. 153-157; Ioniţă, V., *Paralelisme româno-sârbo-croate în toponimia Banatului*, ASRI - IV, p. 215-220; Gămulescu, D., *Toponimi rumunskog porekla u S.F.R. Jugoslaviji i njihov značaj za rumunsku dijalektologiju*, AUB, Limbi şi literaturi străine, I, 1984; Pătruţ, I., *Relaţii slavo-române în antroponimie*, SO, I, 1976, p. 143-150; Idem, *Din nou despre hipocoristicile slave*, CL, XXV, nr. 2, 1980, p. 231-233; Mihajlović, N., *Nekoliko rumunsko-srpskohrvatskih patronimijskih paralela*, ASRI - IV, p. 335-340, ş.a.

[72] Studiul a fost inclus ulterior în lucrarea mai amplă dedicată influenţelor româneşti asupra limbii sârbo-croate, intitulată *Influenţe româneşti în limbile slave de sud*, I, Sîrbocroata, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 272-289, în care sunt discutate o serie de împrumuturi româneşti şi aromâneşti pătrunse în limba sârbo-croată sau în argourile sud-slave, interferenţele româno-sârbe în domeniul derivării cuvintelor şi sunt analizate toponimele şi antroponimele româneşti în Serbia nord-estică (Crna Reka), ş.a.

şi croate din România nu i-a fost dedicat nici un studiu în exclusivitate[73]. Materialul antroponimic a fost cules de autor în vara anului 1964 în opt localităţi locuite de sârbi şi în Checea, unde locuiesc şi croaţi. În urma analizei materialului adunat, autorul constată că în toate localităţile anchetate funcţionează un sistem antroponimic local (este vorba de porecle şi supranume) în paralel cu numele şi prenumele oficiale, de care se deosebesc din punct de vedere formal şi funcţional. Poreclele şi supranumele sunt analizate din punct de vedere semantic şi al derivării, este dată etimologia lor, iar în cazul celor de origine română, este indicat uneori şi etimonul românesc atestat în *Dicţionarul onomastic român* al lui N. A. Constantinescu (Ed. Academiei, Bucureşti, 1963). Cu toate că în acest studiu nu este înregistrat întreg materialul antroponimic din localităţile anchetate, este meritoriu faptul că ancheta a cuprins un teritoriu destul de întins şi că materialul adunat este temeinic analizat, autorul urmărind, în primul rând, prezentarea aspectelor antroponimice comune în toate sau în majoritatea localităţilor anchetate. Referitor la originea şi funcţia poreclelor şi a supranumelor la populaţia sârbă şi croată din Banat, autorul ajunge la concluzia că acestea se constituie, în linii mari, într-un sistem similar celui fixat cu mult timp în urmă prin scris şi transformat în numele şi prenumele actuale oficiale. Studiul este important şi pentru că scoate în evidenţă unele aspecte particulare privind convieţuirea româno-sârbă (croată), oglindite în planul întrepătrunderilor şi influenţelor lingvistice reciproce (în cazul de faţă - în antroponimie), subliniindu-se ponderea importantă pe care o are elementul românesc în aceste sisteme[74]. Fără îndoială, cercetarea separată a fiecărui sistem al fiecărui grai în parte va contribui la o mai profundă analiză a structurii sistemelor şi la elucidarea unor noi aspecte legate de această problematică.

În anul 1984, M. Tomici începe publicarea unei vaste monografii despre onomastica sârbilor şi croaţilor din România. Prima parte a monografiei[75] se referă la antroponimie şi reprezintă, de fapt, o primă încercare de prezentare globală a vastului material antroponimic (onomastic în general) cules între anii 1963-1979 în toate localităţile cu populaţie sârbă şi croată din ţara noastră, iar în partea a doua este prezentat şi analizat materialul toponimic.

În prima parte a studiului antroponimic (OP, V, 1984), se dau date cu privire la modul în care au fost efectuate cercetările şi anchetele pe teren, lista informatorilor, literatura de specialitate consultată, precum şi o scurtă prezentare a graiurilor sârbeşti şi croate din România. În continuarea primei părţi a studiului (A-J), ca şi în partea a doua (OP, VI, 1985, literele K-Ž), este dat materialul antroponimic în ordine alfabetică, în dreptul fiecărui antroponim fiind indicată localitatea în care a fost înregistrat. De multe ori autorul face referiri la literatura de specialitate, în special cea lexicografică, pentru a explica

---

[73] Când spunem aceasta, nu am avut în vedere unele date antroponimice disparate existente în lucrări nelingvistice, ca de exemplu în studiul istorico-etnografic al lui T. Simu, *Originea caraşovenilor*, Lugoj, 1939, p. 72-89, şi altele.

[74] Gămulescu, D., *Sisteme antroponimice locale ...*, p. 288-289.

[75] Tomić, M., *Antroponimija Srba i Hrvata u Rumuniji*, OP, V, 1984, p. 243-312; VI, 1985, p. 121-183; O parte din acest studiu a fost publicat şi în revista KŽ, XXIX/2, 1985, p. 84-88, intitulat *O pojavi imena, prezimena i nadimaka*.

unele forme antroponimice mai puțin obișnuite sau pe cele provenite din alte limbi (română, maghiară, germană, etc.). Trebuie să spunem însă că materialul antroponimic cules şi prezentat în acest studiu este, în general, destul de superficial analizat. Multe antroponime sunt date fără nici o indicație etimologică, ne referim la acelea mai ales a căror origine este neclară (de exemplu: Fucka, Furak, Glida, Drgla, Šuster, Šomodi, ş.a.), sau la acelea la care etimologia indicată este discutabilă (Gera, Bunja, Suma, etc.), ori la acelea care sunt greşit notate (Radoníčić; Jonaška, Beulj, etc.). De asemenea, la toate antroponimele este indicat numai locul accentului, nu şi natura acestuia. Având în vedere cele expuse mai sus, precum şi faptul că, aşa cum recunoaşte şi autorul studiului, nu toate antroponimele au fost înregistrate, noi cercetări pe teren ar fi binevenite, întrucât acestea ar înregistra materialul onomastic încă necules. Totodată, este necesar ca întreg materialul onomastic cules sau cel ce va fi cules în viitor să fie supus unei analize mai temeinice şi aprofundate.

În partea a doua a monografiei, mai precis în studiul *Toponimi srpskih i hrvatskih naselja u Rumuniji* (OP, VII, 1986, p. 199-247), este prezentat şi analizat materialul toponimic, în aceeaşi manieră ca şi cel antroponimic.

Aşa cum arătam mai sus, în a doua categorie am inclus lucrările care cercetează onomastica unei singure localități sau zone mai restrânse.

Onomastica caraşovenilor, precum şi influența românească asupra acesteia, este cercetată mai ales de către M. Tomici. În cele trei studii dedicate toponimiei[76], respectiv antroponimiei[77], autorul încearcă o analiză a onomasticii caraşoveneşti. Analizând antroponimele, Tomici ajunge la concluzia că, din punct de vedere etnic, caraşovenii de azi ar fi rezultatul unui amestec dintre o populație românească băştinaşă cu o populație sârbească emigrată din sudul Serbiei în perioade istorice diferite, începând din jurul anului 1400.

Contribuția lui M. Tomici la studierea onomasticii caraşovenilor este, fără îndoială, meritorie. Dar, trebuie să subliniem că bogatul material onomastic adunat este analizat destul de superficial, studiile reprezentând, de fapt, mai mult o trecere în revistă a materialului şi mai puțin o analiză aprofundată a acestuia. Comparând materialul onomastic caraşovean din studiile în care este analizată global onomastica sârbilor şi croaților din România[78] cu acelaşi material prezentat şi analizat în studiile consacrate numai onomasticii caraşovenilor[79], se constată destule inadvertențe şi neconcordanțe. Iată câteva constatări: la aceleaşi toponime/antroponime etimologiile diferă de la un studiu la altul (vezi: Gera, Boška, Pirča, Zdrenjija, ş.a.), multe toponime/antroponime sunt date fără nici o indicație etimologică sau cu etimologii greşite ori, cel puțin, discutabile (Kablić', Mogila, Zapoda, Kaić, ...), altele sunt greşit notate (ne referim la forma acestora sau la locul accentului: Farkač, Lautaš, Turma, Dragijánja, Gávević, Vrtence, ...). Subliniem, de

[76] Tomici, M., *Toponimia caraşovenilor*, SCL, 3, 1984, p. 237-249.

[77] Idem, *Antroponimija Karaševaca*, ZbMSFL, knj. XV/2, 1972, p. 213-227; knj. XVII/1, 1974, p. 207-240; Idem, *Elemente româneşti în antroponimia caraşovenilor*, SCL, XXV, 1, 1974, p. 45-60; Vezi şi Tomić, M., *La terminologie géographique chez les karašovenès*, MJ, XXXII-XXXIII, 1981/82, p. 697-703.

[78] Idem, *Antroponimija Srba i Hrvata u Rumuniji*.

[79] Vezi nota 77.

asemenea, că nu toate toponimele, chiar şi câteva antroponime (de exemplu Perka), au fost notate. Luând în considerare constatările mai sus expuse, chiar dacă acestea sunt sumar prezentate, considerăm că încă nu s-a spus totul despre onomastica caraşovenilor.

Toponimia caraşovenilor a atras atenţia şi altor cercetători. Astfel, V. Simionese cercetează toponimia satelor Nermed şi Clocotici[80]. Toponimele înregistrate sunt date în ordine alfabetică într-un glosar, pentru fiecare nume topic este indicată etimologia acestuia, precum şi forma de teren denumită. În partea a doua a studiului, toponimele sunt clasificate după criterii semantice şi morfosintactice. Cu toate că materialul toponimic înregistrat este, în general, destul de temeinic analizat, constatăm totuşi unele inexactităţi, care însă nu diminuează mult valoarea studiului în ansamblu, ca de exemplu: toponime greşit notate sau a căror notare fonetică lasă mult de dorit (Deluk, Reménkovaca, Klokotička re; Suruleasa, Bučić, ...) locul accentului este uneori greşit sau nici măcar nu este consemnat (Bogdánovo, Jésiče, Pólička, Cerovo, Crnjak, ş.a.), unele explicaţii etimologice nesatisfăcătoare (Gurnje, Hartić), cifra care indică numărul locuitorilor statului Nermed (1700) este mult prea mare etc.

Indirect, de toponimia caraşovenilor este legat şi studiul lui Petrovici, *Toponime slave din Valea Almăjului (Banat)* (Studii de dialectologie şi toponimie, Bucureşti, 1970, p. 138-142), în care este demonstrată influenţa sud-slavă (caraşoveană) în toponimia almăjeană. Amintim aici şi studiul lui M. N. Radan cu privire la influenţele reciproce şi interferenţele sârbo (caraşoveano) - române în toponimia Văii Almăjului şi în toponimia bazinului caraşovean[81].

În ultimul timp a început studierea onomasticii sârbeşti din "Muntenegrul bănăţean". Până în prezent, a fost cercetată toponimia localităţii Cralovăţ şi antroponimia întregii zone[82]. Antroponimia "muntenegrenilor" este abordată diacronic, începând cu sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, materialul antroponimic fiind luat din registrele stării civile (1780-1992) şi supus analizei şi clasificărilor după anumite criterii.

Clisura Dunării este cea de-a treia zonă în care au fost întreprinse unele cercetări onomastice. Din păcate, este cercetată doar antroponimia, şi aceasta în insuficientă măsură, neexistând până la această dată, dacă suntem bine informaţi, nici un studiu consacrat toponimiei sârbe din zonă, cu excepţia Sviniţei. Într-unul din capitolele monografiei *Po Dunavskoj Klisuri*[83], M. Tomici face o scurtă analiză a numelor, prenumelor şi supranumelor sârbeşti din această zonă. Într-un alt studiu, analizând materialul onomastic din Svinița, Tomici arată că se simte o puternică influenţă macedoneană în modul de

---

[80] Simionese, V., *Toponimia localităţilor Nermed şi Clocotici (jud. Caraş-Severin)*, SO, IV, 1987, p. 385-394.

[81] Radan, N., M., *Recipročni srpsko-rumunski uticaji i prožimanja u almaškoj, odnosno karaševskoj toponimiji*, StLLM, 1992, p. 143-153 (publicat şi în KŽ, XXXVI, nr. 3(90), 1992, p. 11, 15).

[82] Milin, J., Kiraly, F., *Microtoponimia localităţii Cralovăţ*, AUT, XVIII, 1980, p. 139-148; Milin, J., Bucă, M., *Antroponimija banatskih "Crnogoraca"* Rsl., XXX, 1992, p. 237-267.

[83] Tomić, M., *Po Dunavskoj Klisuri*, p. 170-223.

formare al supranumelor (majoritatea terminate în *-ski*, *-ska*, *-ci*). Având în vedere că şi în alte compartimente ale graiului se simte o oarecare influenţă a limbii macedonene, autorul conchide că aceste influenţe se datorează contactului care a avut loc în trecut dintre această enclavă sârbă şi macedoneni, şi care s-au manifestat cel mai pregnant în modul de formare al supranumelor[84]. Toponimia Sviniţei este analizată de M. Tomici în stdiul *Toponimija Sviničana*, publicat în MJ, XXXI, 1980, p. 239-250.

Pornind de la similitudinile şi apropierea dintre graiul din Svinița şi graiurile caraşovene în toate compartimentele, inclusiv onomastica, dorim să evidenţiem că ar fi extrem de interesantă şi utilă elaborarea unor studii comparative între cele două graiuri.

În sfârşit, amintim şi un studiu dedicat antroponimiei din localitatea Belobreşca, în care se încearcă o analiză a numelor şi supranumelor[85].

Din cele expuse mai sus, se poate conchide că cele mai multe studii onomastice sunt dedicate caraşovenilor, urmează apoi sârbii din Clisura Dunării şi din "Muntenegrul" bănăţean, în timp ce onomastica sârbilor din partea centrală şi nordică a Banatului este doar parţial cercetată. La acestea se adaugă monografia lui M. Tomici care abordează global onomastica sârbilor şi croaţilor din România. Menţionăm că unele informaţii şi date referitoare la onomastică se găsesc şi în monografiile nedialectale ale localităţilor cu populaţie sârbă şi croată (vezi punctul 7).

5. *Influenţele româneşti* în diferite compartimente ale graiurilor sârbeşti şi croate (fonetică, morfologie, lexic, sintaxă, etc.) din România au constituit obiectul de investigaţie a numeroşi cercetători, iar rezultatele acestor investigaţii au fost publicate în numeroase lucrări. Mai mult, cercetările au avut în vedere influenţa limbii române nu numai în graiurile din Banat, dar şi asupra limbii sârbe (sau croate) în general. Contribuţii însemnate la studierea influenţei limbii române asupra limbii sârbe şi croate au adus cercetători de seamă ca: F. Miklosich, P. Skok, C. Jireček, O. Densuşianu, I.A.Candrea, Th. Capidan, S.Puşcariu, I. Popovici, G.Pascu, H. Barić, I. Popović, P. Ivić, E. Petrovici şi alţii.

Dintre cercetătorii români care s-au ocupat de această problematică, cea mai însemnată contribuţie a dat-o academicianul Emil Petrovici. Pentru Petrovici, cercetarea influenţelor româneşti asupra graiurilor slave, deci şi asupra graiurilor sârbeşti şi croate din România, a constituit o preocpare constantă, concretizată în câteva studii valoroase[86].

În ultimele decenii, cercetătorii au acordat o mare atenţie acestei problematici. Astfel, V.Vescu este preocupat în studiile sale de influenţa limbii române în fonologia, lexicul şi sintaxa graiurilor sârbeşti, în special în graiurile "muntenegrene" şi caraşovene[87]; D. Gămulescu cercetează influenţele româneşti

---

[84] Idem, *Makedonski elementi u antroponimiji Sviničana*, MJ, XXIII, 1972, p. 271-278.

[85] Krstić, B., *Imena i nadimci Belobreščana*, ASRI - VI, p. 175-181.

[86] Vezi Petrovici, E., *Influenţa românească asupra foneticii sârbeşti din Banat*, DR, VII, 1934, p. 172-174; Idem, *Cuvinte argotice sud-slave de origine românească*, DR, VII, 1934, p. 175-176; Idem, *Sârb. grajati "a vorbi" din rom. a grăi*, DR, VII, 1934, p. 179-181, şi altele.

[87] Vescu, V., *Rumynskoe vlijanije na sintaksis serbskogo dialekta v Banate*, Rsl., I, 1958, p. 70-73; Idem, *Un împrumut românesc în sistemul fonologic al graiului sârbesc din localităţile*

în limbile slave de sud, în special în limba sârbă, mai ales în toponimie şi antroponimie, şi raporturile lingvistice româno-sârbe (croate) şi urmăreşte împrumuturile româneşti şi aromâneşti în argourile sud-slave[88]. V.Chelaru cercetează terminologia pastorală românească pătrunsă în limbile slave[89], iar B.Berici analizează o serie de împrumuturi româneşti în limba sârbă date de I. Popović[90].

În alte câteva studii este abordată problema împrumuturilor şi a influenţelor româneşti în graiurile caraşovene şi în cel din Svinița. În studiul *Elemente lexicale româneşti în graiul sârbesc din localitatea Svinița (judeţul Mehedinţi)*, publicat în volumul " Fonetică şi dialectologie", IX, Bucureşti, 1974, M.Tomici analizează o serie de cuvinte împrumutate din limba română, în marea majoritate a cazurilor din graiul românesc bănăţean în forma lor dialectală, şi ajunge la concluzia că limba română a exercitat o puternică influenţă asupra lexicului acestui grai. Autorul sublinează, deasemenea, că majoritatea împrumutruilor româneşti se adaptează la sistemul fonetic şi morfologic al graiului, păstrându-şi sensul avut în limba română. În unele cazuri este indicată şi etimologia.

Influenţa limbii române asupra graiurilor caraşovene a fost semnalată de E.Petrovici în monografia dialectală dedicată graiului din Caraşova. Cuvintele româneşti împrumutate de caraşoveni sunt temeinic analizate din punct de vedere fonetic şi semantic şi sunt formulate concluzii pertinente cu privire la influenţa limbii române asupra unor compartimente ale graiului, cum ar fi lexicul, sintaxa, topica, influenţe datorate fie contactului direct cu populaţia românească, fie bilingvismului[91].

Studii consacrate efectiv influenţelor româneşti în graiurile caraşovene apar însă destul de târziu, după anul 1970. Astfel, în studiul *Împrumuturi lexicale româneşti în graiul sârbesc din Clocotici, jud. Caraş-Severin* (Rsl., XVIII, 1976, p. 135-138), V.Vescu cercetează împrumuturile româneşti pătrunse în graiul caraşovean din Clocotici, localitate în care s-a deplasat în noiembrie 1969, în vederea efectuării unei anchete dialectale, cu scopul de a culege material dialectal pentru Atlasul Lingvistic Slav. În timpul anchetei, Vescu a notat aici, în afară de împrumuturile româneşti deja înregistrate de

---

Petrovaselo, Cralovăţ şi Stanciova, reg. Banat, LR, XVI, nr. 3, 1967, p. 272-275; Idem, *Influenţa românească asupra lexicului şi sintaxei unui grai sârbesc din Banat,* LR, XVII, nr. 6, 1968, p. 521-526; Idem, *Împrumuturi româneşti în graiurile sârbeşti din judeţele Timiş şi Caraş-Severin,* Actele Simpozionului iugoslavo-român, Zrenjanin, octombrie 1972, p. 518-523; Idem, *Împrumuturi româneşti în graiul sârbesc din Clocotici, judeţul Caraş-Severin,* Rsl., XVIII, 1976, p. 135-138; Idem, *Rumunske leksičke pozajmice u srpskohrvatskom jeziku,* AFF, sv. 12, 1976, p. 565-581; Idem, *Un împrumut românesc în sistemul fonologic al graiurilor sârbeşti din Banat,* LR, 3, 1958.

[88] Gămulescu, D., *Influenţe...,* I, Sârbocroata; Idem, *Împrumuturi româneşti şi aromâneşti în argourile sud-slave,* SCL, XVI, 1965, nr.4, p. 531-540; Vezi şi recenzia lui Gămulescu D. la *Rječnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika,* knj. I, Beograd 1959; knj. II, Beograd 1962, în Rsl., XII, 1965, p. 353-355.

[89] Chelaru, V., *Termes pastoraux roumains dans les langues slaves,* comunicare la al VI-lea Congres Internaţional al Slaviştilor; vezi rezumatul în vol. VI *Mežinárodni sjezd slavistu v Praze,* 1968, *Resumé* prědnóske prispĕvku a sděleni, p. 498.

[90] Vezi Rsl., IV, 1960, p. 384-388 - recenzie la Dr.Ivan Popović, *Contribuţie la studierea cuvintelor româneşti în limba sârbocroată,* retipărit în " Lumina" IX, 1965 nr. 3-4, Vârşeţ, Iugoslavia.

[91] Petrovici, E., *Graiul...,* p. 218-220.

Petrovici, încă 19 cuvinte împrumutate, pe care le analizează, indicând şi etimonul pentru fiecare cuvânt împrumutat. În finalul lucrării se fac câteva observaţii în legătură cu adaptarea fonetică a împrumuturilor, evidenţiindu-se totodată că unele din acestea au intrat efectiv în vocabularul activ al caraşovenilor, fiind des întrebuinţate. Am remarcat şi unele mici scăpări, ca de exemplu - unele împrumuturi fără accentul notat sau notarea greşită a unor cuvinte autohtone care formează sintagmele sau propoziţiile în care sunt date împrumuturile româneşti, acestea însă nu diminuează valoarea studiului în ansamblu.

În studiul *Rumunski uticaj u karaševskim govorima iz SR Rumunije* (ASRI - IV, Bucureşti, 1979, p. 529-537), M. Radan analizează acele compartimente ale graiurilor caraşovene care au suferit de-a lungul timpului o sensibilă influenţă românească (fonetică, morfologie, sintaxă, lexic) şi ajunge la concluzia că, deşi nu au afectat substanţial natura sistemului graiurilor, elementele româneşti au generat o serie de evoluţii specifice. Totodată, autorul consideră că una din cauzele conservării arhaismelor îl reprezintă contactul nemijlocit cu graiurile româneşti.

Amintim aici şi un studiu dedicat în exclusivitate influenţei româneşti în lexicul caraşovean[92].O serie de împrumuturi româneşti (peste 130, plus variantele) sunt analizate şi clasificate după criterii semantice, morfologice şi cronologice (dependent de vechimea lor). În final sunt prezentate câteva concluzii referitoare la cauzele, modalităţile şi intensitatea împrumuturilor din limba română în diverse perioade, precum şi tendinţele actuale ale acestui proces.

În ampla şi valoroasa lucrare colectivă[93] intitulată *L' influence roumaine sur le lexique des langues slaves,* comunicată la al VI-lea Congres Internaţional al Slaviştilor ţinut la Praga în anul 1968, au fost analizate şi o serie de cuvinte româneşti care au intrat în limba sârbă (şi croată).

6. Având în vedere faptul că limbile aflate în contact se întrepătrund şi se influenţează reciproc, am considerat ca utilă o trecere în revistă (mai mult din punct de vedere bibliografic) a principalelor realizări ale cercetătărilor referitoare *la influenţa limbii sârbe asupra limbii române,* în special asupra graiurilor româneşti bănăţene, deşi acest domeniu nu constituie decât tangenţial obiectul acestei lucrări.

Şi în acest domeniu, trebuie să evidenţiem contribuţia lui Emil Petrovici care a publicat multe studii şi articole cu privire la influenţa limbii sârbe asupra limbii române[94]. Într-unul din studiile sale, arată că este necesar şi cere ca elementele slave din limba română să fie tratate în mod diferenţiat şi să se

---

[92] Radan, N., M., *Novi prilozi uticaju rumunskog jezika u leksici karaševskih govora* ASRI - VI, p. 342 -352 (publicat şi în " Banatske novine", anul XXXX nr. 3765, 3766, 3767, 3768, 3771, mai-iunie 1983 Timişoara).

[93] Cf. Armaş Niţă, S., Pavliuc, N., Gămulescu, D., Pleter, T., Mitu, M., Timofte, E., Osman Zavera, M., Rebuşapcă, I., Alexandru, T., Zavera, D., Tănăsescu, A., *L' influence roumaine sur le lexique des langues slaves,* Rsl., XVI, 1968, p. 59-121.

[94] Petrovici, E., *Voina,* DR, V, 1929, p. 482-483; Idem, *O seamă de sârbisme în Banat,* DR, VI, 1931, p. 366-369; Idem, *Băn. u> w, v, b, p,* DR, VIII, 1934-1935, p. 180-181, ş.a.

precizeze pentru fiecare în parte din cel limbă slavă provine[95]. De altfel, Petrovici avea în vedere întocmirea unei lucrări fundamentale referitoare la influenţa slavă în ansamblul ei asupra limbii române[96] şi, totodată intenţiona să scrie o lucrare de sinteză consacrată elementelor de origine sârbă pătrunse în limba română (în special, în graiurile romîneşti bănăţene), intenţie, din păcate, nefinalizată[97].

Cercetări privind elementele sârbeşti (croate) pătrunse în limba română au efectuat şi alţi lingvişti români de renume. Avem în vedere, de pildă, studiile lui G.Mihăilă - *Imprumuturi vechi sud-slave* (Bucureşti 1960) sau *Nekoliko reči srpskohrvatskog porekla u rumunskom banatskom govoru* (ZbMSFL, XXXIV/l, 1991, p. 141-142), sau lucrările lui D. Gămulescu care a acordat o atenţie deosebită acestei problematici, din care evidenţiem pe cea intitulată *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku* (Bucureşti- Pančevo, 1974)[98], precum şi lucrările lui I Pătruţ[99], I. Mării[100], Th. N.Trâpcea[101] şi alţii[102].

7. Un capitol aparte îl constituie *monografiile nedialectale ale localităţilor cu populaţie sârbă şi croată* din România, în care sunt abordate probleme de istorie, geografie, limbă, folclor, onomastică, etnografie, învăţământ, cultură, religie, etc. Acestea prezintă interes şi pentru slavişti

---

[95] Petrovici, E., *Dezvoltarea studiilor de slavistică în ţara noastră în ultimii 15 ani*, SCL, X, 1959, nr. 3, p. 335.

[96] Acelaşi obiectiv l-au avut, şi alţi lingvişti români, ca: L. Şăineanu, Al. Rosetti, I. Iordan.

[97] Apreotesei, C., *op. cit.*, p. 73.

[98] Gămulescu, D., *Împrumuturi lexicale sârbocroate în Banat (pe baza ALR)*, Rsl., X, 1964, p. 209-227; Idem, *Sârbisme şi turcisme în Banat*, ASLR, 3-4, Zdrenjanin, 1972 -73, p. 193-200; Idem, *Prilozi proučavanju srpskohrvatskog uticaja na rumunski jezik u vezi sa turcizmima u Banatu*, Radovi Simpozijuma o srpsko (jugoslovensko) - rumunskim odnosima (Vršac, 1970), Pančevo, 1971, p. 125-128; Idem, *Serboxorvatskie zaimstvovanija v Olteniji*, RÉSEE, II, 1964, nr. 3-4, p. 447-465; Idem, *Note slavo-române (În legătură cu etimologiile sârbo-croate din DLRM)*, Rsl; XIV, 1967, p. 461-470; Idem, *Takozvani "filološki" napis Jovana Sterije Popovića "Šta Vlasi o Serbima misle" i njegovo značenje za osvetljavanje Sterijinih odnosa prema rumunskom jeziku*, ZbMSFL, XXXIV/1, 1991, p. 77-82.

[99] Pătruţ, I., *Contribuţii slave şi maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, CL, III, 1958.

[100] Mării, I., *Studiul elementului sârbesc în lexicul graiului din Toâger*, Note (I), CL, X, nr.2, 1965, p. 363-370; Idem, *Note II*, CL, XI, nr.2, 1966, p. 337-344; Idem, *Pseudoturcismele graiurilor bănăţene*, CL, XII, nr.1, 1968, p. 95-105.

[101] Trâpcea, N., Th., *Cuvinte sârbeşti în subdialectul bănăţean şi importanţa lor*, Scrisul bănăţean, XIV (107), 1963, nr.3, p. 68-76; Idem, *Serbskie slova v banatskom narečiju i ix značenie*, RÉSEE, I, 1963, nr. 1-2, p. 137-158; Idem, *Cuvinte de origine sârbească din graiul bănăţean*, AUT, seria Ştiinţe filologice, II, 1964, p. 266-275.

[102] Weigand, G., *Der Banater Dialekt*, Jahresbericht des Institutes für Rumänische Sprache, Leipzig, III, 1896 (este primul cercetător care atrage atenţia asupra sârbismelor în graiurile româneşti din Banat); Flora, R., *Relaţiile iugoslavo-române*, Panciova, 1969; Idem, *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Beograd, 1971; Idem, *Interferenţe lingvistice sârbo-române, cronologie, zone, criterii*, ASLR, VII, Zrenjanin, 1976, p. 123-136; Idem, *Srpskohrvatsko- rumusnki leksikalni odnosi*, NSSUVD, VI, 1977, p. 341-359; Vescu, V., *Zajedničke crte u razvitku glasa h u rumunskom i južnoslovenkim jezicima*, Godišnjak balkanološkog instituta BALCANICA, VI, Beograd, 1975, p. 275-280; Kiraly, F., Milin, J., *Elemente sârbeşi în Dictionarum Valachico-Latinum*, Actele simpozionului iugoslavo-român, Pančevă-Zrenjanin, 1977, p. 191-202; Niţă Armaş, S., *Despre unele aspecte ale influenţei sârbocroate în vorbirea românilor din comuna Luncaviţa-jud. Caraş Severin*, ASRI - IV, p. 413-418; Sala, M., *Un fenomen fonetic românesc produs sub influenţa graiurilor sârbo-croate*, Rsl., III, 1958, p. 249-250, ş.a.

deoarece conţin notaţii referitoare la lexic, onomastică şi alte date privind graiurile din localităţile respective[103]. Atragem atenţia şi asupra importanţei unor monografii regionale[104], în care găsim, de asemenea, diverse informaţii, inclusiv lingvistice, referitoare şi la localităţile cu populaţie sârbă şi croată.

În ultimii 25 de ani au apărut câteva monografii ale localităţilor bănăţene locuite de sârbi şi croaţi. Prima din seria de monografii tipărite la editura bucureşteană "Kriterion" este cea a lui S. Bugarschi, intitulată *Po Semartonu kroz prostor i vreme* (1982), care , printre altele, conţine şi date lingvistice: aforisme, povestiri, note antroponimice (supranume) şi o scurtă prezentare a principalelor caracteristici ale graiului local (p. 24-317)[105]. La scurt timp după aceea, apar încă două monografii publicate sub titlul *Iz sela u selo*[106], în care sunt prezentate localităţile Gelu (Ketfelj), Diniaş, Petrovasela, Stanciova, Cralovăţ, Lucareţ (I), urmează apoi localităţile Variaş, Foeni, Parţa, Sânpetrul Mare şi Rudna (II). Am menţiona aici că încercări de realizare a unor monografii au existat cu mult înainte de această dată, nefinalizate însă. Dar, ele au fost realmente utile în elaborarea unora din monografiile mai sus menţionate (Variaş, Gelu)[107]. În anii următori vor fi publicate monografiile localităţilor din Clisura Dunării realizate de Borislav G. Cârstici[108] (localitatea Belobreşca) şi Mile Tomici[109] (cuprinde toate satele sârbeşti din Clisură: Baziaş, Belobreşca, Divici, Zlatiţa, Câmpia, Lescoviţa, Liubcova, Măceşti, Moldova Veche, Pojejena, Radimna, Socol, Sviniţa), urmează apoi monografia Văii Mureşului şi a localităţii Gelu[110].

Două monografii despre localităţile croate din Banatul românesc au fost publicate la Zagreb. Este vorba de monografiile elaborate de către Stjepan Krpan, *Hrvati u Keči* şi *Od Karaša do Biferna*[111], aceasta din urmă conţinând însemnări despre croaţii din România, Ungaria, Slovacia, Austria şi Italia, cu menţiunea că aici au fost incluşi şi caraşovenii, deşi aceştia, conform cercetărilor de până acum, nu sunt croaţi.

---

[103] Vezi Drljača, D., *Monografije sela kao izvor za proučavanje Srba u Rumuniji*, TZb, 1, 1994, p. 131-136.

[104] Vezi, de exemplu: Stanojlović, A., *Monografija Banatske Klisure*, Petrograd, 1938; Moisi, D., *Monografia comunei Cronini şi a Ţinutului Clisura (jud. Caraş) de la 1784-1934*, Oraviţa, 1938; Moisi, A., *Monografia Clisurii*, Oraviţa, 1940; Drinovan, G., *Micromonografia judeţului Timiş*, Timişoara, 1973, şi altele.

[105] Vezi şi Bugarski, S., *Godišnjice Srpskog Senmartona*, Sprski Senmarton, 1994

[106] Stepanov, Lj., Markov, S., Perinac, J., Perinac, S., Popović, J., *Iz sela u selo*, Kriterion, Bukurešt, 1984; Rosić, A., Čizmaš, B., Ćirić, V., Markov, S., Stepanov, Lj., Perinac, J., Perinac, S., *Iz sela u selo* I-II, Kriterion, Bukurešt, 1985.

[107] Vezi: Heim, J., *Die Vergangenheit und Gegenwart der ortsgemeinde Warjasch*, manuscris; Titenhofer, J., *Istoria comunei Variaş*, manuscris; Fuchs, I., *Monografia localităţii Gelu* (text dactilografiat); Idem, *Monografia localităţii Colonia mică* (text dactilografiat); Stitzl, J., *Aus der Vergangenheit und Gegenwart der Gemeinde Rekasch*, Temesvar, 1924.

[108] Krstić, Đ., B., *Kod Belog breška i oko njega*, Kriterion, Bukurešt, 1987.

[109] Tomić, M., *Po Dunavskoj Klisuri*, Kriterion, Bukurešt, 1989.

[110] Bugarski, S., Stepanov, Lj., *Kad Moriš poteče kroz pero*, Kriterion, Bukurešt, 1991; Stepanov, Lj., *Iz povesti Ketfelja*, DSSKR, Temišvar, 1994; Vezi şi Sabljić, D., *Srpska mešovita gimnazija u Temišvaru*, Temišvar, 1993.

[111] Krpan, S., *Hrvati u Keči*, Naknadni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983; Idem, *Od Karaša do Biferna. Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.

8. Pentru a completa tabloul general al cercetărilor de până acum referitoare la populaţia sârbă şi croată din România, am inclus în această lucrare şi unele *studii* mai importante de *istorie, etnografie şi folclor* care, prin conţinutul lor, furnizează date ce vin şi în sprijinul cercetărilor lingvistice, adeseori confirmând concluziile la care au ajuns lingviştii. Sperăm, de asemenea, că vom oferi o bibliografie minimă referitoare la sârbii şi croaţii din România, pe care o considerăm utilă pentru cercetările viitoare.

a) Există o bogată *literatură istorică* referitoare la Banat şi despre sârbii şi croaţii din Banatul românesc, unele lucrări datând din epoca medievală. Amintim aici lucrarea lui J.J. Ehrler, intitulată *Banatul de la origini până acum - 1774*, apoi studiul lui F. Griselini *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*[112], sau scrierile lui Nicolae Stoica de Haţeg[113], la care se adaugă o serie de lucrări din secolul al XIX-lea[114]. Mult mai numeroase sunt studiile din secolul al XX-lea care cercetează trecutul sârbilor şi croaţilor de pe aceste meleaguri, sau fac doar unele referiri la aceştia. Am menţiona aici autori ca: G. Popovici, D. J. Popović, D. Nikolić, G. Cotoşman, N. Drăganu, I. Lotreanu, T. Simu, C. Suciu, M. Milin, N. Bocşan şi alţii[115].

b) De o reală utilitate pentru lingvişti sunt şi *lucrările de etnografie şi folclor* care, pe lângă concluziile referitoare la originea acestor populaţii, conţin adeseori şi un bogat material lingvistic.

---

[112] Ehrler, J.J., *Banatul de la origini până acum - 1774*, Ed. Facla, Timişoara, 1982; Griselini, F., *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*, Timişoara, 1984.

[113] Nicolae Stoica de Haţeg, *Scrieri. Cronica Mehadiei şi a Băilor Herculane. Poveşti moşăşti. Varia*, Ed. Facla, Timişoara, 1984, şi alte scrieri.

[114] Vezi: Pesty, F., *A magyarországi varinspánságok történeti*, Budapest, 1882; Szentkláray, J., *Krassóvármegye öshajdana*, Budapest, 1900; Idem, *Csanád Egyházmegye plébániák története*, Temesvár, 1989; x x x *Les Serbes de Hongrie*, Prague, 1873; Dragomir, S., *Vechimea elementului românesc şi colonizările străine în Banat*, Anuarul de istorie naţională, Cluj, 1926, tom III; Fermendžin, E., *Acta Bosnae potisimum ecclesiastica*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, JAZU 23, Zagrabiae, 1892; Idem, *Acta Bulgariae ecclesiastica*, Zagrabiae, 1892; (vezi şi nota 31), etc.

[115] Popovici, G., *Istoria românilor bănăţeni*, Lugoj, 1904; Popović, D.J., *Srbi u Banatu do kraja osamnaestoga veka - Istorija naselja i stanovništva*, Beograd, 1955; Idem, *Srbi u Vojvodini*, I, Novi Sad, 1957; II, III, Novi Sad, 1957; Nikolić, D., *Srbi u Banatu u prošlosti i sadašnjosti*, Novi Sad, 1941; Cotoşman, G., *Din trecutul Banatului*, Timişoara, 1936; Drăganu, N., *Românii în veacurile IX-XV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933; Lotreanu, I., *Monografia Banatului*, I, Timişoara, 1935; Simu, T., *Originea crăşovenilor*, Lugoj, 1939; Suciu, C., *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, Bucureşti, I, A-N, 1967; II, O-Z, 1968; Nemoianu, P., *Sârbii şi Banatul*, Craiova, 1930; Suciu, I.D., *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timişoara, 1977; Vukčević, M., *Jugosloveni u rumunskom Banatu*, Naš zabavnik, Novi Sad, 1939; Ruvarac, D., *Opis vlaškosebeške eparhije od 1713*, Sremski Karlovci, 1924; Kostić, S., *Srpska crkva i škola u Rumuniji*, Temišvar, 1930; Idem, *Srbi u rumunskom Banatu*, Temišvar, 1940; Idem, *Šematizam pravoslavne srpske eparhije temišvarske u Kraljevini Rumuniji za 1924 godinu*, Temišvar, 1925; Bărbulescu, I., *Sârbii imigraţi în Oltenia în sec. XVI-XVII*, Arhiva, 2, Iaşi, 1923; Manciulea, Şt., *Elemente etnice străine aşezate în Banat între anii 1000-1870*, Banatul de altădată, Studii istorice, vol. I, Timişoara, 1944; Pecinjački, S., *Pokriško-pomoriška i bačko-banatska naselja uoči Velike seobe Srba (1688-89)*, Istorijki glasnik, 1-2/1977, Beograd; Hoško, F.E., *Djelovanje franjevaca Bosne Srebrene u Slavoniji, Srijemu, Ugarskoj i Transilvaniji tijekom XVI i XVII stoljeća*, Povijesnoteološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine, Sarajevo, 1979, p. 103-115; Cerović, Lj., *Srbi u Rumuniji*, Misao, Novi Sad, 1991; Idem, *Banatska Crna Gora u Rumuniji*, „Godišnjak", Istorijski muzej Vojvodine, 1991, p. 49-53; Milin, M., *Relaţiile politice româno-sârbe în epoca modernă (secolul al XIX-lea)*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1992; Idem, *Vekovima zajedno*, DSSKR, Temišvar, 1995, şi multe altele. Vezi, de asemenea, studiile din TZb, 1, 1994.

Constatăm că atât etnografii, cât şi folcloriştii, atunci când este vorba de populaţia sârbă ori croată din România, şi-au concentrat cercetările în special asupra caraşovenilor, urmează apoi Svinița, şi câteva însemnări despre croaţii din România. Referirile la celelalte localităţi cu populaţie sârbă sunt rare, accidentale şi de mică amploare.

Deşi, cele mai multe studii etnografice şi folcloristice sunt dedicate caraşovenilor, nu se poate spune că cercetările au fost efectuate sistematic şi exhaustiv. Mai mult, multe din ele, efectuate de nespecialişti, nu sunt fundamentate ştiinţific.

În unele studii istorico-etnografice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea se fac referiri despre caraşoveni. Astfel, în studiul *A Délmaggyarországi Bolgárok etnologiai magánrajza*[116], etnograful maghiar Geza Czirbusz îi consideră pe caraşoveni drept bulgari, amestecaţi cu români şi sârbi care iniţial au fost de religie ortodoxă şi convertiţi ulterior la catolicism[117]. În concluzii însă, Csirbusz recunoaşte că populaţia caraşoveană este o etnie cu trăsături specifice bine conturate, care-i deosebeşte de alte etnii din Banat. Dorim să menţionăm că autorul dă şi câteva fragmente din creaţia populară a caraşovenilor, interesante pentru slavişti, însă notarea este defectuoasă şi cu greşeli.

Despre caraşoveni se fac unele referiri şi în studiul lui Ivan Ivanić *O Bunjevcima,* publicat în Letopis Matice sprske (knj. 175, sv. 3, Novi Sad, 1893, p. 1-34), care-i consideră drept sârbi convertiţi la catolicism după ce s-au stabilit în Banat, dar care şi-au păstrat limba şi obiceiurile străbune. Încercând să elucideze problema originii şi să răspundă la întrebarea când au emigrat aceştia, prin analogie cu bunievţii din Bačka, deasemeni o etnie a cărei origine este încă neclară, autorul ajunge la concluzii eronate, în special acelea referitoare la data emigrării (aproximativ 1730-1737), concluzii bazate pe prezumţii[118].

În anul 1907, Jovan Živojnović publică *Krašovani (Karašani, Karašavci). Beleške, narodni, običaji i primeri jezika*[119], interesantă pentru lingvişti fiind descrierea graiurilor, mai ales datorită notaţiei destul de exacte a accentului, iar în anul 1925 apare studiul etnologic al lui Jovan Erdeljanović intitulat *Tragovi najstarijeg slovenskog sloja u Banatu* (în "Niederluv sbornik", Praha, 1925, p. 275-308), lucrare valoroasă, în care se dau de asemenea importante informaţii despre caraşoveni[120]. În anul 1928, la Belgrad, sunt tipărite notele de călătorie ale înaltului prelat franciscan Petar Vlašić, *Hrvati u Rumunjskoj. Putopisno-povijesne crtice s narodnim običajima,* în care este descrisă sumar populaţia croată din România, bineînţeles, autorul îi include şi pe caraşoveni, numai datorită faptului că sunt de religie catolică. Descrierea

---

[116] Czirbusz, G., *A Délmaggyarországi Bolgárok etnologiai magánrajza,* Temesvárott, 1882 (sau traducerea în limba bulgară a lui Iv., A., Georgov, *Južnoungarskitě Bălgare,* în " Periodičeskoe spisanie na Bolgarskoto knižovno družestvo v Srědeč", XII, 1884, p. 65-73; XIII, 1885, p. 31-50; XIV, 1885, p. 230-255).

[117] Georgov, Iv., A., *op. cit.* , XIII, 1885, p. 32-50.

[118] Ivanjić, I., *op. cit.*, p. 28-29.

[119] Vezi nota 45.

[120] Vezi şi Erdeljanović, J., *Srbi u Banatu,* Etnološka istraživanja, Prvi i drugi deo, Matica srpska, Prometej, Novi Sad, 1986.

graiurilor şi a obiceiurilor este sumară şi nefundamentată ştiinţific. Cartea ar putea prezenta un oarecare interes pentru lingvişti, pentru că în final sunt reproduse câteva colinde din Recaş, culese de învăţătorul Ioţa Ciosici.

Mai amintim aici articolul lui G. Al. Telbiz, *Krašovanskitě Bălgari* (" Nacija i politika", 1937, kn. 3-5, p. 68-71), în care autorul încearcă să-l combată pe Miletič, susţinând că documentele bisericeşti păstrate de caraşoveni nu sunt falsificate (fără să aducă dovezi în sprijinul acestei afirmaţii) şi bazându-se mai mult pe propriul instinct, îi consideră pe caraşoveni drept bulgari,[121] şi articolul lui Grgo Ciosici, intitulat *O Krašovanima* (" Temišvarski vesnik", nr. 253/21. 03. 1937, Timişoara, p. 1), în care face o scurtă descriere a limbii şi obiceiurilor caraşovenilor pe care-i consideră sârbi, nevoiţi, la un moment dat, să treacă la catolicism.

Deşi lipsite de suport ştiinţific, am menţionat studiile lui Ivanić, Vlašić, Telbiz şi Ciosici, întrucât furnizează unele date despre caraşoveni, care pot fi utile lingviştilor.[122].

Printre cele mai valoroase studii etnografice care fac unele referiri la caraşoveni sau care le sunt consacrate în întregime, pe lângă cele deja citate ale lui J. Erdeljanović şi, parţial, J. Živojnović, se numără şi studiile lui P. Vlahović[123] şi S. Trojanović[124]. Vlahović, după o trecere în revistă a literaturii de specialitate despre caraşoveni, prezintă şi analizează principalele trăsături ale limbii şi, în special, ale portului şi obiceiurilor caraşovenilor, şi, pe baza acestora, conchide că această comunitate etnică, cu elemente ale limbii şi culturii materiale care o individualizează de populaţiile din jur, este de origine sârbă şi care a trecut, la un moment dat, de la ortodoxism la catolicism. Trojanović emite o interesantă ipoteză, insuficient argumentată însă, conform căreia caraşovenii ar fi originari din părţile vestice ale Bosniei şi Herţegovinei şi din Dalmaţia, de unde au venit şi au rămas un timp în zona minieră a Serbiei (Raška-Novo Brdo), fiind apoi nevoiţi să emigreze din nou, din cauza persecuţiilor religioase, astfel încât trec prin Serbia estică, traversează Dunărea şi se stabilesc în bazinul Caraşului, în Banat. Autorul analizează şi câteva cuvinte arhaice din lexicul caraşovean (*nakláde, prósit, ózeg, ognjíšte, óbor, píta*), concluziile servindu-i la argumentarea ipotezei formulate cu privire la originea caraşovenilor[125].

---

[121] Vezi şi Telbizov, K., Vekova- Telbizova, M., *Tradicionen bit i kultura na banatskite Bălgari*, Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis, kn. LI, Sofija, 1963, p. 3; Telbizov, K., *La question de l' origine des Krašoveni a-t-elle reçu une solution definitive?*, Etudes Balkanique, Sofia, 1977, p. 89-91.

[122] O utilă trecere în revistă a literaturii etnografico-istorice în limba română despre caraşovenii şi sârbii din România este dată de M. Maluckov în studiul *Etnološko-istorijska literatura na rumunskom jeziku o Krašovanima i Srbima u Rumuniji*, TZb, I, 1994, p. 153-171.

[123] Vlahović, P., *Neke etničke odrednice...*; Idem, *Srpski narod u vremenu i prostoru*, Danica - srpski narodni ilustrovani kalendar za godinu 1994, Vukova zadužbina, Beograd, 1994, p. 92-101.

[124] Trojanović, S., *Vatra u običajima i životu srpskog naroda*, Prosveta, Beograd, 1990, p. 339-343.

[125] Vlahović, P., *Neke etničke odrednice...*, p. 139; Trojanović, S., *op. cit.*, p. 340-341.

Câteva articole despre obiceiurile caraşovenilor, scrise în mod gazetăresc şi lipsite de un suport ştiinţific, a publicat în ultimii ani Stjepan Krpan[126].

Mai puţin cercetat este folclorul caraşovenilor. Câteva creaţii populare caraşoveneşti au fost publicate sporadic în diferite publicaţii din ţară[127]. Excepţie face ampla lucrare a lui Ivan Birta, intitulată *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, tipărită la Bucureşti, în anul 1993. În partea introductivă a lucrării, autorul trece în revistă diferitele ipoteze şi concluzii în legătură cu originea caraşovenilor emise de lingvişti, istorici, etnografi, folclorişti, fără a-şi spune şi propriul punct de vedere în legătură cu această controversată problemă. Meritul lui Birta constă în faptul că, pentru prima oară, a adunat într-un volum un bogat material de folclor (deşi acesta nu este în întregime autentic caraşovenesc), puţin cunoscut specialiştilor, material extrem de preţios pentru cercetările viitoare. De menţionat că unele izvoare inedite cercetate şi uneori citate în lucrare de autor furnizează date noi, care pot contribui la elucidarea unor aspecte din trecutul caraşovenilor[128].

Amintim aici şi o lucrare despre numirile populare de plante la caraşoveni[129], culegerea de folclor a lui B. Vujkov, intitulată *Cvjetovi mećave - hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke* (Zagreb, 1971), în care sunt incluse şi câteva povestiri populare caraşoveneşti, şi o descriere a dansurilor populare caraşoveneşti[130].

Cercetări etnografice au fost întreprinse de către cercetătorii Institutului Etnografic din Belgrad la Svinița (cu referiri şi la caraşoveni), concretizate în câteva studii valoroase, publicate în "Zbornik radova SANU, Nova serija, knj. I, Etnografski institut, knj. 5" (Beograd, 1971)[131].

Alte câteva lucrări se referă la populaţia croată din Banatul românesc, unele din ele având un caracter confesional[132]. Date despre populaţia slavă din

---

[126] Krpan, S., *Svadba u Vodniku*, Iseljenički kalendar '88, Matica iseljenika Hrvatske, Zagreb; Idem, *Ovčarstvo kod Hrvata u rumunjskoj županiji Caraş-Severin*, Etnolška tribina, Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva, god. 11 i 12, br. 4-5, Zagreb, 1983; Vezi şi Trâpcea, N., Th., *Despre "poturii" de la Radna-Lipova - o rămăşiţă de populaţie bosniacă*, ASLR, 3-4, 1972-73, p. 605-610.

[127] Radan, N., M., *Karaševske kratke narodne umotvorine*, KŽ, XXXVI, br. (2)89, 1992, p. 8; Idem, *Prosu se biser niz ljudsko polje - dva zapisa iz narodnog stvaralaštva Karaševaka*, KŽ, XXX, broj 2, 1986, p. 85; Vezi şi Birta, I., *Însemnări asupra folclorului caraşovenilor*, Universitas, 10, Bucureşti, 1970.

[128] Vezi Radan, N., M., *O pojedinim pitanjima...;* Idem, *Kulturno blago Karaševaka* (I. Birta, *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, Bukurešt, 1993), recenzie, în KŽ, XXXVII, broj 4(95), 1993, p. 15.

[129] Popescu, P., C., Cocora-Tietz, G., *Numiri populare de plante la caraşovenii din Banat*, Studii şi cercetări. Ştiinţe agricole, 3-4, V, Timişoara, 1958, p. 113-122.

[130] Karauš, M., Ilić, L., S., *Krašovanske narodne igre*, Pravda, br. 3002/15. XI. 1968 (1), 3003/22. XI. 1968 (2), 3004/29. XI. 1968 (3), 3005/05. XII. 1968 (4), 3006/ 12. XII. 1968 (5), Temišvar.

[131] Vezi: Drašković, M., *Stanovništvo limitrofnog srpskog sela Svinjice u Rumuniji*, p. 7-19; Maslovarić, D., *Privreda u Svinjici*, p. 21-37; Aranđelović-Lazić, J., *Narodna nošnja u Svinjici*, p. 39-55; Pantelić, N., *Porodični odnosi i svadbeni običaji u Svinici*, p. 57-70; Zečević, S., *Narodna verovanja u Svinijici*, p. 89-99.

[132] Vezi *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji - cerkev v Jugoslaviji 1974*, II, *Hrvatske narodne manjine u srednjoj Evropi*, Zagreb, 1975; Stanković, V., *Katolička crkva i Hrvati izvan domovine*, referat, Bogoslovska smotra, Zagreb, br. 1-2, 1986.

Recaş, pe lângă prelatul P. Vlašić, furnizează şi A. Jagić într-un studiu publicat în anul 1929, în care, bazându-se pe tradiţia populară orală, susţine că aceasta este originară din Dalmaţia, de unde au venit în Banat pe la mijlocul secolului al XVII-lea[133], ca şi S. Krpan în monografia mai sus menţionată[134], dedicată croaţilor din diasporă, lucrări însă modeste ca valoare ştiinţifică.

Semnalăm şi câteva studii etnografice care se referă la sârbii din "Clisura Dunării şi cei din zona centrală a Banatului[135], şi altele [136].

IV. Din succinta trecere în revistă, mai mult cu caracter bibliografic decât problematic, a studiilor şi cercetărilor asupra graiurilor sârbeşti şi croate din România, se desprind câteva concluzii:

1. Începuturile cercetărilor acestor graiuri, deşi datează din secolul trecut, au fost nesistematice şi întâmplătoare. Abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea, cercetările dialectologice vor fi efectuate în mod organizat, sistematic şi cu obiective bine stabilite, fapt care a avut ca rezultat realizarea unui evident progres concretizat în numeroase articole, studii şi monografii publicate, realizări apreciate pe plan naţional şi internaţional. Progresele remarcabile realizate în cercetarea graiurilor slave de pe teritoriul României se datorează în mare măsură eforturilor depuse în această direcţie de

---

[133] Jagić, A., *Hrvati u Banatu*, Hrvat, Zagreb, 6. IX. 1924; Idem, *Hrvatske naseobine u Banatu*, LMS, knj. 319, sv. I - januar 1929, god. CIII, Novi Sad, p. 33-39 (de menţionat că nici în acest studiu caraşovenii nu sunt incluşi, nefiind consideraţi croaţi de către autor); Ćosić, J., *Narodne pjesme (Rekaš u Rumunjskoj)*, Zbornik za Narodni Život i Običaje, tom I, 1938, p. 181-196; tom II, 1939, p. 213-228 (menţionăm că textul original trimis de Ćosić, după cum singur recunoaşte în discuţia cu P. Ivić, a fost substanţial modificat - vezi P. Ivić, *...govori sa nezamenjenim jatom*;); Stitzl, J., *op. cit.*; Vezi şi Vujkov, B., *Cvjetovi mécave ...*; Mikšić, A., *Hrvati u Keči - u Rumuniji*, Temišvarski vesnik, br. 461/19. III. 1939, Temišvar, p. 3.

[134] Vezi nota 111. Krpan a scris şi monografia *Hrvati u Rekašu kraj Temišvara* (Zagreb, 1990), în care este dată o imagine de ansamblu privind modul de viaţă şi obiceiurile slavilor recăşeni catolici. Bazându-se pe faptul că sunt de confesie romano-catolică şi pe date nesigure ori inexacte, autorul "demonstrează" originea lor croată; în monografie este prezentată activitatea societăţilor culturale şi viaţa religioasă a comunităţii, este dată o scurtă descriere a graiului, a antroponimiei şi toponimiei, a jocurilor de copii, şi sunt reproduse unele poezii populare, povestiri şi proverbe. Această monografie putea fi, credem, un eveniment cultural deosebit, dacă autorul nu ar fi fost forţat originea croată a acestei enclave.

[135] Kostić, P., *Godišnji običaji u srpskim selima rumunskog Đerdapa*, Zbornik radova SANU ... (vezi nota 131); Nedeljković, D., *Narodno pevanje limitrofne temišvarske srpske etničke grupe*, Zbornik radova SANU ..., p. 101-132; Ţăranu, N., *Cilimul din Clisură*, Tibiscus, I, 1970, p. 135-151; Idem, *Cojocăritul în Timişoara*, Tibiscus, 1974, p. 107-123; Idem, *Aspecte privind ocupaţiile şi meşteşugurile la populaţia de naţionalitate sârbă din Banat*, Analele Banatului, 1981, p. 189-200; Pavel, E., *Portul popular bănăţean din Clisura Dunării*, Tibiscus, 1975, p. 27; Cica, V., *Meşteşuguri şi meşteşugarii la populaţia sârbă din Clisura Dunării*, Tibiscus, 1976-1978, p. 139; Marcu, N., *Textile de interior (ponievi şi cilimuri) din satele Saravale şi Igriş (judeţul Timiş) în colecţia Muzeului satului din Bucureşti*, Tibiscus, 1973, p. 99-105; Turcuş, A., G., *Evoluţie şi elemente caracteristice ale portului popular din satele Saravale, Igriş, Secusigiu*, Tibiscus, 1976-1978, p. 7-36.

[136] Vezi Pleşan, T., *Găteala capului în portul popular femeiesc al caraşovenilor*, Tibiscus, 1975, p. 71-78; *Etnološki motivi iz srpskih enklava u Mađarskoj i Rumuniji*, izdavač: Etnografski muzej u Beogradu, Beograd, 1990; Ilić, S., *Srpski horovi u Banatu*, Bukurešt, 1978; Ilić, L., S., *Antologija srpskih narodnih pesama u Rumuniji*, Izdavačko preduzeće za muziku, Bukurešt, 1958, Frăţila, N., *Prva zbirka srpskih narodnih pesama u Rumuniji*, TZb, I, 1994, p. 289-294; *Bećarac*, Kriterion, Bukurešt, 1982; *Svatovac*, Kriterion, 1983; Dejan, A., *Detinjstvo u Zlatici*, Etnografski institut SANU, Beograd, 1992; Ţăranu, N., *Ambarcaţiuni de lemn pe râul Bega*, Tibiscus, 1972, p. 233; Dan, D., Zănescu, A., *Morile plutitoare de pe Mureş în sectorul judeţului Arad*, Tibiscus, 1972, p. 213-252, şi altele.

către marele nostru slavist, regretatul academician Emil Petrovici, care a îndrumat şi stimulat permanent cercetarea în acest domeniu.

2. Nu toate graiurile sârbeşti şi croate din România au fost cercetate în egală măsură. Rezumând, constatăm următoarele:

a) De o atenţie deosebită, cum am mai stabilit, s-au bucurat graiurile caraşovene. În decurs de aproape un secol, lingviştii au manifestat un interes constant faţă de aceste graiuri, timp în care au fost publicate numeroase studii şi o monografie dialectală de referinţă în dialectologia românească.

Unele laturi ale graiurilor au fost intens cercetate (fonetica, morfologia, onomastica, ca şi influenţa limbii române asupra lor), fapt ce a permis stabilirea originii graiurilor şi a perioadei emigrării caraşovenilor, în sensul că a fost localizată şi apoi mult restrânsă aria dialectală cu care sunt aceste graiuri convergente (sudul şi sud-estul Serbiei) şi perioada probabilă a emigrării (sec. XIII-XV). Mai puţină atenţie s-a acordat însă lexicului, sintaxei, accentului, influenţelor altor limbi asupra graiurilor; o cercetare mai profundă şi sistematică a lor în viitor va contribui, cu siguranţă, la elucidarea unor probleme încă nerezolvate, sau va aduce noi argumente care vor confirma sau vor infirma acele concluzii ori ipoteze insuficient argumentate. Oricum, cercetările viitoare vor trebui să dea un răspuns şi mai precis în ceea ce priveşte apartenenţa graiurilor la unul din cele două dialecte sârbeşti (kosovo-resavian sau timoco-luzacian) şi să indice cu mult mai multă precizie data şi locu de unde au emigrat caraşovenii. De asemenea, considerăm că accentul rămâne în continuare o problemă încă nerezolvată, fiind necesare noi cercetări care să stabilească cu certitudine dacă este vorba de un singur accent sau de un sistem cu două sau chiar trei accente[137].

b) Alături de graiurile caraşovene, de o atenţie sporită s-a bucurat şi graiul din Sviniţa, în special datorită cercetărilor efectuate de M. Tomici. În general, au fost cercetate într-un mod echilibrat toate compartimentele graiurilor, dar, ca şi în cazul graiurilor caraşovene, credem că se pot aduce noi precizări în clarificarea unor probleme care necesită argumente suplimentare, ca de exemplu, problema apartenenţei acestui grai la dialectul timoco-luzacian sau problema accentului[138] . Totodată, considerăm că este necesar să se întreprindă cât mai repede cercetări comparative între acest grai şi graiurile caraşovene, graiuri arhaice foarte apropiate şi cu multe caracteristici comune, care ar putea evidenţia mai pregnant raporturile şi legăturile dintre ele, eventual originea lor comună.

Mai menţionăm că, spre deosebire de alte localităţi cu populaţie sârbă şi croată din România, în Sviniţa au fost întreprinse sistematice şi serioase cercetări etnografice, cercetări soldate cu câteva studii valoroase publicate ulterior (vezi nota 131), care au contribuit mult la o mai bună cunoaştere a acestui grup etnic.

c) În ultimele trei decenii, o atenţie tot mai mare au acordat cercetătorii graiurilor "Muntenegrului" bănăţean. Au fost publicate mai multe studii şi

---

[137] Vezi Vescu, V., *Graiurile sârbeşti şi croate din România. Criterii de clasificare*, p. 232; Berici, B., *Accentul...*, p. 205, 209.

[138] Berici, B., *Accentul...*, p. 204-205, 209.

articole şi o monografie dialectală, care au scos în evidenţă particularităţile acestor graiuri; totodată, s-a încercat stabilirea originii "muntenegrenilor" bănăţeni şi a graiurilor lor, dar asta nu înseamnă că cercetarea lor poate fi considerată încheiată.

d) Comparativ cu graiurile caraşovene, "muntenegrene" şi cel din Svinița, dacă avem în vedere amploarea cercetărilor întreprinse şi numărul lucrărilor publicate, constatăm că graiurile din Clisura Dunării sunt ceva mai slab investigate. Rezultatele cercetărilor de până acum se rezumă, în general, la o prezentare globală a trăsăturilor comune prezente în aceste graiuri, excepţie făcând câteva studii consacrate efectiv câtorva graiuri (Radimna, Belobreşca). În viitor, este necesar să fie acordată mai multă atenţie cercetării fiecărui grai în parte, apoi cercetării microtoponimiei şi antroponimiei din toate localităţile sârbeşti din Clisură, influenţei limbii române şi împrumuturilor din alte limbi, lexicului, etc.

e) Graiurile din zona centrală şi nordică a Banatului sunt cel mai puţin cercetate, situaţie care reclamă intreprinderea imediată a unor cercetări sistematice a tuturor graiurilor din această zonă, pe nedrept neglijate din motive mai mult sau mai puţin obiective. O atenţie mărită trebuie acordată cercetării fenomenului plurilingvismului şi a efectelor sale asupra unora din graiurile sârbeşti din localităţile cu populaţie mixtă, în care adeseori conviețuiesc două,trei sau chiar patru etnii.

Din cele expuse mai sus, rezultă că cercetările dialectale viitoare trebuie să aibă în vedere două obiective generale importante, şi anume:

- continuarea şi aprofundarea cercetării graiurilor caraşovene, "muntenegrene" şi a celui din Svinița, în special a laturilor lor mai puţin investigate;
- întreprinderea unor cercetări sistematice asupra graiurilor insuficient investigate (graiurile din Clisură, a celor din zona centrală şi nordică a Banatului, graiul din Recaş şi, în special, graiul croat din Checea, pe cale de dispariţie).

3. În mod inegal au fost cercetate diferitele laturi ale acestor graiuri. Astfel, o atenţie mărită s-a acordat foneticii, morfologiei, influenţelor şi împrumuturilor româneşti în aproape toate graiurile cercetate, chiar şi a onomasticii, în schimb sintaxa, lexicul, accentul, influenţele altor limbi asupra graiurilor sunt mult mai puţin investigate. În viitor, trebuie intensificate cercetările şi asupra acestor laturi ale graiurilor, pe nedrept marginalizate, deoarece şi ele pot furniza date preţioase despre originea şi evoluţia lor, despre contactul şi interferenţele cu graiuri aparţinând altor limbi, şi pot fi utile, mai ales, pentru studiul comparativ al graiurilor sârbeşti în ansamblu.

4. O serie de probleme ar putea fi elucidate prin cercetarea a două sau chiar mai multe graiuri care au unele trăsături comune, în mod comparativ (spre exemplu, graiurile caraşovene cu graiul din Svinița, etc.).

5. Cercetările etnografice şi folcloristice, cu mici excepţii, au fost de asemenea întâmplătoare şi sporadice, adesea efectuate de nespecialişti, având mai mult un caracter descriptiv, puţine din ele ridicându-se la un nivel ştiinţific corespunzător. Contribuţia cercetărilor din aceste domenii la elucidarea originii

şi a timpului emigrării unor grupuri de sârbi din România sunt mult mai modeste comparativ cu rezultatele obţinute pe tărâm lingvistic.

Referitor la cercetările de istorie, exceptând lucrările cu caracter regional, cele speciale, care cercetează o localitate sau o zonă mai restrânsă cu populaţie sârbă sau croată, sunt rare şi nu întotdeauna la un nivel ştiinţific corespunzător[139].

Este necesar şi de dorit ca şi în aceste domenii să fie întreprinsă în viitor o cercetare sistematică, care să aibă drept scop realizarea următoarelor obiective:

- studii privind populaţia sârbă şi croată în ansamblul ei;
- studii consacrate fiecărei localităţi în parte sau a unei zone mai restrânse.

6. Întreprinderea unor cercetări de amploare, sistematice şi *interdisciplinare*, cu obiective bine stabilite, în care să fie implicaţi specialişti în lingvistică, istorie, folclor, etnografie şi chiar antropologie, reprezintă o necesitate stringentă şi imediată. Necesitatea întreprinderii neîntârziate a cercetărilor interdisciplinare rezidă din faptul că, pe de o parte, populaţia de la sate, care a păstrat de-a lungul timpului limba, obiceiurile, portul, folclorul, este în continuă scădere şi emancipare, iar, pe de altă parte, civilizaţia modernă şi progresul tehnic exercită o constantă şi puternică influenţă asupra tuturor componentelor vieţii materiale şi spirituale, care se află practic în plin proces de transfoamare, şi care, în cele din urmă, va duce la dispariţia unora din ele (port, tradiţii, folclor).

O astfel de cercetare interdisciplinară ar putea da răspunsuri elocvente la o serie de întrebări de ordin lingvistic, istoric, etnografic, referitoare la etnia sârbă şi croată din Banatul românesc.

ABREVIERI

AFF	= Anali Filološkog fakulteta, Beograd.
Af. sl. Ph.	= Archiv für slavische Philologie, Berlin.
ASLR	= Analele Societăţii de Limbă Română, Zrenjanin
ASRI	= Actele Simpozionului de raporturi culturale, literare şi lingvistice româno-iugoslave, Bucureşti: IV-1979; VI-1984.
AUB	= Analele Universităţii Bucureşti.
AUT	= Analele Universităţii Timişoara
CL	= Cercetări de lingvistică, Cluj-Napoca
DR	= Dacoromania, Cluj-Napoca
GFF	= Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad
GSKA	= Glas srpske kraljeveske Akademije, Beograd
JF	= Južnoslovenski filolog, Beograd
Kž	= Književni zivot, Timişoara
LMS	= Letopis Matice srpske, Novi Sad
LR	= Limba română, Bucureşti
MJ	= Makedonski jazik, Skopje
NSSUD	= Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd

[139] Vezi, de exemplu; Simu, T., *op. cit.*, şi altele.

Nž	= Novi život, Timişoara
OP	= Onomatološki prilozi, Beograd
PPJ	= Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad
RÉSEE	= Revue des études sud-est européens
Rsl.	= Romanoslavica, Bucureşti
SCL	= Studii şi cercetări lingvistice, Bucureşti
SDZb	= Srpski dijalektološki zbornik, Beograd
SLLFR	= Studii de limbă, literatură şi folclor, Reşiţa
SO	= Studii de onomastică, Cluj-Napoca
StLLM	= Studii de limbi şi literaturi moderne, Timişoara
TZb	= Temišvarski zbornik, Matica srpska, Novi Sad
ZbMSFL	= Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, Novi Sad
ZMS	= Zborni Matice srpske, Novi Sad

L' ÉTAT ACTUEL DE LA RECHERCHE DES IDIOMES SERBES ET CROATES DE ROUMANIE (RÉSUMÉ)

Dès ses débuts, la slavistique roumaine a eu comme un de ses objectifs essentiels la recherche des idiomes slaves de Roumanie. (Il ne faut pas oublier le fait que sur le territoire de la Roumanie habitent aussi, à côté des Roumains, d'autres nationalités, parmi lesquelles les slaves occupent une place importante).

Parmi tout les idiomes serbes et croates du Banat roumain, les premiers, qui ont à vrai dire attiré l'attention des chercheurs et qui ont été les plus étudiés jusqu'à présent, avaient été les idiomes *caraşovene* (de la région de Caraş), l'étude des autres idiomes commençant beaucoup plus tard. Au début, la recherche des idiomes serbes et croates de Roumanie a eu un caractère sporadique. C'est seulement à partir de la deuxième moitié du XX-e siècle, que la recherche de ces idiomes se fait d'une manière organisée et systématique.

Il s'agit, par la suite, de présenter, succinctement, en fonction des domaines, les résultats de la recherche sur tous ces idiomes.

Les premières études, parues après des recherches systématiques, ont été quelques ouvrages de synthèse, où l'on fait, d' une part, un inventaire et une classification des idiomes, et, d'autre part, on essaie de mettre en évidence tous les problèmes et les priorités à étudier dans l' avenir.

La monographie "Graiul caraşovenilor" (L'idiome des habitants de Caraşova), d' Emil Petrovici, paraît en 1935, celle-ci étant le premier et le plus important ouvrage de dialectologie slave paru chez nous. Les trois monographies dialectales consacrées aux idiomes serbes et croates, dont les auteurs sont V. Vescu et M. Tomici, paraissent beaucoup plus tard, comme fruit des recherches dialectologiques organisées.

De nombreux ouvrages et articles sont consacrés aux divers compartiments linguistiques de ces idiomes. On remarque que certains idiomes

ont toujours été au centre de l'intérêt (l'attention) des chercheurs (les idiomes *caraşovene*, les idiomes du *Mont-Noir* de Banat, les idiomes de *Svinița*), tandis que les autres ont été moins investigués ou, dans certains cas, pas du tout.

Un nombre assez grand d'ouvrages est aussi dédié à l'onomastique serbe et croate du Banat roumain. Une attention spéciale a été accordeé à la recherche des influences roumaines sur les idiomes serbes et croates. Les études dans lesquelles on étudie l' influence de la langue serbe sur les idiomes roumaines du Banat (sur le dialecte de Banat) sont, elles aussi, très bien représentées.

Tout au long de cet ouvrage, l'auteur met en évidence l'importance des monographies de certaines localités, dont les habitants sont des Serbes et des Croates, l'importance de certaines études d'histoire, d'ethnographie et de folklore, qui renferment souvent des données linguistiques, historiques ou d'autre nature, et qui peuvent de cette façon être utiles aux linguistes. Ces ouvrages doivent, donc, être pris en considération dans les recherches dialectologiques futures.

À la fin de l'étude, l'auteur soutient qu'il est fort nécessaire que la suite de ces recherches soit faite, et tout spécialement celle qui témoigne des idiomes qui n'ont pas encore eu le privilège d'être étudiés ou qui sont insuffisamment étudiés. Il soutient également la nécessité des recherches amples, systématiques et interdisciplinaires, dans lesquelles doivent être impliqués, à part les linguistes, des folkloristes, des historiens, des ethnographes et des anthropologues.

MANIFESTUL LITERAR
ASPECTE DE PRAGMATICĂ, TEORIE ŞI ISTORIE LITERARĂ

de
CARMEN D. BLAGA

Studiul condiţiilor de necesitate şi al regulilor de comunicare proprii manifestului literar este menit să nuanţeze aspectele definitorii pentru situarea teoretică a acestui tip de texte. Manifestul literar este o scriere cu dublu statut, referenţial şi conativ, din această cauză greu situabilă în clasificările teoretice (cf. Lundquist, 1983). O dificultate suplimentară apare în manifestele literare ale curentelor de avangardă în momentul în care fenotextul evoluează dinspre forma mimetică şi referenţială a discursului în proză spre aceea non-mimetică şi aluzivă în semnificaţii, structurată, în plus, sub formă versificată.

Să observăm, în primă instanţă, că manifestul literar este asimilabil unui conţinut textual (*T*) care face obiectul comunicării între un ***emitent colectiv*** şi nu - ca în cazul aceleia uzuale, interindividuale - un vorbitor particular care îşi exprimă propriile puncte de vedere, stări de conştiinţă ori aspiraţii, şi un ***destinatar colectiv*** neprecizat, la fel ca în cazul anunţurilor publicitare sau al scrisorilor circulare adresate "tuturor celor interesaţi". Scopul analizei de faţă este acela de a contribui la precizarea tipului de act comunicaţional pe care îl reprezintă maifestul literar şi la identificarea categoriilor destinatarului.Întrucît demersul pentru care am optat plasează manifestul literar mai degrabă în contextul comunicării decît în acela al lecturii, am preferat să folosim termenii de ***emitent*** şi ***destinatar*** pentru desemnarea participanţilor la actul de comunicare.

1. Manifestul literar în perspectivă comunicaţională

Sub aspectul conţinutului, manifestul literar se poate, în general, defini ca o comunicare publică a unei poziţii estetice cu caracter polemic şi / sau normativ, de cele mai multe ori fără pretenţii de sistem, dar care grupează o argumentaţie în jurul unui nucleu ideatic. Constituit în numele noutăţii conţinutului său, manifestul literar revendică, pentru curentul pe care îl reprezintă, consensul destinatarilor prin opoziţie cu tot ceea ce este vechi, depăşit, disfuncţional în sistemul constructelor teoretice şi / sau al practicii literare. Revendicarea de acest fel se revelă a fi conformă unei tendinţe de gîndire şi unei practici caracteristice modernităţii (Vattimo, 1985 / 1993).

Din perspectiva teoriei actelor de limbaj, revendicarea este, tipologic, o formă a solicitării. Pe baza analizei propuse de John R. Searle (1969), vom descrie revendicarea ca vizînd o viitoare acţiune a destinatarului (sub aspectul conţinutului propoziţional), în condiţiile în care emitentul consideră sincer că

conținutului propozițional), în condițiile în care emitentul consideră sincer că destinatarul poate să îndeplinească acțiunea solicitată, dar nu este evident că acesta o va face dacă lucrurile își urmează cursul normal. Spre deosebire de solicitare, cu un caracter emoțional neutru datorat și situării la paritate a interlocutorilor sub aspectul autorității, revendicarea presupune autoritatea destinatarului asupra emitentului, deci avantaje minime pentru acesta din urmă. Ceea ce explică nevoia sa de a înlocui preogativele de care este lipsit prin substitute ale acestora: injoncțiuni, argumente, amenințări. Se manifestă astfel ceea ce, din perspectivă analitică, putem considera condiția esențială a solicitării - extensibilă și asupra revendicării -, anume că actul de limbaj contează drept o încercare de a-l determina pe destinatar să îndeplinească acțiunea solicitată / revendicată. Spre deosebire, însă, de ordin sau comandă, a căror "pronunțare contează drept o încercare de a-l determina pe interlocutor să îndeplinească A[ctul] ***în virtutea autorității*** V[orbitorului] asupra I[nterlocutorului]" (Searle, 1969 / 1992, 66), revendicarea solicită tocmai o investire cu autoritate sau o reformulare a criteriilor de investire cu autoritate.În cazul manifestului literar, raporturile dintre emitent și destinatar sunt complicate de faptul că identitatea celui din urmă nu este precizată din capul locului, iar caracterul colectiv al acestui participant la comunicare dă loc unei neuniformități evidente sub aspectul autorității, ba chiar unei dezbateri asupra bazelor investirii cu autoritate, ceea ce face explicabilă asocierea unui dispozitiv de argumentare (t') cu conținut metateoretic.

În altă ordine de idei, manifestul literar formulează un program estetic (t) nu doar ca o propunere de înnoire a practicilor scriitoricești, dar și ca o obligație asumată de emitent (a lucra în consens cu aceste opțiuni, a le obiectiva în limitele putinței sale de control). Prin atari dimensiuni, manifestul literar apare înrudit cu promisiunea, act de limbaj legat tot de o acțiune viitoare, dar a emitentului, care are motive să presupună că interlocutorul său dorește mai degrabă ca el, emitentul, să îndeplinească acțiunea decît să nu o îndeplinească. Transpunînd această condiție prealabilă promisiunii la conjuncturile proprii dinamicii curentelor literare, trebuie să observăm că ea se verifică întotdeauna numai parțial, cu un grad mai mare sau mai mic de probabilitate, la diferitele categorii de cititori. Este cunoscut că "bătăliile" estetice ale romanticilor, realiștilor, naturaliștilor ca și, în timpuri mai apropiate, cele vizînd impunerea diferitelor curente de avangardă (futurism, suprarealism) au fost duse pe terentul paratextualității - scriitorii romantici și realiști, de pildă, au făcut-o îndeosebi în prefețele propriilor volume - și al publicisticii, accesibile înțelegerii cititorilor reali indiferent de competența sau opțiunea lor estetică. Ca promisiune a unei practici literare novatoare, manifestul literar nu vizează, însă, decît grupul de receptori reali al căror orizont de așteptare cuprinde competențe și opțiuni similare cu acelea ale grupului emitent. Pentru alte categorii de destinatari, conținutul poate să rămînă indiferent; la fel de bine, în grupul receptorilor cu competențe comparabile dar opțiuni diferite, el poate suscita reacții de opoziție.

Este obligatoriu să remarcăm,în acest punct al analizei, că Actele la care se referă revendicarea și promisiunea implicate în textul manifestului literar

sunt distincte şi au virtuali performatori distincţi: emitentul revendică recunoaşterea valabilităţii opţiunilor sale de către un destinatar distinct de grupul oamenilor de litere care au elaborat programul estetic, dar face promisiunea numai unei categorii anume din aceşti destinatari. Promisiunea îşi extinde, în acelaşi timp, efectele şi în cadrul grupului emitent, funcţionînd ca factor de coerenţă acţională între membrii acestuia. Ca rezultantă a intersubiectivităţii, manifestul literar nu este, la momentul apariţiei lui, decît un fenotext anume, intersecţie - în cel mai bun caz - sau obiectivare contextual determinată a elementelor unui genotext cu multiple latenţe. Obiectivarea acestora în timp poate să conducă, sub efectul dinamicii intersubiectivităţii interpretative, la schisme parţiale sau totale în cadrul grupului emitent, urmate de constituirea unor noi grupări şi, eventual, de publicarea unor noi manifeste. Istoria avangardelor româneşti din perioada interbelică sau cea a suprarealismului francez constituie, aici, exemple elocvente.

În orice caz, cu toată aparenţa monologală, manifestul literar trebuie privit în lumina comunicării prin înseşi condiţiile sale generale de sens, parcurgîndu-se apoi traiectul analitic complex al semnificaţiilor tot din perspectivă interdisciplinară.

2. Problema referinţei

Ca metalimbaj, manifestul literar ar putea fi cuprins în categoria textelor referenţiale, în sensul în care acestea trimit la "constructe" ale obiectelor interpretate prin prisma convenţiilor culturale (Eco, 1982, 89-90; Cornea 1988, 26-27). O asemenea situare nu este, însă, neproblematică. "Obiectele" interpretate pot fi fenomene culturale, mentalităţi, convenţii ("clasicism", "tradiţie", "Antichitate", "Modernitate", "mimesis", "sentimentalism", "raţionalism" etc.) a căror complexitate semantică este, uneori, drastic amputată prin generalizare, alteori explicitată doar parţial, în funcţie de obiectivele ori interesele grupului emitent. Actualizarea distorsionată a semnificaţiilor devine foarte probabilă la unele categorii de cititori, care sunt excluşi, prin aceasta, din mulţimea virtualilor destinatari, fiind lipsiţi de premisele informaţionale corecte apte să permită opţiunea. Actualizarea preferenţială a unor elemente de semnificaţie în dauna altora poate conduce la pulverizarea conceptelor sau la remodelarea semnificaţiei lor, aşa cum s-a întîmplat cu "imitarea Anticilor" - formulare vagă, globalizantă, care a dobîndit semnificaţii distincte pentru generaţiile diferite de scriitori ajungînd să dea naştere unor disjuncţii în activitatea de creaţie.

Dublul statut al manifestului literar face ca problema referinţei să se pună distinct în funcţie de caracterul asertiv sau performativ al enunţurilor textului, adică de aducerea în discurs a unor stări de fapt ori a unor proiecţii comportamentale ale participanţilor la comunicare. Observarea acestor aspecte pe eşantioane de texte - la care spaţiul disponibil pentru studiul de faţă ne obligă să renunţăm - ar releva variaţia diacronică a ponderii segmentelor de discurs organizate în structuri asertiv-argumentative în raport cu cele axate pe performare. Ierarhic, aceste două cuprinzătoare categorii de enunţuri se

organizează, de asemenea, distinct în diacronie. În manifestele romanticilor, de pildă, predomină enunţurile asertive structurate relativ liber, dar încă în spiritul normei epocii pentru limbajul referenţial. În cele ale avangardelor, în schimb, se pot întîlni manifeste implicite structurate autoreferenţial sau fundamentate pe dispozitive indicatoare ale forţei ilocuţionare (Searle, 1969 / 1992). În aceste cazuri, dublul statut al manifestului literar generează un fenotext rebarbativ la analiza prin intermediul conceptelor teoretice consacrate pentru limbajul referenţial. Vom prezenta, de altfel, o încercare de confruntare a prezentelor consideraţii cu textele şi contextele ce au marcat afirmarea avangardelor româneşti interbelice.

3. Problema autorităţii

Conceptul de autoritate funcţionează îndeobşte în sfera juridică, dar cunoaşte semnificaţii derivate din cele juridice şi în limbajul comun: "a) Prestigiu de care se bucură cineva sau ceva. b) Persoană care se impune prin cunoştinţele sale, prin prestigiul său" (DEX, 1975, 65). În teoria lecturii, deplina autoritate este relegată mai ales lectorului virtual (model), dar este cunoscut faptul că acesta poate deveni cu uşurinţă o proiecţie a competenţelor cercetătorului şi a convenţiilor operante în sistemul cultural complex determinat pe care interpretul îl implementează. Deoarece analiza noastră nu vizează exclusiv scopuri teoretice, ci mai degrabă o cale de a folosi mijloacele teoriei pentru a facilita înţelegerea proceselor istoriei literaturii, nu vom considera lectorul virtual ca depozitar al autorităţii decît în sensul competenţei. Vom atribui prerogativele autorităţii unei categorii de cititori reali suficient de competenţi la un moment dat pentru a performa textul metateoretic în ambele sensuri ale cuvîntului: a-l citi şi a-l înţelege pe cît posibil deplin, respectiv a răspunde prin acte de comunicare şi instituţionale la stimulii oferiţi de acesta.

În situaţia considerată, în care emitentul este un grup, autoritatea - în sensul a) - poate să aparţină sau nu persoanei care elaborează (sau / şi) semnează manifestul. Sentimentele Academiei franceze faţă de tragicomedia "Cidul" (1638) au fost redactate de Jean Chapelain, dar depozitarul autorităţii, omul investit cu drepturi decizionale în grupul emitent al manifestului era, indiscutabil, iniţiatorul Academiei şi promotorul clasicismului ca parte a unei politici culturale de stat, cardinalul de Richelieu. Într-un alt caz, manifestul literar poate să ia forma unui discurs teoretic elaborat ca expresie a punctului de vedere personal relativ la o problemă aflatăîn dezbaterea unei grupări literare - discurs teoretic ce, odată comunicat, se bucură de adeziunea membrilor acelei grupări şi propulsează pe semnatarul său la rangul de autoritate în sensul b). Ilustrativă, în acest sens, este recunoaşterea lui Friedrich Schlegel ca spiritus rector al "Şcolii de la Jena" după publicarea *Fragmentelor* sale în revista «Atheneum» (1798-1800).

În ce termeni se pune, deci, problema autorităţii din perspectiva, deja trasată, a caracterului performativ propriu manifestului literar? Am văzut mai sus că revendicarea plasează,în principiu, autoritatea în afara emitentului, care performează actul de limbaj tocmai pentru a determina recunoaşterea şi

adeziunea destinatarului la conținutul programului său (investire cu autoritate sau transfer de autoritate - e numai o chestiune de grad). Există împrejurări în care actul de comunicare provoacă *impunerea regulilor jocului licit*, prescriind astfel *limitele libertății destinatarului* a cărui autoritate şi ale cărui şanse, în ipostaza de creator, devin dependente de aceste limite. Evoluția istorică a clasicismului din secolul al XVII-lea şi, mai ales, al XVIII-lea şi, în egală măsură, destinele literare din țările ce au traversat, recent, experiențe totalitare relevă necesitatea şi şansele subversiunii ca mijloc de recuperare a autorității - în sensul a) - de către destinatarii "manifestelor", "tezelor" şi "directivelor" de acest fel. Putem, chiar, considera că, în astfel de cazuri, nu avem de-a face cu manifeste literare propriu-zise, ci cu programe estetice impuse, explicit sau implicit, a căror dimensiune revendicativă este aparentă sau nulă.

Intenția revendicativă este evidentă în manifestele romanticilor, care au de înfrînt cenzura unei autorități cantonate în stereotipurile clasicismului academizant (Paul Hazard, 1973, 352-362). Care este această autoritate? Mai degrabă una de tip instituțional, care coroborează semnificația b) de mai sus cu acelea, proprii limbajului juridic, de autoritate legislativă şi putere executivă. Una din cauzele fenomenului rezidă, credem, şi în singularitatea şi centralitatea Academiei ca instituție națională în Franța şi alte țări, ale căror instituții culturale au fost organizate după acelaşi model, în opoziție cu pluricentrismul cultural propriu altor spații europene.

În acest statut diferențiat, pe plan european, al instituțiilor academice ca reprezentante ale unei autorități găsim încă una dintre explicațiile formulelor diferențiate de indicare a forței ilocuționare pe care le prezintă manifestele literare elaborate, de pildă, în perioada afirmării romantismului în diferite țări.

Pluralitatea şi varietatea formulelor de manifest literar adoptate de diversele grupuri cu tendință avangardistă este explicabilă şi din această perspectivă, a divizării autorității instituționale, după cum şi din aceea - menționată anterior în paginile eseului de față - ce ține de evoluția internă a corpusului doctrinar şi a valorilor în gîndirea semnatarilor unui manifest comunicat la un moment dat. Urmare a acestui proces, autoritatea - în sensul b) - care, în numele unui grup de co-semnatari, îşi asumă promisiunea implicită manifestului se poate vedea contestată din interiorul grupului pe care, într-un moment anume, îl reprezenta.

Nu putem să nu remarcăm, în final, că, pe parcursul secolului nostru, criza conceptului de autoritate legat de generalizarea modernității estetice în cultura occidentală (Matei Călinescu, 1995) a condus - alături de fenomene relevante în domeniul politicii culturale şi al demografiei -, la dispariția treptată a menifestului literar dinr-un spațiu al multiculturalității. Într-adevăr, necesitatea de afirmare revendicativă a identității este proprie unei modernități legate de o gîndire "tare" (Vattimo, ibid.), centrată pe conceptele de *răsturnare a autorității, contradicție şi depăşire*.

LITERARY MANIFESTOS. PRAGMATICS, THEORY, AND APPLICATIONS TO THE HISTORY OF LITERATURE

The literary manifesto is a text meant to convey both a **claim** and a **promise** as speech acts co-occuring with the assertion of certain aesthetic ideas. The present essay analyses the implications of claim and promise insofar as they affect the relationship between transmitter and receiver groups in terms of **reference** and **authority**. Thus, the claim and the promise underlying the manifesto refer to different targets that we have found to be complementary in a way which involves feed-back relationships between in-group and institutional authority. On the other hand, we have pointed out that the crisis of the authority concept is responsible - alongside with other factors resulting from the generalization of aesthetic modernity throughout the Western culture and from demographic processes - for the gradual disappearance of the literary manifesto from nowadays' cultural life.

REFERINŢE / REFERENCES

*** *Arte poetice. Romantismul*, Editura Univers, Bucureşti, 1982.
Călinescu, Matei. 1995. *Cinci feţe ale modernităţii*, Editura Humanitas, Bucureşti.
Cornea, Paul. 1988. *Introducere în teoria lecturii*, Editura Minerva, Bucureşti.
Hazard, Paul. 1973. *Criza conştiinţei europene. 1685 - 1715*, Editura Univers, Bucureşti.
Lundquist, Lita. 1983. *L'analyse textuelle*, Paris (apud Cornea, 1988, 45).
Eco, Umberto. 1975. *Trattato di semiotica generale*, Bompiani, Milano (ed. rom. 1982).
Searle, John R. 1969 / 1992. *Speech Acts*. Cambridge University Press, Cambridge, MA, U.S.A.
Vattimo, Gianni. 1985. *Sfîrşitul modernităţii*, Editura Pontica, Constanţa (ed. rom. 1993).

HÄRTLING: NIEMBSCH ODER DER STILLSTAND. EINE SUITE

von
MARIA BERCEANU

Peter Härtling ist eine vielseitige Dichterpersönlichkeit: Er ist Lyriker, Erzähler, als Esseyist auch Interpret, in seinen zahlreichen Selbstaussagen bedingt sogar Programmatiker und schließlich Editor. Diese verschiedenen Formen geistiger und künstlischer Tätigkeit ergänzen und bedingen einander und machen den Reichtum und die Individualität seiner Schriftstellerpersönlichkeit aus. Härtling selbst begnügt sich nicht mit einer einsamen Dichterexistenz, sondern er beteiligt sich am gesellschaftlichen, vor allem am kulturellen Leben und engagierte sich auch innerhalb von politischen Bewegungen. Seine Aufmerksamkeit schenkt er Hilfsbedürftigen und Unterprivilegierten, deren Anwalt er in seinen Büchern, Aufsätzen und Reden wird. Auch vergessenen Autoren widmet er sich in zahlreichen Aufsätzen, um sie dem Leserpublikum wieder in Errinerung zu bringen, so z. B.: Jakob Haringer, Hermann Kurz, Ch. D. Schubart, Ludwig Bauer, Otto Flake u.a.

Eine breite, markante Schaffenslinie Härtlings bilden seine Dichtergeschichten über schwäbische Autoren wie Hölderlin, Mörike und Waiblinger und die literarische Darstellung über Nikolaus Lenau mit dem Titel *Niembsch oder Der Stillstand. Eine Suite* (1964), die " seinen Duchbruch als Erzähler markiert."[1]

Das Buch trägt im Untertitel eine Gattungsbezeichnung aus der Musik, die auf die musikalische Struktur des Werkes hinweist. Aus demselben Bereich stammen auch die Kapitelüberschriften: Präludium, Rondo, Gigue, Menuett-Gavotte usw.

In seinen Aufsätzen gibt Härtling die Quellen an, die er für seinen *Niembsch* studiert hat: alle Don-Giovanni-Varianten von Tirso de Molina, von Molière, von Da Ponte, von Kierkegaard, auch von Lenau und bis zu Max Frisch. Er ist über Vertonungen zu Lenau gelangt. Auch Mozarts *Don Giovanni* hat er sich oft angehört "nicht allein als Stimulans, als Verführung, Musik ins Wort zu locken, sondern auch als strenge Prüfung meiner Gedankengänge (...). Ich las, mich korrigierend, Kierkegaards Exkurs und das Bild, das ich mir von Don Juan machte, wich durchaus von Da Pontes und Mozarts ab: aus dem Ideenrahmen stieg eine elegante Gestalt des Biedermeier, ein getarnter Giovanni, aufreizend durch seine modische Melancholie, und diese Figur verschmolz mit der Nikolaus Lenaus"[2]. Härtlings Gestalt unterscheidet sich also vom klassischen Modell (Da Pontes und Mozarts) und wird zu einer Biedermeierfigur. Sie läßt sich weder mit dem geläufigen Don Giovanni noch mit dem Dichter Nikolaus Lenau gänzlich identifizieren, sie ist ein

---

[1] Guillaume van Gemert: Der Zeit die Erkenntnis abringend oder Die Trilogie der Wiederholung. Peter Härtlings Dichterdarstellungen. In: Hans Ester, Guillaume van Gemert (Hrsg.): Annäherungen. *Studien zur deutschen Literatur und Literaturwissenschaft im zwanzigsten Jahrhundert.* Amsterdam 1985, S. 126

[2] Peter Härtling: Don Giovanni. In P. Härtling : *Noten zur Musik.* Stuttgart 1990, S. 12

Härtlingscher Konstrukt, eine "Kunstfigur".[3] Wie lange er daran laboriert hat und welche äußeren Züge die Gestalt annimmt, zeigt eine andere Stelle: "Als Niembsch anfing, Gestalt zu werden, dachte ich an einige Porträts Lenaus. Sie blieben starr, ließen sich nicht wachrufen".[4] Durch Zufall ist Härtling dann auf eine Porträtfotografie des Tänzers Nurejew in der Zeitschrift *Paris Match* gestoßen, die ihm angeboten hat "was die vergilbten Striche im Laufe der Jahrzehnte verloren hatten: die lebendige Pose, gestelzte Narrheit und in der gestikulierenden Routine erstarrte Melancholie"[5] Das ist die äußere Gestaltung, die Niembsch annimmt, unter der er in Härtlings "Suite" zu agieren hat.

So wird aus dem ursprünglich geplanten Werk über Don Giovanni, der allzu oft seine Rolle gespielt hat, eine Geschichte über den österreichischen Dichter Nikolaus Lenau, der für Härtling ein Bündel von Ideen des 19. Jahrhunderts (Romantik und Biedermeier) darstellt. Ein anderer unmittelbarer Anstoß, sich Nikolaus Niembsch, Edler von Strehlenau zuzuwenden, ist ein aus Stuttgart abgeschickter Brief an die langjährige Freundin Sophie von Löwenthal, in dem sich der Dichter die Dauer erhofft, die "sich schützend um ihn schließt" als "Ausdruck einer zerrenden Sehnsucht"[6]. Von da an ist Härtling entschieden auf Niembsch fixiert, er wird zu seiner Experimentierfigur, die mit dem Stillstand schon vertraut war. Das, was die historische Gestalt mit sich bringt, sind "die Echos seiner Erinnerungen, die in meiner Erinnerung widerhallten. Zweifaches Echo entstellte, erneuerte für Niembsch Verszeilen, Sätze aus Briefen und Unterhaltungen, Gedanken an Orte und Leute"[7]. Härtling führt uns in diesem Aufsatz in seine Schrifsteller-Werkstatt ein, läßt die Figur vor unseren Augen entstehen und nennt andere Quellen, wie Lenaus Gedichte, briefliche Aussagen u.a.

Von den vielen Quellen, die Härtling angibt, scheint uns Frischs Stück *Don Juan oder Die Liebe zur Geometrie* für die Gestalt-Konzeption eine entscheidende Rolle gespielt zu haben. Diese Meinung teilt auch Walter Schmitz in seinem Artikel über Peter Härtling in *Kritisches Lexikon zur deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*, wenn er behauptet: "sein erzählerischer Ansatz ähnelt vorerst mehr dem Max Frischs als dem eines Heinrich Böll" und zitiert anschließend aus der Einleitung Härtlings zu den Briefen Lenaus an Sophie von Löwenthal:"Niembsch, ein Gefährte von Shelley und Byron, ein hochmusikalischer Propagandist des Weltschmerzes, führte ein Leben, das, von der Nachwelt angeschaut, sein gelungenstes Kunstwerk ist, ein Gedicht, geschrieben auf den Zeilen der Resignation und des Wahns, der bedenkenlosen Hingabe und der unvermuteten Ausbrüche. Er wünschte, geliebt zu werden, wünschte gleichermaßen, daß sich ihm die Liebe versage. Die beredte Qual der Distanz war sein Element, das ihn zum Schreiben trieb."[8]

---

[3] Peter Härtling: Warum ich nicht wie Theodor Fontane schreibe. In P. Härtling: *Meine Lektüre. Literatur als Widerstand.* Hrsg. von Klaus Siblewski. Darmstadt / Neuwied 1981, s. 110

[4] Ebd, S. 107

[5] Ebd, S. 107

[6] Ebd, S. 110

[7] Härtling: Warum (...), S. 110

[8] Zitiert nach W. Schmitz: Peter Härtling. In: Heinz Ludwig Arnold (Hrsg.): *Kritisches Lexikon der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur.* Bd. 3. München 1978 ff. S. 5

Auch ein anderer Kritiker, Guillaume van Gemert, der eine gediegene Studie über Härtlings Dichterdarstellungen (Niembsch, Hölderlin und Die dreifache Maria) veröffentlicht hat, weist auf Frischs Stück als Anstoß zum Niembsch hin, er vertritt aber gleichzeitig die Meinung, daß "in der Problematisierung des historischen Erkennens Strukturalistisches anklingt."[9] Härtling selbst gibt nicht zu, in diesem Werk strukturalistischen Einflüssen ausgesetzt worden zu sein. Er habe sich zwar mit dem Strukturalismus auseinendergesetzt und zwar sehr energisch im *Familienfest*[10], aber *Niembsch* sei frei von solchen Einflüssen.

Niembsch ist wie Frischs Don Juan ein Intellektueller, ein Dichter von europäicher "Zelebrität", wie die Engländerin ihn im "Präludium" vorstellt. Was ihn für die Frauen interessant macht, ist seine Geistigkeit. Auch für ihn ist die Frau nur als Episode "eingesetzt" wie für Frischs Don Juan und ebenso wie dieser bringt er "Mut zur Erfahrung"[11] auf. Max Frisch beschreibt auch Don Juans Äußeres: "Kein Beau! Und auch kein Herkules; er ist schlank wie ein Torero, fast knabenhaft. Wie ein Torero: er bekämpft den Stier, er ist nicht der Stier (...) Man wird immer fragen: Ist er ein Mann? Er hätte Tänzer werden können."[12] Auch Niembsch gleicht in der äußeren Beschreibung Härtlings einem Tänzer, wie wir oben gesehen haben. Oder, als die Wahl des Autors auf Niembsch fiel und dieser ihm "beschwert" auftrat, erklärte er: " Ich hätte mir einen straffen, tänzelnden Schritt gewünscht, mehr Sarkasmus".[13] Die Untreue den Frauen gegenüber entspringt bei Don Juan nicht etwa einer übergroßen Triebhaftigkeit, sondern der Angst, seine Identität zu verlieren. Don Juan / Niembsch ist ein Narziß, der im Grunde nur sich selbst liebt, aber er hat sich nie gefunden.[14]Die Welt ist für den einen wie für den anderen "ein Gefängnis"[15], was mit dem Drang der Gestalt nach dem Absoluten, Unbedingten, aber kaum Erreichbaren zusammenhängt.*Niembsch oder Der Stillstand* ist keine Biographie wie z.B. *Hölderlin*. Der Autor übernimmt aus dem Leben des historischen Dichters Lenau, der "einer der beliebtesten und erfolgreichsten Dichter seiner Zeit war"[16], nur einen Abschnitt und zwar die Zeitspanne zwischen Lenaus Rückkehr aus Amerika (Ende Juni 1833) und dem Ausbruch seiner geistigen Umnachtung (1844), die Härtling als Rahmen für seine Story dient.

Er läßt den Eindruck, mindestens im Ansatz, er schreibe eine Chronik, doch das täuscht, denn der Autor gesteht in seinen Aufsätzen, daß *Niembsch* mit der Geschichte spielt, daß die Figur "sich vom vertrauten geschichtlichen Hintergrund abhob, Züge annahm, die der Überlieferung nicht mehr

---

[9] Guillaume van Gemert, a.a.O. S. 148

[10] Peter Härtling im Gespräch mit Maria Berceanu, Walldorf, 21 Juni 1995

[11] Max Frisch: Nachträgliches zu Don Juan. In: Max Frisch: *Stücke*. Bd. 2 Frankfurt am Main 1962, S. 314

[12] Ebd., S. 314

[13] Härtling: Warum (...) S. 110

[14] Vgl. Max Frisch: Don Juan oder Die Liebe zur Geometrie. Frankfurt a. M. 1962, S. 61

[15] Max Frsich: Nachträgliches zu Don Juan, S. 319.

[16] Günter Häntzschel: Nikolaus Lenau. In: Hermann Jost und Manfred Windfuhr: *Zur Literatur der Restaurationsepoche* 1815-1848

entsprachen und sich auf dieser Weise einer <stimmenden> Datierung entzog".[17]

Um das Spiel "reiner zu gestalten" [18], verfremdet der Autor nicht nur die Hauptgestalt Niembsch, sondern auch Namen der Personen aus seinem Umkreis: Die schwäbischen Dichter Ludwig Uhland und Justinus Kerner heißen in Härtlings Buch Roller und Kürner, die Stuttgarter vertraute Freundin Lenaus Emilie von Reinbeck, deren Gastfreundschaft er vor und nach der Amerika-Reise oft genießen konnte, wird zu einem Zwillingspaar verdoppelt Maria und Margarethe Winterhalter, Emilies Ehemann, Georg von Reinbeck, nimmt in der Suite die Gestalt von deren Bruder Gustav Winterhalter an. Auch andere Frauenpersonen aus Lenaus Lebensgeschichte werden umgeschrieben: Marie Behrends, die Frankfurter Patrizierstochter, Lenaus Verlobte aus dem Jahr 1844, tritt in der Suite als Juliette Zegerlein auf, "banalisiert und dämonisiert, als die blutjunge, aber in der Liebe durchaus erfahrene Ballsaalschönheit" [19], eine Stilisierung aus Lenaus unglücklicher Jugendliebe zu Bertha Hauer und seiner späten Liebe zu Marie Behrends. Sophie von Löwenthal, die langersehnte Wiener Freundin und Muse Lenaus, erscheint in Härtlings Geschichte als Niembschs Linzer Freundin und Geliebte Karoline von Zarg, die 15 Jahre älter ist als er und vor ihm stirbt. In Wirklichkeit war sie jünger als Lenau und hat ihn um 39 Jahre überlebt. Wie schon erwähnt, spielt Härtling gerne mit der Geschichte, mit der Chronologie und scheut nicht davor, die historisch verbürgte Wahrheit zu verstellen. Hierher gehören auch der intendierte anachronistische Hinweis auf Kierkegaards Philosophie: "Man wird, ich bin sicher - und sei's ein Däne - , einmal die Philosophie der Wiederholung predigen"[20] oder Niembschs Anspielung auf den expressionistischen Dichter Max Hermann-Neisse, dessen Verse er zitiert und Kürners ebenfalls zeitwidrige Anspielung auf den Tänzer Nurejew.

DIE ZEITPROBLEMATIK

Härtling setzt gleich im "Präludium" mit dem Hauptthema ein. Er läßt Niembsch, im Jahre 1833, "verwirrt und verwundet"[21] vom Schiff gehen, von allen Bindungen getrennt, "von seiner Herkunft, von der Zeit".[22] Seine Devise lautet "Ausbruch" aus der Zeit, aus der ständigen Bewegung, die die Zeit ist.

Zur Zeit gehören Dauer und Vergehen. Zeit und Dauer schließen sich nur aus, "wenn man Zeit als reine Folge von Jetztpunkten"[23] versteht. Das Vergehen kann nur vor dem Hintergrund von Dauer wahrgenommen werden.

---

[17] Peter Härtling: Das Ende der Geschichte. Über die Arbeit an einem "historischen Roman". In: Peter Härtling: *Meine Lektüre*, S. 115

[18] Peter Härtling: Gespräche mit Nöhbauer. Zitiert nach Walter Schmitz: Peter Härtling, a.a.O. S. 5

[19] Guillaume van Gemert: Der Zeit die Erkenntnis abringend. S. 127

[20] Peter Härtling: *Niembsch oder Der Stillstand. Eine Suite*. München 1994. (Sammlung Luchterhand), S. 18

[21] Härtling:Warum (...), S. 110

[22] Härtling: Niembsch, S. 12

[23] Vgl. Kurt-Heinz Weber: *Ästhetik und Zeitlichkeit. Versuch über Kierkegaard.* Phil. Diss. Tübingen 1976, S. 189

Dasselbe gilt auch für die Dauer. Von Dauer kann man nur sprechen, wenn da etwas ist, das vergeht. Demnach läßt sich die Zeit als Dauer im Vergehen oder umgekehrt bestimmen. Schelling hat auf die widersprüchliche Verfassung der Zeit hingewiesen: "Wer die Zeit auch nur nimmt, wie sie sich darstellt, fühlt in ihr einen Widerstreit zweier Prinzipien; eines das vorwärts strebt, zur Entwicklung treibt und eines anhaltenden, hemmenden, der Entwicklung widerstrebenden. Leistete dieses andere nicht Widerstand, so wäre keine Zeit, weil die Entwicklung im Nu, ohne Absatz und Folge geschähe; würde aber auch nicht dieses andere beständig von dem ersten überwunden, so wäre absolute Ruhe, Tod, Stillstand und dann wieder keine Zeit. Denken wir uns aber die beiden Prinzipien in einem und demselben Wesen gleichwirkend, so haben wir den Widerspruch fertig.[24]

Härtling nennt in dem Aufsatz *Warum ich nicht wie Theodor Fontane schreibe* seinen Niembsch "die Personifizierung eines höchst privat bedachten Wunsches"[25]. Gefragt nach diesem privaten Anstoß, antwortete Härtling der Verfasserin: "Die Vorstellung eines Stillstandes in der Zeit, eine Utopie, in der Zeit zu sein und sie nicht als durchlaufende Zeit zu spüren"[26].

Von Lenaus bewegtem Leben und Leiden interessieren den Autor nur manche Teilaspekte und der Versuch des Genies, die bedrückende Enge der Existenz und die Flüchtigkeit der Zeit zu sprengen.

Ausgangspunkt von Niembschs Experiment der Zeitflucht ist eine existenzielle Frage, eine "melancholisierende Erkenntnis", wie Härtling sagt, nämlich "daß wir nichts anderes sind als Stimme eines Ablaufes, den wir Geschichte oder Zeit heißen, von den Epochen getaufte Geschöpfe, nicht mehr."[27]

Eine solche Erkenntnis der unaufhaltsamen Bewegung der Zeit ausgeliefert zu sein, von deren Strom gegen den eigenen Willen mitgerissen zu werden, flößt dem Dichter eine gewisse Trauer und Bängnis ein, die in ihm übermächtig zu werden trachten. Angesichts dieser Bedrohung der Vergänglichkeit, die das Herz preßt und den Geist fügsam und unfähig macht, sich zu entwickeln, wünscht sich Niembsch hinter den "beiden Bewegungen, die wir Zeit nennen"[28], hinter den Strömen, eine "reinere Region"[29]. In dieser atemporalen oder "aeternalen Zone"[30] werden Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft nicht mehr geschieden, die Seele, befreit und gereinigt "von dem Aberglauben der Uhr"[31] kann ungestört und unbegrenzt ihre Flügel entfalten und sich in ihrer Ganzheit erfassen. In diesem Zustand empfindet sie nichts als

---

[24] Schelling: *Die Weltalter. Fragmente*. In den Urfassungen von 1811 ind 1813. Hrsg. von Manfred Schröter, München 1946, S. 122

[25] Härtling: *Warum (...)*, S. 110

[26] Härtling: Gespräch mit M. Berceanu.

[27] Härtling: *Niembsch*, S. 98 f

[28] Ebd., S. 100.

[29] Ebd., S. 100.

[30] Ebd., S. 99.

[31] Ebd., S. 99.

"die Dauer, das Bewegungslose, die gelöste Ruhe eines Allwissens oder eines Nichtwissens, der Stillstand ist erreicht."[32]

Niembsch, der von dieser Vorstellung so begeistert scheint, schreckt zurück vor der Leere, der Sprachlosigkeit, der stillen Reinheit und Kälte, in der das Humane seinen Sinn verliert und ihn an den Tod erinnert: "Noch nicht, Kürner! Wir werden uns treffen, in dieser Region nicht, sie macht uns frieren."[33] Da er sich sowohl vor dem unaufhörlichen Zeitablauf als auch vor der Leere, dem Nichts fürchtet, sucht Niembsch nach einer anderen Region, nach einem "Zwischenbereich", in dem das Menschliche seinen Sinn beibehält und "die Übung, das Unmögliche zu erfassen, bedeutsamer ist denn das Ziel"[34]. In diesem Bereich soll auch der Erinnerung einen Platz zugewiesen werden, denn sie gehört zum menschlichen Leben.

In einem Gespräch mit Kürner entfaltet Niembsch seine Zeittheorie: "Ich sehe sie als eine schnurgerade Linie, die in ein vorgegebenes Endliches führt, das wir uns gesetzt haben, die Propheten, die Religionsstifter, aus Furcht vor den Endlosigkeiten, die der Geist nicht mehr zu akzeptieren gewillt ist".[35]Die Linie ist auch das von Kant herangezogene Beispiel zur Veranschaulichung der Zeit, aber auch schon im Altertum bekannt (Linearität). Eine andere Vorstellung des Zeitverständnisses, die Niembsch beschäftigt und die er als Hypothese hinstellt, ist die der Zyklizität. Wie wäre es, fragt er sich, wenn die Linie, der Strom der Zeit sich zum Kreis böge und dieser sich schlösse, "wenn wir die Zeit empfänden als eine sich ununterbrochen wiederholende Geste der Natur?"[36]

Wenn man dieses Zeitempfinden als Zustand wahrnehmen könnte, bedeutet das die Befreiung aus den Ketten der Zeit, dann könnte man sich frei bewegen und "mit Wissen aus der Zeit und in die Zeit treten", wir würden "nicht länger Gefangene"[37] sein, meint Niembsch.

Zu der Vorstellung des Kreises, die aus der Philosophie Hegels bekannt ist, gehört auch der Begriff der Wiederholung, denn nach der Auffassung S. Kierkegaards ist das ganze Leben eine Wiederholung.[38] Diese aber ist untrennbar verknüpft mit der Erinnerung, anders gesagt, die Wiederholung ist "ein Ausdruck für das, was <Erinnerung> bei den Griechen gewesen ist"[39]. Härtling hat die existenzialistische Philosophie S. Kierkegaards aufmerksam studiert und dieser Gedankenkomplex stellt in seinen Werken und vor allem im *Niembsch* eine bedeutende Komponente dar, die bekannte Stelle aus Kierkegaards *Wiederholung* wird der *Niembsch* - Suite als Motto vorangestellt: "Wiederholung und Erinnerung sind die gleiche Bewegung, nur in entgegengesetzter Richtung; denn wessen man sich erinnert, das ist gewesen,

---

[32] Ebd., S. 99.
[33] Ebd., S. 99.
[34] Ebd., S. 98.
[35] Ebd., S. 100.
[36] Ebd., S. 100.
[37] Ebd., S. 101.
[38] Vgl. Sören Fierkegaard: *Die Wiederholung. Drei erbauliche Reden* 1843. Düsseldorf 1955, S. 3.
[39] Ebd., S. 3.

wird rücklings wiederholt; wohingegen die eigentliche Wiederholung sich der Sache vorlings erinnert."[40]

Auf ständiger Suche nach neuen Möglichkeiten des Seins und des künstlerischen Schaffens trachtet Niembsch danach, die Mitte des Kreises zu erreichen, den Kern der Ruhe, wo auch die Erinnerung "die wir selbst sind und aus der wir schöpfen"[41] eine andere Gestalt annehmen könnte, nämlich "eine Kugel, in der, eingefaßt, alles sich befindet, was wir waren, was wir erlebten, erhellt von dem Blitz größter Gnade, der nichts, gar nichts, im Dunkeln läßt."[42] Es scheint eine Übereinstimmung zu geben von Kierkegaard und der Mystik. Emanuel Hirsch, der Kierkegaards Schriften übersetzt hat, bringt ihn in Zusammenhang mit der herrenhutischen Bewegung: "Man erinnere sich weiter daran, daß in der herrenhutischen Frömmigkeit die Gnade Gottes in Christus mit dem sogenannten "Gnadenklick" dem Menschen gewiß wird."[43] Es ist durchaus möglich, daß Härtling die Anregung zu dieser Metapher von Kierkegaards Schriften bekommen hat.

Die Erinnerung vermag also alle Erlebnisse des Individuums zu durchleuchten, zu verklären. Ihr wird eine wichtige Rolle in der individuellen Lebensführung eingeräumt. Es ist nicht mehr wie bei Heraklit, daß alles fließt und nichts bleibt. Kierkegaard kritisiert nicht nur antike Philosophie, sondern auch Hegel, dessen Lehre man mit der Heraklits in Parallele gesetzt hat[44], und stellt fest, "daß man in unserer Zeit vermittels des vielen Wissens vergessen habe, was es heiße, zu existieren, und was Innerlichkeit zu bedeuten habe ..."[45]. Kierkegaard differenziert zwischen Erinnerung und Gedächtnis. In der Erinnerung wird "Erlebtes" zurückgeholt oder ein früheres Erlebnis nachvollzogen, wohingegen das Gedächtnis sich auf das Objektive beschränkt. Das Vergessen nimmt vom Erlebten das Zufällige und läßt der Erinnerung das Wesentliche, und zwar das, was zur Bildung der Persönlichkeit wichtig ist. [46] Die Erinnerung vermag Stimmungen zurückzuholen. Sie kann nicht "unmittelbar" hervorgerufen werden und ist auch nicht immer verfügbar. Sie kann durch Sinne aufgeweckt werden. Der sich Erinnernde isoliert sich zeitweilig von der Gesellschaft.

Die größte Leistung der Erinnerung ist, daß sie den Menschen auf sich selbst zurückbringt. Sie schafft Kontinuität und gibt dem Leben einen Zusammenhang und Halt. Erinnerung wird von Kierkegaard mit Innerlichkeit gleichgesetzt.[47] Sie ist aber, nach dem dänischen Philosophen, eine Befähigung, die vor allem den Dichter auszeichnet, es bleibt also im Stadium des Ästhetischen befangen. Sie ist eine künstlerische Verfahrensweise und ihre eigentliche Leistung besteht in der Aufhebung der Zeit. In *Entweder / Oder* heißt es: "In Erinnerung leben ist das vollkommenste Leben, das sich denken

---

[40] Ebd., S. 3.
[41] Härtling: *Niembsch*, S. 101.
[42] Ebd., S. 101.
[43] Zitiert nach Karl-Heinz Weber: *Ästhetik*, S. 191.
[44] Vgl. Karl-Heinz Weber: *Ästhetik*, S. 120.
[45] Kierkegaard: *Nachschrift* I, S. 242.
[46] Vgl. Karl-Heinz Weber: *Ästhetik*, S. 122 f.
[47] Kierkegaard: *Nachschrift* II, S. 261.

läßt, die Erinnerung sättigt reichlicher als alle Wirklichkeit, und sie hat eine Verläßlichkeit wie sie keiner Wirklichkeit eigen ist. Ein erinnertes Lebensverhältnis ist allbereits in die Ewigkeit eingegangen und bietet kein zeitliches Interesse mehr."[48] Niembsch Selbsterprobung an der Zeit führt auch über verschiedene Experimente in der Liebe. In der erotischen Wiederholung hofft er jenen ersehnten Zustand endgültiger Selbstfindung zu genießen. Dazu dient ihm Don Juan / Don Giovanni als Modell. Er schlüpft allmählich in diese Gestalt hinein. Doch vor dem Endziel schreckt er zurück. Auch der nächste Schritt, die letzte Wiederholung in der Liebe, und zwar das Verhältnis zu Juliette Zegerlein erweist sich als ein Irrtum. Sie hat ihm wie ein Labyrinth das Ende versperrt. Am Ausgang des Labyrints sieht Niembsch Giovanni "ohne Last, ohne Furcht"[49] auch nicht mehr unter dem Druck der Zeit stehend, dem steinernen Gast die Hand reichen. Dieser begreift sich "voll und ganz, von Anfang bis zum Ende, und nimmt die Finsternis auf sich."[50]

Der Tod Karolines ist für Niembsch ein großer Verlust, sein letzter Halt, seine einzig gebliebene Verbindung und Motivation zum Leben. Gleich danach erfüllt ihn die Umnachtung, die die Sprachlosigkeit mit sich bringt. Im vollkommenen Schweigen findet der Stillstand seinen letzten, adäquaten Ausdruck.

Der Stillstand der Zeit, das Hauptthema der Niembsch - Suite, das schon im Titel enthalten ist, klingt in jedem Kapitel des Buches nach. Niembschs Absicht, den Ablauf der Zeit zum Stillstand zu bringen, wird in mehreren Bildern transparent. Im Bild des unaufhörlich hinstürzenden Niagara - Falls erkennt man den ebenso rasch dahinfließenden Zeitstrom.

Schon am Tag der Rückkehr aus Amerika entsinnt sich Niembsch der Don Juan Gestalt und der Einsicht, daß eine Figur erst nach dem Tode zur Gestalt wird, "wenn sie in den Bereich des Stillstands gerät, wo die Uhren aufhören zu treiben, wo Atem und Herzschlag nicht mehr Zeit skandieren."[51] Die schnell vorbeifließende Zeit, verbunden mit der Vergänglichkeit, ist der Gestalt ungünstig, diese kann sich außerhalb der Zeit vollentwickeln. Ein solches Beispiel ist Don Giovanni, der den Stillstand oder die vollkommene Dauer verwirklicht und erlebt hat. In seiner phantastischen Bahn ist er an einem Punkt angelangt, an dem er sich selbst eingeholt hat: "da wurde er sich seiner inne - mag sein ein Narziß."[52]

Niembsch vergeblicher und erschöpfender Versuch, dem Zeitwahn zu entweichen, wird in dem Bild der Standuhr, deren Holz nachgedunkelt zu haben scheint "weil sich das Gehäuse, im Eifer, die Zeit einzuhalten, überanstrengt"[53] hat, plastisch vorweggenommen. Das ständige Ticken der Uhr wird zum Symbol für das Fließen der Zeit in einer unabdingbaren Kontinuität und soll erst im Stillstand aufhören.

---

[48] Kierkegaard: *Entweder / Oder I*, Düsseldorf 1956, S. 34 f.
[49] Härtling: *Niembsch*, S. 150.
[50] Ebd., S. 150.
[51] Ebd., S. 15.
[52] Ebd., S. 18.
[53] Ebd., S. 10.

Der Stillstand wird mit einem Kristall verglichen, in dem Niembschs ganzes Leben zusammengedrängt reflektiert werde: "die Stunden, die Tage und die Jahre seines Lebens drängten sich zusammen zu einem Kristall, einem unbeweglichen Stein, dessen Facetten nur einem aufmerksamen Auge erkennbar waren."[54] Kurz vor ihrem Tode entwickelt Karoline in dem Gespräch mit Niembsch das Bild des Stillstands als Rausch, eines Stille verheissenden Stadiums vor dem Tod, das auch Niembsch bevorstehe: "du wirst den Rausch des Stillstands wortlos empfinden."[55] Das endgültige Verstummen der Gestalt im Wahnsinn macht den Rausch des absoluten Stillstands möglich. So erscheint die Umnachtung als eine "Annäherung an das Absolute, das der Mythos symbolisiert."[56]

PETER HÄRTLING: NIEMBSCH SAU OPRIREA TIMPULUI. O SUITĂ (REZUMAT)

Obiectul lucrării este o analiză detaliată a romanului *Niembsch oder Der Stillstand* de Peter Härtling. Ea cercetează izvoarele de inspiraţie, inrâuririle, oprindu-se asupra paralelismului în redarea personajului principal cu piesa lui Max Frisch *Don Juan oder Die Liebe zur Geometrie,* paralelă asupra căreia nu s-a oprit nici un critic până în prezent. Se insistă, de asemenea, asupra influenţei filosofiei existenţialiste a lui Sören Kierkegaard, mai ales a noţiunilor de "Wiederholung" (repetare) şi "Erinnerung" (amintire) care reprezintă o componentă importantă în opera discutată şi se află în strânsă relaţie cu problematica timpului, tema principală a romanului.

O altă tematică o reprezintă dragostea. Ea rămâne neîmplinită în opera cercetată, dar personajul principal - poetul Niembsch / Lenau - ştie să fructifice dragostea şi renunţarea în opera sa.

---

[54] Ebd., S. 12.

[55] Ebd., S. 159.

[56] Guillaume van Gemert: Lenaus letzte Lebensjahre - literarsch. In: *Lenau-Forum* 20 (1994), S. 106.

DIE WIDERSPRÜCHLICHE PERSÖNLICHKEIT GALILEO GALILEIS IN DER PERSPEKTIVE BERTOLT BRECHTS

von
ELEONORA PASCU

Das Theaterstück "Leben des Galilei", ein Höhepunkt der künstlerisch vollständig ausgebauten Form des epischen Theaters, ist ein Dramentypus, der den Zuschauer zum Betrachter macht, von ihm Entscheidungen erzwingt, der den veränderlichen und verändernden Menschen untersucht, das gesellschaftliche Sein als bestimmend für das Denken erklärt. Das Theater wird zu einem mobilisierenden Genre, das die Aktivierung des Zuschauerbewußtseins anstrebt, den Zuschauer zum Mitbeteiligten macht und ihn zum Mitdenken auffordert.

Bertolt Brechts Stück "Leben des Galilei" ist für die künstlerische Reife des Autors, sowie für sein gesellschaftliches Engagement repräsentativ. Die Urspaltung und die damit verbundenen Möglichkeiten zur technischen Auswertung der Atomenergie veranlaßten Brecht Fragen der wissenschaftlichen Forschung und der gesellschaftlichen Verantwortung des Wissenschaftlers auf der Bühne zur Diskussion zu stellen. Der Rückgriff auf die Lebensgeschichte des italienischen Wissenschaftlers Galileo Galilei (1564-1642) ist nur ein Vorwand, eine Möglichkeit auf die großen politischen Probleme des 20. Jahrhunderts einzugehen.

Die drei Fassungen des "Galilei" porträtieren einen Intellektuellentypus, bei dem sich Auflehnung und Versagen miteinander vermischen, bei dem die nicht kompromißlos vollzogene Hinwendung zum Volk den Untergang und die Verdammung herbeiführte.

Die erste Fassung des Werkes ist 1938-1939 in Dänemark entstanden und beabsichtigt am historischen Beispiel von Galilei gegen die herrschenden Kräfte seiner Zeit Lehren für den Widerstand der Antifaschisten gegen die Hitlerbarbarei zu vermitteln.

Die zweite Fassung des Werkes entstand 1945-1946 in den USA, während der Abwurf der Atombombe auf Hiroshima die Welt erschütterte und Brecht veranlaßte die Frage nach der gesellschaftlichen Verantwortung des Wissenschaftlers zu stellen. Diese Fassung wurde in Zusammenarbeit mit dem Schauspieler Charles Laughton für die Aufführung in Kalifornien geschrieben.

Die dritte Fassung, eigentlich als "Versuchs-Fassung" bekannt, zwischen 1935-1955 in Berlin verfaßt, verschärft den Anklagecharakter des Stückes noch mehr. Die Charaktere werden klarer profiliert, schlüssigere Motivierung für ihr Verhalten wird gefunden und die Poetisierung des Dialogs vorgenommen.

Bei einer literarischen Untersuchung weisen die ersten zwei Versionen wesentliche Unterschiede in der Aussage auf. Sonst sind im szenischen Aufbau und in der Konzeption der Figuren, der Hauptgestalt keine radikalen Veränderungen aufzuweisen. Bloß in der vorletzten Szene erscheinen einige wichtige Änderungen, die der Konzentration und Präzisierung der Problematik

dienen. Daß Brecht ständig an seinem "Galilei" arbeitete und herumfeilte, erfahren wir aus seinen Regiebemerkungen, die sich auf die Titelgestalt beziehen. In der ersten Fassung ist Galilei ein listiger alter Mann, der die Erblindung übertreibt, um seine Wissenschaft weiterführen zu können. In der zweiten Fassung erscheint Galilei als ein alter halbblinder Mann, der dem Trieb, zu forschen, nicht widerstehen kann. Er betreibt die Wissenschaft wie ein Laster, heimlich, aber ohne ein augenscheinliches Ziel[1].

Der historische Stoff, den der Autor nach einer genauen naturwissenschaftlichen und geschichtlichen Dokumentation gestaltet, ermöglicht es, ein Gegenstück zu den bekannten Parabelstücken zu schaffen, da hier eine Materie "gewisser Ideen entbunden" wird. Die dramatische Figur ist von der wirklichen historischen Person vorgeprägt; sie verleiht dem Stoff nicht nur Gewicht, sondern ermöglicht auch eine Erweiterung des Sinneshorizontes. Im Gesamtwerk Brechts steht Galileo Galilei, von einer starken Persönlichkeitsaura umstrahlt, auf einsamer geistiger Höhe. Von dieser Position ausgehend eröffnet sich dem Dramatiker ein weites Diskussionsfeld zur Erörterung gesellschaftlicher, wissenschaftlicher und philosophischer Fragen.

Brecht dachte ursprünglich an eine Galilei-Gestalt, wie sie die Legende überlieferte - ein Galilei der abschwor und dabei behauptete "Und sie bewegt sich doch!". Anhand dieser dramatischen Figur des großen Widersachers gegen die Mächte jener Zeit beabsichtigte Brecht, zu zeigen, wie man arbeiten muß, um unter den Bedingungen einer Diktatur die Wahrheit verbreiten zu können.[2] Im historischen Galilei-Stoff konnte der Dramatiker die Schwierigkeit der Wahrheitsfindung und Wahrheitsverbreitung in eine gute Fabel fassen. In den Schwierigkeiten der Wahrheitsverbreitung steckten die Klassenkonflikte, die vor allem Brechts Interesse fanden. So beabsichtigte er den Galilei als einen Menschen darzustellen, der sich durch die Fangstricke der herrschenden Klasse hindurchschlägt. Die Überlegungen: "Den Besitzenden mißfallen, heißt dem Besitz entsagen. Auf die Bezahlung der geleisteten Arbeit verzichten, heißt unter Umständen auf das Arbeiten verzichten, und den Ruhm bei den Mächtigen ausschlagen, heißt oft, überhaupt Ruhm ausschlagen."[3] beweisen vom Anfang an, daß Galilei eine außerordentlich vielseitige, tiefe und widerspruchsvolle Gestalt wird.

Der Galilei der ersten Entwürfe hatte etwas von der Kraft, von der Lebensfreude eines Renaissancemenschen, der mit beiden Beinen im Leben steht, ein Mann, nicht nur dem Geistigen verbunden, sondern gleichermaßen von der großen Lust am Leben erfüllt. Brecht bemerkt, daß sein Hauptheld kein Falstaff sei - er bestehe auf physische Freude, aber ein großer Teil seiner Sinnlichkeit sei geistiger Natur. Was die Volkstümlichkeit des Helden betrifft, betrachtete sie der Dramatiker nicht vom psychologischen, sondern vom historisch-politischen Standpunkt aus. In der ersten Fassung war Galilei ein

---

[1] Geißler, Rolf (Hrsg.): Zur Interpretation des modernen Dramas. Brecht, Dürrenmatt, Frisch, Verlag Moritz Diesterweg, Frankfurt am Main 1970, S.50

[2] Mittenzwei, Werner: Bertolt Brecht. Von der "Maßnahme" zu "Leben des Galilei", Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar 1977, S.245.

[3] Brecht, Bertolt:Fünf Schwierigkeiten beim Schreiben der Wahrheit, in Mittenzwei, Werner: Bertolt Brecht. Von der "Maßnahme" zu "Leben des Galilei" , S. 246.

Volksführer, ein Widersacher gegen die herrschende Klasse, ein Gelehrter, dem die Wissenschaft als ein Mittel zur Aufruhr und zur Veränderung der Dinge diente.

Brechts Konzeption bezüglich der Galilei-Gestalt war bei der Fertigstellung der ersten Variante nicht mehr die gleiche, wie in den früheren Entwürfen. Es bildete sich eine Gestalt heraus, die positive Seiten durch die Darstellung von Galileis Verrat an der Wissenschaft eingeschränkt wurden. Er erscheint als der listige Kämpfer, der für die Verbreitung der Wahrheit ein Kompromis eingehen muß, der seine Erkenntnisse den Herrschenden auslieferte. Der Galilei der ersten Fassung ist sehr kompliziert und widerspruchsvoll. Der Schatten des Verrats liegt über viele seiner positiven Eigenschaften. Trotzdem ist er noch der illegale Kämpfer, der seine Gesundheit aufbraucht und nach seinem Widerruf gegen die Unterdrückung weiterarbeitet. Diese zwei Facetten sind innerhalb der Figur dissonant nebeneinandergesetzt.[4]

Galileis Haltung der Inquisition gegenüber als er das Buch der "Discorsi" versteckt, charakterisiert ihn als einen politischen Kämpfer, eine beispielgebende Gestalt, die die ungeteilte Sympathie des Zuschauers und des Lesers gewinnt. Diese Haltung des Helden hängt größten teils davon ab, wie der Dichter den Widerruf gestaltet, dessen Auslegung, gewisser Maßen, zu einem Kriterium der Haltung wird. Die Frage, warum Galilei widerrufen habe, spitzt sich auf die ganze Aussage des Stücks zu; von ihrer Beantwortung erhalten die Handlungen Galileis noch einmal ihre Wertung. Das erschütternde Ringen um diese Frage ist in der vorletzte Szene, in dem großen Dialog des alten Gelehrten mit seinem Lieblingsschüler Andrea ausgezeichnet gestaltet. In der Literaturgeschichte wird dieser Dialog als ein wahrer " Gerichtstag" bezeichnet.

Während der Arbeit an der ersten Fassung sah Brecht an Galileis Haltung immer deutlicher seine Schwächen, dennoch blieb er für ihn ein Mensch, der nicht kapituliert. Die Diskussionen über Montaignes kapitulantenhafte Philosophie, die dem Helden zuwider war, beweist, daß der Widerruf nicht als Kapitulation zu verstehen sei. Der Wissenschaftler kapitulierte eigentlich nie, sondern nur der Mensch; er widerrief aus Todesfurcht; er opferte aber dafür seine Gesundheit und den letzten Rest seiner Bequemlickeit, um an seiner neuen Lehre weiterzuarbeiten. Im Verlauf der Arbeit hatte Brecht auch negative Aspekte -den Verrat an die Wissenschaft - zur Diskussion gestellt. Selbst Galilei beurteilt seinen Fall sehr realistisch; er ist sich dessen bewußt, daß er sich durch seinen Widerruf selbst aus den Reihen der Wissenschaft ausgeschlossen hat. So erscheint er als ein bis ins Alter hinein kämpfender und sich aufopfernder Gelehrter, aber einer, der an einem entscheidenden Punkt seines Lebens versäumte für die Vernunft einzutreten.

Nach Hiroshima verändert sich die Aussage des Stückes entscheidend. Galilei wird der Verbrecher, der seinen Frieden mit den Mächtigen geschlossen hat. Die Frage der Verantwortlichkeit des Wissenschaftlers vor der Gesellschaft

---

[4] Siehe dazu: Mittenzwei, Werner: Bertold Brecht. Von der "Maßnahme" zu "Leben des Galilei", S.254

wird zum Kernproblem des Dramas.[5] Brecht sah die gesellschaftlichen Auswirkungen des Widerrufs. In einer Zeit, in der sich in Amerika berühmte Physiker dem Dienst ihrer kriegslüsternen Regierungen zu entziehen versuchten, eher ihren Unterhalt durch eine Lehrtätigkeit zu sichern trachteten, als ihre Forschung mißbrauchen zu lassen, war eine Fabel im Sinne der Volkslegende um den Widerruf Galileis nicht mehr brauchbar. Die Veränderung der politischen Wirklichkeit verlangte eine neue Sicht des alten Stoffes, eine neue Perspektive, eine Metamorphose der Hauptgestalt.

Die zweite Fassung enthüllt in aller Schärfe das menschliche und gesellschaftliche Versagen Galileis vor dem Inquisitionsgericht. Das Versagen aus einer zu großen Furcht vor dem Tode stellte Brecht schon in der ersten Fassung dar, dafür erscheint in der zweiten alles drastischer dargestellt. Durch die selbstmörderische Selbstanalyse wird deutlich gemacht, was Galilei in seiner Zeit hätte erreichen können, wenn er nicht vor seinen Gegnern kapituliert hätte. Er sagt zu Andrea:

> "Ich hätte als Wissenschaftler eine einzige Möglichkeit. In meiner Zeit erreichte die Astronomie die Marktplätze. Unter diesen ganz besonderen Umständen hätte die Standhaftigkeit eines Mannes große Erschütterungen hervorrufen können. Hätte ich widerstanden, hätten die Naturwissenschaftler etwas wie den hippokratischen Eid der Ärzte entwickeln können, das Gelöbnis, ihr Wissen einzig zum Wohle der Menschheit anzuwenden! Wie es nun steht, ist das Höchste, was man erhoffen kann, ein Geschlecht erfinderischer Zwerge, die für alles gemietet werden können."[6]

Galilei befindet sich nach seinem Verrat im Zustand tiefster moralischer Verkommenheit. Sein Fall hat ihn zum Verräter gemacht. Die Wissenschaft betreibt er wie ein Laster, von dem er sich nicht befreien kann. Er bleibt der große Gelehrte, der kühn das Neue ergreift, aber im Kampf versagt. Brecht selbst wies darauf hin, daß diese Gestalt der große Forscher gewesen sei, der Astronomie und Physik bereichert habe, indem er diese Wissenschaften eines Großteils ihrer gesellschaftlichen Bedeutung beraubt habe. So ist die Revolution zu einem Umschwung geworden, der Skandal zu einem Disput unter Fachleuten ausgeartet. Das hat der Kirche und der gesamten Reaktion einen geordneten Rückzug ermöglicht. Demnach war Galilei der revolutionäre Begründer der modernen Physik und zugleich ihr sozialer Verräter. Er hat die Wissenschaft in den Kampf gegen die klerikal-feudale Reaktion geführt und sie zugleich politisch entmündigt, indem er sie zu Spezialwissenschaften zersplitterte. Diese beiden Seiten, die der Galilei-Figur ihren widersprüchlichen Charakter verleihen, muß man begreifen, um die Gestalt in ihrer Komplexität zu erfassen.

Brechts politisches Anliegen war, mit seinem Stück warnend darauf hinzuweisen, daß ein Versagen wie das Galileis im Jahre 1633, in unserem Jahrhundert zur Vernichtung des Lebens führen kann. Die Frage, ob der

---

[5] Idem, S.264

[6] Brecht, Bertolt: Stücke I, Leben des Galilei, Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar 1975, S.678

Wissenschaftler, wenn auch im Dienste seiner Forschung, ein Recht auf moralisches Versagen hat, tritt in den Vordergrund.

Brecht ist sich bewußt, daß die Wissenschaftler sich ein ethisches Versagen nicht mehr leisten können; zugleich sieht er die Atombombe als technisches und soziales Phänomen, als das klassische Endprodukt von Galileis wissenschaftlicher Leistung und seinem sozialen Versagen.

Zurück zu Galileis Selbstanalyse und -verdammung; diese widerlegt den Standpunkt Andreas, daß "Wissenschaft kennt nur ein Gebot: den wissenschaftlichen Beitrag"[7]. Es wird klar, daß wissenschaftliche Erkenntnisse nur dann Sinn und Berechtigung haben, wenn sie in den Dienst des sozialen Fortschrittes gestellt werden. Dieses Ziel kann aber nur durch Mut und Standhaftigkeit der Wissenschaftler erreicht werden. Demnach fordert die neue Wissenschaft eine neue Ethik; Vernunft und Wissenschaft müssen siegen, die Menschheit soll die neuen Errungenschaften nicht mit einem "universalen Entsetzensschrei" empfangen, sondern alles genau überlegen und prüfen.

Die Persönlichkeit Galileo Galileis dient keineswegs dazu den unveränderlichen Menschen und Wissenschaftler darzustellen, sondern ist vielmehr Gegenstand einer Untersuchung. Er wird zum Schnittpunkt gesellschaftlicher, dialektischer und auch individueller Widersprüche. Die Gestalt wird in der Gesamtheit seiner Lebensbeziehungen erfaßt. Die widersprüchlichen Seiten stoßen in dieser Person aufeinander, und dennoch fällt sie als dramatische Figur nicht auseinander - sie ist eher ein Konglomerat, das wie ein Guß wirkt. Dieses Zusammenwirken der verschiedenen Seiten reicht, durch den dialektischen Sprung von einer Qualität zu einer anderen.

Die Betrachtung einer solchen komplexen Gestalt, wie sie bei Brecht dargestellt erscheint, kann niemals erschöpft werden. Es bleiben immer offene Probleme, die zur Diskussion und Weiterführung der Auseinandersetzung einladen.

Brechts Aussage:

> "Soll man ein Versprechen halten?
> Soll man ein Versprechen geben? ...
> Der Mensch kann nichts versprechen.
> Der Denkende verrät. Der Denkende verspricht
> nichts, als daß er ein Denkender bleibt."[8]

ist ein möglicher Ansatz für eine weitere Betrachtung der Galilei-Gestalt, ausgehend von dieser Perspektive.

---

[7] Idem, S. 675

[8] Brecht, Bertolt: Schriften. Über den Verrat, Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar 1975

PERSONALITATEA CONTROVERSATĂ A LUI GALILEO GALILEI ÎN PERSPECTIVA LUI BERTOLT BRECHT (REZUMAT)

Prezenta lucrare şi-a propus să contureze complexitatea personajului brechtian, Galileo Galilei, în comparaţie cu legendarul om de ştiinţă renascentist. Analiza se axează pe cale trei versiuni ale piesei de teatru, propuse de autor. Problema centrală o reprezintă universala întrebare referitoare la răspunderea din punct de vedere etic şi moral al omului de ştiinţă faţă de omenire.

RETORICA ORALITĂŢII [I]

de

OTILIA HEDEŞAN

Definiţii de lucru

a. Oralitate

Vorbesc despre ***oralitate*** conştientă că enciclopedia termenului este una extrem de extinsă. Numind în mod global "comunicarea prin intermediul cuvântului rostit", *oralitate* a acumulat o serie de sensuri particulare odată cu intensificarea cercetărilor privitoare la culturile non - scrise. Astfel Paul Zumthor deosebeşte trei tipuri de oralitate "corespunzând la trei situaţii culturale"[1]: a/ "...un **tip primar** şi imediat, care nu comportă nici un contact cu scrisul; de fapt el se întâlneşte doar în societăţile lipsite de orice simbolizare grafică sau în grupurile sociale izolate şi analfabete."; b/ "...o **oralitate mixtă**, când influenţa scrisului rămâne externă, parţială şi întârziată." şi c/ "...o **oralitate secundă**, care se recompune pornind de la scris."[2] Dincolo de aceste diferenţe, autorul înţelege *oralitatea* drept "un ansamblu complex şi heterogen de conduite şi modalităţi discursive comune, determinând un sistem de reprezentări şi o facultate a tuturor membrilor corpului social de a produce anumite semne, de a le identifica şi a le interpreta într-o anumită manieră."[3]

Deşi pertinentă şi, în acelaşi timp, nuanţată, această definiţie nu este pe deplin limpede fără invocarea unei acumulări teoretice diacronice. În linia lui Milman Parry şi a lui Albert Lord, oralitatea interesează mai degrabă funcţional, "ca un sistem de constrângeri care se aplică transmiterii verbale a textelor culturale".[4] Preiau această accepţie, dar îi adaug viziunea - ceva mai puţin tehnică - după care "o cultură orală, dacă este tradiţională, e, cel mai adesea, un uriaş mecanism care asigură dăruirea şi nemurirea cuvântului".[5]

În altă ordine de idei, toţi cercetătorii pomeniţi până acum [ca şi alţi teoreticieni ai oralului] au discutat pe plan teoretic despre oralitate, dar, în mod concret, au oferit exemple şi argumente pentru tezele lor eminamente din eposul versificat. Această stare de lucruri a fost uneori percepută ca o limită a teoriei oralităţii. "Reproşăm actualei teorii a oralităţii faptul că nu are în vedere decât un sector redus al realităţii./.../Oralitatea este un fenomen general, care se întinde asupra întregii creaţii folclorice şi nu numai asupra unui singur gen şi anume cel epic şi, în cadrul acestuia, numai asupra cântecului epic."[6] - scria acum câteva decenii un etnolog român care, după doar treizeci de pagini, sfârşea prin a documenta oralitatea culturii tradiţionale româneşti tocmai pe

---

[1] Paul Zumthor, *La lettre et la voix*, De la litterature medievale, Paris, Seuil, 1987, p. 18.

[2] *Ibidem*, p. 18-19; v. şi idem, *Introduction à la poésie orale*, Paris, Seuil, 1983, p. 36-37 unde, alături de tipurile citate mai sus, se vorbeşte despre o "oralitate mecanic mediatizată".

[3] Idem, *La lettre...*, p. 23.

[4] Ion Pânzaru, *Cercetare de estetică a oralităţii*, Eseu despre cântecele de gestă, Bucureşti, Univers, 1989, p. 13.

[5] *Ibidem.*

[6] Adrian Fochi, *Estetica oralităţii*, Bucureşti, Minerva, 1980, p. 58-59.

baza repertoriului național de balade. Deși sunt convinsă de complexitatea culturilor orale, nu pot, deci, să nu observ că, printr-o conjunctură bibliografică, s-a ajuns la o suprapunere quasi - generală a unei părți peste întregul domeniu. Această situație îmi permite ca, pe baza unei relații de tip sinecdotic, *pars pro toto*, să decupez un sens secundar potrivit căruia oralitatea este echivalentă, holografic, cu epica tradițională în versuri.

Opțiunea pentru studiul oralității înseamnă, în aceeași măsură, plasarea într-o anume tradiție teoretică și, implicit, acceptarea unei liste de concepte și a unei serii de probleme discutate și elaborate în textele *sine quibus non* ale acestei direcții de cercetare.[7]

b. Retorică

Studiile inaugurate de M. Parry prin afirmarea și argumentarea caracterului tradițional și fundamental oral al creației homerice au fost, apoi, amplificate printr-o serie de cercetări aplicate diverselor corpus-uri narative versificate. Eposul sârbesc și bosniac, bâlinele rusești, cântecele de gestă ale Occidentului medieval, balada românească etc. au fost urmărite atent prin grila unor unități textuale ca *epitetul tradițional*, *formula* sau *tema*. În urma acestor cercetări s-au elaborat adevărate "lexicoane" de elemente stereotipe proprii repertoriilor epice, iar caracterul prodigios al performanței tradiționale a fost motivat tocmai prin extensia de elemente prefabricate existente în memoria fiecărui "cântăreț de poveşti". În epoca incipientă a acestor preocupări, Arnold Van Gennep imagina un "model de generare" a textului oral extrem de contradictoriu, căci el presupunea un automatism autarhic pe de o parte și o laxitate combinatorie vecină cu hazardul pe de alta. "Poeziile guzlarilor sunt o juxtapunere de clișee, relativ puțin numeroase și pe care e destul să le cunoști. Dezvoltarea acestor clișee se face în mod automat, după reguli fixe. Numai ordinea lor dacă poate varia. Un bun guzlar este acela care se joacă cu clișeele sale cum facem noi cu cărțile de joc."[8] Deși o atare viziune a fost deseori pusă la punct, reproșul "tehnicismului"[9] fiind un laitmotiv al exegezelor teoriei oralității, în general, cercetările în domeniu au rămas tributare manierei de a identifica liste de *topoi*, formulând, apoi, din cabinet, explicații pentru inerentele redundanțe.

Demersul meu imediat subsecvent pornește de la două observații convergente - una a lui Paul Zumthor, alta a lui Lorenzo Renzi - care, în termeni diferiți, vorbesc despre nevoia de a descoperi mecanismul logic și artistic al manierei de "țesere" a poeziei orale, lucru infinit mai complicat decât simplul colaj formulaic chiar condiționat pragmatic. Astfel, în debutul cărții sale despre poezia orală, Zumthor își motivează cercetarea prin faptul că: "Ne

---

[7] Pentru textul de față aceste repere teoretice sunt următoarele: Milman Parry, *L'épithète traditionnelle dans Homère*, Essai sur un problème du style homerique, Paris, 1928; Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Harvard University Press, 1964; Lorenzo Renzi, *Canti narrativi tradizionali romeni*, Firenze, MCMLXIX; Paul Zumthor, *Introduction à la poésie orale*, Paris, Seuil, 1983; Idem, *La lettre et la voix*, Paris, Seuil, 1987; Adrian Fochi, *Estetica oralității*, București, Minerva, 1980.

[8] Arnold Van Gennep, *La question d'Homère*, Paris, 1909, p. 52, apud Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 43.

[9] Adrian Fochi, *op.cit.*, p. 56.

lipseşte o **poetică generală a oralităţii**, care ar servi ca bază pentru anchetele particulare şi ar propune noţiuni operatorii, aplicabile fenomenului de transmitere a poeziei prin voce şi memorie."[10] Cu un deceniu şi jumătate înainte de aceasta, în capitolul despre stilul tradiţional al baladei româneşti, Lorenzo Renzi afirmase: "Cosi esaminata la poesia orale risulta presupporre una **retorica implicita** non molto diversa in vari casi dalle *artes retoricae* codificate./.../ Questa retorica che deduciamo dalle opere **non e puro frutto di astrazione, ma esiste obiettivamente** nella mente del cantore popolare, anche se certo in forma diversa da quella in cui la sistemiamo noi."[11]

Deşi diferenţele dintre cei doi mi se par mai degrabă de natură strict lingvistică decât teoretică, prefer termenul de **retorică** întrucât, cu bogata sa acumulare encicopedică, el acoperă **ars bene dicendi**[12] şi, totodată, "acea literatură care se remarcă printr-o formă lingvistică deosebită".[13] Folosesc, în consecinţă, *retorică* pentru a numi o realitate multisegmentală: o **concepţie teoretică** despre generarea textului poetic alcătuită dintr-o sumă de postulate; o dreaptă potrivire între aceste precepte, cântăreţ şi contextul în care el îşi prezintă "opera vocală"; **forma "suplimentar organizată"** a textului.

Eşantionul de analiză

Am înainte transcrierea fidelă a câtorva imprimări video realizate cu lăutarii încă activi din Valea Timocului.[14] Bogăţia repertoriului acestora şi exuberanţa lor stilistică au fascinat, pe parcursul acestui secol, pe toţi etnologii care i-au cunoscut şi care le-au cules materialele.[15] Spun acest lucru nu în loc de *captatio benevolentiae*, ci pentru a argumenta consistenţa şi pertinenţa repertoriului pe care îl urmăresc. De asemenea acest spaţiu funcţionează ca **arie laterală** în raport cu ansamblul folclorului românesc, pe de o parte, şi cu românitatea sud - dunăreană, pe de alta, în consecinţă, în spiritul teoriei lui Matteo Bartoli, este o **zonă conservatoare**. Sau, în litera unuia dintre cercetătorii eminenţi ai baladei româneşti, Dimitrie Caracostea: "Faţă de folclorul nostru nord - dunărean, Peninsula Balcanică este, în multe privinţe, o arie laterală, cu aspecte menite să dea criticii o contribuţie unică. Puntea de legătură o face folclorul român din preajma Vidinului, dar mai ales din Serbia,

---

[10] Paul Zumthor, *Introduction à la poésie orale*, ed. cit., p. 9.

[11] Lorenzo Renzi, *op. cit.*, p. 19.

[12] Quintilian, *Institutio oratoria*, II, 17, 37.

[13] Heinrich Plett, *Ştiinţa textului şi analiza de text. Semiotică, lingvistică, retorică*, în româneşte de Speranţa Rădulescu, Bucureşti, Univers, 1983, p. 25.

[14] Videocasetele sunt rezultatul cercetărilor personale realizate împreună cu lăutarii din zonă. Ele sunt arhivizate în Arhiva de Folclor a Universităţii din Timişoara, la compartimentul "video", după cum urmează: 62.î.v. *Un lăutar de tranziţie - Boris Geambru*, VHS, color, 1 oră şi 40 min; 68.î.v. *Lăutarii din Osnicea*, VHS, color, 3 ore; 73.î.v.*Slobodan a lu Bâz*, VHS, color, 2 ore şi 40 min; 78.î.v. *Cântăreţi din Timoc*, VHS, color, I, 55 min, II, 2 ore şi 20 min.

[15] v. G. Giuglea, G. Vâlsan, *De la românii din Serbia*, Culegere de literatură populară, Bucureşti, Göbl, 1913; Emanoil Bucuţa, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, cu un adaus de documente, folclor, glosar, fotografii, hărţi, Bucureşti, 1923, în *Românii din Timoc*, II, Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante şi A. Golopenţia, Bucureşti, Imprimeria Institutului Statistic, 1944, p. 67 - 151.

ţinutul Timocului, unde a pulsat o însemnată viaţă românească."[16] Totodată, după observaţiile aceluiaşi, "ţinutul acesta prezintă interes /.../pentru că pune problema legăturilor cu tradiţiile narative ale slavilor de sud"[17] , altfel spus el este "placa turnantă" dintre universul epic românesc şi unul dintre cele mai bogate, bine conservate - şi excelent mediatizate! - repertorii narative cunoscute astăzi.

Adevărul este că şi în ignorarea acestor situaţii de fapt care, în virtutea unei tradiţii de cercetare, se dovedesc argumente ale interesului, lăutarii timoceni de azi se recomandă singuri ca un subiect extrem de incitant de studiu. Cei pe care îi am în vedere, adică [în ordinea vârstei]:

- dedo Floro Stancov, 82 de ani [1994], Deleina, Bulgaria;
- Mitco Voinov, 74 de ani [1994], Topoloveţ, Bulgaria;
- Slobodan Marcovici, a lu Bâz, 68 de ani [1993], Slatina - Bor, Serbia;
- Ghiţă a lu Veţa lu Marcu, 60 de ani [1993], Osnicea, Serbia;
- Boris Geambru, 47 de ani [1993], Geanova, Serbia;
- Draghi Cârcioabă, 43 de ani [1993], Slatina - Bor, Serbia;
- Mitco Petrov, 42 de ani [1994], Topoloveţ, Bulgaria;
- Valeria Mladenova, 34 de ani [1994], Topoloveţ, Bulgaria;
- Bojar Ionescu, 13 ani [1994], Topoloveţ, Bulgaria

au, toţi, repertorii care variază între câteva sute şi câteva mii de versuri, cunosc [şi aproape fiecare în parte] principalele subiecte atestate în zonă la începutul secolului, graţie strădaniei lui Giuglea şi Vâlsan, iar aceste performanţe nu sunt nici pe departe motivate de o "cerere culturală" activă. La un prim nivel, caracterizarea acestor oameni ar putea fi una foarte exactă dacă, *mutatis mutandis*, am parafraza un text al grioţilor africani: "Noi suntem sacii de vorbe, noi suntem sacii care închid secrete de câteva ori seculare. Arta de a vorbi nu are secrete pentru noi. Fără noi numele regilor ar fi căzut în uitare. Noi suntem memoria oamenilor. Prin vorbire noi dăm viaţă faptelor şi gesturilor regilor în faţa noilor generaţii."[18]

Nu-mi propun să lămuresc aici resorturile intime sau pasagere ale acestei longevităţi culturale deşi, implicit, cercetarea retoricii lăutarilor timoceni va oferi un argument al acestei formidabile rezistenţe. Problema pe care mi-o pun, în linia bibliografiei pe care o invocam mai sus, este una mult mai strictă: *Care sunt preceptele "teoretice" care funcţionează în învăţarea modului de a genera / performa*[19] *un text şi cum se regăsesc ele în "opera vocală"?*

În acest sens, am decupat din transliterările înregistrărilor realizate, toate pasajele în care lăutarii au făcut aprecieri de natură "teoretică" privitoare la textele lor, la modul de a le prezenta în public şi la condiţiile în care au învăţat să cânte. Întrucât o parte dintre aceste consideraţii sunt rezultatul iniţiativei proprii a subiecţilor, iar altele sunt obţinute în urma unor provocări suplimentare, am notat cu [l] - "liber" afirmaţiile din prima categorie şi cu [î] -

---

[16] Dimitrie Caracostea, *Morfologia şi tipologia baladei*, în *Poezia tradiţională română*, II, ediţie critică de D. Şandru, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, p.402.

[17] *Ibidem*, p. 358.

[18] Louis-Jean Calvet, *La tradition orale*, Paris, PUF, 1984, p. 3.

[19] Cf. Paul Zumthor, *Introduction à la poésie orale*, ed. cit., p. 32 - 33, unde discută echivalenţa dintre "performanţă" şi creaţia "operei vocale" în culturile de tip tradiţional.

"întrebare", pe cele din categoria a doua. Le consemnez mai jos în ordinea înregistrării lor în teren.

¤¤¤ 25 august 1993, la Geanova - Boris Geambru:

¤ "Lăutarul era la noi ca un propovedator."[l]

¤ "Mai înainte mai mult asculta oamenii la lăutarii povestind ca cântând."[î]

¤ "Nu traduc din română în macedoneană teme din astea în care animalele vorbesc şi gândesc ca oamenii, fiindcă ei nu au aşa ceva şi nu le place."[l]

¤ "Totuna zicea taică - meu către mine: Mă, ca să cunoşti sufletul omului, trebuie să cunoşti sufletul cântecului!"[l]

¤¤¤ 28 august 1993, la Osnicea - Ghiţă a lu Veţa lu Marcu:

¤ [Când cântă un text lung iar publicul se plictiseşte...] "Mai spun cât-o minciună, cât-o povastă, e-te-aşa!..." [î]

¤¤¤ 13 decembrie 1993, la Slatina - Bor - Slobodan Marcovici, a lu Bâz:

¤ "A fost greu de astea lucruri! N-a putut, atunci, să cânte tot nat, numa a putut, atunci, să cânte ala care era dăruit de la Dumnezeu. Da' acuma poate tot nat, că sloboade astea [arată spre casetofon] de zece ori şi o-nvaţă."[l]

¤ "Mai demult s-a cântat fără ritm, mai rar, nu era frumos, aşa...N-a fost aşa frumos." [l]

¤ "E-te, mai cântăm de câte trei - patru ori. Şi vara, e-te-aşa, când fac priveghiuri, foc... Cântăm la trei - patru locuri, câteodată şi la cinci. Că noi cântăm mult şi de jăle! Şi ne cheamă când fac priveghiuri, dau de pomană...Ne cheamă! Mă-nţelegeţi? Punem în cântece...[Arată spre inimă şi închide ochii.] Ama, nu pot aia toţi!" [l]

¤ [discuţie purtată după încheierea înregistrării variantei de **Meşterul Manole**]: "- Io zisei cu câta zor, că zisei, claca, nu va mai fi, să fârşaşte. Mult e lung!

- Uitaţi, acum a ţinut cam douăzeci de minute. Aţi putea să-l faceţi să fie şi mai lung?

- Poate!

- Cum faceţi?

- Măi rar! Să nu-l dau...Ştii, cum ţi-am spus întâi, mereor...Şi iast unde n-am dat vorbele de două ori, numa' o dată. Mă-nţelegi? Io n-am lăsat o vorbă din el, numa' ce am spus o dată în loc de două ori." [î]

¤ "Făcem şi de alea când e lume mai multă...Acuma ali cu jale li-e drag la ai bătrâni, amă la ai tineri zic: "Lasă-te de alea!" şi noi întorcem, dăm de tineriş."[î]

¤¤¤ 21 aprilie 1994, la Topoloveţ, Mitco Voinov:

¤ "Am apucat de la taicu cum să ţin arcu, cum să ţin lăuta, aici, cum să ţin degetele. După aia mă silii la speţializaţie. Erau doi fraţi la Periloveţ, unul era din gură, de cântece, poet, d-ap-ălălalt, din lăută. Şi, vezi, eu şi din

lăută fac bun şi din gură. De la şcoală am prins notele. Şi taicu se ciudea: Bre, tare te-nvăţaşi, da' io m-am necăjit mult!" [l]

¤ "La nuntă beam o bere, niciodată rachiu. Ei, vezi, eu aici am opreală. La cântec nu poţi să opreşti fieunde!"[1]

¤ "Eu m-am râs. E-te, dacă cântam de astea, de ibovnici, eu mă râdeam. E-te, cânt şi mă râd" [l]

¤ [Ce face dacă observă că ascultătorii se plictisesc?] "Aha, ştii cum? La mine, să nu vorbesc, rar mi s-a-ntâmplat aşa, fiindcă eu, când pornesc să cânt, rândesc vorbele aşa că îl prevleceşti pe om, tot i-i drag să asculte, că nu spun vorba de două ori. Lăutarii, ăla care spune vorba de două ori, de trei ori, nu e bun."[î]

¤ "Acuma ieşiră orchestrurile, aşa, cu ăştia cu casetofoanele, da' atuncea era toţi în sobă. Şi, acuma, eu cânt şi privesc. Ei toţi privesc la mine, ama erau unii oameni mai tari la oichi. Aicea e o ţâră, cam hipnotizator trebuie să fii, iar, hisca rabot: eu privesc în oichii lui şi el priveşte în oichii mei. Da' eu nu-l lăsam până nu punea el capu-n jos!" [î]

¤ "*...când oi zice d-avrămeasă...* asta-i câta împodobeală. Aici vorba vorbeşte, da' capul, în altă parte."[l]

¤¤¤ 31 iulie 1994, la Lugoj, Draghi Cârcioabă [din Slatina - Bor]:

¤ "Pă', iastă Corbea? Da' cine e Corbea? Rădăcina Corbii...ştiţi ceva de Corbea în istoria română? Io ştiu vorbele lu Corbea să le povestesc, da' să le cânt, nu. "[l]

¤ "Am vrut să vă-ntreb şi să vă spun. Mi se pare că noi, în partea noastră, avem nişte cântece care e dinainte de imperia Romei."[l]

¤ "Io vă rog şi vă oblighez - da' se zice oblighez? - [O.H. - Oblig!] să-mi descoperiţi rădăcina cântecului!"[l]

Înainte de a discuta aceste afirmaţii pentru ele însele, mă simt obligată să le plasez în contextul înregistrărilor cu lăutarii timoceni. E de observat, întâi, că unii interpreţi nu au făcut nici o consideraţie care să poată fi integrată acestui "corpus" sau [cum e cazul lui Ghiţă a lu Veţa lu Marcu] au formulat o singură apreciere şi aceea doar în urma unei întrebări. Practic, din cei nouă subiecţi urmăriţi, jumătate par a fi dezinteresaţi de problemă. De ce? Trecând rapid peste cazul citat înainte, acela al "moşului Ghiţă", care trăieşte într-o comunitate foarte izolată şi unde limba de comunicare reală este sârba, deci care a evitat să divagheze pe seama textelor sale pur şi simplu pentru că avea dificultăţi de exprimare şi urmărind lista de mai sus, constat că cei patru se află, polarizaţi, la limitele de vârstă. Dedo Floro Stancov n-a mai fost auzit cântând de aproape zece ani, iar momentul înregistrării a fost unul extrem de trist, pentru lăutar şi cercetător deopotrivă, căci bătrânul începea un text şi îl întrerupea după două versuri, sau pornea să relateze o întâmplare din tinereţea lui ca să renunţe aproape deîndată. Lăutarii cei tineri din Topoloveţ, Mitco Petrov, Valeria Mladenova şi Bojar Ionescu - acesta din urmă doar un copil - au, datorită repertoriului lor eterogen, o poziţie marginală în sistem: după o parte din texte, după stilul de a cânta, învăţat de la bătrânul Mitco Voinov, ca şi

după propria voinţă de a se defini, ei se integrează sistemului, dar o altă parte a textelor lor, preluate de pe posturile de radio [în ordinea preferinţelor: Novi-Sad, Craiova, Sofia], precum şi apariţiile lor destul de numeroase în contexte non-tradiţionale, pe scenele festivalurilor, unde, uneori, îşi ascund identitatea etnică, îi situează excentric.

Rămânem, aşadar, cu patru surse principale pentru aceste consideraţii generale despre cântec şi cântarea lui. Aceşti patru subiecţi se grupează, la rândul lor, în două categorii: pe de o parte sunt lăutarii bătrâni şi cu un prestigiu incontestabil în zonă, pe de alta sunt cei doi interpreţi de vârstă medie. Aceste informaţii sunt, însă, doar cele mai superficiale în ceea ce îi priveşte. Urmărind rapid contextul geografic al Văii Timocului constatăm că localităţile din care sunt originari Slobodan, Draghi, Geambru şi Mitco se află în trei puncte laterale ale zonei, fiecare dintre aceste sate fiinţând, deci, ca o arie laterală şi, implicit, conservatoare. În altă ordine de idei, deşi trei dintre lăutari [cf. *supra*] trăiesc în Serbia şi unul singur în Bulgaria - deci sistemul ar putea părea întrucâtva dezechilibrat -, ei pot fi raportaţi simetric în funcţie de o altă axă, aceea a străvechii lor apartenenţe "dialectale" româneşti: astfel cei doi lăutari din Slatina - Bor trăiesc în spaţiul subdialectal "bănăţean" iar Boris Geambru şi Mitco Voinov, în cel "oltenesc", situaţie de fapt care îmi permite să formulez ipoteza că această "adevărată instituţie tradiţională" care este lăutăritul ţine cont de străvechile izoglose şi rămâne mult mai puţin sensibilă la mutările frontierelor statale.

La fel de interesant mi se pare însă că cei doi lăutari tineri, Draghi Cârcioabă şi Boris Geambru sunt legaţi nu doar de vârsta lor apropiată ci şi de faptul că amândoi sunt lideri ai unei organizaţii militante a românilor din zonă, lucru care poate îndreptăţi punctul de vedere citat mai sus, potrivit căruia "lăutarul este un propovedator". Nu îmi propun să discut aici implicaţiile de natură politică ale acestei situaţii şi mă mulţumesc să amintesc doar în treacăt pitorescul şi ineficienţa acestor demersuri revendicative. Ceea ce mă interesează este efectul pe care acest crez al lor l-a produs asupra modului de a înţelege cântatul tradiţional. Observ mai întâi că pentru cei doi cântecul pare a fi o "survivenţă" a unui trecut strălucitor, el interesând mai puţin în manifestarea sa concretă şi în perceperea sa imediată, şi mult mai mult ca **semn** actual al unei "**rădăcini**" prestigioase, capabile prin sine însăşi să asigure o recunoaştere contemporană a celor ce l-au păstrat. De aici decurg următoarele: a/ Lăutarii nu se mai raportează pe ei înşişi doar la sistemul tradiţional al cântatului zonal, ci şi la ansamblul istoric al Balcanilor actuali. Prin urmare, ei nu mai cântă doar ca să "pătrundă în sufletul omului", ci şi pentru că aceasta li se pare una dintre manifestările identitare cele mai pregnante şi eficiente. b/ Promovarea acestei ideologii, a documentării legitimităţii drepturilor civile datorită unui gir de nobilitate culturală, pare să reitereze, într-o manieră naivă şi ţărănească, cunoscuta "bătălie" culturală şi naţională a Şcolii Ardelene. c/ Pentru cei doi, eforturile subsemnatei de a consemna şi conserva într-o arhivă prestigioasă textele lor sunt absolut la locul lor, căci ei presupun existenţa unor dezbateri culturale asupra problemelor care îi frământă, dezbateri cărora le ignoră dimensiunile şi strategiile, dar pe care le creditează extrem de favorabil.

Toate aceste aspecte funcţionează ca resorturi principale ale manierei de interpretare, manieră care nu se mai vrea doar una personală şi încearcă să acopere o imagine de grup. [Opţiunea pentru "traducerea" unor subiecte mi se pare un pandant în sincronie al acestei obsesii a manifestării identităţii.]

Simptomatic mi se mai pare şi faptul că cei doi lăutari pe care îi analizez acum au făcut câte o apreciere pozitivă despre "povestirea" subiectelor în locul "cântării" lor. După cum o dovedesc înregistrările imediat ulterioare acestor declaraţii, ei înţeleg prin povestire reproducerea versurilor neînsoţite de melodie, fără nici un fel de alterare rezumativă sau descriptivă a subiectului. Dar o asemenea performanţă este extrem de dificilă, căci ea cere contexte speciale, spaţii închise şi mici, unde se poate auzi şi vocea firească, rostită, neîntărită prin melos şi nesusţinută de instrument, un public restrâns, interesat şi competent. Aceste condiţii sunt, după mine, expresia încă destul de neclară a preferinţei pentru o performare în medii domestice, marginale, închise iar toate aceste lucruri sunt mărcile unei realităţi arhaice de vieţuire conservatoare, în comunităţi restrânse şi limitate. Vreau să spun că Boris Geambru şi Draghi Cârcioabă năzuiesc, pe plan declarat, să fie "trâmbiţa de rezonanţă" a neamului lor, dar principalul motiv pentru care sunt luaţi în serios de către localnici este tocmai valorizarea pozitivă a vechilor maniere culturale.

În sfârşit urmează să reflectăm asupra afirmaţiilor făcute de cei doi cântăreţi bătrâni, Slobodan Marcovici, a lu Bâz şi Mitco Voinov. Observ din capul locului că de la ei provin cele mai multe asemenea consideraţii şi, de ce să n-o recunosc, cele mai interesante pe plan retoric. Această situaţie mi se pare extrem de promiţătoare într-o discuţie de natură teoretică despre "non-/ gramaticalitatea" şi "gramaticalizarea" culturilor de tip focloric.[20] Ideea vehiculată fără o documentare specială, bazată mai ales pe speculaţii, şi care reprezintă un fel de consens tacit al folcloristicii româneşti actuale, este aceea că pe măsură ce un anumit fenomen folcloric diminuează ca amploare şi importanţă comunitară, el tinde să se osifice într-un număr de reguli care permit, la nevoie, refacerea textului, dar aproape niciodată acesta nu mai are strălucirea trecută. Cu alte cuvinte, în loc de interpreţi, cultura tradiţională începe să aibă păstrători care, ca să nu uite, îşi stabilesc reguli, deci vehiculează "gramatici" în loc de texte. Realitatea pe care o descoperă analiza de faţă este una mult mai complexă. Cei mai competenţi "gramaticieni" nu sunt cântăreţii târzii şi uituci, ci tocmai cei care posedă repertoriile cele mai ample şi ale căror texte pot fi tocmai rezultatul aplicării de succes a acestor norme. De fapt, pentru locuitorii de aici, Slobodan şi Mitco nu sunt doar nişte cântăreţi foarte buni pe care poţi să îi chemi la petreceri, ci adevărate personalităţi "magistrale". Cunoscuţii lor îi prezintă, în mod analog, într-un stil care aminteşte, păstrând proporţiile, de imnurile scriitorilor paşoptişti: "Pe Valea Timocului, la dreapta Dunării, nu-i altu' ca Slobodan. Îi ca pasărea Phenix...Cântecele ce le ştie Slobodan nu le mai ştie nima."[21] sau "Nu-i acuma lăutar ca să cânte din gură şi

---

[20] Cf. definirea conceptelor de *cultură de tip simbolic* şi *cultură de tip sintactic* la Iuri Lotman, *Studii de tipologie a culturii*, În româneşte de Radu Nicolau, Bucureşti, Univers, 1974, p. 29 - 43, *passim*.

[21] Draghi Cârcioabă, la 31 iulie 1994, la Lugoj.

din lăută mai bun decât boşândeanu' Mitco a lu Voina. Îi ăl mai urmatic lăutar."[22]

Povestind despre felul în care au învăţat să cânte, cei doi bătrâni elogiază, la unison, memoria rapidă şi prodigioasă. Din punctul lor de vedere superioritatea lăutarului asupra cântăreţului contemporan este motivată intelectual: înainte textul trebuia învăţat repede, căci repetarea mecanică era improbabilă. [E grăitor faptul că, fără să-i fi provocat, fiecare dintre cei doi contestă casetofonul, deşi au câte un asemenea obiect în casă şi le face plăcere să se asculte pe ei înşişi înregistraţi pe casetă.] Această glorificare a memoriei merită, însă, o discuţie mai atentă. Practic este puţin probabil, oricât de mare ar fi interesul, ca lăutarul - copil să fi prins dintr-o singură ascultare povestea. Dacă lucrurile ar fi stat aşa n-ar fi avut nici o justificare "stagiile" de formare a tinerilor, care trebuia să-şi petreacă o anumită perioadă de la începuturile carierei lor alături de un lăutar cunoscut. Cred, deci, că nu este exagerat dacă subînţeleg în cele două texte existenţa unui anumit canon tradiţional care condiţiona prestigiul cultural de o memorie excepţională: rapidă, fidelă şi cât mai extinsă.[23]

Celelalte puncte de vedere ale bătrânilor interpreţi trebuie privite în complementaritatea lor. Câtă vreme Slobodan face o pledoarie pentru cântatul patetic, care să-l atingă pe om la inimă în clipe de taină şi regăsire cu sine, Mitco este promotorul unei maniere de interpretare active şi dominatoare. Dacă primul stil este numit extrem de lacunar - interpretul, practic, nu rosteşte nici un cuvânt prin care să-l caracterizeze, mulţumindu-se să ducă mâna la inimă şi să închidă ochii - al doilea este reconstituit prin enumerarea unei foarte amănunţite liste de tehnici corporale. Această stare de lucruri relevă, în mod suplimentar, că interpretarea textelor grave este centrată pe ea însăşi, cântăreţul comunică totul prin evocarea tensiunii narative; dimpotrivă, prezentarea textelor vesele sau a celor cu pasaje satirice, presupune un control permanent şi eficient al publicului asupra căruia, în cea mai pură şi bine concretizată tradiţie pragmatică, lăutarul trebuie să triumfe.

Am analizat până acum elementele privitoare la imaginea şi prestanţa lăutarului în lume. Slobodan Marcovici ca şi Mitco Voinov au formulat, însă, şi câteva observaţii despre *discursul* cântecului bătrânesc. Pentru lăutarul din Slatina - Bor esenţială este problema "ritmului" cântării, chestiunea repetiţiilor fiindu-i subordonată. De fapt el atestă că şi pentru această specie se poate pune problema genettiană a relaţiilor dintre timpul discursului [în cazul nostru echivalent cu cel al performanţei] şi timpul ficţiunii.[24] Pentru cântăreţul tradiţional există o unitate fixă, timpul narat. Timpul narării / cântării este unul variabil, după Slobodan, în funcţie de doi parametri: a/ dispoziţia ascultătorilor

---

[22] Siminică Pârvulov, 62 de ani, din Deleina; 24 aprilie 1994.

[23] Cf. mgt. 271 din Arhiva de Folclor a Universităţii din Timişoara. Maria Ionescu - baba Ruţa, din Topolovăţu - Mare, jud. Timiş, [intervievată în 1975, când avea 75 de ani, de către Vasile Creţu] întrebată în ce condiţii a învăţat un anume basm, pretinde că l-a ascultat o singură dată, când era mică şi l-a reţinut pentru totdeauna. Această probă construită a fidelităţii prestigioase a memoriei sale este contrazisă fragrant de imposibilitatea bătrânei de a reproduce alte texte pe care le auzise cu o recurenţă verificată doar cu zece - cincisprezece ani înainte.

[24] Gerard Genette, *Discours du récit, în Figures*, III, Paris, Seuil, 1972, p. 72.

care influenţează scurtarea sau lungirea; b/ convingerea că ritmul mai rapid este propriu vremilor noastre, când lăutarul se poate acompania cu instrumente care imprimă o viteză sporită a cântării [de exemplu, cu acordeonul].

Ei se mai pronunţă, având opinii divergente, despre repetiţii şi ceea ce noi am numi, în linia bibliografiei citate la începutul acestui text, clişee. Fără să fie un fan al recurenţei, Slobodan nu exclude posibilitatea de a repeta pasaje sau de a dubla şi, la nevoie, chiar tripla, anumite tranşe sonore, în vreme ce Mitco alungă în cântecele "lăutarilor proşti" asemenea procedee retorice. Pentru el atenţia necondiţionată a publicului nu poate fi câştigată decât dacă nimic nu se spune de două ori şi, mai ales, dacă ascultătorii ştiu dintru început că, odată scăpată o vorbă, ea nu mai poate fi reconstituită. Care va fi, la o adică, adevărul? Iată că lăutarul care repetă este, totuşi, ascultat cu plăcere chiar fără ca el să-şi controleze mereu publicul, câtă vreme Mitco, atent să nu reia nimic, trebuie să-şi dubleze performanţa de cântăreţ cu cea de "hipnotizator" ca să facă faţă situaţiei. Personal cred că rezolvarea acestei dileme stă în altă parte: Slobodan cântă / şi a cântat întotdeauna singur, ceea ce justifică nevoia de a mai relua, uneori, fragmente, pentru odihnă şi pentru estimarea contextului pragmatic; Mitco, în schimb, a cântat într-o trupă, ceea ce i-a permis să facă suficiente pauze, acoperite din plin cu intermezzo-urile instrumentale ale colegilor săi, iar această situaţie l-a făcut să nu simtă nevoia atât de acută de "respiro activ". Dealtfel astăzi, când nu mai cântă ci doar deapănă relatări despre vechea sa profesie şi repovesteşte [în general în proză] subiectele preferate, lăutarul din Topoloveţ pare să fi constatat că ceea ce numea odinioară "împodobeala" poveştii - exact ceea ce M. Parry şi, după el, toţi teoreticienii oralităţii au numit, cu mândria de a fi descoperit un concept ferm, *formulă* - nu este altceva decât un automatism bun să umple timpul şi să fure ochii auditorilor, "când gura cântă, dar mintea nu gândeşte".

Afirmaţiile lăutarilor din Valea Timocului, oricât de puţine ar fi ele, sunt de natură să ridice problema posesiei unui ansamblu de precepte fundamental "retorice". Este o retorică explicitată mai amplu atunci când este vorba despre sensul global al interpretării sau despre raporturile cântăreţului cu maestrul şi cu ascultătorii săi, mai parcimonioasă când este vorba despre stil şi discurs şi eminamente implicită la nivelul organizării subiectului.

Die Rhetorik des mundlichen Diskurses Die Autorin hat von einer Vielzahl von Videoaufnahmen mit den Spielleuten ("lăutari") aus Valea Timocului ihre "theoretischen" Uberlegungen uber den Gesang und seine richtige Interpretationsweise ausgeschnitten und umgeschrieben. Die neun Spielleute, deren Repertoire wir in den Jahren 1993/1994 untersuchten, wohnten in den Dorfern Geanova, Slatina-Bor, Osnicea (Serbien), Topolovet und Deleina (Bulgarien). Ihr Alter schwankte zwischen 82 und 13. Die Analyse der ausgewahlten Texte hat zum Vorschein gebracht, dass nur vier von ihnen interessante Informationen (und dazu noch in einer unvergesslichen Manier) in dieser Hinsicht geliefert haben: zwei Spielleute mittleren Alters (Draghi Carcioaba, 43 und Boris Geambu, 47), beide Fuhrer einer lokalen politischen Gruppierung der Rumanen und zwei alte Spielleute (Slobodan Marcovici, 68 und Mitco Voinov, 74), zwei angesehene Kunstler des

traditionellen Gesanges. Wenn fur die ersten der Gesang ein Zeichen einer uralten und glanzvollen Tradition ist und demzufolge die Schritte zur Behauptung der ethnischen Identitat berechtigt, funktioniert der Gesang fur die alten Spielleuten nur aufdem Plan der Sensibilität.

Die vier, wahre Fachleute in ihrem Bereich, haben uns viel uber ihr Auftreten berichtet: wie sie ihr Publikum dominiert haben, uber die Art und Weise wie sie ihre Lieder vorgetragen haben (zur Geschichte greifend, stereotype Strukturen wiederholend, jedweder Verswiederholung durch instrumentelle Begleitung ausweichend). Aber ihre Informationen uber die Themen ihres Repertoires, die anscheinend das Stabilitatselement der untersuchten kulturellen Realitat darstellen, waren recht karg gewesen.

THE POETIC ADVENTURE IN POE'S SEA TALES

by
ADRIAN STAN

Mais les vrais voyageurs sont ceux-là seuls qui partent
Pour partir; (...)

.....

Notre âme est un trois-mâts qui cherche son Icarie

.....

Et les moins sots, hardis amants de la Démence,
Fuyant le grand troupeau parqué par le Destin,
Et se réfugiant dans l'opium immense!

.....

Ô Mort, vieux capitaine, il est temps! levons l'ancre!
Ce pays nous ennuie, ô Mort! Appareillons!

.....

Nous voulons, tant ce feu nous brûle le cerveau,
Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe?
Au fond de l'Inconnu pour trouver du ***nouveau!***

(Baudelaire, ***Le Voyage****)*

Any journey may contain a double promise: of relieving the traveller from the boredom of his daily routine, and of revealing to his eyes new territories to be explored. The quest for something radically different, novel, is essentially poetic in nature. It may imply dissatisfaction with the existing order of things: Baudelaire's concluding lines to his poem *Le Voyage* take the poetic self's dissatisfaction even further, to restlessness verging on despair. Perhaps curiosity alone never suffices to make a voyage exemplary: the true traveller has to be endowed with uncompromising dedication, a commitment not lacking an element of faith. On the other hand, solitude on the path followed can testify to the exceptional quality of both the object sought and of its pursuer. Such is the case in Poe's sea tales.

A review of Cooper's *Wyandotté,* written by Poe in 1843, proves his awareness of the "intrinsic and universal interest" stirred by such themes as life in the wilderness or life upon the ocean. The latter, he notes, is "unfailingly omniprevalent in its power of arresting and absorbing attention" (quoted by Fiedler, 1973: 391). Actually, the first piece of fiction which won him a small reputation as a writer happened to be "MS. Found in a Bottle". But Poe never wrote simply to please the taste of the general public: like almost everything else he achieved, his sea tales too are more than just conventional stories of nautical adventure. "MS. Found in a Bottle" (1833), *Narrative of A. Gordon Pym* (1838) and "A Descent into the Maelström" (1841) are highly-elaborated, symbolic texts, instances of intuitive shortcuts to truth, of insights into the eternal dilemmas of man, of the artist in particular.

Reiterated throughout Poe's work, the theme of death is the most obvious unifying element in them. Less obvious, yet equally discernible, is his protagonists' quest for an Edenic world of poetic harmony which they

anxiously embark for, in anguish and fear, and which they see as *the* remedy against all evils.

Essentially, Poe's voyages dramatise an old intuition: man is fallen from an intelligibly and emotionally acceptable order; consequently, being in the nature of things, evil is inevitable. The theme of destructive time, the protagonists' acute consciousness of the insidious, implacable workings of "the conqueror worm", accounts for Poe's thematic concern with the symbolism of disintegration and dissolution which particularly strikes in his work. But there are other inter-related motifs as well: the threatening Other whose actions result in betrayal, abuse, (self)inflicted torture and murder, the divided self no longer able to grasp reality as a harmonious whole, a harrowing innate sense of guilt and of impending doom, an Abyss yawning its jaws below, and, if not utterly absent, a *Deus otiosus* presiding above — such are the compulsions, the tragic limitations, the walls, floor and heaven to man's ineluctable imprisonment. And, indeed, in the sea tales, the vessel's hold, the cabin, the deck, the whole ship, are successive spaces of severe confinement. There are innumerable suggestions, conveyed through Poe's professed "indirectness of expression", that his vessels are floating coffins, that there is no escape for their passengers, that the voyages narrated are passages to 'the realm of the shadows'.

Not surprisingly, they invariably end in shipwreck. As a critic remarks,

> Poe's vessels do not sail to ports: 'to ship' in Poe, is to be shipwrecked or, at least, to sail off out of control into the unknown (Halliburton 1973: 257).

Space and Time concur to produce evidence of man's fate, suggested by the commonplace metaphor of shipwreck. Equally relevant, however, is the redeeming alternative of navigating into the unknown. The sequence *flight - quest* is a fundamental, structuring one: the protagonists flee the platitude of a reality corrupted by imperfection, and their flight results in a quintessential quest.

In this context, the sea becomes an all-encompassing image which Poe systematically builds along archetypal lines of significance. A space of births, of transformations and of rebirths, "the cradle endlessly rocking" (Whitman) is the ambivalent sign of both life *and* death. The matrix of all life, an endless source of rejuvenescence and regeneration, the symbol of creation, *the sea* figures the world, the human heart as the seat of passions, and the abysses of the subconscious whose deep waters conceal monsters, set irresistible undercurrents into motion or whirl unexpected vortices; and, since it opens 'watery paths' towards the Great Beyond — Death being the oldest navigator — it is the locus of ancestral anxieties and fears (Chevalier and Gheerbrant, 1973: 221-232).

Not only is *landlessness* proteic by opening unlimited possibilities for the exploration and experience of novelty, but, as Melville writes in *Moby Dick*, the sea is the privileged space of higher truths:

> But as in landlessness alone resides the highest truth, shoreless, indefinite as God — so better it is to perish in that howling infinite, than be ingloriously dashed upon the lee, even if that were safety (1961: 116).

Like Melville's, Poe's voyages do not take place within the sphere of praxis, and all the realistic details provided in order to enhance their credibility should not deceive. Narratives of *imaginary* voyages they are, which skilfully travesty accounts of actual geographical explorations. Their geography, the incidents related, bear the marks of the fantastic, yet firmly controlled to meet structural and functional exigencies. Basically, they are external projections of *inward journeys*. They recall the Founding Fathers' emphasis on the individual's introspective effort. For instance, Thomas Hooker's "A True Sight of Sin" (1659), in which the Puritanical imperative of moral self-inspection, of ascertaining the condition of one's soul, is conveyed through the allegory of the *journey*. Thinking about the sins an individual is guilty of — Hooker argues — is insufficient: sinfulness must be experienced, i.e. seen and felt in all its ugly power. These are "psychological events", "the figure of the journey being the external analogue to the inward journey" — "'of the self's descent into the self'" — "with all its hazards and terrors" (Brooks, Lewis, Penn-Warren 1973:38-39):

> There is a great odds betwixt the knowledge of a traveller, that in his own person hath taken a view of many coasts, passed through many countries and hath there taken up his abode some time, and by experience hath been an eyewitness of the extreme cold and scorching heats, hath surveyed the glory and the beauty of the one , the barrenness and meanness of the other ... and another that sits by the fire and happily reads the story of these in a book ...
>
> .....
>
> The like difference is there in the right discerning of sin. The one hath surveyed the compass of his whole course, searched the frame of his own heart, and examined the windings and turnings of his own ways. He hath seen what sin is and what it hath done, how it hath made havoc of his peace and comfort, ruinated and laid waste the very principles of reason and nature and morality, and made him a terror to himself. (...) Another happily hears the like preached or repeated, reads them writ or recorded ... (Brooks, Lewis, Penn-Warren, 1973: 41).

In Poe's sea tales, a similar gnoseological fervour results in the narrator's lucid and minute analysis of his inner promptings, and here also more in woe than in wonder. I have already mentioned in passing the inborn sense of guilt and the ominous presentments of disaster pervading the conscience of his protagonists. Bearing latent religious connotations, these are symptomatic elements introducing the theme of death. And although Poe's work does not stem from a religious impulse, his use of the great archetypes of fear indicates a profound eschatological concern. Rich in metaphysical overtones, his voyages can be read as allegories of man's quest for knowledge of his cosmic fate.

*

"MS Found in a Bottle" (1833) and "A Descent into the Maelstrom" (1841) are well-known and unanimously acknowledged masterpieces.

Narrative of A. Gordon Pym (1838), Poe's only relatively longer tale or short novel, is controversial. It displays an extremely complex symbolism which has not been fully clarified by the criticism so far devoted to it. The narrative is, no doubt, what W.H. Auden read into it, viz. "one of the finest adventure stories ever written" (1950: *vii*). But only when one comes to the question of interpreting Pym's voyage, does the complexity of its pattern gradually emerge. The story yokes together incidents of the most trivial and of the most extraordinary nature; narrative modes in which the matter-of-fact, pseudo-scientific account, dissimulates the imaginatively rich and poetic intention. It is continuously subverted by the farcical, the parodic and the grotesque; in the style of the gothic tale, horror permeates it, seasoning what ultimately turns out to be a metaphysical quest. There is mystery which obtains through understatement, the text as a whole is soaked in studied ambiguities. All things considered, Vincent Buranelli is right to note that it is extremely difficult to establish an adequate criterion of evaluation according to which *Gordon Pym* could or should be interpreted (Buranelli 1966: 94-97).

"MS Found in a Bottle" and *Gordon Pym* have many elements in common; indeed, the latter seems to have developed out of the former, shorter tale. They both sound like personal confessions, as so much of Poe's work does. And, as such, they are discussed in terms of psychological explorations rather than geographical ones. They both build on John Cleves Symmes hypothesis, extremely popular at the time when Poe wrote, according to which the globe was empty inside, and the inside inhabited, the planetary oceans plunging into huge cataracts or vortices at the poles (Hammond: 123-124). Both protagonists sail across two oceans into the south polar regions and ultimately over the 'edges' of the world, into the whirlpool. In both, a regression in time to primordial times is doubled by a transgression in space. In other words, both stories dramatise a transcendence.

This metaphysical appetite is a characteristic feature of romantic literature. It is the expression of an irresistible urge to surpass all limits, to go beyond all restraints, "Out of SPACE—out of TIME" (*Dream-Land*). It combines the romantic character's dissatisfaction with reality as it is with his thirst for novelty, for the act of Discovery, for the fabulous Elsewhere, for the Eldorado.

The narrator in "'MS" starts by stating his alienation; like Gordon Pym, he is a cosmic orphan:

> Of my country and my family I have little to say. Ill usage and length of years have driven me from one and estranged me from the other (Poe, 1975: 118).

His reason for undertaking the voyage is very similar to Ishmael's in Melville's *Moby Dick,* who decides "to sail about a little and see the watery part of the world" as a therapy against the spleen and against a nervousness which gets "such an upper hand" of him "that it requires a strong moral principle" to prevent him "from deliberately stepping into the street, and methodically knocking people's hats off" ((1961: 21). Poe's narrator confesses:

> I went as passenger having no other inducement than a kind of nervous restlessness which haunted me as a fiend (Poe, 1975: 118).

Nor do they sail in ordinary seas. It is the *Mare Tenebrarum*, as Poe himself calls it in "A Descent", infernal, usually inky black, populated by sharks or concealing "the slumbers of the Kraken" ("MS"), or yet luring, trapping and sucking the navigator to the bottom. ("A Descent"). It is a space of impending victimisation and death, and all presentments of evil are dissolved into its black waters. Gaston Bachelard's excellent analysis of the imagery of water in Poe's work identifies a remarkable unity ("une monotonie géniale") at the level of the stylistic means selected to match the monotony of the artist's concern with the theme of death in both his poetry and his fiction. According to Bachelard, water occupies a privileged position in Poe's work. It is completely different from its counterpart in nature, being heavy and deep, funereal, dormant or wild, the perfect substance for dark reveries:

> Seas that restlessly aspire,
> Surging, unto skies of fire;
> Lakes that endlessly outspread
> Their lone waters—lone and dead,—
> Their still waters—still and chilly
> With the snows of the lolling lily
> (*Dream-Land*, Poe, 1975: 968).

To Poe's imagination, all water, originally clear, will have to darken: being *the universal dissolving element*, it gradually turns into the sombre repository of all things dead or dying, blackness being the sign of its all-absorbing quality: of all shadows, of the night, of all pains and sadness, of obscure remorse, of all sins. In keeping with his vision, these melancholy waters, endowed with a *psychological* and a *moral* dimension, and thus personified, are allegories of the realm of the dead, of the subconscious, of life tempted into death, intensely longing for its own extinction (Bachelard 1987: 64-80).

There is a good description of these waters in "A Descent". The narrator is contemplating the ocean from the top of a steep cliff "in the dreary country of Lofoden" (Poe, 1975: 128), on the Norwegian coast:

> I looked dizzily and beheld a wide expanse of ocean, whose waters were so inky a hue as to bring at once to my mind the Nubian geographer's account of the Mare Tenebrarum. A panorama more deplorably desolate no human imagination can conceive. To the right and left, as far as the eye could reach, there lay outstretched, like ramparts of the world, lines of horridly black and beetling cliff, whose character of gloom was but the more forcibly illustrated by the surf which reared high up against it its white and ghastly crest, howling and shrieking for ever (Poe, 1975: 128).

Apart from the chthonic suggestions already referred to, there is a cosmic quality which defines the landscape and which is conveyed through the phrase "ramparts of the world". It is these ramparts the narrators in both "MS" and

Gordon Pym intensely long to go over, with mixed feelings of despair and curiosity. Despair, as there is excruciating suffering and fear and, as a result, his characters constantly evince an irresistible *amor fati*. But while they are plunging further and deeper into the unknown, they also manifest a strange, truly suicidal, thirst for knowledge. Here is the comment of the narrator caught in the vortex, in the Maelström, not long before his seemingly inevitable death:

> After a little while I became possessed with the keenest curiosity about the whirl itself. I positively felt a *wish* to explore its depths, even at the sacrifice I was going to make; and my principal grief was that I should never be able to tell my old companions on shore about the mysteries I should see (Poe, 1975: 135).

The protagonist in "MS" is torn between the same extremes: on the one hand, horror at the velocity with which the current is rushing the ship towards its final doom (strangely enough regarded by the crew as a source of salvation), along "stupendous ramparts of ice" looking like "the walls of the universe" (Poe, 1975: 125); on the other hand, a burning curiosity to step over the threshold, and into the unknown:

> To conceive the horror of my sensations is, I presume, utterly impossible; yet a curiosity to penetrate the mysteries of these awful regions predominates even over my despair, and will reconcile me to the most hideous aspect of death. It is evident that we are hurrying onwards to some exciting knowledge — some never-to-be-imparted secret, whose attainment is destruction (Poe, 1975: 125).

Haunted by this obscure yet irrepressible drive, he writes the word DISCOVERY on the sail of the Flying Dutch, not long before the phantom ship plunges into the whirlpool. In his turn, Pym urges the captain of the *Jane Guy* to push forward, further and further south:

> I warmly pressed upon him the expediency of persevering, at least for a few days longer ... . So tempting an opportunity of solving the great problem in regard to an Antarctic continent had never yet been afforded to man, and I confess that I felt myself bursting with indignation at the timid and ill-timed suggestions of our commander (Poe, 1975: 847).

What is discovered? The text of the "MS" does not specify. And yet the magic word is "unwittingly daubed with a tar-brush" upon a white sail. Likewise, Pym lapses into silence as soon as his dazzling glide on the tepid, milky sea reaches the curtains of white vapour concealing the edges of the world. The last sentences of the narrative leave the text open-ended, thus allowing for a complex interplay of alternative readings.

By exploiting a consecrated romantic theme — the nautical voyage to distant, exotic lands — Poe's sea tales figure poetic adventures of a different type. Being inward journeys, orphic descents tapping the strata of a primordial space and of originary time, they reveal the perspective of archetypal images of the 'sea' of the subconscious. Explored horizontally (*Gordon Pym*), the sea reveals fabulous territories. In-depth exploration by immersion ("Ms.", "A

Descent") is also a sign of the exploration of the subconscious. This has an important consequence at the level of the poetic means of expression: by pointing the way to in-depth exploration as a source for poetic material, Poe prefigures the transition from the romantic symbol towards the textual metaphor (Ciocârlie, 1979: 57-58).

However, the body of Poe's work still displays the consistent use of the symbolic mode, and there are explicit statements in his critical writings pointing to his concern with the symbolic overtones in-forming the truly imaginative work of art. For example, in a review published in 1840, he uses the term *mystic* in order to draw a distinction between the fancy and the imagination. *Mystic* or *symbolic,* which he applies:

> to that class of composition in which there lies beneath the transparent upper current of meaning an under or suggestive one (Carlson, 1967: 529).

In the truly imaginative poem, Poe continues,

> With each note of the lyre is heard a ghostly, and not always a distinct, but an august and soul-exalting *echo.* In every glimpse of beauty presented we catch, through long and wild vistas, dim bewildering visions of a far more ethereal beauty beyond (Carlson 1967:529).

In his best prose works, too, and his sea tales are among them, Poe systematically enciphers significances which lurk behind apparently straightforward accounts of sheer adventure. Their exquisite quality stems from Poe's remarkable use of the symbolic mode as opposed to the allegorical. In defence of the latter — Poe notes in "Tale-Writing: Nathaniel Hawthorne" (1847) — "there is scarcely one respectable word to be said", since its use injures "the most vitally important point in fiction — that of earnestness or verisimilitude" (Carlson, 1967:495). Poe's clear-cut distinction between an obvious meaning and a carefully-dissimulated, latent, suggested one, is directed against what in "The Poetic Principle" he calls "the heresy of *The Didactic*" (Poe, 1975: 892):

> Where the suggested meaning runs through the obvious one in a *very* profound under-current so as never to interfere with the upper one without our own volition, so as never to show itself unless *called* to the surface, there only, for the proper uses of fictitious narrative, is it available at all (Carlson, 1967: 495).

It is this "*very* profound under-current", this deliberately-cultivated obscurity of meaning which frequently raises insoluble problems of interpretation in Poe's work. As already mentioned, *Gordon Pym* is a notorious case in point. Tsalal and Tekeli-li, the whole "region of the South", defend their mystery, and the last lines, abruptly ending the tale, do not help in clarifying it:

> And now we rushed into the embraces of the cataract, where a chasm threw itself open to receive us. But there arose in our pathway a shrouded human figure, very

> far larger in its proportions than any dweller among men. And the hue of the skin of the figure was of the perfect whiteness of the snow (Poe, 1975: 882).

A baffling climax sending the reader back at the beginning of the narrative, and through it again and again in search of a satisfactory unifying meaning which would account for "the vast chain of apparent miracles with which [Pym] was destined to be ... encircled" (Poe, 1975: 852). The text is so wrought as to open "a wide field for speculation and exciting conjecture" (Poe, 1975: 883). In other words, one of its fundamental functions is to activate meanings without allowing them to be univocally fixed. The reading technique, Poe suggests, has to include "minute philological scrutiny" as well as highlighting of "some of the most faintly-detailed incidents of the narrative; although", he admits, "in no visible manner is this chain of connection complete" (Poe, 1975: 883). The above-quotations, coming from the would-be editor's note puzzling over the significance of the indentures discovered by Pym and Peters on Tsalal, the black island, are in fact Poe's suggestions of how the text actually works, of how it generates meanings and of how it should be approached. The mechanism is the following: the singular character of a narrated phenomenon or incident challenges the reader to search for meaning either outside the text or beneath the surface structure, which intently provides only insufficient, unreliable or even contradictory data for the purpose. Once an enriched significance has been obtained, it has to be re-integrated and tried against the whole in order to establish whether the link does fit in the chain or not, and where exactly, and to what effect. The reader thus becomes actively involved in the process of generating significances in order to cope with the missing links in the text, eventually by resorting to external information, but necessarily developing an awareness of the 'under-currents' of meaning which the surface structure set into motion. It is precisely this reverberatory quality which makes of Poe's tales remarkable pieces of craftsmanship, highly-elaborated, often inscrutable texts.

A detailed analysis of the tale is beyond the scope of this paper. Only the main assumptions along which the narrative is organised can be briefly suggested here. It assumes the form of a factual voyage at sea: positivistic log-book jottings including longitudes and latitudes, descriptions of ships and cargoes, of islands, familiar or strange, of animals and plants; technical details concerning the use of sails, stowage, currents and gales; and incidents bearing the stamp of the sensational — mutiny, shipwreck, cannibalism, savages, perilous adventure and a fascination with the Unknown, with the blank spots on the maps of the world; in good romantic fashion, the luring fabulous Elsewhere (plainly called "The region of the south") with its mysterious syllables (Tsalal, Tekeli-li) and strong odours of primeval times. The particular concern with the realistic detail pervading the whole narrative inexorably achieves the merging of the 'fantastic' into the 'real', of the 'supernatural' into the 'natural', conferring on both the sense of immediacy which only directly-lived experience could possibly possess. The description of an orphic descent is combined with the documentary style of a geographical exploration. As David S. Reynolds notes, the novel as a whole is "an attempted fusion at two modes: Dark Adventure

fiction, featuring savagery and nightmare imagery, and the scientific social text, featuring mimetic reportage of intriguing facts" (Reynolds 1989: 242).

Leslie A. Fiedler's comment is also interesting: the critic clearly identifies the pattern of the highbrow western in the story: Pym and Peters, the outcast wanderers, are born "farther and farther from civilisation toward a primitive isolation" which archetypally means "some ultimate innocence". But "a gothic horror balances the quest for innocence" and a dark resolution mars any promises of new beginnings. Moreover, throughout the tale, Poe ironically exposes "every current sentimental platitude", every stock-trapping in the inventory of the western: the holy marriage of males ends up in betrayal, murder and cannibalism; man's best friend, the dog, very nearly devours his master; the Dutch rescuing ship is drifting, loaded with human carrion; the friendly bottle gives the D.T.; the divine messenger, the white sea-fowl, besmeared with blood, ominously anticipates the cannibal scene. The book, Fiedler concludes, is finally "an anti-western disguised as the form it travesties" (Fiedler 1973: 393-394).

The convention of the above-defined type of romantic journey is variously subverted by Poe. Not only, as we have seen, in terms of the incidents narrated, but also concerning character. There is no heroic aura about the protagonist of the tale. Awkward and helplessly drifting about the oceans of the world, obstinately visited by ill-luck, highly sensitive and tortured by anxieties and fears, besieged by the most various species of misfortune, Gordon Pym is a predestined victim of adverse circumstances, a stoic endurer. The analytical discipline of his mind enables him to accurately record sensation and thought, a fact which only increases his torments. He speaks of himself as one who belongs to "the numerous race of the melancholy among men" (Poe, 1975: 757) and, consequently, he proves special affinities with the dark side of existence, which he intensely wishes to explore. The memorable episode in which he rejects his 'ancestry', his decision to go to sea "at all hazards" (Poe, 1975: 758) and his gloomy visions almost amounting to "desires", point to a voyage without return, a destiny which he feels "bound to fulfil" (Poe, 1975: 757). Nailed to the keel of the ship which brings to a disastrous end his night frolic in the *Ariel* prelude, trapped within the walls of his own subjectivity (the hold of the whaler aboard which he starts his voyage), Pym is subsequently exposed to the reality of his dreams and nightmares, which gradually acquire ontological dimensions as a fabulous, quintessential South.

To summarise, Poe's voyages at sea figure inward journeys; they dramatise the protagonist's yearning to transcend his individual identity; the incidents narrated constitute the successive stages of his severance from mortal ties; recalling the memorable *"dérèglement de tous les sens"* (in Ray, 1976: 164, 166) — Rimbaud's solution for the attainment the poetic condition, for the discovery of the unknown — the protagonist's perceptions are frantically heightened by the boundary situations he finds himself trapped in; the tribulations of the voyage sharpen his mental faculties, and his perceptive keenness apparently prepares him for some fundamental revelation; invariably, however, the last stage of the voyage brings him on the brink of the Abyss, of

the Void, or — to use Poe's phrase in "Eureka" — the "Material Nihility" (Carlson, 1967: 552) figured by the whirlpool or the cataract, and systematically prefigured by a complex imagery of the *Fall,* which is psychological, moral, and, ultimately, ontological.

REFERENCES

Auden, W.H. (1950) "Introduction". In Edgar Allan Poe, *Selected Prose, Poetry and Eureka.* New York: Rinehart Editions.

Bachelard, G. (1987) *L'Eau et les Rêves. Essai sur l'imagination de la matière.* Paris: Librairie José Corti.

Brooks, C., Lewis, R.W.B., Penn-Warren, R. (1973) *American Literature. The Makers and the Making.* Volume I. New York: St. Martin's Press.

Buranelli, V. (1966) *Edgar Allan Poe.* Bucureşti: E.L.U.

Carlson, E.W. (1967) *Introduction to Poe. A Thematic Reader.* Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company.

Ciocârlie, L. (1979) *Negru şi alb. De la simbolul romantic la textul modern.* Bucureşti: Editura Cartea Românească.

Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1992) *Dictionnaire des Symboles. Mythes, Rêves, Coutumes, Gestes, Formes, Figures, Couleurs, Nombres.* Paris: Seghers.

Fiedler, L.A. (1973) *Love and Death in the American Novel.* New York: Stein & Day.

Hammond, J.R. (undated) *An Edgar Allan Poe Companion. A Guide to the Short Stories, Romances and Essays.* New Jersey: Barnes and Noble Books.

Melville, H. (1961) *Moby Dick or The White Whale.* New York: The New American Library.

Poe, E.A. (1975) *The Complete Tales and Poems of Edgar Allan Poe.* New York: Vintage Books Edition.

Ray, L. (1976) *Arthur Rimbaud.* Paris: Seghers.

Reynolds, D.S. (1989) *Beneath the American Renaissance. The Subversive Imagination in the Age of Emerson and Melville.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

AVENTURA POETICĂ ÎN POVESTIRILE MARINE ALE LUI POE (REZUMAT)

Articolul propune o analiză a povestirilor marine ale lui Edgar Poe ("Manuscris găsit într-o sticlă", "O pogorîre în Maelström", *Aventurile lui Gordon Pym*) din perspectiva unui spaţiu imaginar de mare densitate simbolică.

Se porneşte de la evidenţa că sub aparenţa relatării unor peripeţii geografice sînt disimulate proiecţii ale unor aventuri interioare, oceanul figurînd adîncul Sinelui, adevărata miză a călătoriilor constînd în explorarea acestuia.

Oceanul corăbiilor lui Edgar Poe prilejuieşte identificarea unei duble serii de semnificaţii distincte:

1. element primordial, halucinant spaţiu al tenebrelor sugerînd haosul iniţial, agent al disoluţiei universale, al răului originar şi, prin urmare, al tuturor neliniştilor şi spaimelor ancestrale simbolizate de complexul luntrei lui Caron;

2. sursă inepuizabilă de regenerare şi, prin însăşi promisiunea nemărginirii, loc predilect şi fertil deschis noutăţii poetice.

O succintă ilustrare a importanţei acordate de Edgar Poe — în recenzii şi studii critice proprii — nivelului de adîncime al funcţiei de semnificare simbolică prilejuieşte, spre exemplificare, identificarea principalelor paliere de semnificaţie din povestirea *Aventurile lui Gordon Pym*:

1. 'suprafaţa' înşelătoare a diverselor moduri narative: reportaj de călătorie, roman de aventuri, călătorie de tip romantic în căutarea unui spaţiu al purităţii primordiale, roman iniţiatic, roman 'gotic', povestire fantastică;

2. sensul de adîncime, unificator, constantă a povestirilor mării în ansamblul lor: descinderea orfică — metaforă difuză a aventurii poetice — explorarea succesivă a unor straturi arhetipale ale imaginarului pînă la atingerea Vidului figurat de imaginea Abisului, a capătului de lume.

NOCH EINMAL ZU "HÖLDERLIN UND DIE FRANZÖSISCHE REVOLUTION"

von
WOLFGANG SCHALLER

1. 25 Jahre sind vergangen, seit der französische Germanist Pierre Bertaux (1907-1986) mit der These, "Hölderlin [habe] der Gesinnung nach zu den deutschen Jakobinern [gehört]" <Bertaux, 1969, S.13>, international Aufsehen erregt hat. Und fünf mehr, seit er seine These von Hölderlin als einem "Jacobin enthousiaste, convaincu, passioné, sans réserves", einem Jakobiner, für den die Französische Revolution "l'événement majeur de son existence" <Bertaux, 1964, zitiert nach: Beck, 1977, S.197> gewesen sein würde, zum ersten Mal formuliert hat. Rückblickend mag dies eher der Versuch einer Palast-Revolte denn Auslöser einer - wie kleinen auch immer - Revolution in der Hölderlin-Philologie gewesen sein. Immerhin aber hatten von da an Arbeiten sich stets auch mit der politischen Dimension von Hölderlins Dichtung auseinanderzusetzen. Die Provokation von Bertaux -

> *Hölderlins Dichtung eine politische Bedeutung beizumessen, galt der (west)deutschen Hölderlin-Forschung noch bis vor kurzem als Häresie. Die philologische Tradition hielt Dichtung und Politik, noch dazu linksgesinnte Politik, Lyrik und Sansculottismus für unvereinbar. Hölderlin ein Jakobiner? Unausdenkbar! Er war ein Schwärmer, ein Poet, und gar ein geistig Umnachteter. <Bertaux 1969, S.9>* -

diese Provokation saß mit anderen Worten und steckte gleich einem Stachel im Fleisch der nach 1945 erst einmal so unpolitisch-werkimmanent sich gerierenden Germanistik in (West-)Deutschland, zumal ihrer Hölderlin-Philologie.

Seither ist offenbar sehr viel Wasser den Deutschland von Frankreich trennenden Rhein heruntergeflossen. Die 200-Jahr-Feier der Französischen Revolution 1989 jedenfalls hat keine Darstellungen zu diesem Komplex mehr hervorgebracht. Der Fall "Hölderlin und die Französische Revolution" ist damit nicht abgeschlossen. Wohl aber darf das Thema als nicht länger vordringlich gelten. Das gibt Gelegenheit, Rückschau zu halten und sine ira et studio - vor allem anhand von Hölderlins Briefen - noch einmal zu prüfen, wieviel Substanz der These, er sei Jakobiner gewesen, tatsächlich eignet.

2.1. Fraglos gehört Hölderlin zu all denen, die nach dem Ausbruch des 1. Koalitionskrieges 1792 auf einen Sieg der Franzosen über die Truppen Preußens und Österreichs hoffen; steht den Franzosen als den "Verfechter[n] der menschlichen Rechte" doch seines Erachtens die fürstliche Willkür auf Seiten der Angreifer gegenüber, wie er seine Schwester zu glauben beschwört:

> *Glaube mir, liebe Schwester, wir kriegen schlimme Zeit, wenn die Oestreicher gewinnen. Der Misbrauch fürstlicher Gewalt wird schröklich werden. Glaube das mir! und bete für die Franzosen, die Verfechter der menschlichen Rechte. <Hölderlin[1], Nr.51, StA 6,1, S.77>*

Zugleich ist dies allerdings auch das einzige Mal, daß Hölderlin nicht vom Menschenrecht schlechthin - so wie "an zwei anderen wichtigen Stellen"

---

[1] Aus Hölderlins Briefen wird hier und im folgenden unter Angabe der laufenden Nummer und der Fundstelle in der Großen Stuttgarter Ausgabe (StA) nach deren Band 6, i.e. Hölderlin, Sämtliche Werke. Sechster Band: Briefe. Hg. von Adolf Beck. Erste Hälfte: Text. Stuttgart 1954. Zweite Hälfte: Lesarten und Erläuterungen. Stuttgart 1958 zitiert.

<Scharfschwerdt, 1970, S.434, Anm.51> - spricht, sondern von "menschlichen Rechte[n]", mithin von einer Summe einzelner und ganz konkreter Rechte, die, wie es in der französischen *Déclaration des Droits de l'Homme* vom 26.8.1789 geschehen war, als solche auch kodifiziert werden können.
Darüber hinaus erweist Hölderlin sich in diesem Brief, der wahrscheinlich auf den 19./20.6.1792 zu datieren ist <vgl. Hölderlin, StA 6,2, S.603>, als ein interessierter und kritischer Leser, der die Nachrichtenpolitik seiner Zeit sehr wohl einzuschätzen weiß. Die einander mit Bezug auf das Kriegsgeschehen widersprechenden Meldungen des Schwäbischen Merkurs und der Straßburgischen Zeitung nämlich werden hinsichtlich ihrer Glaubwürdigkeit wie folgt gegeneinander abgewogen:

> *In der Elbischen Zeitung [i.e. der von Christian Gottfried Elben (1754-1829) gegründete und herausgegebene Schwäbische Merkur] heißt es zwar schon, die Franzosen seien total geschlagen - aber wohlgemerkt!! die Nachricht ist von Koblenz aus, dem man nie ganz glauben darf, so bald die Nachricht vorteilhaft lautet für die Oestreicher. Und was die Nachricht zu einer wahrscheinlichen Lüge macht, ist, daß gestern in der Strasburger Zeitung die Nachricht vom 15ten Jun. datirt eingeloffen ist, Lu[c]kner u. Lafayette, 2 französische Generäle haben die oestreichische Armee ganz eingeschlossen, u. hoffen, die Oestreicher zu zwingen, sich auf Gnad' und Ungnade zu ergeben.* <Hölderlin, Nr.51, StA 6,1, S.77>

Den Ausschlag gibt hier die Nachrichtenquelle. Der "Nachricht [...] von Koblenz aus", wo viele der französischen Emigranten sich aufhalten, kommt - zumal, wenn sie "vorteilhaft lautet für die Oestreicher" - wenig Glaubwürdigkeit zu. Zur "wahrscheinlichen Lüge" wird sie, weil die Straßburgische Zeitung vom Vortag das Gegenteil meldet, das zudem den hochgespannten Erwartungen in bezug auf die Franzosen und Hölderlins eigener Hoffnung weit eher entspricht.

Der Mutter gegenüber, der er "wegen dem Kriege sich nicht zu viel Sorgen zu machen" empfiehlt, verleiht Hölderlin <Nr.55, StA 6,1, S.82> dieser Hoffnung nur verhaltenen, seinen Erwartungen dafür jedoch einen hinreichend klaren Ausdruck:

> *Was auch kommen mag, so arg ists nicht, als Sie vieleicht fürchten mögen. Es ist wahr, es ist keine Unmöglichkeit, daß sich Veränderungen auch bei uns zutragen. Aber gottlob! wir sind nicht unter denen, denen man angemaßte Rechte abnemen, die man wegen begangner Gewaltthätigkeit u. Bedrükung strafen könnte. Überall, wohin sich noch in Deutschland der Krieg zog, hat der gute Bürger wenig oder gar nichts verloren, u. viel, viel gewonnen.* < *Ibid.*>

Bertaux <1969, S.59>, der diese Zeilen als Zeichen der "[Revolutions-] Begeisterung" Hölderlins liest, übersieht dabei eine sprachliche Nuance: "Staatsumwälzung" <Campe, 1985, S.39> oder auch "Staatsveränderung" <Reinhard, 1985, S.190> sind zwar in dieser Zeit die deutschen Worte für Revolution <cf. Günther (Hg.), 1985, Bd.4, S.1264 und S.1315>. Aber Hölderlin avisiert eben nicht die Möglichkeit einer bevorstehenden Staatsveränderung, die sich im Fall des französischen Sieges in Württemberg zutragen könnte. Stattdessen ist von "Veränderungen", also Korrekturen an der geschriebenen oder gelebten Verfassung die Rede, von denen "der gute Bürger wenig oder gar nichts" zu befürchten hätte <cf. Hölderlin, Nr.55, StA 6,1, S.82>. Der schwächere Plural mag auf den Empfänger des Briefes, die Mutter, abgestimmt sein. Hölderlin wüßte dann besser, was er ihr gleichwohl lieber verschweigt. Ebensowohl aber kann die Erwartung bloßer Veränderungen statt

einer Umwälzung des Staates sich von Hölderlins Hochachtung der Ständeverfassung Altwürttembergs herleiten <cf. dazu Böckmann, 1970, S.112, *Nachtrag*>. De iure nämlich verbürgt bereits sie Freiheiten und Mitspracherechte sowie den Einfluß der "Ehrbarkeit" auf den Staat. Und eben aus dieser "wohlhabenden Schicht landstädtischen Bürgertums, die den größten Teil der Funktionäre in Kirche und Verwaltung des Herzogtums stellte" <Wackwitz, 1985, S.10>, kam Hölderlin. So mag er Veränderungen vielleicht überhaupt nur dahingehend für nötig gehalten haben, daß man dem Adel "angemaßte Rechte abnemen" und ihn "wegen Gewaltthätigkeit u. Bedrükung strafen" müßte. Nicht auszuschließen ist jedenfalls, daß für Hölderlin Württemberg lediglich solcher Verbesserungen bedurft haben könnte, um dem Land dieselbe Verfassung zu geben, die in Frankreich erst infolge der Revolution von 1789 Wirklichkeit geworden war.

Die sich unmittelbar an "u. viel, viel gewonnen" anschließenden Zeilen des Briefes vermögen wahrscheinlich nur beide Vermutungen zusammen schlüssig zu erklären. Hölderlin <Nr.55, StA 6,1, S.82> fährt nämlich fort:

> *Und wenn es sein muß, so ist es auch süß und groß, Gut u. Blut seinem Vaterlande zu opfern, und wenn ich Vater wäre von einem der Helden, die in dem großen Siege bei Mons starben, ich würde jeder Träne zürnen, die ich über ihn weinen wollte. Rürend ists und schön, daß unter der französischen Armee bei Mainz, wie ich gewiß weiß, ganze Reihen stehen von 15 u. 16järigen Buben. Wenn man sie ihrer Jugend wegen zur Rede stellt, sagen sie, der Feind braucht so gut Kugeln u. Schwerder, um uns zu tödten, wie zu größern Soldaten, u. wir exerziren so schnell als einer, u. wir geben unsren Brüdern, die hinter uns im Gliede steh'n, das Recht, den ersten von uns niederzuschießen, der in der Schlacht weicht.*

Gewiß, "Hölderlins Begeisterung steigert sich [hier] ins Heroische" <Bertaux, 1969, S.59>. Aber von welchem, von wessen Vaterland spricht er, das "dulce et decorum est pro patria mori" aus der 2. Ode des III. Buches von Horaz <1982, S.67> zitierend?

In der Tat nimmt der Brief in mehr als einer Hinsicht eine verblüffende Wendung. Von "Helden" und einem "großen Siege bei Mons" nämlich läßt sich nur mit Bezug auf Frankreich und die Franzosen sprechen. Denn durch diese Schlacht, die am 6.11.1792 stattfand und für "gewöhnlich nach dem kleineren Ort Jemappes benannt" wird <Hölderlin, StA 6,2, S.612>, fielen die österreichischen Niederlande, das ist das heutige Belgien, an Frankreich. Noch viel überraschender aber und daher mit Scharfschwerdt <1971, S.187> als "vor allem merkwürdig" hervorzuheben ist, daß der zweiundzwanzigjährige Hölderlin sich nicht etwa mit den kämpfenden Söhnen identifiziert, sondern sich in die Rolle des "Vater[s] [...] von einem der Helden" <Hölderlin, Nr.55, StA 6,1, S.82> versetzt und damit sich selbst als "gleichsam schon jenseits der jugendlichen Handlungswelt" stehend <Scharfschwerdt, 1971, S.187> begreift.

Die ganze Passage läßt sich wohl so lesen: Hölderlin wünscht "Veränderungen" - Verbesserungen - im Sinne der französischen *Déclaration des Droits de l'Homme* auch in der Verfassungswirklichkeit Württembergs. Dazu wird es seines Erachtens einzig aufgrund eines Sieges der Franzosen im Koalitionskrieg kommen. Von dem hat "der gute Bürger" - die Ehrbarkeit, die ja auf keiner der beiden Seiten in den Krieg gezogen ist und dies aus Gründen der Loyalität und Staatsräson auch nicht kann - "wenig oder gar nichts" zu befürchten, während im Fall eines Sieges der Österreicher und Preußen "[d]er Misbrauch fürstlicher Gewalt [...] schröklich werden" würde <Hölderlin, Nr.51, StA 6,1, S.77>. Und selbst wenn man dabei an "Gut u. Blut" einbüßen sollte, so

wären dies - im Vergleich zum Einsatz der Franzosen - geringe Opfer; als Opfer zudem einem Sieg gebracht, ohne den aus dem Ständestaat Württemberg nimmermehr das werden könnte, wofür es doch "süß und groß" sei zu opfern: ein Vaterland im emphatischen Sinn der französischen Revolutionstruppen.

2.2. Beide Briefe, den an die Mutter wie den an die Schwester, schreibt Hölderlin gleichsam noch auf der Grundlage der Verfassung, die die französische Nationalversammlung am 3.9.1791 verabschiedet hatte, und wohl mit derselben mythisch-utopischen Erwartung, wie sie im Rückblick für Forster <1985, S.629>, und zwar vor allem in Deutschland, nach Überführung des absolutistischen Frankreich in eine konstitutionelle Monarchie sich ausgebreitet hatte: "Als nun gar unsre Verfassung von 1791 zu Stande kam: wer hätte da noch an der Wiederkehr des Goldenen Zeitalters gezweifelt?". Umso größer sei dann die Enttäuschung gewesen, als die Revolution einen anderen - blutigen - Fortgang genommen habe:

> *Diese utopischen Träume mußten bei der Wendung, die hernach die Sachen nahmen, eine höchst nachteilige Wirkung tun; man ließ es uns entgelten, daß man sich in seinen Hoffnungen so verrechnet hatte. Als am 10ten August [1792] die Absetzung des Königs Blut kostete, da kündigten uns Eure Revolutionsfreunde schon Hut und Weide auf; und bald hernach verglichen sie unsre unseligen Septembernächte mit Karls des Neunten und seiner Mutter Bartholomäusnacht <ibid.>.*

Daß Hölderlin zu genau dieser Art deutscher "Revolutionsfreunde", wie Forster sie rückblickend nicht ohne Bitterkeit nennt, gehört, daß aufgrund der "Distanz des von ferne Beobachtenden [...] seine innere Entwicklung vom September 1792 ab mit der Entwicklung des revolutionären Geschehens nicht mehr Schritt hält", findet sich bei Bertaux <1969, S.61f.>: Hölderlin sei

> *bei der Begeisterung der arkadischen Periode stehen geblieben, hat sich da sozusagen kristallisiert und ist kaum mehr darüber hinausgewachsen; so daß wir von da ab in seinen Briefen und mehr noch in seinem Werk nicht so sehr das Echo der laufenden Ereignisse, als das lange Nachhallen des Frühlings der französischen Revolution vernehmen <ibid.>.*

Abgesehen von der Frage, ob es angesichts eines solchen Befunds sinnvoll ist, von Hölderlin als einem überzeugten Jakobiner zu sprechen, läßt sich ein inneres Abstandnehmen von den aktuellen Ereignissen in Frankreich bei Hölderlin allerdings nicht schon als Reaktion auf die Festsetzung Louis Capets und seine Enthauptung am 21.1.1793 nachweisen. Eine deutlich andere Haltung spricht aus den folgenden fünf von nur acht erhaltenen Zeilen aus einem Brief an den Bruder:

> *Cotta [i.e. Christoph Friedrich Cotta, der im Juli 1791 nach Straßburg gegangen war, dort das französische Bürgerrecht erworben hatte und von Januar 1792 an das "Strasburger politische Journal für Aufklärung und Freiheit" herausgab <cf. Bertaux, 1969, S.39>] schrieb aus Frankreich, wie ich von Stutgard aus erfuhr, den 14ten Julius, den Tag ihres Bundesfestes werden die Franzosen an allen Enden und Orten mit hohen Thaten feiern. Ich bin begierig. Es hängt an einer Haarspize, ob Frankreich zu Grunde gehen soll, oder ein großer Staat werden? <Hölderlin, Nr.58, StA 6,1, S.85>*

Der Brief stammt vom Juli 1793. Die Zeilen sind mithin mehr als zehn Monate nach dem Sturm auf die Tuilerien und der Internierung der Königsfamilie, womit die Verfassung von 1791 außer Kraft gesetzt worden war, und rund ein

halbes Jahr nach der Hinrichtung Louis Capets geschrieben. Und Hölderlin sieht Frankreich "an allen Enden und Orten" - sowohl im Innern wie auch von außen - bedroht: "Es hängt an einer Haarspize, ob Frankreich zu Grunde gehen soll, oder ein großer Staat werden?" <ibid.>.

Entgegen dem, was von Cotta in Aussicht gestellt worden war, begingen die Franzosen den Jahrestag des Sturms auf die Bastille am 14.7.1789 zwar annis 1790 und 1792 mit einer Fête de la Fédération. 1793 aber verstrich dieser Tag ohne die von Hölderlin so "begierig" erwarteten "hohen Thaten" <cf. Hölderlin, StA 6,2, S.618>. Eine Gruppe revolutionär gesinnter Tübinger Stiftler dagegen - unter ihnen Hölderlin, Hegel und Schelling - soll den 14.7., der in jenem Jahr "auf einen Sonntag fiel, [...] durch Errichtung eines Freiheitsbaumes gefeiert" haben <ibid.>.

Ob diese Feier tatsächlich stattfand und Hölderlin daran teilgenommen hat <cf. Beck, 1977, S.238-246: *Exkurs. Die Legende vom Tübinger Freiheitsbaum,* der das Für und Wider eingehend diskutiert>, kann dahingestellt bleiben. Festzuhalten ist lediglich die auch und gerade mit Blick auf die briefliche Äußerung ("Ich bin begierig." <Hölderlin, Nr.58, StA 6,1, S.85>) nicht von der Hand zu weisende Möglichkeit dessen. Wenn die Aufstellung eines Freiheitsbaumes in Tübingen und Hölderlins Beteiligung an der Aktion ein gewisses Maß an (nicht zuletzt: individualpsychologischer) Wahrscheinlichkeit hat, so muß nämlich Hölderlin sich noch im Juli 1793 nicht nur mit den Idealen, sondern auch mit dem realen Verlauf der Revolution in innerem Einklang befunden haben. Erst der 14.7.1793 bezeichnet dann jenen äußersten Punkt der Wende und Umkehr in Hölderlins Haltung zu Frankreich, von dem an er mit den sich überstürzenden Ereignissen dort innerlich "nicht mehr Schritt hält" <Bertaux, 1969, S.72>.

2.3. Nur wenige Wochen später schreibt Hölderlin abermals an den Bruder (und auch dieser Brief ist Fragment):

> *Daß Marat, der schändliche Tyrann ermordet ist, wirst Du nun auch wissen. Die heilige Nemesis wird auch den übrigen Volksschändern zu seiner Zeit den Lohn ihrer niedrigen Ränke und unmenschlichen Entwürfe angedeihen lassen. Brissot dauert mich im Innersten. Der gute Patriot wird nun wahrscheinlich ein Opfer seiner niedrigen Feinde. <Hölderlin, Nr.61, StA 6,1, S.88>*

Die Zeilen belegen "Hölderlins girondistische Einstellung" <Bertaux, 1969, S.61>, gilt ihm Brissot, der am 31.10. hingerichtet werden wird, doch als bon patriote, während der am 13.7.1793 ermordete Marat und mit ihm wohl "die Stimmführer der Jakobiner, im besonderen die Montagnards" <Beck, 1977, S.201> als das Gegenteil dessen erscheinen. "Volksschänder" sind sie in Hölderlins Augen <Nr.61, StA 6,1, S.88>, weil ihre Beweggründe niedrig und ihre Gesellschaftsentwürfe unmenschlich sind.
Persönliche Beweggründe und ein eigener Zukunftsentwurf Hölderlins - das, "woran nun mein Herz hängt" <Hölderlin, Nr.65, StA 6,1, S.93> - werden in einem weiteren Brief an den Bruder erläutert. Politische Resignation, ja Schicksalsergebenheit und gleichwohl ungebrochene Zuversicht ergänzen einander dabei zu einer Perspektive, die mit dem "heilige[n] Ziel meiner Wünsche und meiner Tätigkeit", nämlich der "Besserung des [verdorbenen] Menschengeschlechts" <ibid.> als Fluchtpunkt einen Horizont aufreißt, der über den eigenen Wirkungskreis und die eigene Lebenszeit weit hinausreicht:

> *Meine Liebe ist das Menschengeschlecht, freilich nicht das verdorbene, knechtische, träge, wie wir es nur zu oft finden [...]. Aber ich liebe die große, schöne Anlage auch in verdorbenen Menschen. Ich liebe das Geschlecht der kommenden Jarhunderte. Denn diß ist meine seeligste*

Hofnung, der Glaube, der mich stark erhält und tätig, unsere Enkel werden besser sein, als wir, die Freiheit muß einmal kommen, und die Tugend wird besser gedeihen in der Freiheit heiligem erwärmenden Lichte, als unter der eiskalten Zone des Despotismus. Wir leben in einer Zeitperiode, wo alles hinarbeitet auf bessere Tage. Diese Keime von Aufklärung, diese stillen Wünsche und Bestrebungen Einzelner zur Bildung des Menschengeschlechts werden sich ausbreiten und verstärken, und herrliche Früchte tragen. Sieh! lieber Karl! diß ists, woran nun mein Herz hängt. Diß ist das heilige Ziel meiner Wünsche, und meiner Tätigkeit - diß, daß ich in unserm Zeitalter die Keime weke, die in einem künftigen reifen werden. [...] Und nun, Herzensbruder! jenes Ziel, Bildung, Besserung des Menschengeschlechts, jenes Ziel, das wir in unserm Erdenleben nur vieleicht unvollkommen erreichen, das aber doch umso leichter erreicht werden wird von der bessern Nachwelt, je mer auch wir in unserem Wirkungskreise vorbereitet haben - jenes Ziel, mein Karl! lebt, ich weiß es, vieleicht nur nicht so klar, auch in Deiner Seele. <Hölderlin, Nr.65, StA 6,1, S.92f.>

Die hier geäußerte Einschätzung, daß "die Tugend [...] besser gedeihen [wird] in der Freiheit heiligem erwärmenden Lichte, als unter der eiskalten Zone des Despotismus", gibt Bertaux' These <1969, S.113> Recht, für Hölderlin sei entscheidend "erstens die Überzeugung, daß nur im Klima der Freiheit eine schönere Menschheit erwachsen kann (und das ist rein jakobinisch)". Die jakobinisch-kämpferische Note, daß deshalb "die Freiheit unbedingt errungen und wenn nötig erkämpft werden muß" <ibid.>, aber fehlt in Hölderlins Brief. Seine Überzeugung, "[d]ie Freiheit muß einmal kommen" <Hölderlin, Nr.65, StA 6,1, S.92>, ohne daß deren Wann und das Wie diskutiert würden, scheint sich weit eher aus einer Art überindividueller Heilsgewißheit zu speisen. Mindestens deutet die Feststellung, daß in der eigenen Zeit schlechthin "alles hinarbeitet auf bessere Tage" <ibid.>, aber auf ein strikt teleologisches Verständnis von Geschichte und Gegenwart, auf Grund dessen, nämlich mit Blick auf die "besser[e] Nachwelt", es Hölderlin denn auch sinnvoll erscheint, "daß ich in unserm Zeitalter die Keime weke, die in einem künftigen reifen werden" <Hölderlin, Nr.65, StA 6,1, S.93>. Die Ausdrücke "Keime" und "reifen", aber auch "gedeihen", "sich ausbreiten und verstärken, und herrliche Früchte tragen" entstammen dabei samt und sonders dem Bildbereich der Botanik. Der These, Hölderlin sei überzeugt, "daß die Änderung der Strukturen in kürzester Zeit (und nicht erst im Laufe von Generationen) den Charakter der Menschen ändert" <Bertaux, 1969, S.113>, widersprechen sie. Gerade die Metaphorik läßt im Gegenteil darauf schließen, daß Hölderlin <Nr.65, StA 6,1, S.62f.> - statt von der Möglichkeit einer abrupten Änderung des Charakters der Menschen überzeugt zu sein - hier von der Notwendigkeit eines organischen Wachstums dessen ausgeht, was ihm als "die große, schöne Anlage auch in verdorbenen Menschen" erscheint.

2.4. Wenn Hölderlin vom Spätsommer 1793 an auch sicher weiß, "[d]ie Freiheit wird einmal kommen" <ibid.>, so zweifelt er doch nicht daran, daß die in die Phase des jakobinischen Terrors getretene Revolution diese Freiheit ebensowenig mit sich bringen wird wie der 1. Koalitionskrieg. Seine Hoffnungen richten sich daher teils auf die "Nachwelt" <cf. Hölderlin, Nr.67, StA 6,1, S.96>, teils auf die "Menschlichkeit" und einen baldigen "Frieden": "[D]ie Sache der Menschheit [...] gedeihet dann gewis!" <Hölderlin, Nr.86, StA 6,1, S.132>. So bittet er seinen Freund und Briefpartner Neuffer im Herbst 1793 um Auskunft über das Schicksal der girondistischen Abgeordneten, die bereits am 2.6.1793 aus dem Konvent ausgeschlossen worden waren:

Schreib mir's doch, wenn Du früher das nähere von dem Schicksaale der Deputirten Guadet, Vergniaud, Brissot p.p. hörst. Ach! das Schicksaal

dieser Männer macht mich oft bitter. Was wäre das Leben one eine Nachwelt? <Hölderlin, Nr.67, StA 6,1, S.95f.>

Und seinem Bruder schreibt er einen knappen Monat nach dem Sturz und der Hinrichtung Robespierres unter dem Datum vom 21.8.1794:

Daß Robespierre den Kopf lassen mußte, scheint mir gerecht, und vieleicht von guten Folgen zu sein. Laß erst die beiden Engel, die Menschlichkeit und den Frieden, kommen, was die Sache der Menschheit ist, gedeihet dann gewis! Amen. <Hölderlin, Nr.86, StA 6,1, S.132>

Der - zumal im Kontrast zu der leidenschaftlichen Stellungnahme aus Anlaß der Ermordung Marats <cf. Hölderlin, Nr.61, StA 6,1, S.88> - zurückhaltende und vorsichtig abwägende Kommentar ("scheint mir gerecht, und vieleicht von guten Folgen zu sein") läßt wohl am ehesten spüren, daß Hölderlin längst ein großes Maß an Distanz gegenüber den Vorgängen in Frankreich hat. Zwar verfolgt er die Ereignisse noch. Anteilnahme und emotionales Engagement aber gelten schon in dem Brief an Neuffer nurmehr den menschlichen Schicksalen der Deputierten, nicht jedoch den damit untrennbar verbundenen Folgen für den Verlauf der Revolution. Gleichwohl liegt Hölderlin offenbar daran, dem fünf Jahre jüngeren Bruder die Geschehnisse weiterhin in seinem Sinne vermittelnd zu deuten. So hält er im selben Brief Karl dazu an,

sich von den Thoren oder Bösewichtern [nicht] irre machen zu lassen, die unter dem Namen der Freigeisterei und des Freiheitsschwindels einen denkenden Geist, ein Wesen, das seine Würde und seine Rechte in der Person der Menschheit fült, verdammen möchten und lächerlich machen <Hölderlin Nr.86, StA 6,1, S.131>.

"[E]in Wesen, das seine Würde und seine Rechte in der Person der Menschheit fült": Die Formulierung nimmt die Ideale der Französischen Revolution, namentlich die in der *Erklärung der Menschenrechte* vom 26.8.1789 enthaltenen, auf. An der Trias von "Liberté", als persönliche Freiheit verstanden, "Égalité", proklamiert als Gleichheit vor dem Gesetz, und einem Staat und Nation übergreifendem Weltbürgertum, i.e. "Fraternité", hält also Hölderlin innerlich auch nach dem 27./28.7.1794 fest <cf. Priegnitz, 1975, S.210>. Oder, wie Bertaux <1969, S.135> es ausdrückt: "Hölderlins volksfreundliche Gesinnung" - die aber eben auch sein Urteil über Marat ("der schändliche Tyrann") prägt sowie die Kritik an "den übrigen Volksschändern" auslöst <cf. noch einmal Hölderlin, Nr.61, StA 6,1, S.88> - "ist, trotz aller Ereignisse, immer die gleiche geblieben". Ja, nicht einmal daran kann Zweifel bestehen, "daß Hölderlin weiterhin an die Erneuerung der überkommenen Institutionen glaubt[...]" <Priegnitz, 1975, S.210> und es für möglich hält, darauf, wenn auch im Verborgenen, hinzuarbeiten. Karl nämlich, den er vor jeder Form von Obskurantismus warnt, rät er zugleich:

Noch etwas! Es ist jezt noth, daß man sich sagt: sei klug, sprich nichts, so war es auch ist, wenn du sicher bist, es wird kein Zwek dadurch erreicht. Opfre nie dein Gewissen der Klugheit auf. Aber sei klug. [...] Und was du thust, thue es nie in der Hize. Überdenke kalt! und füre mit Feuer aus! <Hölderlin, Nr.86, StA 6,1, S.132>

Träger dieser Hoffnung sind jedoch nicht länger Frankreich und nicht mehr die Gegenwart. Zwar sind die Rollen im Koalitionskrieg für Hölderlin nach wie vor so verteilt, daß er dem Bruder am 6.8.1796, die Franzosen mit den antiken Griechen vergleichend, schreiben kann:

Dir, mein Karl, kann die Nähe eines so ungeheuern Schauspiels, wie die Riesenschritte der Republikaner gewähren, die Seele innigst stärken.

> *Es ist doch was ganz leichters, von den griechischen Donnerkeulen zu hören, welche vor Jahrtausenden die Perser aus Attika schleuderten über den Hellespont hinweg bis hinunter in das barbarische Susa, als so ein unerbittlich Donnerwetter über das eigne Haus hinziehen zu sehen. Freilich seht ihr auch nicht unentgeldlich dem neuen Drama zu. <Hölderlin, Nr.125, StA 6,1, S.215f.>*

Aber während Hölderlin <Nr.51, StA 6,1, S.77> die Schwester 1792 noch beschworen hatte, sich mit den Franzosen zu identifizieren und für "die Verfechter der menschlichen Rechte" zu beten, ist jetzt die Distanz des unbeteiligten Zuschauers Voraussetzung dafür, daß "die Nähe eines so ungeheuern Schauspiels, wie die Riesenschritte der Republikaner gewähren, die Seele [des Bruders] innigst [zu] stärken" vermag <Hölderlin, Nr.125, StA 6,1, S.215>.

2.5. Ihren letzten Kulminationspunkt erreicht die Auseinandersetzung Hölderlins mit der Französischen Revolution aufgrund eines Augenzeugenberichts. Johann Gottfried Ebel (1764-1830), der im September 1796 nach Paris gegangen war, "formell 'Attaché à la Légation de Francfort', hauptsächlich aber, um die Republik, mit der er sympathisierte, an ihrem Ursprung kennen zu lernen" <Hölderlin, StA 6, 2, S.822>, hatte bereits im Oktober desselben Jahres

> *dem Hoelderlin einen sehr kläglichen Brief von Paris geschrieben ... er ist äußerst unzufrieden und in allen seinen Erwartungen betrogen worden, und würklich zu bedauren" <Brief von Susette Gontard an ihren Ehemann vom 27.10.1796; hier zitiert nach: Hölderlin, StA 6,2, S.822>.*

Dieser Brief ist verloren gegangen. Erhalten jedoch ist Hölderlins Antwort unter dem Datum "Frankfurt. d. 10 Jan. 97." <Hölderlin, Nr.132, StA 6,1, S.228>. Dem verständlichen Schmerz des Enttäuschten begegnet der Briefschreiber darin mit doppeltem Trost und einem Bekenntnis:

> *Ich weiß, es schmerzt unendlich, Abschied zu nehmen, von einer Stelle, wo man alle Früchte und Blumen der Menschheit in seinen Hoffnungen wieder aufblühn sah. Aber man hat sich selbst, und wenige Einzelne, und es ist auch schön, in sich selbst und wenigen Einzelnen eine Welt zu finden. <Hölderlin, Nr.132, StA 6,1, S.229>*

Dieser erste, persönliche Trost erinnert wohl nicht von ungefähr an den Brief an den Bruder aus dem September 1793, in dem Hölderlin <cf. Nr.65, StA 6,1, S.92f.> sich in bezug auf "das heilige Zeil meiner Wünsche, und meiner Tätigkeit" eins wußte mit den "stillen Wünsche[n] und Bestrebungen Einzelner zur Bildung des Menschengeschlechts".
Der unmittelbar darauf folgende Absatz wendet sich demgegenüber ganz dem Allgemeinen zu:

> *Und was das Allgemeine betrift, so hab' ich Einen [i.e. der zweite] Trost, daß nemlich jede Gährung und Auflösung entweder zur Vernichtung oder zu neuer Organisation nothwendig führen muß. Aber Vernichtung giebts nicht, also muß die Jugend der Welt aus unserer Verwesung wieder kehren. <Hölderlin, Nr.132, StA 6,1, S.229>.*

Diese Wiederkehr der "Jugend der Welt", die sich für Hölderlin "nothwendig [...] aus unserer Verwesung", dem "menschlichen Chaos" <ibid.> heraus einmal ergeben muß: Was wäre sie anderes, wenn nicht die mythisch-utopische Wiederkehr des Goldenen Zeitalters?
Dem folgt das Bekenntnis:

> *Ich glaube an eine künftige Revolution der Gesinnungen und Vorstellungsarten, die alles bisherige schaamroth machen wird.* <*Ibid.*>

Nicht bloß das Wann und das Wie einer solchen "künftige[n] Revolution der Gesinnungen und Vorstellungsarten", auch deren eigentlicher Gegenstand, Inhalt und Ziel, bleiben merkwürdig offen. Immerhin vermuten läßt sich, daß Hölderlins Formulierung auf dem Hintergrund eines Passus Gestalt gewinnt, der sich bei Wieland gleich zu Beginn der im Januar 1793 im Neuen Teutschen Merkur erschienenen *Betrachtungen über die gegenwärtige Lage des Vaterlandes* findet. Dort heißt es:

> *Die Kultur und Ausbildung der Menschheit, die seit dreihundert Jahren in dem größern Teile von Europa von einer Stufe zur andern empor gestiegen ist, hat endlich unvermerkt eine beinahe gänzliche Umänderung der alten Vorstellungsarten, Meinungen und Gesinnungen hervorgebracht; eine Art von allgemeiner intellektueller und moralischer Revolution, deren natürliche Folgen mit Gewalt aufhalten zu wollen vergeblich, und umso unpolitischer wäre, da sie durch Gerechtigkeit und Klugheit so geleitet werden können, daß sie, ohne heftige Erschütterungen zum größten Nutzen des menschlichen Geschlechts überhaupt und der einzelnen Staaten insonderheit ausschlagen müssen, wofern die rechte Zeit und die rechte Art einer so weisen und nötigen Operation nicht versäumt wird.* <*Wieland, 1985, S.537*>

Adressat der *Betrachtungen* Wielands, wie aus deren Motto, der Ermächtigungsformel des römischen Senats an die Konsuln im Krisen- und Kriegsfall ("Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat." <ibid.>), hervorgeht, sind die deutschen Fürsten. Ihnen legt der Aufsatz nahe, "die beinahe gänzliche Umänderung der alten Vorstellungsarten, Meinungen und Gesinnungen" im Volk als gewordenes Faktum zu akzeptieren und "deren natürliche Folgen" - statt sie "mit Gewalt aufhalten zu wollen" - durch Zugeständnisse und Mäßigung klug so zu kanalisieren, daß es zu einem politischen Umsturz in Deutschland nicht kommt.

Insofern ist die den Fürsten dargebotene Erklärung Wielands ("eine Art allgemeiner intellektueller und moralischer Revolution" <ibid.>) kaum ohne weiteres für die Bedeutung von Hölderlins Ausdruck zu nehmen. Dies umso weniger, weil dessen "künftige Revolution der Gesinnungen und Vorstellungsarten [...] alles bisherige schaamroth machen" <Hölderlin, Nr.132, StA 6,1, S.229>, also sowohl die "beinahe gänzliche Umänderung der alten Vorstellungsarten, Meinungen und Gesinnungen", wie Wieland <1985, S.537> sie konstatiert, als auch die Französische Revolution übertreffen und hinter sich lassen soll.

Dennoch läßt die Tatsache, daß das Bekenntnis einen Passus von Wieland aufnimmt und neuformuliert, darauf schließen, daß Hölderlin an eine geistige Wandlung und Erneuerung denkt, die jeder politischen Revolution vorauszugehen hätte, wofern sie sie nicht sogar ganz zu ersetzen vermöchte <cf. Beck, 1977, S.234: "Diese 'Revolution' wird 'alles bisherige' durch ihre Neu- und Andersartigkeit [...] 'aufheben': sie kann also gerade nicht der Französischen Revolution gleichen, die [...] dem Freund in Paris eine so tiefe Enttäuschung bereitet hat.">. Nicht oder nicht primär auf die äußere, sondern zumal "auf die innere Welt des Menschen bezieht" Hölderlins Begriff "eine[r] künftige[n] Revolution" <Hölderlin, Nr.132, StA 6,1, S.229> sich also hier <Scharfschwerdt, 1971, S.201>.

Nicht zuletzt die sich unmittelbar dem Bekenntnis anschließenden Sätze des Briefes an Ebel bestätigen dies. Zu Hölderlins "künftige[r] Revolution der Gesinnungen und Vorstellungsarten" nämlich

> *kann Deutschland vieleicht sehr viel beitragen. Je stiller ein Staat aufwächst, um so herrlicher wird er, wenn er zur Reife kömmt. Deutschland ist still, bescheiden, es wird viel gedacht, viel gearbeitet, und große Bewegungen sind in den Herzen der Jugend, ohne daß sie in Phrasen übergehen wie sonstwo. Viel Bildung, und noch unendlich mehr! bildsamer Stoff! - Gutmütigkeit und Fleiß, Kindheit des Herzens und Männlichkeit des Geistes sind die Elemente, woraus ein vortreffliches Volk sich bildet. Wo findet man das mehr, als unter den Deutschen? Freilich hat die infame Nachahmerei viel Unheil unter sie gebracht, aber je philosophischer sie werden, um so selbstständiger. Sie sagen es selbst, Lieber! man solle von nun an dem Vaterlande leben.* <Hölderlin, Nr.132, StA 6,1, S.229f.>

Diese Wendung zu Deutschland als einem (künftigen) "Vaterlande", dem man leben sollte, ist nicht nur überraschend, erfolgt sie an dieser Stelle doch "fast ganz unvermittelt" <Beck, 1977, S.236; cf. jedoch Hölderlin, Nr.75, StA 6,1, S.110>. Sie läßt darüber hinaus die politische Welt auch zugunsten einer philosophisch-pädagogischen Welt-Anschauung hinter sich. Die Metaphern aus dem Bereich der Botanik ("aufwächst", "zur Reife kömmt") und ein Verständnis von "Bildung", das "der Jugend, [...] den Deutschen" die Überzeugung entgegenbringt, "aber je philosophischer sie werden, um so selbstständiger" <Hölderlin, Nr.132, StA 6,1, S.229f.>, - all das ist wohl so zu verstehen, daß für Hölderlin nunmehr "erst eine allmähliche umfassende Bildung den Menschen, die Nation, die Menschheit zu einer totalen Revolution ihrer inneren Natur reif machen wird" <Scharfschwerdt, 1971, S.200>.

3. Die chronologische Lektüre der Briefe aus den Jahren von 1792 bis 1796/97 macht Hölderlin als (auch: politisch) "bewußte[n] Sohn seiner Zeit" <Bertaux, 1969, S.10> sichtbar, der an deren Geschehnissen, zumal an dem epochalen Ereignis 'Französische Revolution', stets Anteil und im Verlauf auch Partei nimmt. Dabei wächst mit der Zeit die innere Distanz zu Frankreich und zu den Franzosen wie schließlich zu den politischen Gegebenheiten der eigenen Zeit überhaupt. Gemessen an der Definition von Hermand <1969, S.47f.>, dem als

> *[d]ie wahren Jakobiner [...] nur jene Demokraten [gelten], die sich sogar zur ideologischen Rechtfertigung der Robespierreschen 'Blutdiktatur' durchrangen und auch nach den Ereignissen vom Juli 1794 weiterhin auf eine Gesamtumwälzung der bestehenden Verhältnisse hofften,*

wird man Hölderlin daher wohl kaum zu den Jakobinern zählen können. Dafür geben die Briefe - bei allem Eintreten für und Festhalten an den Idealen der Revolution - einer in derem Sinne "unpolitischen oder [gar] antirevolutionären Friedenssehnsucht" <Scharfschwerdt, 1971, S.187> denn doch zu viel Raum. Auch das Beharren auf "Menschlichkeit" und die Sympathie, die Hölderlin in der Phase der Terreur für die Führer der Gironde an den Tag legt, sprechen nicht für die These Bertaux', dessen Jakobiner-Begriff ("ein Jakobiner ist ein Anhänger der Ideale der Französischen Revolution" <Bertaux, 1969, S.13>) allerdings auch weiter und damit zugleich unschärfer gefaßt ist als der hier in Anschlag gebrachte von Hermand.

Die Dinge liegen gleichwohl kompliziert. Nicht nur gibt Hölderlin "nach den Ereignissen vom Juli 1794" die Hoffnung "auf eine Gesamtumwälzung der bestehenden Verhältnisse" <Hermand, 1969, S.47f.> ja keineswegs auf. Sein Denken - 1792 davon, "daß sich Veränderungen auch bei uns zutragen

[können]" <Hölderlin, Nr.55, StA 6,1, S.55>, geprägt - radikalisiert sich vielmehr in den kommenden Jahren bis hin zu der Glaubensgewißheit "eine[r] künftige[n] Revolution der Gesinnungen und Vorstellungsarten, die alles bisherige schaamroth machen wird" <Hölderlin, Nr.132, StA 6,1, S.229>. Die Hoffnung, auch selbst, und zwar unter den Deutschen, auf diese geistige Revolution, die eine politische nach sich ziehen, sie vielleicht aber auch schon enthalten würde, hinarbeiten zu können, ist dabei an einen Begriff von Bildung und Volk geknüpft, der wiederum Jakobinisches aufweist, ohne doch "rein jakobinisch" <Bertaux, 1969, S.113> zu sein.

Man kann diese Position Hölderlins zwischen Konservativen und deutschen Jakobinern mit Beck <1967/68, S.45> unter Hinweis darauf zu beschreiben versuchen, "daß es um die Mitte der neunziger Jahre ein deutsches Schrifttum gab, das entschieden nicht-jakobinisch, aber auch keineswegs 'obskurantistisch', sondern einfach republikanisch eingestellt war". "Republikaner" ist ja auch der Name, bei dem Hölderlin <Nr.125, StA 6,1, S.215> 1796 die französischen Truppen nennt. Nur daß deren Republik dann eine andere wäre als seine durch Bildung erst noch zu (be-)gründende, als das - künftige - Vaterland, das in den folgenden Jahren dichterische Aufgabe und poetisches Programm wird. Insofern ist die Bezeichnung "Die vaterländischen Gesänge" für die späten von mythisch-philosophischem Denken getragenen Hymnen, -Entwürfe und -Bruchstücke um und nach 1800 wohl tatsächlich glücklich gewählt, auch wenn sie die Gefahr des (politischen) Mißverständnisses birgt. Und von daher wird auch verständlich, warum Hölderlin "am Ende seiner poetischen Laufbahn [...] die Absicht gehegt [haben könnte], seine großen Hymnen in Form von Flugblättern drucken zu lassen und in die Öffentlichkeit zu bringen" <Bertaux 1963, S.848; cf. die erst 1954 entdeckte Reinschrift der *Friedensfeier,* in: Hölderlin, (1970) 1989, Bd.1, S.327ff., hier: S.327, und zu deren "Vorrede" Binder, 1956, S.298ff.>.

PRIMÄRTEXTE

1. Campe, Joachim Heinrich, *Briefe aus Paris, zur Zeit der Revolution geschrieben.* In: Günther, Horst (Hg.), *Die Französische Revolution. Berichte und Deu tungen deutscher Schriftsteller und Historiker. Band 1: Die Augenzeugen.*
   Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1985. S.9-102.
2. Forster, Georg, *Parisische Umrisse.* In: Günther, Horst (Hg.), *Die Französische Revolution. Berichte und Deutungen deutscher Schriftsteller und Historiker.*
   Band 2: Georg Forster und die deutschen Publizisten. Frankfurt am Main:
   Deutscher Klassiker Verlag, 1985. S.597-649.
3. Hölderlin, Friedrich, *Sämtliche Gedichte. Studienausgabe in zwei Bänden.* Hg. und kommentiert von Detlev Lüders. *Erster Band: Text. Zweiter Band: Kommen tar.* (Bad Homburg: Athenäum Verlag, 1970) Wiesbaden: AULA-Verlag, 1989.
4. Hölderlin, (Friedrich), *Sämtliche Werke. Sechster Band: Briefe.* Hg. von Adolf Beck. *Erste Hälfte: Text.* Stuttgart: Kohlhammer, 1954. *Zweite Hälfte: Lesarten und Erläuterungen.* Stuttgart: Kohlhammer, 1958.
5. Horaz (Flaccus, Quintus Horatius), *Opera.* Hg. von Friedrich Klingner. 3.Aufl., Leipzig: Teubner, (1959) 1982.
6. Reinhard, Karl Friedrich, *Übersicht einiger vorbereitenden Ursachen der französischen Staats-Veränderung.* In: Günther, Horst (Hg.), *Die*

Französisch Revolution. Berichte und Deutungen deutscher Schriftsteller und Historiker. Band 1: Die Augenzeugen. Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1985. S.189-221.

7. Wieland, Christoph Martin, *Betrachtungen über die gegenwärtige Lage des Vaterlandes.* In: Günther, Horst (Hg.), *Die französische Revolution. Berichte und Deutungen deutscher Schriftsteller und Historiker. Band 2: Georg Forster und die deutschen Publizisten.* Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1985, S.537-570.

SEKUNDÄRLITERATUR

1. 1967/68, Beck, Adolf, *Hölderlin als Republikaner.* In: Hölderlin-Jahrbuch 15, 1967/68, S.28-52.
2. 1977, Beck, Adolf, *Hölderlins Weg zu Deutschland. Fragmente und Thesen. I. Teil.* In: Jahrbuch des Freien Deutschen Hochstifts 1977, S.196-246.
3. 1963, Bertaux, Pierre, *Nachwort.* In: Hölderlin, Friedrich, *Werke. Briefe. Dokumente.* Ausgewählt sowie mit einem Nachwort und Erläuterungen versehen von Pierre Bertaux. München 1963. S.835-848.
4. 1964, Bertaux, Pierre, *Du Nouveau sur Hölderlin.* In: Études Germaniques 20, 1964, S.172-177.
5. 1969, Bertaux, Pierre, *Hölderlin und die Französische Revolution.* Frankfurt am Main 1969.
6. 1956, Binder, Wolfgang, *Hölderlins Friedensfeier.* In: Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 30, 1956, S.295-328.
7. 1970, Böckmann, Paul, *Die Französische Revolution und die Idee der ästhetischen Erziehung in Hölderlins Dichten.* In: *Der Dichter und seine Zeit. Politik im Spiegel der Literatur. Amherster Kolloquium 3.* Heidelberg 1970. S.83-112.
8. 1985, Günther, Horst (Hg.), *Die Französische Revolution. Berichte und Deutungen deutscher Schriftsteller und Historiker. Band 4: Kommentar.* Frankfurt am Main 1985.
9. 1969, Hermand, Jost, *In Tyrannos. Über den politischen Radikalismus der sogenannten "Spätaufklärung".* In: Hermand, Jost, *Von Mainz nach Weimar (1739-1919). Studien zur deutschen Literatur.* Stuttgart 1969. S.9-52.
10. 1975, Priegnitz, Christoph, *Die Bewältigung der Französischen Revolution in Hölderlins "Hyperion".* In: Jahrbuch des Freien Deutschen Hochstifts 1975, S.189-211.
11. 1970, Scharfschwerdt, Jürgen, *Hölderlins 'Interpretation' des "Contrat Social" in der "Hymne an die Menschheit".* In: Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft 14, 1970, S.397-436.
12. 1971, Scharfschwerdt, Jürgen, *Die pietistisch-kleinbürgerliche Interpretation der Französischen Revolution in Hölderlins Briefen. Erster Versuch zu einer literatursoziologischen Fragestellung.* In: Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft 15, 1971, S.174-230.
13. 1985, Wackwitz, Stephan, *Friedrich Hölderlin.* Stuttgart 1985.

ÎNCĂ O DATĂ DESPRE "HOELDERLIN ŞI REVOLUŢIA DIN FRANŢA" (REZUMAT)

Acum 25 de ani a apărut cartea lui Pierre Bertaux "Hoelderlin und die Französische Revolution" ["Hoelderlin şi Revoluţia din Franţa"]. Ocupându-se încă o dată de teza principală a acestei cărţi - "Hoelderlin era un iacobin" - lucrarea de faţă reprezintă o contribuţie adusă înţelegerii a gândirii politice şi mito-filosofice a lui Hoelderlin între 1791 şi 1797.

INTRODUCTION A LA LITTERATURE BAROQUE ALLEMANDE EN ROUMANIE

de

ROXANA NUBERT ŞI MIHAELA PASAT

Notre étude a comme but d'établir si, sur le territoire actuel de la Roumanie, on peut vraiment parler d'une littérature baroque ayant à la base une esthétique nettement mise en valeur. Nous prenons comme point de départ Adrian Marino[1], le premier qui s'en soit occupé systématiquement.

L'idée serait qu'on peut envisager un baroque littéraire roumain, dans le sens des liens certains (lectures, traductions, adaptations de la littérature baroque européenne des XVII-e et XVIII-e siècles) ainsi que dans la lignée des affinités structurales.

Dans le catalogue de la bibliothèque du dignitaire Constantin Cantacuzino (1650-1716), probablement le premier Roumain qui soit entré en contact avec un milieu littéraire baroque en Italie, à Padoue (1607-1609), on trouve Torquato Tasso, G. Francesco Loredano Emanuele Tesauro, Paolo Segneri, une traduction de La Calprenede (Gautier de Costes) etc.

Le métropolite Dosoftei (1624-1693) donne une version libre du prologue de la traduction de *Erofilia*, tragédie néogrecque de George Chortatzis (1637), imitation d'après *L'Orbecche* de Giraldi Cintio (1541).

El Criticon de Baltasar Gracian connaît des traductions grecques (1754) et roumaines, les dernières ayant été imprimées: *Critil et Andronius* (Iassy, 1794).

On ne saurait oublier les romans médiévaux, sous forme d'adaptations baroques, tel *Erotokritos* de Vincent Cornaros et *Imberie et Margarona*, qu'on avait traduit déjà vers la fin du XVII-e siècle.

On peut rappeler aussi un roman baroque typique du "précieux" Vincent Voiture, *Alcidalis et Zelide* (1658), toujours à Iassy, *Istoria lui Altidalis şi a Zelindei* ayant la particularité que le traducteur moldave y ajoute une fin personnelle. C'est le premier texte original de facture baroque dans la littérature roumaine.

On a prouvé que, dans ses prêches, Petru Maior (1761-1821), le renommé latiniste roumain, suit de près l'oeuvre du célèbre jésuite de la Contreréforme, Paolo Segneri.

Le "théâtre scolaire", cultivé dans les collèges en Transylvanie, pendant le XVIII-e siècle et au début du siècle suivant, tel *Occisio Gregorii... Vodae*, probablement la plus ancienne pièce de théâtre de Transylvanie écrite en roumain (vers 1780) subit lui -aussi l'nfluence du jésuitisme.

En Moldavie, on trouve dans *L'histoire hiérogliphyque* (1705) de Dimitrie Cantemir (1673-1723) de multiples influences baroques.

En Valachie, chez les Poètes Văcăreşti, on a les "concetti", si évidents chez Nicolae Văcărescu (1748-1828).

---

[1] Marino, Adrian, *Dicţionar de idei literare*, vol. 1, Editura Eminescu, Bucureşti, 1973, p. 225-254.

La stilystique, la typologie et la caractérologie spécifiquement baroques apparaissent surtout chez Alexandru Macedonski (1854-1920), l'écrivain roumain aux affinités spirituelles, esthétiques et tempéramentales les plus baroques: les tensions intérieures, le conflit structurel entre l'illusion et la réalité, l'ascension et la chute, spiritualisation et effondrement dans la matière, "Weltsuch" et "Weltflucht", la sensualité, les jeux et les artifices formels, le métaphorisme de *Thalassa*, tout cela constituant des marques profondément baroques. Certains des aspects ci-dessus se retrouvent chez Dimitrie Bolintineanu (1819-1872), Tudor Arghezi (1880-1967) et surtout chez Matei Caragiale (1885-1936).

Il paraît qu'en Transylvanie on a développé un type de roman de nature baroque, mais en allemand et non pas en roumain. Il s'agit d'une littérature qui a subi l'influence directe du baroque allemand. D'ailleurs, les saxons de Transylvanie ont eu des contacts directs pendant le XVII-e siècle avec les cercles littéraires de l'Allemagne.

Parmi les membres des renommés salons littéraires ("Sprachgesellschaften") on peut rappeler: Johannes Troster (1640-1670), membre de la "Fruchtbringende Gesellschaft", Johannes Gorgias (1640-1684), qui appartient à l'"Elbschwanenorden" et Georg Soterius de la "Deutsche Gesellschaft". Le contact direct avec les universités allemandes de l'époque a facilité la pénétration de la spiritualité baroque en Transylvanie.

Le contexte transylvain a conféré à la littérature baroque développée là-bas des traits spécifiques. Il s'agit tout d'abord, par différence du baroque européen, de la tradition protestante-évangélique de ce territoire.

A part ça, le XVII-e siècle signifie pour l'espace transylvain saxon un siècle de déchéance dans de nombreux domaines, non seulement en politique, société et économie, mais aussi en littérature. Ce déclin est dû prépondérément aux disputes guerrières entre l'Autriche et la Turquie (1683-1699), ainsi qu'aux révoltes contre l'empire des Habsbourgs, dirigées par Franz Rakoczy (1703-1711).

Tout comme en Allemagne, les idées du baroque littéraire se manifestent dans les écrits de nature religieuse: Marcus Fronius (1650-1718) décrit dans des travaux ecclésiastiques l'opposition entre le "carpe diem" et la rigueur chrétienne. Sur le canevas historique il est pénétré du sentiment de la vanité de la destinée humaine.

Un autre ecclésiaste, Jacob Schnitzler (1636-1684), introduit dans ses prêches (*Orgel-Predigt* - 1673; *Comet-Stern-Predigt* - 1681) des informations appartenant au domaine de l'astronomie et des mathématiques, en se rapprochant, de la sorte, du principe de l'ordre universel qui domine tous les domaines du monde. Il lie également l'humain et le divin à la nature. Il établit en même temps la liaison étroite qui existe entre le particulier et l'universel.

Le roman baroque d'expression allemande de Transylvanie est représenté par Johann Gorgias (1640-1684)[2] et Andreas Pinxner (mort en 1700)[3].

---

[2] Johann Gorgias est l'auteur des romans suivants: *Veriphantors Buhlende Jungfer* (1665), *Veriphantors Jungferlicher Zeit- Vertreiber* (1665) et *Veriphantors Betrogener Frontalbo* (1670).

[3] Andreas Pinxner a écrit le roman *Hitzige Indianerin* (1701).

Johann Gorgias écrit en 1655 le roman *Veriphantors Buhlende Jungfer*. Conformément aux règles du roman baroque, tel *Abenteuerlicher Simplicissimus Teutsch* (1668/69) de H. J. Christoffel von Grimmelshausen, l'oeuvre offre une riche introduction, qui laisse deviner les plus importantes étapes de la future narration. Cette partie introductive continue en effet le "programme" du roman, le résumé des faits narrés, ainsi que le principe fondamental baroque, celui de créer l'illusion. Gorgias n'oublie jamais de faire une distinction très nette entre le monde réel et celui de l'apparence.

Le roman débute sur un milieu champêtre, suggérant l'évasion de la réalité quotidienne, et se compose des aventures galantes de Filidora, qui prétend être une fille honnête et capable d'un vrai amour de la part de Charaxus. La structure même de l'oeuvre est basée sur le principe baroque de l'antagonisme. Il y a dans le roman un type de femme tout à fait opposé à la frivole Filidora, une certaine Charilise, capable de vrais sentiments.

Dans un autre ouvrage, *Veriphantors Jungferlicher Zeitvertreiber* (1655), apparu en 1686 sous le titre de *Floridans Jungferliche Erquick-Stunden*, Johann Gorgias est attiré par une histoire d'amour située dans un cadre naturel, s'attachant à peindre des images aux couleurs tendres, des sentiments doux et délicats, une atmosphère paisible, fort éloignée des réalités de la vie.

Ce qui confère à cette oeuvre une note d'originalité, c'est l'inspiration satyrique, qui accompagne le commentaire du narrateur.

Si dans ces premiers romans l'amour signifie pour l'écrivain saxon sous une perspective baroque l'équivalent de l'érotisme, son dernier roman, *Veriphantors Betrogener Frontalbo* (1670), dévoile la vraie passion entre les héros Orbella et Frontalbo.

Fidèle au principe du masque, Gorgias change plusieurs fois le nom de ses personnages, par exemple Dolobert apparaît comme Frontalbo et Rodian, ou Orbella comme Lydia. C'est un procédé qui souligne le contraste entre la réalité et l'illusion.

Le compatriote de Johann Gorgias, Andreas Pinxner, situe son unique roman *Die Hitzige Indianerin* (1701) dans l'atmosphère exotique de l'Asie méridionale. Dans la manière d'Anselm von Zigler (*Asiatische Banise oder Blutiges doch mutiges Pegu* - 1689) l'auteur compare le monde européen à celui oriental, en nous offrant les avantages de ce dernier. Il crée une sorte de "roman clé" ("Schlusselroman") et un roman d'aventure en même temps, de type baroque.

Le roman de Pinxner est construit sur la discrépance entre les moeurs européens du héros Dacier et le nouveau monde oriental que celui-ci découvre au fur et à mesure. Cette opposition met en mouvement le dialogue spirituel entre Dacier et son maître Probando, en conférant au texte épique une profonde note dramatique.

De ce qu'on vient de dire on peut conclure que l'oeuvre de Gorgias et Pinxner représente l'essence du roman baroque sur le territoire roumain, fait qui s'appuie sur les affirmations suivantes:

- chez les deux auteurs on retrouve un texte épique très ample, capable de représenter l'entité du monde baroque;

- l'amplitude du récit permet la construction d'un monde tumultueux, en plein mouvement, où l'on projette les destins des personnages, ainsi que le chaos des événements;

- on retrouve dans ces oeuvres l'esprit d'aventure qui correspond à l'idéal baroque, la passion pour les voluptés de la vie et pour l'imagination;

- chez les deux auteurs les faits sont motivés par des actions irrationnelles;

- la vie est représentée comme un rêve non-avoué;

- les deux auteurs ont besoin d'un espace vaste pour exposer leurs thèses et pour atteindre leur but éducatif; dans le fond, les ouvrages respectifs s'approchent des oeuvres à caractère didactique du XVIII-e siècle;

- tant Gorgias que Pinxner se servent du texte épique pour mettre ensemble l'élément imaginaire et didactique.

On peut conclure que les deux saxons de Transylvanie, Johann Gorgias et Andreas Pinxner, sont les vrais créateurs d'une esthétique baroque en Roumanie[4].

[4] Une étude détaillée sur l'oeuvre de Gorgias et Pinxner se trouve chez Sienerth, Stefan, *Beiträge zur rumäniendeutschen Literaturgeschichte*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 116-138 et Nubert, Roxana, *Die deutsche Literatur Rumäniens - der epische Text*, vol. 1, Timişoara: Mirton, 1994, p. 51-67.

PER UNA STORIA DELLA ROMENISTICA IN OCCIDENTE LA LINGUA ROMENA PRESSO L'UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI UDINE - ITALIA

Intervista realizzata con Tereza Ferro

- L'interesse per la dimensione storica dei fenomeni spirituali è una componente dell'epoca post-moderna. La storia della linguistica è diventata una disciplina autonoma. Attraverso i contatti con gli altri domini delle scienze umaniste essa offre una prospettiva di grande importanza per un vasto campo di problemi, osservati, attualmente, attraverso il prisma della comunicazione e della significazione, come per altro per quelli fissati in modo tradizionale nella sfera della visione diacronica e comparativa della lingua.

Una storia della linguistica romena realizzata in questo modo rimane ancora un semplice auspicio, pur esistendo in questo senso già un inizio. Nel quadro di questa storia un capitolo importante potrà essere constituito da ciò che con una formula coseriana potremmo denominare come: "la lingua romena di fronte all'Occidente", cioè il romeno e la romenistica in relazione con la romanistica praticata nei paesi neolatini, ma anche non latini, laddove la linguistica romanza ha avuto ed ha una grande tradizione, come, ad esempio, in Germania o in Austria.

In Italia esiste una grossa tradizione di studi dedicati al romeno la cui importanza è sfruttata anche nel senso di una migliore conoscenza del romeno stesso. Carlo Tagliavini da questo punto di vista rappresenta uno splendido esempio al quale potremmo affiancare anche altri nomi illustri, come quello di Lorenzo Renzi.

Nei primi decenni del nostro secolo Gino Lupi ha offerto al mondo scientifico una serie di interessanti e significativi temi sulla lingua e la cultura romena, dando vita a una visione europea sufficientemente rilevante della romanità romena.

In questo contesto a Udine l'interesse per il romeno si è canalizzato nella creazione di una sezione speciale presso la quale Lei, dottoressa Teresa Ferro, ha avuto un ruolo significativo. Lei è non solo una specialista di valore nel dominio della storia della lingua romena, ma anche fa parte del quadro didattico del giovane Ateneo udinese. Per cominciare vorrei domandarLe come è diventata romenista ?

- Sono laureata in lettere classiche presso la Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Catania, il 21 novembre 1980, con una tesi su *Il*

sostrato traco-dacico nelle lingue balcaniche con particolare riferimento al romeno e all'albanese.

Nel corso degli studi universitari, e poi dopo la laurea, ho frequentato i corsi di lingua e letteratura romena organizzati dall'Università di Bucarest, usufruendo di borse di studio (1978, 1979, 1980, 1981).

Dal 1985 al 1986 ho fatto anche una specializzazione presso il Centre de Linguistique et de Philologie Romanes de Strasbourg, dove ho frequentato i corsi della "École des Hautes Études", svolgendo anche attività di ricerca presso il Centro a fianco di vari ricercatori francesi con il coordinamento del prof. Georges Straka e tenendo alcuni seminari e conferenze per gli studenti specialisti di linguistica romanza.

Dal 1986 al 1989 ho frequentato i corsi di dottorato di ricerca in scienze letterarie e linguistiche (Università di Catania), conseguendo il dottorato nel'ottobre del 1990, con una dissertazione finale su *I parallelismi romeno-italiano meridionali di I. Iordan: concordanze reali o ipotetiche? (I. Vocalismo).*

- Di ciò che ha detto vorrei che si sottolineasse il fatto che l'interesse per il romeno si sviluppa nel quadro di una formazione più ampia, quella romanista, credo che questa relazione "romenistica-romanistica" sia decisiva per la realizzazione di una nuova prospettiva per la lingua romena, che a sua volta potrà portare una luce inedita sui fenomeni linguistici romanzi. D'altra parte i più insigni linguisti romeni furono anche romanisti, Ovid Densusianu, Sextil Puşcariu, Gheorghe Ivănescu, e in questo senso voglio ricordare che anche il prof. Al. Niculescu sviluppa le proprie ricerche linguistiche sotto questa prospettiva romeno-romanza... E' anche importante osservare i fenomeni linguistici attraverso nuove concezioni e teorie glottologiche.

- Sì è vero. Già cultrice di lingua e letteratura romena presso l'Università di Catania (dal 1983), ho collaborato per molti anni alle attività didattiche e di ricerca delle cattedre di filologia romanza, prima, e di lingua e letteratura romena, poi. Dal 1982 ho tenuto lezioni e seminari di storia della lingua romena e di metodologia della ricerca linguistica per gli studenti della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Catania.

Dal maggio 1994 sono ricercatrice di Filologia Romanza (lingua e letteratura romena) nella Facoltà di Lingue e Letterature Straniere dell'Università di Udine.

I miei interessi scientifici vertono dunque principalmente sulla storia della lingua romena considerata nelle sue relazioni con le altre lingue romanze, ma anche nel suo rapporto con le lingue balcaniche, da qui l'interesse per l'albanese.

- Sappiamo che attualmente sta attendendo la pubblicazione delle *Conciones latino-moldave* **di Amelio, un importante inedito dei primi anni del Settecento, e l'edizione di una copia della** *Protopeiria* **di J. A.**

Kavalliotis, scrittore greco-aromeno del XVII sec. da Lei scoperta e identificata. Cose importantissime per lo studio del romeno collegato con i suoi corsi all'Università. Soffermandoci ora sull'insegnamento del romeno a Udine, quale potrebbe essere, nei suoi dati essenziali, la "storia" di questa sezione?

- RingraziandoLa per questa discussione, vorrei ricordare che le relazioni con l'Ateneo udinese si sono concretizzate anche attraverso l'invio in qualità di lettore di un assolvente della sezione di romeno, anch'egli sta iniziando a sviluppare una fruttuosa attività di ricerca nel dominio romeno-romanzo, tentando così di seguire la tradizione dei suoi professori italiani e romeni.

Il corso di Lingua e Letteratura Romena è stato istituito nell'Università di Udine solo nel 1986. Del resto, come si sa, anche la nostra Università è molto giovane essendo sorta nel 1977. Il corso quadriennale di romeno ha preso avvio nella Facoltà di Lingue e Letterature Straniere quando è stato nominato a ricoprire la cattedra il prof. Alexandru Niculescu. A lui, che fino all'anno scorso ha lavorato praticamente solo, soltanto con l'aiuto della lettrice, si deve lo sviluppo della disciplina e l'incremento dell'interesse fra gli studenti per il romeno. So che il primo anno il Professore cominciò con non più di due o tre studenti, mentre ora gli iscritti ai corsi sono circa diciotto.

Nel corso degli anni, inoltre, vi sono stati diversi laureati in romeno e molti studenti hanno usufruito delle borse di studio estive e annuali per la Romania, avendo così la possibilità di approfondire le loro conoscenze, di completare meglio le tesi di laurea, di conoscere *de visu* la realtà e la cultura romene. Grazie alla collaborazione degli studiosi romeni a cui sono stati affidati, i risultati prodotti dai nostri allievi sono stati eccellenti e l'impressione generale che essi hanno ricavato della Romania è stata ottima. Alcuni studenti, circa dieci, hanno beneficiato delle borse del progetto Erasmus e hanno potuto studiare, tra l' '87 e il '91, presso le Università di Amsterdam, Anversa, Parigi 4 e Tübingen.

- Quali sono i programmi dei corsi?

- I programmi dei corsi sono molto articolati e comprendono sin dal primo anno le ore di lingua pratica curate dalla brava dottoressa Celestina Fanella che è la nostra infaticabile lettrice. Lo studente, inoltre, svolge un corso di letteratura, col quale durante i quattro anni si riesce a fornirgli un panorama completo della storia letteraria romena (compresa la produzione contemporanea e dell'esilio), e che è corredato da numerose letture dei testi, prima in originale con traduzione, e poi solo in originale, con un progressivo aumento delle difficoltà stilistiche. Contemporaneamente gli allievi seguono le lezioni relative alla storia dei romeni e della loro cultura e vengono introdotti, a partire dal terzo anno, alla paleografica cirillica e ai problemi della letteratura medievale. Da quest'anno per gli allievi del terzo e quarto anno, io svolgo anche delle lezioni di storia della lingua romena. Infine, cerchiamo di tenere gli studenti

quanto più possibile a contatto con la stampa romena che riceviamo e con il mondo culturale romeno, attraverso le conferenze che riusciamo a far tenere qui, o invitando gli studenti a partecipare ai convegni di specialità che vengono organizzati. Al primo convegno italo-romeno organizzato dalla fondazione Cini nello scorso marzo, ad esempio, c'è stata una partecipazione massiccia dei nostri studenti, unici, devo dire, tra tutti gli studenti di romeno in Italia. Ora cercheremo anche di far partecipare alcuni tra i quadriennalisti più preparati al Congresso di Linguistica Romanza che si terrà a Palermo nel prossimo settembre e così di questo passo. Anche la presenza di molti studiosi romeni in Udine viene sfruttata in modo che possa essere produttiva per i giovani: non manchiamo di invitare i colleghi a tenere lezioni e conferenze per i corsisti, e li invitiamo anche ad incontri con loro, per così dire, meno ufficiali, come visite a musei, o semplici chiacchierate nei caffè! Facciamo in modo, insomma, che lo studente prenda parte davvero alla vita culturale del nostro piccolo centro e alle nostre iniziative.

- Molto interessanti sono i soggetti delle tesi di laurea, vero laboratorio di ricerca originale sul romeno.

- I soggetti delle tesi di laurea sono stati sempre originali, in modo da consentire all'allievo di cimentarsi in una ricerca vera e propria, che lo porti a dei risultati significativi. Attualmente una studentessa lovora sulla produzione di Iulia Hasdeu: si tratta, come si sa, di un lavoro assolutamente nuovo. Negli anni scorsi sono state curate tesi su Vintilă Horia, sull'universo femminile in M. Eliade, su P. Istrati e la sua problematica appartenenza alla cultura romena e a quella francese. Una tesi molto interessante, inoltre, è quella elaborata da un nostro ottimo allievo su alcuni testi calvino-romeni inediti. Inutile dire che i voti (= note) sono stati sempre alti, anche perché il più delle volte si tratta di studenti molto bravi e motivati. Mi fa piacere ricordare anche che presso questa cattedra hanno preparato la tesi di laurea, nel quadro del progetto Erasmus, due studentesse straniere, una belga ed una olandese.

- Ad Udine si svolge una intensa vita scientifica, molti ricercatori romeni e stranieri sono venuti ad Udine per studiare, tenere corsi, conferenze...

- Nonostante le difficoltà economiche che, soprattutto negli ultimi anni, affliggono tutte le Università italiane, il prof. Niculescu è riuscito ad attrarre ad Udine molti romensti, romeni e non romeni, che hanno svolto conferenze o interi cicli di lezioni: per ben due volte, ad esempio, abbiamo avuto il piacere di ospitare il prof. Eugen Coşeriu; inoltre, hanno tenuto conferenze i professori Ion Fischer e Sanda Reinheimer-Rîpeanu dell'Università di Bucarest, il prof. Sorin Alexandrescu di Amsterdam, la professoressa L. Tasmowscki di Anversa, che ha tenuto corsi per due mesi, e più recentemente la professoressa L. Valentova, dell'Università di Praga, e il professor Ion Vultur dell'Università di Timişoara. Inoltre, nel 1992 insieme a Padova e Venezia, Udine è stata una

delle sedi di un convegno molto ben riuscito su "La linguistica romena oggi". Vi parteciparono il prof. E. Vasiliu, la prof. Maria Iliescu, oltre ad altri fra i più illustri romenisti di altri Paesi d'Europa.

- Veniamo adesso alle borse per gli studiosi stranieri.

- Fino a quest'anno Udine ha beneficiato di una legge dello stato italiano - la cosiddetta Legge 19 - che ha promosso le relazioni con gli studiosi dei Paesi dell'Est dell'Europa. Grazie a questa, l'Università di Udine, e in particolare la Facoltà di Lingue e Letterature Straniere, ha godutto della presenza di alcuni dei migliori studiosi romeni delle Università di Bucarest, Timişoara e Cluj, letterati e linguisti. Abbiamo ospitato, solo per citare qualcuno tra quelli che io ho personalmente conosciuto, i professori N. Mocanu, V. Frăţilă, C. Lupu, I. Oancea, E. Toma, R. Zafiu, E. Pîrvu. Nello scorso anno sono state nostre ospiti come borsiste anche Sanda Anghelescu, traduttrice e redattrice della Casa Editrice Univers, e la professoressa Andreea Lupu. Ma quest'anno, purtroppo, chiudiamo con un'esperienza che si è rivelata di grande e reciproco vantaggio per l'Università di Udine e, spero, anche per gli ospiti romeni.

- Quali sono i progetti di collaborazione futuri?

- Per quanto riguarda il futuro ci muoviamo in due direzioni. Una è quella delle convenzioni che possono essere stipulate con Università romene, e in questo senso so che sono già state avviate le pratiche per una convenzione con le Università di Bucarest e Timişoara. In questa direzione è stata molto importante la collaborazione del nostro Preside, il professor Guido Barbina, che ha curato personalmente i contatti con i colleghi romeni.

L'altro obiettivo è quello di riuscire a portare avanti un progetto Tempus di tipo "strutturale", finanziato dalla CEE, che vedrebbe coinvolte anche Università francesi, austriache e tedesche, oltre che le Università di Timişoara e di Bucarest. Si tratta di un ampio piano della durata di tre anni, finalizzato all'aggiornamento e alla ristrutturazione degli Istituti di ricerca romeni che vorranno partecipare inviando, a nostre spese, personale qualificato che svolga il programma presso le Università convenzionate.

- La città, l'Università e il romeno, ecco un argomento molto stimolante.

- Il clima culturale che si respira nella nostra città è molto vivace e si può osservare un grande fermento nei giovani. In particolare le realtà dei Paesi dell'Est europeo, per ragioni non solo geografiche, sono qui più che altrove conosciute e sentite vicine. Nella nostra Università, ad esempio, sono presenti gli insegnamenti di quasi tutte le lingue slave oltre che dell'ungherese. Molti dei nostri studenti studiano proprio ungherese come seconda lingua di specialità e si interessano molto delle relazioni tra le due culture.

Per quanto riguarda il resto dell'ambiente universitario e delle cerchie intellettuali più in generale, abbiamo notato molta attenzione ogni qualvolta ci siamo proposti all'atenzione di un publico più vasto. Al convegno sulla linguistica romena di cui abbiamo detto prima c'è stata una larga partecipazione di studiosi udinesi. Il professor Niculescu, poi, ha più volte parlato per la prestigiosa Società Filologica Friulana di problemi attinenti al romeno e alle sue relazioni con lo slavo e con le altre lingue vicine. Inoltre, nel 1989 Udine è stata sede di un importante convegno sulle lingue e le letterature dell'Est in cui la parte relativa al romeno è stata molto seguita. Infine recentemente, su richiesta dell'Instituto "N. Iorga" abbiamo proposto al Centro Servizi e Spettacolo della Regione Friuli la realizzazione di uno spettacolo teatrale romeno (soggetto da definire), possibilmente accompagnato da una breve serie di conferenze, e abbiamo ricevuto la risposta di un'accoglienza entusiasta. In sostanza l'ambiente è molto recettivo e speriamo di poter fare molto di più in futuro, ma questo dipenderà anche dalla situazione economica dell'Università .

- Qual è in questo quadro la Sua esperienza personale?

- Lavoro da un anno ad Udine e il bilancio del periodo trascorso qui è molto soddisfacente. Per quanto il corso che ho svolto sia molto tecnico - mi occupo, come ho detto, di storia della lingua - ho potuto riscontrare il più grande interesse da parte dei miei allievi. Trovo che in generale gli studenti con cui ho lavorato siano molto maturi, anche grazie ai contatti diretti che hanno potuto intrattenere con gli studiosi romeni, grazie ai viaggi in Romania, grazie agli "stages" in Olanda, Belgio ecc. Devo dire che proprio l'interesse che ho riscontrato in loro mi ha incoraggiata ad ampliare il programma per il prossimo anno e a trattare anche altre tematiche che possano risultare congeniali: ad esempio, mi è parso di sentire una certa curiosità per la nascita e l'elaborazione della lingua romena letteraria e per i problemi culturali più gnerali ad essa correlati. Ho visto anche che c'è molto interesse per i problemi relativi al dibattito linguistico di metà Ottocento. Ecco, questi temi potrebbero essere sviluppati e approfonditi. Per il resto, l'eccellente rapporto che ho con i due colleghi, il professor Niculescu e la dottoressa Fanella, la buona collaborazione che si è stabilita tra di noi, mi lasciano ben sperare per il futuro del romeno a Udine che, oltre che sul suo instancabile "fondatore" e sulla sua valida collaboratrice, da quest'anno può contare anche sulle mie modeste forze.

- Come romenista, quale sono i professori italiani che hanno orientato in questo senso il Suo destino scientifico?

- È un fatto curioso, ma io sono approdata al romeno da studi di antichità classica. Sono infatti una laureata in Lettere Classiche, con specializzazione in Glottologia: all'epoca dei miei studi universitari ebbi la fortuna di incontrare un'allieva del professor Giuliano Bonfante, M. Luisa Porzio Gernia, allora professoressa a Catania, che coltivava qualche interesse per il sostrato traco-dacico del romeno. Il suo collaboratore più stretto, il

professor Giuseppe Piccillo, che poi avrebbe istituito a Catania il primo corso di romeno, era anche più profondamente legato alla cultura romena e pubblicava in quei tempi i suoi primi lavori di filologia romena (Il Glossario latino-moldavo. A Silvestro Amelio, Catania, 1984). Tra l'influenza dell'uno e dell'altra non ebbi scampo! Cominciai a frequentare i corsi estivi di Braşov (dal 1978), a leggere molto di romeno, a studiare il romeno dal punto di vista storico-filologico all'interno dei corsi di Filologia Romanza a Catania: di lì a poco lasciai la mia tesi in greco antico, che pure mi piaceva molto, e presi una tesi in Glottologia con la Porzio Gernia, proprio sul sostrato traco-dacico nell'albanese e nel romeno. Dopo la laurea fui invitata a collaborare al neonato insegnamento di romeno e cominciai a pubblicare i primi lavori, passando gradualmente dal settore antiquario e sconosciuto agli aspetti romanzi del romeno e ai testi antichi.

- Sarebbe interessante sapere come il corso di storia della lingua è stato accolto a Udine.

- Io ho lavorato per molti anni con studenti quasi tutti provenienti da Filologia Romanza e, comunque, da Lettere: molti studenti, perché quello che nell'85 a Catania era un piccolo insegnamento di Romeno, è cresciuto col tempo e conta oggi circa sessanta allievi ogni anno. Lì un corso di Storia della Lingua Romena ha sempre incontrato grande interesse perché esisteva nei ragazzi una preparazione di base tale che il romeno studiato dal punto di vista storico era un completamento delle loro conoscenze in campo romanzo. Arrivando ad Udine ero decisa a cambiare orientamento: mi sembrava che a studenti di Lingue, abituati soprattutto all'apprendimento pratico della lingua e con scarse conoscenze di latino, un corso così concepito potesse risultare difficile e perfino odioso. Devo all'insistenza e alla lungimiranza del professor Niculescu il fatto di avere persistito, così da poter avere oggi, a corso terminato, la soddisfazione di constatare che, adeguatamente posti, i problemi di linguistica storica possono non solo piacere ai giovani, ma essere perfino propedeutici all'apprendimento e alla migliore padronanza del romeno. Devo riconoscere, comunque, che ho avuto la fortuna di incontrare allievi di grande volontà e di buone capacità.

- Cosa si può fare per il romeno in Italia?

- Il problema è vecchio. Noi romenisti italiani ce lo siamo chiesto tante volte, facendo spesso autocritica. Ce lo chiedemmo, ricordo, nel lontano 1987, in una riunione a Roma, in cui si delinearono le tappe principali del cammino da percorrere. Ce lo chiedemmo ancora, su invito di Maria Iliescu, in occasione del congresso udinese del 1992. Bene: a piccole tappe qualcosa si è fatto. Esiste, ad esempio, una antologia di testi poetici tradotti e con testo a fronte a cura di A. Roman. E un testo che molti romenisti in Italia utilizziamo per i primi anni di corso. Esistono molte traduzioni di testi letterari moderni a cura di M. Cugno, di B. Mazzoni, ora anche di G. Carageani e Gabriella Bertini: queste traduzioni sono della più grande importanza perché non solo

sensibilizzano un vasto strato di lettori alla letteratura romena, ma possono anche essere utilizzati come letture parallele da consigliare agli studenti che, ovviamente, non possono leggere tutto solo in romeno. Rimane purtroppo ancora insoddisfatto il desiderio di una grammatica romena in lingua italiana sul modello di quella del Cazacu, e di una buona storia della letteratura, originale o tradotta da un testo romeno recente e aggiornato.

Udine, 1995

ILEANA OANCEA

LINGVISTICĂ ŞI SEMIOLOGIE LA UNIVERSITATEA DIN ANGERS

În cadrul colaborărilor dintre Universitatea de Vest din Timişoara şi Universitatea din Angers, doamna **Anne-Marie Houdebine** a susţinut la Timişoara, în cursul anului universitar 1993/1994, un ciclu de conferinţe şi prelegeri care s-au bucurat de un interes deosebit atât din partea studenţilor, cât şi a cadrelor didactice ale Facultăţii de Litere. Cu această ocazie, doamna Anne-Marie Houdebine a avut amabilitatea de a răspunde la câteva întrebări, punctând coordonatele fundamentale ale propriilor cercetări în domeniul lingvisticii şi al semiologiei, precum şi ale activităţilor didactice desfăşurate la Facultatea de Litere din Angers.

Doamna Anne-Marie Houdebine este doctor în litere şi ştiinţe umaniste (1978). Este profesor la Universitatea din Angers, unde predă lingvistică şi semiologie, şi conduce cercetările în aceste domenii la Universităţile Paris III şi Paris V. Este membră a mai multor societăţi de lingvistică (Societatea de Lingvistică din Paris, Asociaţia de Ştiinţe ale Limbajului, Asociaţia lingviştilor din
învăţământul superior ş.a). Împreună cu Patrick Charaudeau, a înfiinţat Centrul de analiză a discursului ce funcţionează la Universităţile Paris III şi Paris XIII. Este directoarea Centrului de cercetări în domeniul ştiinţelor limbajului, comunicării şi didacticii limbilor de la Angers. A publicat un număr impresionant de studii şi articole, a colaborat la cunoscutul *Dictionnaire de didactique des langues* (apărut în 1976), a coordonat volume colective, a prefaţat diverse volume, a susţinut conferinţe, a participat la simpozioane şi colocvii, la mese rotunde, la emisiuni radiofonice şi de televiziune. Personalitate fascinantă prin disponibilitatea şi mobilitatea sa intelectuală, doamna Anne-Marie Houdebine oferă, prin lucrările sale, imaginea unei exemplare cercetări interdisciplinare.

***

- Facultatea de Litere din Angers este un important centru de studii de lingvistică şi semiotică, cu un profil specific, care se leagă în fapt de numele Dumneavoastră. Ca lingvistă şi semioticiană, aţi reuşit să imprimaţi, atât în domeniul cercetării, cât şi în cel al predării, o anumită direcţie, pe care v-aş ruga să o definiţi în coordonatele ei esenţiale. Cum sunt deci concepute studierea şi predarea lingvisticii şi semioticii (Dumneavoastră preferaţi termenul de *semiologie*) la Universitatea din Angers?

- Predau lingvistică de mai bine de douăzeci de ani, mai întâi la Universitatea din Poitiers şi apoi la Angers. Începând din 1983, am ţinut la Universitatea din Angers prelegeri de semiologie iconică (sau semiotica imaginii). Conduc de asemenea teze de doctorat în semiologia iconică şi gestuală la Universităţile Paris III şi Paris V. O dată cu introducerea diplomei universitare de comunicare şi mediatizare ştiinţifică şi tehnică, am inaugurat

chiar cursuri de semiologie vizând obiective cu eficienţă socială, şi anume analize de tipul expertizelor în domeniul producţiei de imagini. Aceasta înseamnă utilizarea semiologiei într-o perspectivă comunicaţională sau de marketing. E foarte interesant, pentru că aici se vede legătura dintre cercetarea teoretică şi fundamentală şi predarea semiologiei, care e legată astfel de utilizarea acesteia în viaţa socială. De altfel, una dintre doctorandele mele, care predă şi ea cursuri la Facultatea din Angers, se ocupă, în cadrul unei firme particulare de proiectare, tocmai de acest aspect al evaluării şi al producţiei, deci, într-un fel, de semiologia aplicată. În ce priveşte lingvistica, în afară de prezentarea istorică şi teoretică a domeniului ştiinţelor limbajului, ne orientăm, începând din anul întâi şi până la tezele de doctorat, mai degrabă înspre sociolingvistică (studiul varietăţilor limbii franceze), precum şi înspre studiul Imaginarului lingvistic.

- Cred că ar fi binevenită o scurtă prezentare a conceptului de *Imaginar lingvistic*, care vă aparţine.

- Imaginarul lingvistic înseamnă modul în care subiectul vorbitor consideră limba. Mod de a considera limba, atitudine, judecată, reprezentare lingvistică, toate acestea sunt noţiuni echivalente cu, sau, mai precis, care permit abordarea noţiunii de Imaginar. *Imaginarul lingvistic* se referă atât la normele prescriptive, fictive, evaluative, adică normele "ideologice" *subiectivizate* de către vorbitori, cât şi la normele *obiectivizate* de către lingvişti. *Normele obiectivizate* de către lingvişti sunt normele *sistemice* (regulile care formează structura) şi normele *statistice* (varietatea uzului, comportamentele majoritare, convergente, ce permit stabilirea structurii actualizate, adică ceea ce constituie limba, funcţionarea limbii, precum şi comportamentele minoritare, divergente sau periferice, regresive, adică acea densitate sincronică ce constituie o limbă). Desigur, acest lucru reiese din descrierea ştiinţifică, deci pare prea puţin imaginar, ba chiar "real". Descrierea depinde însă de teoriile sau "punctele de vedere" ale cercetătorului, care, la rândul lor, depind de epocă, de curentele dominante ş.a.m.d. De aici imaginarul lingvistic al cercetătorului. În ce priveşte normele "subiectivizate" ale vorbitorului, acestea sunt de trei feluri: norme prescriptive, norme fictive şi norme funcţionale. *Normele prescriptive* trimit la purism, la "prescriptivism": Academia, dicţionarul, "se spune aşa", "nu se spune aşa"... *Normele fictive* sunt ficţiuni elaborate de vorbitori (cum ar fi: "ceva e mai frumos decât altceva", de exemplu "*è* din franceză "cântă", e mai frumos decât în italiană". Acest mod de a judeca lucrurile se sprijină pe false raţiuni estetice, pe raţiuni istorice (etimologia mai mult sau mai puţin corectă) etc. *Normele funcţionale* sunt interesante prin faptul că oferă o mărturie asupra cunoaşterii sau asupra conştientizării de către vorbitori a dinamicii lingvistice. De exemplu, construcţia *une rue passante* era considerată ca normă academică; tot mai mulţi vorbitori spun însă *une rue passagère* şi chiar cei care ştiau că se spune *une rue passante* pot hotărî să spună la fel ca majoritatea vorbitorilor: *une rue passagère,* adoptând o normă "momentan contemporană", după expresia folosită de J.P.Colignon, corector la ziarul *Le Monde*. Deci nu e vorba de o atitudine prescriptivă, ci de un fel de adaptare la evoluţia lingvistică.

- Cum consideraţi problema interdisciplinarităţii în cercetarea actuală şi în special în cercetarea pe care o practicaţi Dumneavoastră?

- Ne aflăm în pragul secolului al XX-lea şi se pare că nu numai în planul politic şi ideologic, ci şi în numeroase domenii ale cunoaşterii au loc remanieri. Astfel în lingvistică apar diferite sociolingvistici, semiolingvistici ş.a. Ceea ce arată fie că se simte nevoia de a extinde domeniul sau obiectul de studiu, fie că e nevoie de tehnici diferite pentru a-l cerceta, fie că e necesar să se ţină seama de noi contribuţii, cum este cazul psihanalizei, de care, în sfârşit, se ţine seama în unele domenii de cercetare. În ce mă priveşte, utilizez în semiologia iconică, în afară de analiza sistemică (să spunem ştiinţifică), o metodă (să spunem, de data aceasta, mai "artistică") conform căreia orice text (sau orice întreg textual) este considerat ca un proces semnificant; obiectivul propus este degajarea sensului neştiut, sau a etapelor reperabile ale semnificaţiilor, de la denotat la conotaţie, de la semne la indicii, deci un fel de *lectură,* un proces de lectură interpretativă care îl implică pe cel (sau pe cea) care citeşte sau analizează textul. De aceea, eu vorbesc de o *semiologie psihanalitică.* Evident, această căutare a "sensurilor neştiute" trimite şi la ceea ce s-ar putea numi reprezentările latente. Am arătat, de pildă, că într-o reclamă pentru paste făinoase, se vinde şi altceva decât paste făinoase, de exemplu stereotipuri socioculturale privitoare la Italia şi la bucătăria italienească, sau că reclama pentru un calculator e o mărturie a idolatrizării tehnicii în epoca actuală. Efectele de sens ţin deci de antropologia culturală. Ele apar de asemenea atunci când se compară stereotipuri comune sau divergente de la o limbă la alta, de la o civilizaţie la alta (de exemplu dreapta/stânga, ori stereotipurile privind femeile ş.a.). Interesul nostru poate fi trezit însă şi de ceva mai intim, mai singular, mai subiectivizat. De exemplu, "idolatria" tehnică actuală se alătură unei pulsiuni "maşinale" echivalente cu dorinţa de a reduce umanul la o maşină total supusă. Am arătat în câteva din articolele mele (*Le temps du non, De la violence au quotidien* ş.a.), prin intermediul analizei pshihologice a unor reclame pentru calculatoare sau a unor afişe ce pun în gardă împotriva riscurilor fumatului, cum această pulsiune "maşinală" duce la dezumanizare, la obiectualizarea umanului. În schimb, în reclamele pentru pastele făinoase apare, în acelaşi timp cu bucătăria, şi o regresie orală, deci o plăcere primitivă. Etc., etc. Ne apropiem aici de semiologia psihanalitică.

- Cum vedeţi raportul dintre teorie şi practică în domeniul de care vă ocupaţi?

- Ei bine, poate pentru că sunt femeie, doresc ca munca mea în domeniul teoretic să fie utilă. Asta nu înseamnă că încerc să o impun în scopul aplicării ei. O fac cunoscută şi discut despre ea cu persoane care ar putea-o folosi: cadre didactice, responsabili cu planificarea lingvistică şi chiar oameni care lucrează în industrie... De ce nu? Aşa se explică faptul că în conferinţele mele apare în mod constant metafora bucătăriei; elaborarea unei teorii nu se aseamănă oare cu pregătirea unui prânz? Un model teoretic frumos e ca o pulpă de berbec bine rumenită, sau ca o mâncare bine pregătită, ori ca o prăjitură frumos prezentată, iar cel care pregăteşte un prânz doreşte să vadă că mâncarea lui e gustată, mâncată şi nu numai privită.

- E o comparaţie originală şi neaşteptată, care evocă, în fond, o prezenţă în esenţa ei feminină. Pornind de aici, v-aş ruga să arătaţi cum vedeţi modul în care limbajul poate oferi o reflectare adecvată şi specifică a acestei prezenţe feminine; am înţeles că această chestiune v-a preocupat în mod deosebit.

- Ştiţi că am colaborat îndeaproape la redactarea Circularei din 15 martie 1986 privind feminizarea numelor de profesii, titluri şi funcţii. Cred că femeile trebuie să aibă dreptul de a nu fi doar nişte fiinţe ce aparţin familiei (mame), ci şi fiinţe sociale (cu o profesiune) şi deci să aibă dreptul de a fi numite ca atare, dacă ele doresc acest lucru. Se punea deci problema de a dovedi că limba franceză are cuvintele necesare. Asta a şi făcut de altfel această circulară, enunţând regulile de "feminizare" *minimală* (utilizarea articolelor *une* şi *la*; de exemplu: *un professeur - une professeur, un médecin - une médecin, un mannequin - une mannequin, un notaire, une notaire*) şi *maximală* (utilizarea unor afixe; de exemplu: *un coiffeur - une coiffeuse, un technicien - une technicienne, un policier - une policière, un pharmacien - une pharmacienne* "farmacistă", adică femeie care practică profesiunea de farmacist şi nu soţia unui farmacist). Pentru ca fetele să poată visa şi ele la toate profesiile...

- În încheierea discuţiei noastre, v-aş întreba cum vedeţi perspectivele de colaborare dintre Universitatea din Timişoara şi Universitatea din Angers? Aţi accepta să reluăm şi să adâncim relaţiile deja existente?

- Bineînţeles, cu multă plăcere, dar trebuie să vedem ce ne-am putea oferi reciproc. Căci este evident că posibilităţile de cooperare, adică de colaborare rodnică, apar în complementaritate. Nu-i aşa?

- Cred că aveţi întru totul dreptate. Sper deci ca aceste latenţe să devină o realitate şi, mai mult decât atât, o permanenţă. Vă mulţumesc pentru această discuţie şi pentru tot ce ne-a oferit prezenţa Dumneavoastră la Universitatea din Timişoara.

MARIA ŢENCHEA

RECENZII

VASILE FRĂŢILĂ, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, 426 p.

Cunoscut prin studiile de onomastică şi lexicologie, dar mai ales prin lucrări remarcabile de dialectologie, profesorul timişorean Vasile Frăţilă a publicat în 1993 o nouă carte sub titlul *Contribuţii lingvistice*.

Ca şi cartea anterioară (*Lexicologie şi toponimie românească*, Timişoara, Editura Facla, 1987, 207 p.) noua lucrare cuprinde o serie de studii şi articole apărute în unele reviste de specialitate din ţară şi din străinătate sau în unele volume colective.

Structurată în patru capitole mari: I. *Dialectologie* (p. 19-115), II. *Onomastică* (p. 116-177), III. *Lexicologie* (p. 178-273) şi IV. *Istoria lingvisticii româneşti* (p. 274-351), cartea reuneşte domeniile în care s-au înscris preocupările predilecte ale autorului, după cum şi mărturiseşte în Cuvânt înainte. În afara celor patru capitole şi a *Cuvântului înainte*, lucrarea mai cuprinde o listă de abrevieri (p. 7-18), un indice de nume (p. 352-360) şi unul de cuvinte (p. 361-421) care o fac mai funcţională, facilitând astfel o consultare mai rapidă.

Dorinţa de accesibilitate nu afectează cu nimic nivelul ştiinţific al cărţii. Autorul nu evită problemele mai dificile, ci, dimpotrivă se opreşte asupra lor, expunând pe scurt diversele teorii sau păreri care s-au emis şi încheind prin a se ralia acelora dintre ele care i se par mai argumentate sau prin a-şi exprima opiniile proprii.

Primul capitol începe cu prezentarea raporturilor existente între folclor şi dialectologie într-un studiu având ca obiect morfologia subdialectului bănăţean în colecţii de folclor. Este evidenţiată contribuţia pe care o au textele folclorice din sud-vestul ţării la cunoaşterea mai aprofundată a subdialectului bănăţean pornind de la 12 colecţii de literatură populară. Astfel autorul accentuează ideea că lingvistul, în general şi dialectologul, în special, trebuie "să fie şi un bun cunoscător al producţiilor populare, al obiceiurilor, al mentalităţii, într-un cuvânt, al vieţii spirituale a zonei pe care o cercetează" (p. 21).

Vasile Frăţilă atrage atenţia că studiile de sinteză asupra subdialectului bănăţean nu au avut în vedere atestările unor fenomene gramaticale specifice acestui subdialect, fenomene care apar evident în textele folclorice, "or, acestea pot nuanţa şi completa imaginea despre subdialectul bănăţean, pot lărgi sau îndesi aria atestărilor unor fenomene lingvistice proprii variantei sud-vestice a dialectului dacoroman" (p. 24). Observaţiile dialectologului timişorean s-au limitat la particularităţile morfologice specifice substantivului, adjectivului, pronumelui, verbului şi adverbului, fonetica nefiind luată în considerare datorită faptului că nu toate colecţiile avute în vedere au fost redate în transcriere fonetică mai mult sau mai puţin riguroasă.

Pe baza afinităţilor lexicale dintre subdialectul bănăţean şi dialectul aromân autorul susţine că Banatul a avut legături mai strânse şi mai îndelungate cu romanitatea sud-dunăreană (în primul rând cu aromânii şi istroromânii) atât datorită vecinităţii geografice, cât şi datorită includerii acestei provincii (cel puţin a părţii de sud) în

Imperiul Roman şi după abandonarea Daciei de către administraţia şi armata romană, începând cu secolul al IV-lea. În acelaşi articol privitor la concordanţele lexicale dintre subdialectul bănăţean şi dialectul aromân, sunt formulate şi alte importante concluzii referitoare la relaţiile interdialectale pornind de la comparaţia lexicului celor două varietăţi teritoriale ale limbii române.

În studiul, *Graiurile din Transilvania de centru şi sud* (p. 100-115), Vasile Frăţilă formulează o nouă teorie privind repartiţia dialectală a dacoromânei. Pe baza unor fapte fonetice, morfologice şi lexicale, el consideră că se poate distinge un grup dialectal transilvănean opus atât subdialectului bănăţean cât şi celui muntean, respectiv celui moldovean, dar că acest grup dialectal transilvănean „este mai fărâmiţat decât celelalte trei", în cadrul lui distingându-se patru tipuri de graiuri: crişean, maramureşean, nord-est ardelenesc şi ardelenesc de centru şi sud. Prin urmare, autorul susţine că graiurile din Transilvania de centru şi sud nu aparţin subdialectului muntean, ci ele sunt de tip ardelenesc, încadrându-se într-o arie având ca limită de nord cursul superior şi mijlociu al Mureşului, ca limită de vest râul Strei, ca limită de sud cursul Oltului transilvănean şi ca limită de est sudul Carpaţilor Orientali care separă Transilvania sudică de Moldova. "Datorită poziţiei sale geografice, precum şi unor factori istorici, ele fac trecerea spre subdialectul muntean şi spre graiurile moldoveneşti de sud. Prin tot ce au mai specific, însă ele se încadrează în marele grup al graiurilor ardeleneşti" (p. 113).

Capitolul de onomastică se deschide cu un articol despre importanţa dialectologiei şi a onomasticii în formarea profesorului de limba şi literatura română. Este subliniat rolul important al dialectologiei şi onomasticii pentru lexicologie (în special pentru etimologie şi semantică), pentru istoria limbii, pentru istoria limbii literare, pentru limba (română) actuală, dar şi pentru istorie, arheologie, folclor, sociologie etc.

Studiile de onomastică se opresc mai ales asupra toponimiei, cele mai multe dintre ele având ca subiect nume de locuri din vestul României, dar şi un însemnat număr de nume româneşti de familie, supranume şi toponime de pe valea inferioară a Târnavelor provenite din hipocoristice slave sau româneşti formate după model slav. "Multe din aceste nume de familie şi supranume, conchide Vasile Frăţilă, au pătruns în toponimie unele fiind atestate începând din secolul al XIV - lea (*Blaj, Bălcaci, Velţ, Mihalţ, Borş*), altele intrând în componenţa unor toponime minore, prelungind în timp amintirea foştilor proprietari sau a întemeietorilor aşezărilor respective. Toponomia devine astfel un important izvor pentru cunoaşterea vechilor nume româneşti, astăzi, în bună măsură ieşite din uz." (p. 150).

Predilecţia autorului pentru studiul limbii creaţiilor populare se concretizea-ză în primul articol din capitolul de lexicologie *Elemente lexicale: " întunecate" în poezia populară*, articol care contribuie la reconstituirea formei iniţiale a unor cuvinte deformate găsite în poezia populară şi care nu mai sunt cunoscute de către vorbitori, fiind ieşite total din uz sau numai de pe o arie geografică mai mare sau mai mică.

Celelalte articole de lexicologie au ca obiect de studiu termeni cărora li se stabileşte etimologia sau, în alte cazuri, productivitatea şi evoluţia. Este vorba de: cuvântul *agru* provenit din latinescul *ager, agri*, moştenit în toate limbile romanice inclusiv în română; descendenţii celor trei omonime latineşti *grumus* în limba română; păstrarea lui * *păcură*, pl. *păcure*, (< lat. *pecora*) cu sensul "oaie" (pl. "oi"); situaţia cuvântului *mărghilă* şi a altor termeni înrudiţi cu el; verbul *răboli* şi alte cuvinte discutate în ultimul articol al părţii a III - a, *Note lexicale şi etimologice*.

Ca o concluzie pentru acest capitol semnalăm remarca autorului privitoare la importanţa pe care o au graiurile şi dialectele, la " calitatea lor de a fi arhive vii ale

limbii unui popor, depozitare ale unor fapte lingvistice pe care varianta literară le-a pierdut sau nu le-a cunoscut niciodată " (p. 239).

Ultimul capitol al lucrării este constituit dintr-o serie de studii dedicate de autor contribuţiilor aduse, în anumite ramuri ale lingvisticii, de câteva personalităţi de marcă în domeniu.

În primul studiu, Vasile Frăţilă se opreşte asupra contribuţiei lui Gustave Weigand la cercetarea subdialectului bănăţean, observând, pe baza argumentelor lingvistice, că Weigand nu s-a mulţumit numai cu descrierea şi consemnarea faptelor de limbă, ci a tras, pe baza acestora, şi concluzii privitoare la vechimea populaţiei care vorbeşte idiomul respectiv. "Comparând lucrarea lui Weigand despre subdialectul bănăţean cu cele care s-au ocupat înaintea lui de idiomul dacoromân de sud-vest vom constata, mărturiseşte autorul, că ea este superioară acestora atât prin bogăţia şi varietatea materialului, cât şi prin valoarea explicaţiilor. Materialul discutat de Weigand este preţios prin autenticitatea lui, fiind strâns prin anchete la faţa locului şi notat în transcriere fonetică impresionistă." (p. 297)

Studiul *Unitatea limbii române în concepţia lui A. Philippide* subliniază faptul că unitatea (relativă a) limbii române n-a fost argumentată de nimeni atât de convingător ca de Philippide, care aduce în sprijinul ei " graiul obiectiv şi rece " al cifrelor, al statisticii. Factorilor favorizatori ai unităţii limbii române (unitatea geografică şi politică a poporului român, aceeaşi bază psihică şi de articulaţie la românii de pretutindeni, enumeraţi de Philippide) autorul le adaugă omogenitatea socială, identitatea condiţiilor economice şi culturale în epoca de dinainte de despărţirea în actualele dialecte, care nu a putut avea loc înainte de influenţa slavă veche şi bizantină.

Următoarele articole sunt consacrate altor nume de marcă ale lingvisticii româneşti: Ovid Densusianu, Sextil Puşcariu, Vasile Bogrea, George Giuglea.

Deşi alcătuită din mai multe studii, cartea este unitară prin ţinuta ştiinţifică ridicată a contribuţiilor, punând în evidenţă competenţa şi profunzimea autorului în cercetarea problemelor abordate. Nu rareori, cartea impresionează prin originalitatea şi subtilitatea interpretării unor fapte de limbă neclarificate sau neobservate până acum.

Vasile Valentin Laţiu

N. G. KOMLEV, *Slovo v reči: denotativnye aspekty* , Izdatel' stvo Moskovskogo universiteta, 1992, 216 p.

În definirea unor noţiuni fundamentale ale lingvisticii, cu deosebire ale lexicologiei, în delimitarea ei de disciplinele adiacente hibride (psiholingvistica, sociolingvistica etc.) există încă incertitudini şi neclarităţi. În multe cazuri controversele pornesc de la aprecierea diferită a naturii, funcţiilor, conţinutului şi unităţii cuvântului, noţiune pe care Ch. Bally o aprecia ca pe una dintre cele mai ambigue întâlnite în lingvistică. Numeroase întrebări ridică şi comportamentul cuvântului în actul vorbirii, modificările semantice pe care acesta le suferă în fiecare context nou. Câteva răspunsuri la această ultimă problemă oferă monografia profesorului N. G. Komlev de la Universitatea din Moscova, intitulată *Slovo v reči: denotativnye aspekty (Cuvântul în vorbire: aspecte denotative)*, în care sunt studiate aspectele denotative ale conţinutului cuvântului şi modificările suferite de el în fluxul vorbirii.

Actualitatea problematicii abordate în lucrare este convingător argumentată de autor în "Introducere", din punct de vedere lingvistic, social şi general ştiinţific.

Lucrarea este structurată în patru capitole. Capitolul I (*Lingvističeskie parametry kommunikativnogo akta - Parametrii lingvistici ai actului comunicativ*) prezintă cititorului modelul comunicativ şi conturează imaginea structurii semantice a cuvântului. În capitolul al II-lea (*Otnošenie govorenija k myšleniju - Raportul dintre vorbire şi gândire*) sunt expuse principiile psihologiei limbii, necesare pentru înţelegerea naturii individuale a interpretării cuvântului. Capitolul al III-lea (*Denotativnye aspekty slova i vyskazyvanija - Aspecte denotative ale cuvântului, expresiei)* abordează problemele teoretice ale denotaţiei, raportate la "tabloul lumii" şi pune bazele unei gramatici denotative (în sensul clasic al termenului), ce înglobează atât îmbinările de cuvinte, cât şi aspectul abstract sau verbal al cuvântului. Lucrarea nu desăvârşeşte însă construcţia acestei noi gramatici, mărginindu-se doar să formuleze câteva dintre principiile ei de bază.

Aserţiunile teoretice din primele capitole sunt orientate cu precădere spre problemele practice ale comunicării, ale lingvisticii în general. În aceste condiţii, ultimul capitol al monografiei, al IV-lea, (*Nekotorye teoretičeskie i prikladnye voprosy denotacii - Câteva probleme teoretice şi aplicative ale denotaţiei*) este consacrat în întregime aplicaţiilor practice ale teoriei în domenii din cele mai diverse ale ştiinţei limbii: posibilitatea utilizării îmbinărilor de cuvinte ca mijloc de identificare a sinonimelor, evidenţierea unor caracteristici ale termenilor, elucidarea unor probleme actuale ale lexicografiei şi teoriei traducerii, ale lingvodidacticii, reliefarea valenţelor educaţionale ale limbii, sublinierea caracterului interdisciplinar al lingvisticii. Prin aceasta lucrarea cunoscutului lingvist rus se recomandă unui foarte larg cerc de cititori: profesorilor şi studenţilor filologi, dar şi filosofilor, psihologilor, pedagogilor sau ziariştilor.

Valentin Moldovan

IGNAT FLORIAN BOCIORT, *Estetică literară*, 1 (518p.), 2 (436p.), Timişoara, Editura Eurobit, 1995

Două dense volume (la propriu şi la figurat) reprezentând - am zice - chintesenţa operei profesorului Ignat Florian Bociort, - primul consacrat "Evoluţiei estetice şi aprecierii literaturii", al doilea "Esteticii operei literare" (v. copertele lucrării), pe care un al treilea volum le-ar fi dus la desăvârşire (v. DEX s.v.2). Ambele volume ţin să precizeze în subtitlu natura scrierii: *controverse*. Nu e aşadar vorba - cum se va nota expres în "Introducere" de o monografie a ..., ci de o prezentare ... a dezbaterilor având ca obiect controversele în materie de teorie literară, de estetică tot literară, şi implicit de critică şi istorie literară. O prezentare în care autorul se va implica el însuşi, participând la discuţii şi luând poziţie faţă de ele (chiar când e vorba de un Kant, un Croce sau alte nume consacrate).

Ne-am întrebat, citind vol. 1, de ce profesorul Ignat Florian Bociort, pe care nu l-a sponsorizat vreun ... Soros, ci care a suportat personal cheltuielile tipăririi lucrării, nu a publicat-o într-o limbă de circulaţie europeană. Vol.2 ne-a dat răspunsul, el privind exclusiv limba română şi pe esteticienii români (între care T. Vianu, G. Călinescu, Camil Petrescu). Rezumatele celor două volume, inclusiv în esperanto, ne dau şi ele explicaţia pentru atitudinea autorului faţă de limbile internaţionale pe care le vizam mai sus. Lucrarea are totuşi câte un cuprins, pe lângă cele în română şi esperanto,, în germană şi în franceză (nu şi în engleză, fapt nu lipsit de semnificaţie

într-o vreme când anglo-americana se erijează în limba de ciculaţie internaţională numărul 1).

Întâia mare problemă pe care "Estetica literară" o aduce în dezbatere este cea de *progres în literatură şi artă* (v. cap. II *Critica tezelor care neagă progresul_în literatură şi artă).* Autorul crede în acel progres şi comparaţiile pe care le admite ca metodă de cercetare ajung la rezultate concludente. Dar sunt şi teze care neagă numitul progres şi pe care autorul lucrării le supune unei riguroase analize critice. Începe chiar cu E. Kant care afirma că se poate învăţa tot ce a spus Newton în materie de filosofie a naturii, dar nu putem învăţa a compune poeme frumoase - admiţând deci existenţa unei metode în ştiinţă, dar nu şi în artă. Eronat, spune Ignat Florian Bociort (nu s-a demonstrat că nu există domeniu al realităţii neabordabil ştiinţific?). Nici B. Croce nu crede în progresul estetic, admiţând - greşit - doar "cicluri progresive". Legată de această concepţie e şi teza *unicităţii* operei de artă enunţată şi vehiculată şi ea fără un suficient spirit critic, aceasta postulând inimitabilitatea, irepetabilitatea - incompatibile cu ideea de progres artistic.

În cercetarea dinamicii operei literare, autorul urcă cursul istoriei spre izvoare, pentru a studia arta ca sistem funcţional în *Poetica* lui Aristotel, construită pe ideea dezvoltării ascendente (deci progresive) a teatrului grecesc.

Este examinată apoi problema în lumina cunoscutei "Querelle des Anciens et des Modernes" franceze, citându-se Fénelon pentru justeţea ideii: "marea artă se dezvoltă nu dispreţuind valorile anterioare, ci preluându-le" (p.200). Se mai aminteşte şi apreciază şi contribuţia lui Schiller, arătându-se şi vulnerabilitatea concepţiei sale în materie de metodologia clasificării ("poezie naivă" vs. "poezie sentimentală").

În continuare (cap. IV- V- VI), autorul abordează un alt număr de probleme, printre care: relaţia izomorfism - realitate, poeticul ca organizare superioară, entropia şi dadaismul (cap. "Organizare şi valoare"); criteriul progresului ca problemă sociologică, criterii ale judecăţii de valoare şi ale progresului, ale funcţionalităţii - negându-se existenţa unei crize a esteticii (cap. "Criteriul valorii şi al progresului estetic"); progresul estetic ca o problemă de strategie a activităţii literar-artistice şi ca fundament al istoriei interne a literaturii (cap. "Necesitatea viziunii dinamice în cercetarea fenomenului literar-artistic").

Un spaţiu important este acordat relaţiei critică - ştiinţă, pe care autorul o consideră fondată, bazându-se pe studiile publicate de revista "Physikalische Blaetter", cea care ar fi demonstrat că nu există domeniu al realităţii care să nu fie abordabil ştiinţific.

Or: noi, care am mers aproape tot timpul alături de autor, ne permitem să formulăm aici anume rezervă. E că, spre deosebire de ştiinţă, produs al observaţiei (şi experimentului) obiective, critica e rezultatul speculaţiei prin definiţie subiectivă şi pe deasupra supusă la tot felul de factori exteriori problemei, nu rareori deviaţi (vezi în acest sens chiar ancheta revistei "Familia" din Oradea, relatată de Ignat Florian Bociort însuşi, cf. subcapitolul 6 "Critica şi etica").

O nouă temă abordată de autor e cea a preferinţelor cititorului în materie de literatură contemporană. O altă anchetă, efectuată la Centrul de Sociologie din Timişoara, a arătat că opţiunile lectorului român se îndreaptă spre literatura clasică a epocii contemporane (fără să se excludă total interesul pentru experienţa literară străină).

Capitolul final ("Teze şi antiteze") al primului volum e un fel de concluzie la problemele dezbătute (cf. subcapitolul "Pentru o teorie a progresului artei şi literaturii"). Sistemele artistice, se susţine, sunt comparabile; nu opera de artă, ci creaţia are caracter de "unicat". Nu despre o linie a progresului trebuie să se vorbească, ci de

un câmp al progreselor, ale căror criterii de valoare se pot stabili doar prin descompunerea operei în constituenţii ei. În final: teoria progresului literar-artistic conduce spre soluţia clasicităţii moderne în arta contemporană.

(Un rezumat în esperanto, cu explicaţia în prealabil a lui, şi nişte note încheie volumul întâi).

Volumul 2

Deja în primul volum Ignat Florian Bociort anunţa elaborarea unui alt volum care avea să se apropie cu un pas de structura funcţională (valorică) a operei şi să cuprindă un număr de controverse privitoare la funcţia artistică a temelor literare, la modelarea realităţii socio-umane, la estetica limbii, la natura complexă a valorii (p. 434).

Fără a abandona cu totul latura teoretică, autorul abordează în concret o altă întreagă serie de probleme, precum:

1. Limba şi demnitatea artei, cu referire specială la "vulgarităţile stilului ca fenomen de modernolatrie a subculturilor". În spiritul ardeleanului ce e, cu simţul măsurii, al decenţei, al bunului simţ, Ignat Florian Bociort condamnă josnicia şi mizerabilul, alunecarea spre minciună, ticăloşie şi crimă - cultivate de o anume literatură şi exacerbate după Decembrie 1989 - chemând chiar la lupta împotriva lor (şi ne raliem din nou la opiniile autorului în numita materie).

2. Este indiferenţa estetică a temelor un "bun câştigat" al esteticii moderne? Şi există teme "poetice" (şi, evident, altele "nepoetice")? Manualul de literatură pentru anul întîi (şcoala medie) 1971 informează pe elevi că "orice element de viaţă poate fi tema unei opere literare, dar el în sine nu are valoare estetică, este indiferent faţă de artă". Nu toţi esteticienii sunt de aceeaşi părere şi în tot cazul e greşit a se spune: valoarea depinde *numai de temă*, sau *numai de caractere*, sau *numai de stil şi limbă*, sau *numai de materie*. Apoi: bolile, brutalităţile, superstiţiile sunt evident teme nepoetice.

3. Relaţia pozitiv - negativ, cu corolarul personaj pozitiv - negativ e şi ea o idee vehiculată în manualele şcolare până la saturaţie. Un personaj în sine e mult mai complex şi se situează la o treaptă superioară din punct de vedere estetic faţă de personajul în alb şi negru (p. 73), dar aceasta nu anulează opoziţiile vechi - nou, pozitiv - negativ ale *modelelor* literare.

4. Inefabilul, esteticul şi extraesteticul, "impurităţile" valorii artistice, valoarea artei şi estetica realului constituie un alt set de probleme dezbătute în capitolul IV al lucrării.

5. Capitolul următor abordează problemele: epicul ca experiment mental pe modele; o criză a epicului? arta ca joc, "fidelitatea artei faţă de propria natură" cu concluzia: secolul nostru nu poate fi exprimat decât prin roman.

6. Limba frumoasă - o constantă a culturii. Calofilia (şi cacofilia). Statutul social (şi etic) al intelectualului (care ar trebui să fie unul de *exemplaritate* - v. "experimentul" cu limba esperanto la Universitatea din Timişoara, anii 1985 - '86).

Sunt discutate apoi probleme cu mai mult decât o implicaţie: de pildă în materie de "exemplaritate" (nu numai unul din esteticienii de prim ordin citaţi şi discutaţi de autor sunt total deficitari în numita materie. De unde întrebarea: trebuie disociat omul de autor şi în cazul concret, mers pe dictonul popular, vulgar dar plastic, "brânză bună în burduf de câine" şi cu asta încheiată discuţia? Î.n.)

7. *Drag* şi *frumos* în limbă, cu anchetele în materie efectuate. Odată mai mult caracterul neconcludent al metodei şi dictonul popular: "Nu-i frumos ce-i frumos, ci-i

frumos ce-ţi place" (în contextul căruia: de ce *tristeţe, frumuseţe* sunt frumoase, pe când *beleţe,* fonetic ("frumuseţea cuvântului *în sine*") cu nimic mai prejos, e ridiculizat? Î.n.) Apoi justeţea criteriului clasificării cuvintelor, "faptelor de limbă" în: corecte, frumoase, excelente pe de o parte, - greşite, primitive, rebarbative, oribile (p. 204) pe de altă parte! Cât e în aceste clasificări (întrebările sunt ale cititorului) adevăr şi cât prejudecată? - o problemă vrednică de discutat, căreia i-ar fi putut fi consacrat un alt capitol.

8. Dicotomia: conţinut şi formă în opera de artă. Pot fi ele disociate şi utilizate ca probe în mod independent? Opinii pro şi contra la esteticienii români (Vianu, Călinescu, Camil Petrescu) "Frumoasă nu e limba în sine, ci ideea îmbrăcată în ea, care în versuri este totuşi o *haină de purpură şi aur*" (Călinescu). Traducerile ca argument în materie - cu un aspru rechizitoriu al lui V. Eftimiu faţă de versiunea românească a Iliadei (G. Murnu).

9. Faptele de limbă privite izolat: între frumos şi expresiv. Demersurile pentru înnobilarea limbii române în sec. XVIII şi XIX (care aminteşte cititorului român de faimoasa "Défense et illustration de la langue française" a secolului al XVI-lea francez). Apoi: o estetică a sunetelor? urmată de întrebarea mai explicită: "Pot sunetele să apară înzestrate cu valori estetice cu conotaţii pozitive sau negative (şi cu răspunsuri contradictorii).

10. Estetica limbii în viziunea unor esteticieni români (la cei citaţi la pct. 8 adăugându-se şi Al. Philippide - fiul). Reacţii faţă de exagerările semănătoriste (cu privire la limba română a "poporului" român).

Camil Petrescu: Nici un cuvânt nu are valoare în afară de cadrul lui T.V. Vianu: Nu mă pot lipsi de "fagurele de miere" al lui Eminescu. G. Călinescu - adversar al concepţiilor *puriste* (în contextul campaniei antineologice), cu: necesitate a perspectivei "evoluţioniste" în materie de limbă. (M. Sadoveanu şi Dicţionarul Academiei Române: "cea mai minunată carte"). Al. Philippide - neagă existenţa unor însuşiri estetice obiective ale faptelor de limbă privite independent de context (opinie la care ne raliem şi noi).

11. Substandardismele sunt elementele extralingvistice specifice doar unei profesii, unei categorii sociale, unei epoci istorice, unei regiuni ... Făcând un inventar al acestora, autorul distinge vreo douăzeci de tipuri precum: arhaismele, provincialismele, profesionalismele, argotismele, barbarismele, colocvialismele, vulgarismele, prozaismele, elementele livreşti, neologismele ... Chiar aceste substandardisme pot fi valorificate artistic, ele dând concreteţe, expresivitate, culoare, plasticitate textului. Modalităţile de utilizare a elementelor extraliterare s-ar putea reduce la patru, pe care autorul le va numi criterii: 1) accesibilitate (punând în cauză în mod principal neologismele); 2) expresivitate (care implică şi dimensiunea cuvintelor); 3) adecvări la context (parţiale sau doar aparente); 4) originea istorică a cuvântului (criteriu care n-ar mai funcţiona astăzi).

Se poate deci afirma că substandardismele au sau pot avea diverse funcţiuni în stilul beletristic: de localizare, datare, individualizare, îmbogăţire ...

Un scurt capitol (XII - 4p.) intitulat *Încheiere* şi cu subtitlul "De la diversitate la performanţă" ţine să sublinieze că nu "diversitatea stilistică" în sine merită locul de sugestie metodologică în teoria procesului de creaţie, că scriitor cu adevărat nu e acela "care face altfel decât a găsit", ci cel care realizează o performanţă cu eficienţă autentică faţă de *nivelul* anterior. Şi de această dată volumul are o *Anexă* care cuprinde două studii: "Româna literară ca normă supradialectală şi limbă model pentru scriitori" şi "Indemnuri ale marelui maestru" (M. Sadoveanu).

După care urmează un nou rezumat în limba esperanto (şi notele la studiile prezentate în volum).

La capătul unei lecturi pasionante dar şi laborioase, să-i fie permis cititorului interesat în problemele lingvistice ce abundă în lucrare - dar nespecialist în estetica literară - să formuleze câteva impresii personale. Cea mai puternică i-a fost cauzată de bogăţia uluitoare de informaţii a autorului în plan naţional (vol. 2) dar şi internaţional (vol. 1); informaţii şi dezbateri care nu rareori sunt şi resurse de sugestii. Apoi implicarea curajoasă a autorului în dezbaterea unor probleme controversate luând poziţie chiar faţă de un Croce, Schiller (ca să nu mai vorbim de esteticienii români), convergentă sau divergentă, la temelia numitei poziţii stând mereu buna credinţă. Apreciem deasemenea limba în care e scrisă lucrarea: limpede, colorată, sugestivă, ca şi stilul urban al dezbaterilor, care ar fi putut fi la fel de bine polemic.

O observaţie, care nu se vrea critică: o bibliografie (alfabetică) completă şi chiar un index al autorilor citaţi ar fi însemnat un pas mai mult spre "desăvârşire".

În volumul prim, cum mai spuneam, autorul vorbea de un material, mai mult sau mai puţin inedit, care ar putea face obiectul unui al treilea volum, dacă condiţiile materiale o vor permite. Convinşi că şi acel material e tot atât de interesant ca şi cel publicat, îi dorim profesorului Ignat Florian Bociort să-şi poată vedea şi această întemeiată dorinţă împlinită.

Eugen Tănase

JEAN CUISENIER, *Le feu vivant. La parente et ses rituels dans les Carpates*, Paris, Presses Universitaires de France,1994, 448 p.

"Le fait est que les derniers feux rituels ont ete allumes, selon toute probabilite, dans le courant des annees mil neuf cent soixante-dix, au moment ou les detenteurs du pouvoir politique d'alors travaillaient a modeler la societe roumaine selon lers vues ideologiques et celebraient la grandeur du <<peuple roumain>> dans l'histoire pour mieux assurer leur emprise sur les Roumains des temps presents. Etait-ce le signe qu'un monde finissait et qu'avec lui une vieille culture disparaissait, une de plus, ne laissant avec ses cendres, que des souvenirs dans les memoires, des traces dans les documents et des vestiges dans les lieux de son etablissement ?" - se întreabă Jean Cuisenier în chiar primul paragraf al impunătoarei sale cărţi despre cultura tradiţională românească, *Le feu vivant*. [p.13]

Acest *incipit* documentat şi incitant îl avertizează pe cititor - adică pe francofonul curios care se aşteaptă ca volumul să-i confirme sau să-i infirme o parte a informaţiilor tulburătoare ajunse până la el din spaţiul destul de incert al Carpaţilor ca şi pe specialistul în ştiinţele omului - că volumul pe care urmează să-l parcurgă este unul unde informaţia din teren, prezentată în toată savoarea sa autentică, va fi deopotrivă descrisă şi analizată prin grilele proprii etnologiei dar şi interpretată într-o perspectivă culturală mai generală. Este un punct de vedere care devine evident abia după parcurgerea celor aproape patru sute cincizeci de pagini ale cărţii. Dintru început pasajul de mai sus poate fi "citit" şi ca o excelentă *captatio benevolentiae*, căci rândurile sale evocă, oricât de disimulat, două dintre principalele clişee ale imaginarului occidentalilor despre România: *ancestralitatea* strict reglată de ritualuri cu semnificaţii misterioase şi ambigui ca şi *opresiunea totalitarismului* asupra oricărui tip de

comportament cultural. Practic, însă, acest discurs care ştie să se aşeze, profitabil, într-un orizont de aşteptare foarte căutat, îşi construieşte o individualitate distinctă, departe deopotrivă de senzaţionalul ieftin dar şi de limbajul de lemn al extazelor naţionaliste.

Această opţiune este rezultatul unei ample serii de anchete de teren efectuate de Jean Cuisenier în diferite comunităţi româneşti între anii 1969 - 1979, când i s-a întrerupt temporar dreptul de a cerceta[v.p.26],reluate, apoi, după 1990. Intenţia iniţială fusese aceea de a urmări cinci puncte, câte unul din Maramureş, Oltenia, Bucovina, Banat şi Transilvania. Cum până în 1979 cercetarea fusese realizată doar la Sârbi [Maramureş], la Sucevita [Bucovina] şi Dobrita [Oltenia], reluarea investigaţiilor în alte localităţi după 1990, ridica numeroase probleme referitoare la relevanţa constatărilor."...L'evidence grandit pour moi que les observations neuves faites sur des nouveaux terrains se preteraient mal a la comparaison avec mes observations anciennes, toutes faites sous le regime abattu, toutes referees a une conjoncture economique et sociale desormais boulversee. La conclusion s'imposait et je me rendis a son evidence: il fallait renoncer a conduire de nouvelles enquetes au Banat et en Transylvanie, il fallait revenir au contraire sur les terrains anciennement enquetes."[p.27] Astfel decupat, terenul devine percutant în două deschideri: mai întâi cele trei sate sunt, prin originile lor, diferite "Sârbi est de fondation nobiliaire immemoriale, tandis que Sucevitsa est de fondation princiere, et que Dobritsa est de fondation paysanne"[p.131]; în al doilea rând, observarea lor în diacronie facilitează formularea şi interpretarea aspectelor de continuitate, respectiv de discontinuitate a vieţii culturale.

Ajuns la Bucureşti în anii şaptezeci, cercetătorul speră să pătrundă într-un spaţiu cultural care să-i ofere şansa unor noi modelări structurale, în linia celor elaborate deja de către Claude Levi-Strauss şi V.I. Propp, citaţi elogios în precizările de metodă.[p.14-15, *passim*] Tema iniţială, aceea a structurilor de parentate, produce, însă, o altă transformare, căci "Il m'apparut clairement que les categories et les relations de parente que je vouler prendre pour objet ne s'actualisaient pas seulement au travers d'evenements, d'arrangements negocies, d'arbitrages de toute sortes, sinon de tactiques et de strategies..."[p.17]. A vorbi corect despre parentate devine, implicit, a înţelege principalele ceremonii ale comunităţilor româneşti. În consecinţă domeniul presupune o interpretare atentă a riturilor familiale, căci "non moins que les noces, les funerailles se donnent comme une celebration de la parente. Mais a la difference des noces, leur rituel recele du mythe et contient un discours sur l'autre monde, dont on verra comment on solidarise les vivants et les morts, mais dont on verra aussi comment on menage la difficile rupture des uns avec les autres."[p.29] Totodată însă, aceeaşi mare chestiune poate fi identificată şi în contexte aparent rupte de realitatea rurală: "...le local des <<activistes>> du parti entierement tapisse d'une frise de dix-huit posters geants recapitulant l'histoire de la Roumanie depuis les Daces jusqu'a Nicolae et Elena Ceauşescu."[p.25]

Am enunţat mai sus premisele - unele explicitate în capitolele inaugurale, altele decelate pe parcursul lecturii - cercetărilor în România ale lui Jean Cuisenier. Pe seama lor a luat naştere o carte monumentală, în patru părţi şi cincisprezece capitole, carte care, nepierzând nici o clipă din vedere problema relaţiilor de neam, prezintă, succesiv, riturile comunitare de întemeiere [*Le monde et ses liens* - cu capitolele: *Pays, paysages, Les monts ancetres et la foret profonde, Pastoralisme at activites pastorales, Feux rituels dans les Carpates, La terre des ancetres et le feu des foyers*], ceremoniile la naştere [*Venir au monde parmi les siens* - cu capitolele: *La naissance et la destinee, Parents et parenteles*], nunta şi semnificaţiile sale [*La choix du conjoint et le ceremonial des noces* - cu capitolele: *Filles et garcons, Le ceremonial des noces,*

Noces.1. Ou l'on capte l'office de la parole, Noces.2.Ou l'on celebre l'office de la jeunesse virile et l'office matronal de la bouche, Noces.3.Ou l'on magnifie l'office distinct de la parole et l'office specialise du chant] precum şi practicile şi credinţele funerare [*La transmission des biens.L'acces a l'autre monde* - cu capitolele: *La production des heritiers, Deuils, Aubes*].

Întregul demers este susţinut în primul rând de textele care provin din cercetările autorului, reproduse uneori în întregime [cf. cântecele lăutăreşti de la Dobriţa, cântecele de nuntă, textele ceremoniale funerare], alteori citate copios [cf. povestirea lui Vasile Tămaş, din Sârbi, despre faptul că satul nu a fost colectivizat [p.47], istorisirea lui Traian Brăilean, din Sucevița, despre cum a ajuns păstor [p.87 - 88], întâmplarea lui Toader Chiraş, din Sucevița, care a neglijat să aprindă focul viu la o stână de la Voivodeasa [p.106] etc]. Se mai adaugă note de observaţie făcute pe parcursul unor manifestări concrete [la joc, la nuntă, la înmormântare], hărţi, schiţe, modele structurale, fotografii, notaţii muzicale, liste de termeni. Ori de câte ori este nevoie, autorul utilizează o bibliografie bine motivată, fie străină fie românească. Toate acestea înscriu *Le feu vivant* în seria celor mai documentate texte etnologice referitoare la spaţiul cultural românesc.

Totuşi, în ciuda varietăţii impresionante a factologiei, fascinantă pentru specialistul român şi, înclin să cred, debordantă pentru cititorul *out-sider*, cartea lui Jean Cuisenier nu rămâne doar una cu caracter documentar. Pasajele mai ample sau mai succinte din interviurile cu oamenii celor trei sate anchetate sunt reproduse întotdeauna în intenţia susţinerii unei argumentaţii de natură teoretică. Dealtfel fiecare capitol mai important are meritul de a descrie ceremoniile luate în discuţie, oferind, totodată, o interpretare personală asupra lor. Nu vreau să spun că *Le feu vivant* ar fi un volum care propune soluţii de o noutate frapantă în fiecare dintre domeniile abordate, ci mai degrabă că, pus în situaţia de a media între observaţiile din teren şi informaţiile din bibliografie, autorul trebuie să reconsidere anumite puncte de vedere, să renunţe la altele, să urmeze unele direcţii pe care investigaţiile personale le-au validat, sfârşind prin a aduce corecţii unor viziuni sau prin a scoate la lumină relaţii semantice încă ignorate. [Este extrem de grăitoare, în acest ultim sens, analiza ritului de purificare a turmei bolnave din cauză că, la stâna sezonieră, păstorii nu aduseseră focul viu. - p. 106 - 118].

În altă ordine de idei, cartea la care ne referim aici are şi meritul de a "deschide ferestre" înspre o anumită cultură cu ajutorul membrilor înşişi ai comunităţii respective. Spre deosebire de mulţi etnologi străini care au studiat în România, Jean Cuisenier nu comunică cititorilor săi, în majoritate occidentali, doar punctul de vedere personal asupra unei realităţi care rămâne mereu pe planul al doilea. Dimpotrivă, el evocă o cultură - cea românească tradiţională - prin glasul şi gândul oamenilor care trăiesc în orizontul ei de aşteptare.

Bineînţeles că o întreprindere de asemenea anvergură are şi aspecte care ar suferi încă o serie de perfecţionări. Oricât de coerent explicată, decuparea unei reţele de doar trei localităţi, implică şi consecinţe negative, căci uneori, o informaţie provenită din alt spaţiu ar putea suplini sau chiar infirma demonstraţia autorului. Apoi, în câteva cazuri, textele româneşti ceremoniale oferite în paralel cu traducerile lor franţuzeşti cuprind suficiente greşeli de tipar, mai ales atunci când este vorba despre fonemele specifice limbii române, în general greu de recunoscut şi reprodus de un vorbitor străin [*ş, ţ, ă, î*].

Urmărind, acum, toate aspectele incitante, moderate sau mai puţin convingătoare ale cărţii lui Jean Cuisenier, cred că putem conchide că ea se defineşte ca o carte a dreptelor măsuri. Scrisă *sine ira et studio*, *Le feu vivant* este o sinteză de

referinţă a realităţilor tradiţionale româneşti de azi. Într-o ierarhie a textelor ştiinţifice din acest domeniu, locul ei mi se pare a fi undeva în proximitatea lui *De la Zalmoxis la Genghis-Han* a lui Mircea Eliade.

Otilia Hedeşan

BALKAN-ARCHIV - Serie nouă, volumele 17/18, 1992/1993, Editate de Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer, Gerbrunn bei Würzburg, Wissenschaftliches Verlag A. Lehmann, 552 p.

Numerele 17 şi 18 ale revistei "Balkan-Archiv", Serie nouă, reunite între coperţile unui singur volum, cuprind comunicările susţinute în cadrul secţiunilor balcano-romanice la cea de-a "22-a zi germană a romaniştilor", organizată la Bamberg între 23 şi 25 septembrie 1991.

Deoarece volumul, în cele 552 de pagini ale sale, cuprinde nu mai puţin de 23 de comunicări, dintre care 5 acoperă secţiunea de literatură iar restul pe cea de lingvistică, nu vom putea acorda aceeaşi atenţie fiecărui articol în parte, oprindu-ne asupra câtorva dintre acestea doar pentru a semnala importanţa temei tratate. În articolul său, Eva Behring vorbeşte despre *Manipularea unui concept de literatură şi urmările acesteia în literatura română* (Die Manipulation eines Literaturkonzeptes und die Folgen in der rumänischen Literatur), ilustrând prin exemple concrete aceste afirmaţii despre manipulare şi îndoctrinare politică în literatura română de sub dictatura comunistă.

Cristoph Dröge, în articolul *"Gam ani Romani". Autori evrei în literatura română de după 1945: Între Bucureşti şi Tel Aviv* ("Gam ani Romani". Jüdische Autoren in der rumänischen Literatur seit 1945: Zwichen Bukarest und Tel Aviv), prezintă numeroşi autori evrei din România care au jucat un rol important în literatura română de după 1945, cum ar fi: Julius Barsch, Tristan Tzara, Samy Rosenstein, Paul Celan, Rose Ausländer, Ellie Wiesel, Marcel Blecher, Saşa Pană (Alexander Binder), Aurel Baranga, Emil Dorian, Alfred Margul-Sperber, Barbu Lăzăreanu, Isac Ludo, Sorana Gurian, Felix Aderca, Grişa Gherghei etc.

Mărturii literare despre viaţa din închisorile comuniste (Témoignages littéraires sur la vie dans les prisons communistes roumaines) este titlul articolului lui Maxim Marin, articol în care se opreşte asupra cărţilor *L'évasion silencieuse* de Lena Constante şi *Le cachot des marionettes* de Madeleine Cancicov, prima, un roman structurat ca o "trilogie a suferinţei umane", iar a doua, un jurnal de închisoare, mărturie a cincisprezece ani de "încarcerare atroce".

Ultimele două articole aparţinând secţiunii de literatură sunt: *Posibilităţi şi imposibilităţi ale literaturii - autoreflecţie şi societatizare în proza românească a anilor '80* (Möglichkeiten und Unmöglichkeiten von Literatur - Autoreflexion und Gesellschaftlichkeit in der rumänischen Prosa der 80ger Jahre) de Michèle Mattusch şi *Demnitate literară şi conformism sub dictatură* (Dignité littéraire et conformisme sous la littérature) de George Munteanu. Acesta din urmă cuprinde o diferenţiere a scriitorilor români "conformişti" de cei "nonconformişti", a celor care au servit sub dictatură şi a celor care au refuzat să o facă.

Partea a doua a revistei cuprinde cele optsprezece lucrări prezentate în cadrul secţiunii de lingvistică.

În contribuția *Clasificare istorică a uniunii lingvistice balcanice* (Historische Klassifikation des Balkansprachbundes), Rudolf Windisch încearcă să traseze un contur atât geografic, cât și etno-lingvistic al "latinei balcanice", luând în discuție criterii lingvistice și extralingvistice invocate de autori precum Haralambie Mihăescu (*Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*), Petar Skok, V. Luszémsky, H. Barić, J. Herman, G. Ivănescu și A. Zamboni. Problema clasificării istorice a "latinei balcanice" rămâne deschisă, în lipsa posibilității unei delimitări nete a ramificațiilor lingvistice ce se constituie ca obiect al lucrării lui R. Windisch, cu atât mai mult cu cât o suprapunere a particularităților lingvistice dialectale cu anumite provincii istorice s-a dovedit a fi absolut iluzorie.

Structuri grecești în Romania balcanică (Griechische Strukturen in der Balkanromania) de Johannes Kramer aduce noi argumente cu privire la existența unei uniuni lingvistice balcanice, oglindită într-o structură de adâncime balcanică comună, în esență grecească și datorată prestigiului acestei limbi, și, respectiv, în patru structuri de suprafață: greacă, română, albaneză și bulgară.

Emanuele Banfi, în *Viitorul în sistemele balcanice: între tipuri romanice și greco-bizantine* (Le futur dans les systèmes balkaniques: entre types romans et gréco-byzantins), prezintă o analiză atentă a construirii viitorului în limbile considerate balcanice, ca trăsătură tipologică comună a majorității acestor limbi.

În articolul *Teme și probleme ale unui dicționar al latinismelor din limbile balcanice* (Aufgaben und Probleme eines Wörterbuchs der Latinismen in den Balkansprachen), Gabriele Birken-Silverman subliniază importanța unui astfel de dicționar, considerând că în lexicologie acest domeniu a fost neglijat. După ce prezintă pe larg în cazul fiecărei limbi în parte situația bibliografiei cu privire la acest domeniu, autoarea argumentează integrarea în conceptul de limbă balcanică, alături de română, albaneză, bulgară, greacă și macedoneană, a sârbo-croatei, a dalmatei și a turcei. Trecând peste faptul că idiomul romanic vorbit în Republica Moldova este numit "limbă moldovenească", nu putem totuși să cădem de acord cu plasarea, într-o clasificare, a acestei "limbi" alături de dialectele sud-dunărene ale limbii române, deoarece nu este vorba de același tip și grad de ramificație teritorială a limbii române.

Žarko Muljačić, în contribuția sa, stabilește și analizează *Poziția „dalmatei" în cadrul Romaniei și raportul său cu o uniune lingvistică zonală și două subcontinentale* (Die Stellung des "Dalmatischen" in der Romania und sein Verhältnis zu einem zonalen und zu zwei subkontinentalen Sprachbünden), numind-o "Sprache des Balkans" (limbă din Balcani) și nu "Balkansprache" (limbă balcanică), învecinarea geografică neimplicând în mod necesar și o înrudire lingvistică strânsă cu uniunea lingvistică strânsă cu uniunea balcanică (cea zonală). Celelalte două uniuni lingvistice la care se referă autorul sunt cea euro-meditera-neană de vest și cea eurasiatică, spațiul balcanic reprezentând tocmai teritoriul în care ele se întretaie.

Foarte interesant ni s-a părut articolul *Balcanisme în iudeo-spaniolă* (Balkanismen im Judenspanischen), semnat de Sabine Kowallik, în care încearcă să argumenteze apartenența parțială a limbii evreilor sefardici, prezenți în Balcani de peste 500 de ani, la uniunea lingvistică balcanică. Cunoscând de obicei mai multe limbi, aceștia au preluat în limba lor "balcanisme frazeologice și semantice" pe care autoarea încearcă să le depisteze pornind de la lucrările lui Pericle Papahagi, Eqrem Çabej și Kristian Sandfeld și regăsindu-le în *Dictionnaire du judéo-espagnol* al lui Joseph Nehama.

Articolul *Despre tipologia românității suddunarene - istroromâna, aromâna și meglenoromâna între romanitate și balcanitate* (Zur Typologie der süddanubischen Rumänität - Istrorumänisch, Aromunisch und Meglenorumänisch im Spannungsfeld

zwischen Romanität und Balkanität), semnat de Wolfgang Dahmen cuprinde o schimbare de perspectivă în ceea ce priveşte încadrarea românei, cu cele patru varietăţi dialectale ale ei, în uniunea lingvistică balcanică. Autorul pledează pentru o diferenţiere a acestor patru varietăţi teritoriale ale românei, care sunt tratate global atunci când se defineşte limba română ca limbă balcanică. Situaţia diferită a pierderii infinitivului sau a limitării folosirii sale sintactice, construirea viitorului cu verbul "a vrea" şi suprapunerea genitivului cu dativul sunt urmărite în cele patru ramificaţii dialectale ale limbii române. Anumite paralele cu limbile romanice apusene, cum ar fi unele forme flexionare analitice sau bilingvismul în cazul românilor suddunăreni, duc la concluzia necesităţii diferenţierii celor patru dialecte ale românei, atunci când se urmăreşte încadrarea limbii române în uniunea lingvistică balcanică.

Particularităţi tipologice ale românei - avantaj sau impediment în comunicarea europeană? (Typologische Besonderheiten des Rumänischen - Vorteil oder Hindernis in der europäischen Kommunikatiom) se intitulează contribuţia lui Arthur Beyer, care ia în discuţie posibilitatea folosirii limbii române ca intermediar lingvistic între popoarele din Balcani. Argumente pro ar fi: numărul mare de vorbitori ai românei (locul nouă în Europa), baza de articulaţie care nu reprezintă un obstacol (cel puţin pentru popoarele din sudul Romaniei), lexicul bogat în împrumuturi din limbile vecine, cât şi alte argumente de ordin morfologic şi frazeologic, care, cumulate, conduc spre concluzia că particularităţile limbii române reprezintă un avantaj din punctul de vedere al posibilităţii lărgite de comunicare cu popoarele din Balcani.

Michael Metzelin, în *Reflecţii asupra unei intransparenţe şi a unei naturalităţi romanice a limbii române* (Überlegungen zur romanischen Untransparenz und Natürlichkeit des Rumänischen), ajunge, în urma unui studiu comparativ, la concluzia că în română aproape că nu există fenomen gramatical care să nu aibă corespondent în restul teritoriului Romaniei şi că faptul că normele limbii literare au fost stabilite mult mai târziu decât în celelalte limbi romanice a făcut ca limba română să rămână, din multe puncte de vedere, cea mai "naturală limbă romanică".

Problema "partitivului" sau a construcţiilor partitive în limba română reprezintă obiectul articolului lui Alexandru Niculescu, *Există un "partitiv" în limba română*? (Existe-t-il un "partifir" en roumain?), care consideră formele "indefinite-partitive", cum ar fi *nişte*, *niscai* etc. de tipul NESCIO-QUID, NESCIO-QUANTUM, drept "inovaţii româneşti" de dată românească şi nu latină.

Despre proiectul unui Etymologicum Graeco-Slavo-Romanicum (Zum Projekt eines *Etymologicum Graeco-Slavo-Romanicum*) aflăm amănunte în articolul cu acelaşi nume de Wolfgang Dahmen, Karlheinz Hengst şi Johannes Kramer. După ce ne sunt arătate limitele dicţionarelor etimologice deja existente ale limbilor romanice şi faptul că "etimologia - origine a cuvintelor" a cedat locul unei "etimologii - istorie a cuvintelor", autorii descriu amănunţit modul de structurare al proiectatului dicţionar. În acest dicţionar cititorul va putea găsi informaţii detaliate cu privire la cuvintele de origine: sensul exact, datarea primei atestări, particularităţi fonetice, morfologice şi stilistice, poziţia în context lexical, prezentarea migrării cuvintelor în şi în afara Romaniei, motivul împrumutului. Dacă în cazul limbilor romanice vestice, exceptând dialectele friulane de est care conţin împrumuturi din slovenă şi mai rar din croată, numărul elementelor de origine slavă este de aproximativ 50, în cazul limbii române situaţia este cu totul diferită, motiv pentru care s-a recurs la o limitare a preluării numeroaselor cuvinte de origine slavă din română. Condiţia ca un cuvânt de origine slavă sa fie tratat în dicţionar este răspândirea sa largă în cel puţin o variantă regională a dialectului dacoromân, iar în ceea ce priveşte dialectele suddunărene sunt excluse elementele de origine slavă împrumutate în timpuri mai noi. Pentru a evita

"eclectismul" înaintaşilor (REW) autorii au hotărât să preia în dicţionar toate cuvintele de origine greacă din latină, deci şi pe cele pătrunse în latină încă din antichitate. Cuvintele se vor succede în ordinea alfabetului grec, deoarece cele de origine grecească sunt cele mai numeroase, iar limba explicativă va fi germana. Exemple foarte interesante încheie acest articol.

În articolul *Codificarea unei limbi ameninţate şi importanţa ei pentru supravieţuirea acestei limbi* (La codification d'une langue menacée et son importance pour la suvie de cette langue), Wolfgang Dahmen vorbeşte despre necesitatea stabilirii unei norme literare, ca sprijin pentru supravieţuirea limbilor minorităţilor romanice. Dacă în cazul occitanei sau al friulanei există încă din timpul Evului Mediu încercări de a stabili o normă literară iar în cazul retoromanei vorbite în cantonul elveţian Graubünden limba minorităţii a fost folosită în traduceri ale Bibliei, în cazul unei a treia grupe limba minorităţii nu a fost folosită decât oral, iar încercările de a stabili o normă literară sunt mai noi. Această grupă cuprinde, pe de-o parte limbile care au fost recunoscute ca limbi naţionale în stat (limbile creole din Seychelles sau din Haiti, de exemplu), iar pe de altă parte limbile care, în cel mai bun caz, au fost tolerate de către stat (aromâna, de exemplu). Autorul insistă cu amănunte asupra situaţiei aromânei şi a retoromanei din Graubünden (Grisons). Deşi este vorbită de aproximativ 200000 - 300000 de persoane, dispersate însă pe teritoriul Greciei, al Yugoslaviei, al Albaniei şi al Bulgariei, iar primele încercări de a folosi acest dialect al românei ca limbă literară se situează încă la sfârşitul secolului al XVIII-lea, nu s-a ajuns la stabilirea unor norme literare unitare. Mai mulţi factori, cum ar fi folosirea de către cei ce au încercat să scrie în această limbă a trei alfabete (grec, chirilic şi latin) sau regresul numeric al populaţiei aromâne şi mai ales bilingvismul, nu lasă să se întrevadă nici posibilitatea ca în viitor acestă limbă, în cazul în care s-ar ajunge la fixarea unei norme literare unitare, să fie recunoscută oficial. A crede că în viitor vor exista şi vorbitori monolingvi ai aromânei sau ai retoromanei (romanche) vorbite în Graubünden este un fapt absolut iluzoriu, după părerea autorului, deci lupta pentru supravieţuirea acestor limbi nu trebuie să se dea doar în planul eforturilor depuse pentru impunerea acestor limbi ca limbi literare sau naţionale recunoscute de către statele în care aceste minorităţi trăiesc, ci trebuie căutate şi alte soluţii.

Din contribuţia *Katekismu krestinescu de Silvestro Amelio (1719)* semnată textul de Giuseppe Piccillo, din cauza lipsei de spaţiu, ni se oferă doar textul catehismului numit mai sus (104 p.), comentarii privind textul şi structurarea acestuia urmând să apară în următorul număr al revistei, după cum ne asigură cei care au îngrijit acest volum.

Wolfgang Dahmen, în recenzia la volumul *Studii aromâne* îngrijit de Petăr Atanasov şi care cuprinde 12 studii (structurate tripartit: limbă, literatură, folclor) privitoare la aromână şi scrise de Božidar Nastev, ne informează că imaginii uniunii lingvistice balcanice, prin apariţia acestei cărţi, i s-a adus încă o complinire.

Dintre recenziile cu care se încheie volumul, o mai semnalăm pe cea a lui Rainer Schlösser la cartea lui Helmut Wilhelm Schaller *Gustav Weigand*. Autorului cărţii numite mai sus i se reproşează neglijarea în tratare a preocupărilor lui Weigand privind limba română, precum şi câteva nesiguranţe de ordin teoretic, referitoare la dialectele române din sudul Dunării, cartea rămânând însă o importantă sursă de informaţii despre renumitul lingvist german.

Mulţumită lui Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer, revista "Balkan-Archiv, Serie nouă" continuă o preţioasă tradiţie a studierii peste hotare a limbii române şi a ramificaţiilor ei teritoriale în relaţie cu alte limbi, mai ales balcanice, tradiţie inaugurată de Gustav Weigand cu "Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache

(rumänisches Seminar) zu Leipzig" (1894-1921) şi, mai apoi, "Balkan-Archiv" (1925-1928), rămânând astfel cea mai importantă revistă de dialectologie română din Occident.

Ileana Irimescu